

Irodalmi tükör / szépirodalom

Filip Tamás: [Ördögurok], [Vigyázz ezekkel], [Minden csak lebegés].....	3-4
Sarusi Mihály: Lajta-bánsági állatmesék – Öreg hóhér nem vén hóhér.....	5
Suhai Pál: Melosz a félelemről, Rossz név, Háromszakaszos versek (Ha kihül, megdagad..., Hogy elcsitulak estelig..., A vers, akár egy kert, kimérve.....)	10-12
Kaj Ádám: Nagyvárosi vagonok.....	13
Legény Péter: Snyiu mi seu trup.....	15
Varga Klára: ívben fölfelé zuhanó, vacogó füvek fölött, Itt vagy – 2006 november eleje, Mire megjövök.....	24-27
Haiter Tamás: Honnan jövünk? Mik vagyunk? Hová megyünk? Gauguin Gauguin visszatérése Franciaországba, Gauguin végleg elutazik Tahitibe.....	28-29
Tömörny Péter: Jegyzetek egy Faust nevezetű járművön, avagy az öreggé válás éve (Naplójegyzetek 2003. április 29-től 2004. április 29-ig – Részlet).....	30
Szauer Ágoston: Hullámok, Vízszintes, Hálózat.....	37
Karáth Anita: Aranymetszés, Ars amatoria 2., Borul, Esprit d'escalier.....	38-39

Helytörténet-történelem

Molnár András: Zala megye történelmi címere.....	40
Cselenkó Borbála: Zalaegerszeg és a szombathelyi püspökség kapcsolata 1848-ig.....	42
Béres Katalin: Zalaegerszeg moztörténete 1903-1945.....	48
Káli Csaba: Az első modern bérház Zalaegerszegen (A Pontház építéstörténete).....	53
Péntek Imre: Mindszenty (Pehm) József-kép a változó jelenben.....	59
Hóbor József: Adalékok egy pályaképhez- Pehm (Mindszenty) József zalaegerszegi működése az 1931-as évekig.....	60
Köpeczi Bócz Edit: Előszó egy kötethez.....	65
Dr. Szabó Ferenc S.J.: Mindszenty - „A fehér vértanú”.....	71

Tanulmány - kritika

Németh József: Horváth Ádám petrikeresztúri évei (1811-1820).....	75
Pomogás Béla: Szellemi hazában (Sulyok Vince költészetéről).....	80
Büky László: Fried István: Magyar irodalom(történet) – Fejezetek a magyar irodalmi modernség történetéből.....	83
Gyutai Csaba: A máig élő Székely apokalipszis.....	85
Turbuly Lilla: Kötések és kötődések (Ferdinandy György Egy sima, egy fordított c. kötetéről).....	87
Somogyi Zoltán: Efézusi anizx (Kaj Ádám Magán evangéliumok című kötetéről).....	81

Képzőművészet / Film

Kostyál László: Barabás Miklós magánygyűjteményből származó két olajképe a Göcseji Múzeumban – Márkusfalvi Barabás Miklós (1810–1898), a Nemzet festője” születése 200. évfordulójának emlékére.....	91
Horváth Nóra: „...éreztek, a vászon mögött már csak maga a Lélek lehet” – Rippl-Rónai kiállítás Győrben.....	95
Géger Melinda: Rippl-Rónai és a Nabis című kiállításról.....	98
Frimmel Gyula: Anyag – forma-gondolat-Melega István Retro 1960-2010 című kiállítása a nagykanizsai Magyar Plakát házban.....	101
Péntek Imre: Merre száll a „szárnyas körömcipő”? Bárdosi Katinka zalaegerszegi kiállításáról.....	104
Prokné Tirner Gyöngyi: Élő Népművészet 2010 - pályázat és kiállítás A XV. Országos Népművészeti Kiállítás Nyugat- dunántúli regionális bemutatója.....	107
Szemes Béla: Vesztések és hiányok-Csehov kései darabja a Hevesi Sándor Színház évadnyitóján.....	113
Szemes Péter: A sárga út nem jószándékkal van kiköveztve (A Griff Bábszínház Őz-előadásáról).....	116

A 15 éves Pannon Tükör köszöntése

Balogh László: Tisztelt irodalomszerető zalai Közönség!.....	119
Péntek Imre: Zalai folyóirat - a történelmi jelenben - A 15. évfolyamba lépve.....	120
Pécsi Györgyi: A Pannon Tükör kritikai tükre.....	122
Tóth Csaba: Egy határvidék kulturális tükre.....	125
Hírek.....	126
Szerzőinkről.....	128

A folyóirat archívum a www.pannontukor.hu weblapon elérhető.
Ugyanitt információ a folyóiratról és a Pannon Tükör könyvsorozatáról.

IMPRESSZUM

Alapító főszerkesztő: Pék Pál

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Elnök: Balogh László-Nagykanizsa

Cséby Géza - Keszthely, Hévíz
Gyutai Csaba - Zalaegerszeg
Kiss Gábor - Zalaegerszeg
Nógrádi László -Lenti
Papp Ferenc - Nagykanizsa

SZERKESZTŐSÉG

Péntek Imre - főszerkesztő
Szemes Péter - főszerkesztő-helyettes
Bence Lajos (Lendva) - főmunkatárs
Kabdebó Tamás (Newcastle, Írország) -
főmunkatárs
Kardos Ferenc (Nagykanizsa) - munkatárs

ROVATVEZETŐK

Tóth Imre - vers
Péntek Imre - próza
Szemes Péter - tanulmány, kritika
Marton Zoltán - képzőművészet
Király László - zene
Ferencz e. Győző - helytörténet
Kaj Ádám - fiatalok, pályakezdők

Készült Zala megye,
Zalaegerszeg, Nagykanizsa,
Lenti, Hévíz önkormányzatának,
a Nemzeti Kulturális Alapprogram és
a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
támogatásával.

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Szerkesztőségi cím:

Pannon Tükör Szerkesztősége, 8900

Zalaegerszeg, Landorhegyi út 21.

E-mail: pannonfold@gmail.com

Telefon: 92/598-070

Kiadja a Pannon Írók Társasága

Kiadóvezető: Péntek Imre elnök

Előfizethető csekken vagy számlázással,

mely a szerkesztőség címén igényelhető.

Számlaszám:

Zalavölgye Takarékszövetkezet,

Zalaegerszeg 75500258-10809415

Az egyes számok ára: 600 Ft.

Előfizetési díj egy évre: 1200 Ft.

ISSN 1219-6886

Előkészítés:

Náspáng Grafika

hmz@t-online.hu

Nyomdai munkák:

Göcsej Nyomda

8900 Zalaegerszeg,

Bajcsy-Zsilinszky tér 2.

info@gocsejnyomda.hu

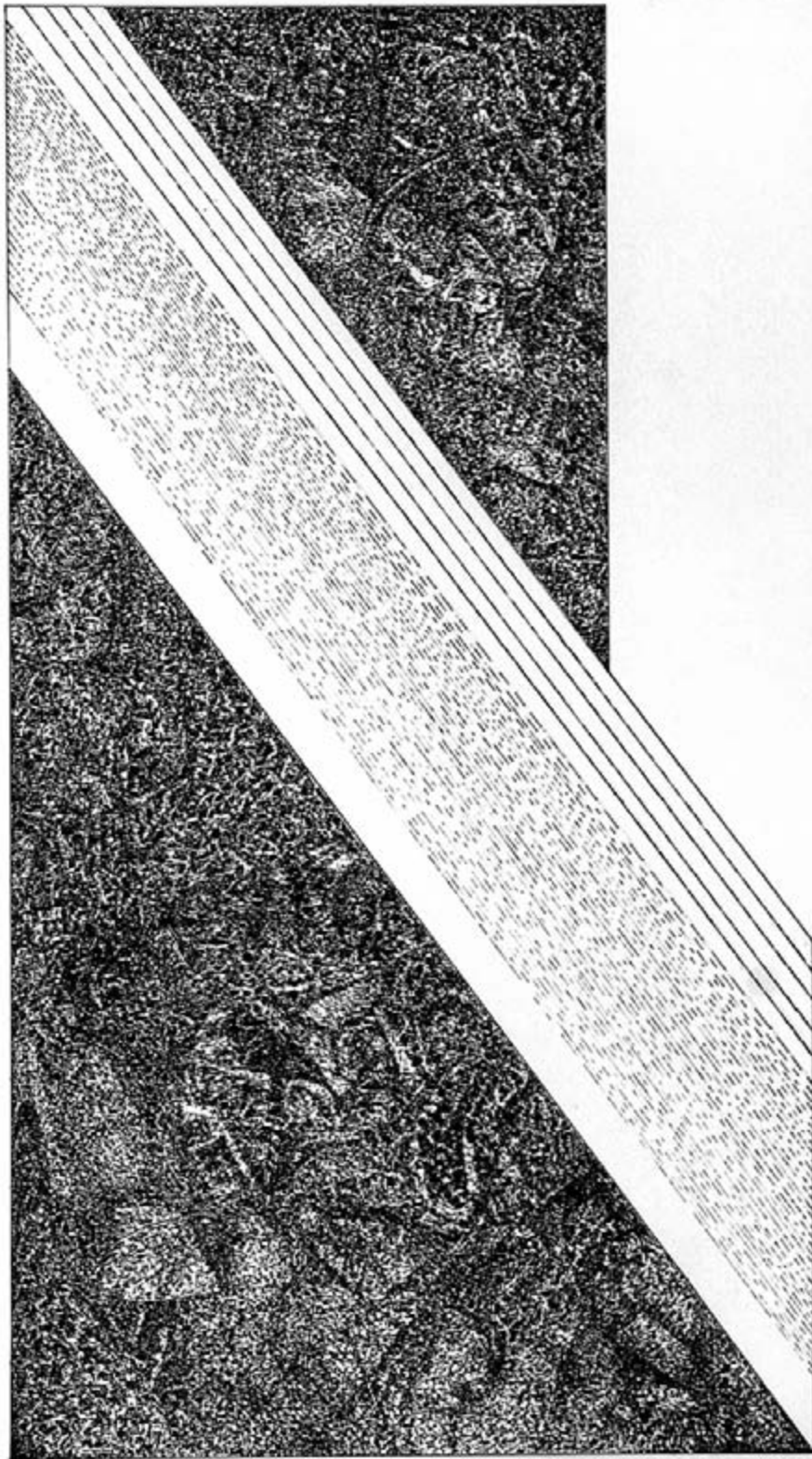
További támogatóink:

NB FORSZ

Szolgáltató és Tanácsadó Kft

Könyvvezetés - Könyvvizsgáló

Tel: 92-510005, Fax - 92-510006

4.000

Horváth László: Kódolt üzenet

Filip Tamás

[Ördöghurok]

Az anatómia az utcán hever,
ha le mernél hajolni érte,
megszakadna a derekad.
Kőeső hull egy koporsóra,
a máglya körül tömeg-balet.
Az aluljáróban aláírást gyűjtenek.
Szót kér a beépített áruló,
elrángatják a mikrofontól.

A téren éppen fesztivál van,
gépekkel fűjják a hűsítő szelet,
a szökőkútnál szól a dal,
itt vannak a Nyál utcai fiúk,
meg a Száz Tabu Cigányzenekar.
A sláger ma egy különös ásványvíz:
kockaformájúak a buborékjai.
Másként pukkannak szét a szájban,
de ezt nem lehet elmagyarázni.
Egyszerre sok világ van itt, sok
világ-átlépés, világok harca,
balra Brobdingnag, jobbra Lilliput,
és mindent átjár Baraka.
A gyerekek kezében léggömb-madzag.
A léggömbök arcán a könny lefut.

Egy naptárat lapozgatok,
és nem tudom, milyen nap van, és
milyen év, öreg szívemet tanulom,
és meg nem született sejtjeim,
falánk szemmel nézem őket, mintha
én volnék mindegyik...
Szeretnék sziklát harapni,
mielőtt ő harap meg, és tátott szájjal
figyelem, ahogy elpárolog a levegő
ahogy a csont megpuhul,
és emlék lesz
a mű.

[Vigyázz ezekkel]

Vajon kik ők, és honnan érkeztek
ide? Talán az örök fuggerek küldték
őket, hogy ránk szózzanak mindent, ami
nem kell, és a semmiért fizessünk
nagyon is valódi pénzzel?

Vigyázz ezekkel barátom, ezek
tévhiték és tévtanok – súgja egy
árny bizalmasan, börtön ugyan még
nem jár értük, ne félj, de így közlünk
kiiktatod magad, és egyedül
mire mennél a sivatagban?
Jobban tennéd, ha szép sorban
mindent bevallanál...

Ezen a szomjas vérpardon
megpihenhetsz, s míg iszamos
deszkáin ülsz, lassacskán minden
eszedbe jut, és megszolgálhatod
a kegyelmet. Mélyről föltörő
zokogásod túlsírják a fókafiókák,
túldübörgik a fúrótornyok.
Megtéréseid köztünk marad.
Csak engedd, hogy régi, rossz
fejed a fűrészpáros kosárba dobjuk.

Minden csak lebegés

Mikor kenyérnyi helyet próbáltam keresni a retró villamoson, valaki rám szólt, mocskosnak találta szatyromat. Szemébe néztem, mögöttem már kullogott is saját hátraarcom. A következőnél leszálltam, s egy lány is ugyanott, a járdáról valakinek visszakialtott: *Este a gödörben találkozunk!* Lehet, hogy nagybetűvel mondta, de nekem nincs érzésem az efféle finomságokhoz. Örökké fénylő plazmatévéd én vagyok – ezt nem tudom, ki mondja kinek, talán álmomban súgta egy halott, viszek a sírjára egy verset: vajon jó lesz egy *mélyhűtött virágcsokor?*

Engem létre csaltak, és most itt vagyok: egyes szám egyes szegény, pánikbeteg, mint aki időgyorsítót vett be és elalvás előtt minden napja úgy pereg le, mintha az egész élete lenne. – *Haláltáncórák kezdődnek halandóknak* – azt hiszem, ide érdemes lenne beiratkoznom.

Az embermentésről lehull az ékezet. Ízlelgetem: embermentes ősz. Az milyen lehet? A biomassza nélküli utcák? Ahol a térfigyelő kamerák tényleg csak a teret látják? Minden mozdulatlan, még a szél se rázza a száraz ágakat.

Ezért tanultam látni, ezekért a kései keserű képekért?

Bárdosi Katinka: Búgócsiga

Sarusi Mihály

Lajta-bánsági állatmesék

Öreg hóhér nem vén hóhér

Ezért harminc perc jár!

?

A párt(bizottság) odaszólt a büntetés-
végrehajtási intézet igazgatójának,
intézkedjék, X Y elítélt 12 percig élhet!...
(...vergődjék a kötelen). A másikkal végezzen a
főhadnagy elvtárs mielőbb!... (Lehetőleg
fujtsa meg azonnal.) K. Z.-ra ráfér 19 perc...
(Visszaszólt az ügyész elvtársnak.)

Hogy tudjuk magunkat mihez tartani.

(A kiképzők kiképzése még Katynban
történt?)

Kopott eleganciával (fáradt előkelőséggel) – prolióelvtársiassággal – ül a vénember kinézetű öreg, amúgy ránézésre kiderül, értelmiségi a Balaton-partról Budának vánszorgó III. évezred eleji, a puma haladási sebességére a világ minden kincséért sem hasonlító vánszorgással haladó pannon gyorsan. Őszül a szakálla, feje búbja kopasz, maradék haja alul lelóg az ingváll gallérjára. Fehér alsónadrágja kilóg a pantalló alól a cipőpertlijére. Színes, nem túl ízléses mellény a mellén, kissé csicsás (mondhatni romásan korszerű, szinte már brazil) nyakkendő a nyakában. A fogason ellenben a régről ismert finom bőrkabát lóg bele a téli eleji vakvilágba.

Vénember a vonaton.

Nem olvas, nem, csak pislog bele a légbe az enyhén vérágas, vérekes – csipásnak nem mondható, de valamelyest könnyes – szemével. Átellenben véle nyilván az asszonya. Épp oly hallgatag. Magukba zártan, maguknak élén.

Kelenföld? Déli? Vagy már előbb Budafok?

Ha megáll.

Hóhér? Hogy lett volna vérbíró (vagy vérügyész) – vérvédő – a sztalini/hruscsovi korban?! Rákossy, Kadar idején.

Honában nem, mert nekik hogy lenne honuk? Amikor az egész világ az.

Már hogy lenne!

Nyarló! Szőlő! Pince. Mercedes. (Vagy, akkoriban, csak Lada 1500-as?)

Örsön? Nem is olyan nagy. Inkább szerény. Emeletes; nem tetőtér-beépítéses, már eleve ízléstelennek (igénytelenek) – Kárpát-medencei Bauhaus-piszoknak – építtette a két véres kezével. A vérvédő? Vérünlök: Hóhér.

Odahaza – azaz Örsön – ez a ragadványneve. Miközben minden volt, csak sintér nem.

Sintér másképpen. Ugyanaz, máshogyan. Másfelől? Szó sincs róla.

Komoly, elmélyülésre kész tekintet. Tudós ember lehetett! Valaha. Ő írt szakkönyvet a vérbírók szakkollégiumának a vérbíráskodás szaktitkairól, vérfortélyairól, vérfogásiról. Deákoknak, jogtudor-jelölteknek.

Hány, meg hány.

Valami miért van a nézésében?

Nehogy már az úzótt vadé!
 Inkább az úzótt vadat úzó úzóipari szakúzóé. (A nézésében.)
 Álúzótt valódi úzó (komoly merevsége) - komolysága.
 Pihent egyet!
 Tó, Balaton!

„Magyar Tenger”! Ezek még mindig magyarkodnak!
 Pedig tett eleget, hogy ne így legyen. Mindehiba. Szinte fölösleges volt az erőlködése. Bár ahogy szétnéz az országban a párás ablak homálya mögül.

„Hóhér”. Mert eljutott a füléhez a híre, hogy az őrsiek így nevezték el, háta mögött így hívják. Így meri említeni a somogyi tóparton fekvő üdülólalu! Persze, a háta mögött, szembe hogy mernék?! Azt adja az isten, tudom, megkeserülnék.

- Hamar túl lesz rajta – villant gúnyosan a szeme (épp fél évszázada) ítélete fölolvasása után a halálra vált 19 éves, halálra ítélt ellenforradalmár nagylányra.

Ő kötéltre gondolt, a pufajkások (miután valamennyien megerőszakolták) szítává lötték.
 Budapest? Ki ismeri. Budán a négyemeletes társasház adott lépcsőházának egyik emeletén megbúvó ki tudja, hány szobás lakosztály bérlőjét. (Még magában sem nevezi meg a helyet, hol él, mert titok, nehogy bárki megtudja, akit nem illet, akinek semmi köze hozzá! Azt meg pláne minek, hogy rég nem bérlő, tulajdonos.) Hogy hívhatná bárki a pestbudai zöldövezeti környéken, ha nem ismeri? Ki ismer ott bárkit? Szerencsére. Hogy ismerné a kétmillióból épp ezt az egyet.

Kutyavilág.
 Még hogy Lajtán-túl.
 Ezt a Lajta-bánság dolgot különösen ne emlegesd neki, mert rögvest dühbe gurul. Kioszt - szerencsére már csak magában – tizenkét kötelet. Ilyenkor (már megint) gyilkolni tudna, gyilkolna.

Mert amúgy valójában lajtakiskeddi csávó volna!
 Csak ezt a Lajtakiskeddet ne emlegesd, mert kitér a hitéből!
 Gyilkolni egyébként is vidéken gyilkolt. És még az átkosban.
 Neki – mellesleg – nem volt az. Legfőljebb ha azt veszi, hogy nem sikerült mindenkit elintéznie, akit szeretett volna.

Azért ne túlozzunk!
 Valójában jó ember voltam – szokta mondogatni, ha magát kérdezi mindezekről. Más nem teheti meg. Még a neje sem. A minap fölhívta az egyik halálra ítéltje, hogy szeretne véle társalogni. Megtudná, miért ítélte – volna – halálra. Kötél általi halálra ítéltje, de aztán életfogytiglanit kapott, hogy '56-ban abból is szabaduljon. Hogy egy életet végigrobotoljon a mosoni homokbányákban, az egyetemi végzettségére fittyet hányó kadari világban.

Nem és nem, hogy állt volna vele szóba! Egyáltalán honnan tudta meg a címét?! De ezt csak magától kérdezte, mert ahogy meghallotta elítélte dűhtől reszkető hangját, abban a pillanatban letette a távrecsegőt. Még itt sem hagyják nyugton.

Átkos! – sóhajt. Átkos.
 Kinek hogy.
 - Én a kötelességemet teljesítettem! A jogrendet, a jogállamiságot képviseltem a jogtalansággal, bűnözéssel, nép- és államellenességgel szemben! Nincs állam, amely nem védi meg magát!

Ő csak tudja.
 „Vérbíró”; jó hogy nem „hóhér”.
 Na, ezt inkább ne emlegessük.
 Akasztó ember házában a.
 Csak amit a törvény előírt! Attól fikarcnyit el nem tértem!
 - „A Népköztársaság Nevében!...”
 Hányszor kezdte így az eredményhirdetést?
 34:3132?

Ki tudja, hány ítéletet hozott?! Darabig számolta, aztán (tán attól kezdve, hogy előre megmondták neki, a meccs kezdete előtt, hogy mi lesz az eredmény) abbahagyta a számolást. Számolatlan osztotta a kilót, mázsát, selyemzsinórt.

De szépen mondod!
 Ő hogyne.
 A kötél szó valahogy nehezen jön ki a száján. Mintha belészorulna.
 34 esetben viszont végre is hajtották azt a halálos ítéletet, amelyet ő hozott.

Nem ő, az említett elítélteje számolta össze a III. ezred elején rendelkezésünkre álló iratokból. Ennyi – végkifejletig jutó - halálos ítélet alatt áll ott a neve.

Lehet több, kevesebb semmiképp.

Jó, hogy nem 600!

Még jó.

34 halálos ítélet? Kötél, mely megfújtotta az elítéltet, golyó, mely általverte a bűnösnek mondottat – más tán nem volt. De hogy hány halálos ítéletet hozott...?

- Mi vagyok én, számtartó?

Nem, ő nem az (volt).

Nem ért rá összeszámolni. Számon tartani különösen nem.

Hogy maradt volna ideje alkotómunkára?

Pártunk és kormányunk.

Az övék.

Ám a miénk...

Lajtán innen, Lajtán túl.

Kb. a sokszorosát ítéltette halálra.

- Volt, amikor én adtam be a kegyelmi kérvényt az Elnöki Tanácsnak!

A jó szíve.

- Volt, amikor kimondottan ellenemre volt az ítélet.

...Ítélete.

Most képzeld el, ha nem lett volna ellenére! Akkor mi van.

Mi, mi.

Ennyire emberséges igyekezett lenni!

- Kötél.

Az elítélt összeesik. A hamis tanú fölsóhajt. A kínzással vallomást kicsikaró 'rendőrtiszt' arcán a vigyor: „Nem megmondtam?!”.

Ha hallgatott volna rá. Beáll jelentésírói közé; kiszabadul, állást kap, írogat. „Aki erre nem képes...”

Életképtelen.

Ő maga írt kegyelmi kérvényt!

Nem maga, de maga helyett valakivel íratott.

- Igenis jó ember voltam!

Hóhékként hogy a csudába ne. Mondhat mást? Mondhatna.

Ha nem ő lenne.

- Kikérem magamnak a gyanúsítgatást!

Rögtön törvény elé viszi. Úgy lecsukat, hogy belegebedsz.

Sérted a személyiségi jogait. Miegyéb.

A gyilkos személyiségi jogai. A miénk haver, a megfélemlítetteké kutyapicsa?

Ne káromkodj.

Igazad van.

Már-már elesett vénség ül a vasúti kupéban. Vén szerencsétlen. Szegény süket.

Szemben – mondjuk így: a 2-es ülésel átellenben (srévizavé) a túloldalon a 3-ason. Ő az ablaknál, párja a vasúti kocsi közepén lévő járóka szélén.

Jó, hogy nem „sétáló”.

Az tenné be a kaput.

Ilyet neki ne emlegess! Célzásnak veszi. Mélyen sérti. Becsületébe gázol. Sárba tiporja önbecsét.

Ha kendnek becsülete van, nekünk micsodánk?

Hagyjuk.

Asszonykája – épp olyan vén lehet, pár évvel fiatalabb kiadásban – láthatóan nem sokat ért az egészből. Rá se ránt. Keresztrejtvényt fejt. Neki tiszta a lelkiismerete. Nem ő gyilkoltatott. Ő csak a hasznát húzta.

„34”. Hogy tudja! Számon tartja?!

Mit ugrál? Nem volt elég?

Élete párja? Úgy fejt a rejtvényt, mintha kötne.

- Nem való modern nő kezébe horgolótű! – szolt rá a Hóhér oldalbordájára az Akadémia (nem a Tudós Társaság, hanem az Akadémia) jogtudósként akadémikusa a vér ez, vér az társaságban a minapában.

Mitől úgy megrettent, hogy örökre kiejtette a kezéből a kötőtűt.

- Rám nem gondolsz?
Rá, az ő (i)gazságügyi pályája menetére dr., akkor már rég Dr. Mert akkorra akadémiai tudós nagydoktori értekezést írt a 'szocialista törvényesség' (nevű hivatásos törvényszegés) mibenlétéről, hogy annak legfőbb őre, a Honi Tv.-telenség főfő védelmezője, a valóban kötéllel működő 1. számú ítéletvégrehajtó majdnem elvétett egy mozdulatot utolsó akasztásai egyike közben a bitófánál.

Felesége elmerül a vasúti homályban. Amott már a Velencei-tó, jön Budaörs.
Örs itt, Örs ott. Csak nem az országos magyarkodás nevezte el ezeket a helyeket mind Örsnek? Jól nézünk ki.

Mert Hóhérné – vérbíráné – is így forgatja magában a szókincsét.
Így áll – ebbe – neki össze.
Nem ő tehet róla; a kor, lányok, a kór.
Ők Felörsön, Fonyód után balra föl az első keresztől jobbra a domboldalon.
Hóhér a nyelvével a foga közét igazítja. Csettinteni nem csettint, nyalintani nem nyalint, de meg kell adni: párocskája megint kitett magáért! Jó a főztje.

Azért vette el?
Honnan tudta volna egyetemistaként (ne áruljuk el, ne járassuk le: népi kollegistaként) (ami nem volt akármilyen horthysta tiszt fiaként), mire képes ez a nála 5 évvel fiatalabb leányka? Később a gyorsírója-gépírója. Akkor kapta el. (Két halálos ítélet közti fáradt szünetben?) (Valami frissítőre neki is szüksége lehetett.) (Ebbe, kivételesen, a Párt sem szólt bele.) (Sőt.) (Persze ki tudja.) (Más szerint az állambiztonság küldte a párt leánykáját a törvényszék azon helyiségébe segédszemélyzetnek.) (Fátylat rá.) (Jobb nem bolygatni.) (Jobb, nem inkább bal?)

Mert hogy valójában még nem lett volna szabad hozzányúlnia, ugyanis gyereklányként tette magáévá.
Majd ő beszélt rá, hogy vegye komolyan a mozgalmat.

Az osztályharc hevülete? Az ifjú nemzetközi forradalmár gátat (törvényt) nem ismerő lelkesedése? Ki tudja, mi.

Persze, hogy tudjuk!
Azóta sem nyúlt máshoz.
Leszámítva.
Ha a 34 ártatlanul kivégzett...
Nem ártatlan! Gyilkos, rabló, hazaáruló, államellenes összeesküvő...
... kivégzett ember nyakát nem említjük.
Mert valahogy úgy alakult.
- Én csak köztörvényes bűnözőket ítélttem el!
Ő igen, ellenben mi.
Neki köztörvényes mindenki, akire rá lehet fogni.
Persze, hogy köztörvényes volt Csonka-Moson vármegye – az ő idejében: vármegye – nemzeti forradalmi bizottságának elnöke. Hogy a tagokról ne beszéljünk. Mi lett volna.

- Lopott!
Azért halál?
Csak mellékesen, hogy lejáráthassák. Meg hogy súlyosbító körülmény. Mindannyiunkéhoz, a magyar államéhoz, a magyar nép vagyonához nyúlt!
Amikor új öltözet ruha kiutalására adott utasítást a fertőhegyi gyermekmenhely ruszlik által merő véletlenségből szétlőtt ruhatárának pótlására.

Rablók és gyilkosok voltak valamennyien! Hogyne ítélte volna őket halálra a nép ítélőszéke?!
Valamikor ilyen szépen tudott beszélni.
Kár, hogy most sem adta alább.
Ahogy nincs senki, aki befogná.
Kirekesztesz, koma, kirekesztesz! Nincs hozzá jogod.
Még a végén ő üti meg a bokáját.
Na, ezt inkább hagyjuk.
Kínos pontossággal megkötött nyakravaló. Pár szál haja égnek mered; le kellett volna csípni.
„A Népköztársaság megdöntésére irányuló fegyveres összeesküvés szervezése stb. miatt...” Mi járt volna.
Mellette – igen fiatalosan - hátizsák.

- Na, mi van, művészkém? – intette meg, köszöntésképp a nyaralóhelyi Fogas Tsárdában az ismert színművészt, akit Abban A Városban ismert meg Abban Az Időben.

- Semmi, bírókám – szólt vissza, a fél századdal korábbinál azért valamivel visszafogottabban, a megszólt teátrista.

Amihez a 2000-es években kimondottan bátorság kellett újfent.

Hol a 34-ből 4-et saját kezűleg intézett el.

Sorsszerű volt!

Mért épp ezt a 4-et?

A maradék 30 sem akármilyen.

Ám ezek.

A forradalmi bizottság elnöke.

Két ifjú forradalmár.

Előtte, Rákossy alatt az a középkorú paraszt.

- Nem is végezték ki, öngyilkos lett!

Kivégezték – állt a jelentésben, amelyet az orvos is aláírt, meddig tartott a kötélén lógó parasztember kínszenvedése. Pedig hát: valójában megállt a szíve a 21. álakasztáskor. Midőn már bejelentette a röhögésbe is belefáradó kivégzőosztag-parancsnok, hogy:

- Nem is...

Nem és nem!

Ez sem volt kivégzés. Csak kicsikét játszottak velük. Megfélemlítendő.

- Én csak az igazságot szolgáltam!

„I” nélkül.

- Az igazságszolgáltatás fogaskereke voltam!

(-I.)

A gazdaságügyet illetően: minden a legnagyobb rendben.

Ha ő, akkor mi. Akik fölött ítélt és ítélni fog elevenen és holtan.

Szeme vérekes. Vérágas.

Rendes emberé is lehet ilyen!

De nem ennek.

Keze fehér. Úri kéz. (Az álproli világból.) Pedig épp most takarta be a rózsatövet meg a szőlőtőkét a saját kapójával.

Apjától örökölte.

Szegény, ha tudta volna!

Se lett volna másképpen.

Cipőfűzőt köt.

Ő csak.

Mi.

Fertő.

Mosonmindszent.

A finom bőrkabát szinte egymaga idézi a régi szép időket.

- Mi?! – kérdi volt menyasszonyától.

Mi, mi.

Való(já)ban.

A gazdaságügyet illetően: minden a legnagyobb rendben.

Suhai Pál

Melosz a félelemről

úgy úszott a szomszéd kerti medencéjében, tempózva,
lassan, körben, farkát éppen csak lebbentve-kanyarítva,
mint valami jókora díszhal az akváriumban, vagy harcsa,
ponty karácsony előtt a fürdőkádban, ostoba állat,
tudatlan élvezve még a reggeli mozgást –

ám ebben élvezet nem lehetett és semmi nem is volt, nyilván,
orrát alig tudta már kiemelni a vízből, ki tudja, mióta
úszott körbe-körbe a síkos és meredek falak közt,
mellső lábait, láttam, kapkodta már s levegőjét...
a mókus ... nem sok esélye maradt már...

de mégse akart a botra kimászni ... félt ... hát ezért törtem át érted
a kerten?! ... a vízbe dobott deszkadarabra mégis kievickélt,
innen a botra ... tartottam tőle én is, ijedten hátha harap, de
mégse, gyorsan elillant ... én meg egy csodával
szegényebben és gazdagabban néztem utána...

Rossz név

Rossz név és rossz csillagzat:
visszás e juss, de épp elég,
hogy mindent hátrahagyjak,
habár maradnom illenék,
e kettő nékem épp elég.

Nem volna az se jó, bizony,
s nektek se volna jó bolt,
mert nincsen áldás rajt, haszon,
megkövezni egy kóbort,
nem volna az se jó, bizony.

Várjátok meg türelmesen,
amíg, fővesztő Ajtony,
átadom önként fegyverem,
hogy fejemet lehajtom,
várjátok meg türelmesen.

Tűrjétek el csak szépen,
de addig szót se, és elég,
míg megfőzöm ebédem,
fortyogjon az a főzelék –
egy szót se addig, mert elég!

Háromszakaszos versek

Ha kihűl, megdagad...

Ha kihűl, megdagad,
s Földet a Nap bekap,
ember ily vis maior
előtt csak meghajol.

De hogyha önmagad
pusztítod el magad,
csak szégyenkezhetem,
hogy fajod egy velem.

Ellened nem a Nap,
verset a vád irat –
de kinek küldjem át,
s ha őszöd megbocsát.

Hogy elcsitultak estelig...

Hogy elcsitultak estelig,
ők is, e mesterek, pedig
be sem tették még lábukat,
s már dőlt a por, a mész szakadt.

Szétverték az egész lakást,
falakat hagytak, semmi mást.
Zengett a ház, úgy jajgatott,
a kő, a vas káromkodott.

S ők is. Túlcordult öntudat
rezgettette a hangjukat.
Mostanra már, hogy menni kell,
pizmognak csak a pemzlevel.

A vers, akár egy kert, kimérve...

A vers, akár egy kert, kimérve,
mondhatni, pontosan olyan:
csak befelé határtalan,
kívül szorítja, fogja léce.

Így nyújtózkodik édenébe
a föld nyirkos mélyeiből
áganként törve egyre föl,
mintha tulajdon ketrecébe.

De mindenütt madár s madárdal:
szárnyak szántanak, égi kék –
egy ölyv is írja énekét:
karmában énekes madárral.

KAJ ÁDÁM

Nagyvárosi vagonok

„És újra.”

1.
Öt óra felé
a robot iránya fordult:
Sárga vagonok döcögtek
a Lehel tér felé,
munkások, hivatali emberek
siettek az otthon mechanizmusába,
és újabb nyolc órát készültek
átaludni.

Én álltam a villamos-fényben
és néztem,
ahogy hatmilliárd lélek
két-háromszáz testbe zsúfolódott,
és akkor kétségbe vontam
az ember csodavoltát,
mert láttam,
még esendők sem vagyunk
a nagyvárosi vagonokban,
szelíden se nézünk,
mint az állatok,
mikor vágóhídra
küldik őket.

2.
A pláza senkinek se háza...
ezen a késő délutánon
csak a templomok magasodtak,
a bérházak papucsban álmodták
a Kádár-reneszánszt.
Hiába!
A szmog egyedül emlékezett
a dicső nehéziparra.

Ki tudott volna
komolyan megfulladni ettől?
A meghatottság
nem elég a meghaláshoz,
és különben is,

egy hipochonder nemzet
föltalált betegsége
nem az oxigénhiány,
hanem a xenofóbia.

3.
Én maga vagyok a
a tudathasadás!
Mert ugyanúgy vagyok
a vidék s a rakodópartok
foglya,
ahogy elmagyarosodott
szlávok utódja...

Jézus imáin gügyögtem
a hit gyermekkorában,
de volt őszöm,
aki még szemiteként imádkozott.
Majd valami
köztes mennyországban
lesz az ismerősöm.

3.
Csak a templomok magasodtak...
Közel az Isten háta!
Tornyaik évente
milliméterekkel nőnek,
a padoknál persze
csökken a limit,
bárcsak a bűnünk
fogyna így el!
S a teremtő
megfújatná a harsonákat:
az ember tökélyre jutott,
hát újra megteremtjük.

4.
S ha újra
lácba fűznek minket,
talán a villamosok is
újrapcsolódnak,
s a Lehel tér akkor
igazi Jeruzsálemmé válik,
ahol zsidók és keresztények,
arabok és felekezetenküliek
nem csak a piactudomány
szabályai szerint
gondolkoznak a másíkról.

(mellékvágány)

*Az ember nem tud
eleget szeretni,
és azt is kevesli,
amit neki adni tudnak,
de vannak szerelmek,
amik megközelítik
a tökéletességet,
csak ott van elrontva
az egész,
hogy a másik
hibátlanúsága
hamisan tükröződik
bennünk.*

Legény Péter

snyiu mi seu trup

1983–1990

elutazás

felmentem a lépcsőn a nappal is őrködő falikarok alatt, felmentem a sárgás, zsíros homályt termelő bágyadt fénykúpok alatt, felmentem az emeletre, odafönt a szoba szegényes, nyomorúságos bútorok sírtak benne, egy kopott tükör valamelyik falon, a képet már alig mutatta, wroclawi diákszálló, háromágyas szoba, őszutó, sivár és néptelen október vége

hétfőn reggel vonatra ültünk, foszladozó ködben, rózsaszínű fehér város, piszkosszürke por lepte utcák, házak, jól elvegyültek a háttér ólomszínében, e gondolat visszavitt a tudat küszöbe fölé, tenyerem szememhez ernyőzve bámultam az ákombákomokból összetákolt, rohanó őszi tájat, fénylő pont, majd egyre több sárga ragya verte ki a hideg délutánt, vonatunk a határt maga mögött hagyta, az ablaknál álltam, jobbra nagy üres térség siklott hátrafelé, lomb nélküli csupasz fák, dűledező nyomorúságos viskók, később széles, kőkockás part, nagy, díztelen, fehérre és sárgára meszelt épületekkel, az október hideg csókja, napfény és szél, zavaros összevisszaságban a boruló-derülő ég alatt, idegen idő, fáradt voltam, lassan úsztunk előre, szerelvények között, hirtelen valami szürke, sűrű, örvénylő, áramló tömeg mellett haladt el a vonat, gyártelep vagy afféle, esetleg nagyobb állomás, fekete csúcsos, ágas, ágazó roncsok merültek fel és merültek el, fekete fenyők a szürkületben, fáztam, új ország, új élet, ismeretlen és idegen, összeborzadtam, leültem, hátradőlve nem néztem semerre, a vonat újra indult, lehunytam a szemem, elbóbiskoltam, az ajtó bezárult, a lét megrekedt, egy lejtős szakaszon visszacsúszott a fülke ajtaja, csattant, szívem a torkomba ugrott, kinyitottam a szemem, fölálltam, óvatosan kiléptem a folyosóra, hárman álltak odakint, úgy beszélgettek, mintha nem vettek volna észre, a vonat sípolt, többen készülődtek

nagy világosság szaladt az ablak alatt, megérkeztünk egy újabb állomásra, rozsdásodó kandeláberek között katonai őrzőket igazoltatott egy férfit, villanycsengő hosszan elnyúló, fojtott hangja szivárgott ki az épületből, messziről kutyák csaholását hozta a szél, hol vagyunk, kérdezte valaki, egy temető mellett, válaszolt a másik, kikönyököltem az ablakon és láttam, hogy a katonák közrefogták azt a férfit, egyikük mellbe vágta, a másik bokán rúgta, a harmadik bökött rajta, talán a negyedik is csinált valamit, de azt már nem láttam, mert megijedtem attól, amit láttam, gyorsan másfelé néztem

hajnali hideg lámpafények a töredezett aszfalton, olajos tócsák között bukdácsoló, meggyötört arcú emberek, korhadás illata és hulladékébűz terjengett, a katonák elmentek, üres lett az állomás, felhúztam az ablakot, leültem, úgy éreztem magam, mint az ágyamban, amikor lefekszem, alszom, de még fönt vagyok, gondolataimba mélyedtem, már nem tudtam pontosan visszaidézni, hogy nézett ki az a férfi, azon járt az eszem, miért is szeretik a lengyelek a magyarokat, hogy szeretik, abban biztos voltam, sőt olyan érzésem volt, hogy túlszeretik, mintha nem is szeretnék,

csak úgy csinálnak, összevissza voltam, a szerelvény lassan megindult, az örökkévalóságba elnyúlt idő kezdett visszaváltozni normális, emberi idővé, nagy robajjal egy tehervonat bukkant fel mellettünk, szürke ponyvával letakart katonai szerelvény, tak-tak, csak-csak, tak-tak, kattogtak a kerekek, a kupében meleg volt és a hajnali égen éppen egy vékony, bíborszínű fénysugarat bámultam, sürgönypóznák szaladtak visszafelé, fekete drótok kacszázó csíkja lebegett utánuk, végeláthatatlan magányos táj, hatalmas és üres mezők, tak-tak, csak-csak, tak-tak, tak-tak, csak-csak, csak-csak

tudatalattimból képek tódultak elő és egy időre elfeledtetek velem mindent, kocsmában jártam, nem tudtam pontosan, hol vagyok, poharak csörrentek össze, kemény, felfortyant szavak röpködtek, mindenki vitatkozott mindenkivel, nem értettem, hogy miről volt szó, a pulton jókora légy mászkált, egy gonosz szellem, valami ősi, barbár göggel dörzsölte össze lábait, szemerkélt az eső, könyörtelen, hosszú álom, zúgott a fejem, egyszerre idegen lettem magam előtt, ki vagyok, hol vagyok, hogy vagyok, furcsa történet, mely félig a valóságban lógott, másik felével a képzeletemben, s ide-oda ingva, hol tömörebb lett vagy légesebb, aszerint, hogy a külső világból markolt-e többet, vagy a fantáziámból épült-e jobban, magába sűrítette a valóság megannyi elemét, kis mintáját egy pesti zivatarnak, a huzat hideg levegőjét, mely besiklott az ablakrésen, a másik ülésen bóbiskoló tompa szuszogását, ezenkívül kék éjjeli ködöt és hajnali vörös párát

vonatunk egyre mélyebben fúrta magát előre, az egymásba keveredő dolgokon, e hangoktól, színektől és szagoktól megtelt pillanaton felemelkedve, lassan és tétován beléptünk a lengyel valóságba, milyen könnyű, a tárgyakhoz kötött aktualitásokat elmosta az idő, de arra emlékszem, a kalauz kiáltott, Wrocław, Wrocław

megérkezés

ezerkilencszázhetvenhatban hárman indultunk el Wrocławba, kiállítani avangárd műveinket, a költő, képzőművész, építész, filmrendező és filozófus Erdély Miklós, némelyek jelentősnek mondják pedagógiai munkásságát is, Pauer Gyula, aki a hetvenes évek képzőművészetében egészen háborítatlanul füstölgött, kábító, illatos gőz szállt fel belőle, az igazi pszeudo terv és annak képe, illetve más konceptuális munkák alkotója, aki abban az időben már szobrászkirálynak és a legjobb díszlettervezőnek tartotta magát, harmadiknak jómagam, szintén konceptuális munkákkal, akkoriban épp fülkét készítettem, Próbafülkét, Sarkonforduló helyet, Nézőfülkét, amelyikből a kiállításon mászkáló embereket lehetett megfigyelni, nagyvárosokba légkondicionált Járófülkét terveztem, amolyan telefonfülke-szerűt, mely lassan vándorolt volna, egy föld alatti gépezet segítségével

művészet a hagyományhoz való időszerű, de eddig még ismeretlen viszonyunk, állította Erdély, hagyományos felfogás szerint az árnyék, a szín és a folt az ábrázolás szolgálatában álló eszközök, a hamisság eszközei, amelyek segítségével a képzőművészet a világ pszeudo képét mutatja, magyarázta Pauer

szél kerekedett, cibálta a növényeket, a fákról leveleket szakított le, mint zizegő, vékony selyempapírt, az apró darabok ezüstösen villóztak a sárga fényben, részeg vagy álmokóros állapotban láthat hasonlót az ember, Erdély Miklós magas, testes alakját, kopaszodó fejjel, markáns arccal és bozontos szakállal formázta, ahogy a lengyelek mondták, Bem apóvá a természet, fején a napsugár aranyló sárga, csillogó fénye, bordó overall a testén, amelyben dolgozni szokott, festékes, vékony ujjá ráhajlott a szék karfájára, úgy ült hosszú percekig mozdulatlanul, tavaszi fénytömb a dolgozó szobában, az emeleti ablakból szűk horizontú rálátás nyílt a város délkeleti részére, alul a kertben gyerekek játszottak, az unokák

Erdély haldoklott, lelépült, felépült, minden csak ideig-óráig tartott, kimondhatatlan, titkos érzés uralkodott el rajtam, lehet, hogy nem az érzés a legjobb szó, mozdulatai mintha megrongálódtak volna, lassan, hangosan beszélt, csendesen nevetett, acélszürke tekintete kemény, nyílt és egyenes volt, szívesen néztem a szemébe, szeretni őt, vagy

szeretni általában, szédülni és szenvedni is, meg sok minden, ami a halál körül van, így gondolta mindenki, hogy vagy, kérdeztem, s még erre az ostoba kérdésre is volt válasz, fáradtan, huszonnégy órás munkát ad nekem ez a betegség, látszott rajta, rettenetesen dolgozik, sokkal többet, mint addig életében, ha nem lett volna már kopasz, talán azt mondom, megöszült, de így ezt nem mondhatom, megpróbálom leírni őt az utolsó napokban, csont és bőr, és egy mély, fekete üregbe, a szenvedés fekete lyukába húzta vissza szemgolyóit a közelgő halál, ezek a szemek korábban az életet sugározták, egy felfokozott életet, felfokozott valóságot, felfokozott érdeklődést, és felfokozott alkotói szabadságot, az öntudat tiszta szuverenitása ömlött szét körülötte és elárasztotta a környezetében élő és alkotó embereket, és ezt a szempárt húzta csontos és könnyörtelen ujjával beljebb és beljebb a halál, a halál, mely a szomszédban ólálkodott még, de amelynek hosszú, borzongató ujjai máris odáig értek

a végső napokban kórházban volt, aludt egy héten át, majd fölébredt, mesélte Dani, a fia, és mondta, hogy jó volt vele lenni, mindig jó volt vele lenni, érezted, igen, éreztem, bólintottam, amikor magához tért, azt mondta, nagyon fontos lesz egy bizonyos nap, azért érdekes, mert pontosan azon a napon halt meg, hogy melyik napon, az különben nem érdekes

Erdély Miklós hihetetlen mértékben eltúrta az életet, akármilyen volt, szenvedett tőle sokat, de eltúrta, hogy rajta legyen, habár szerette a fegyelmezett és kimért viselkedést, de terveinek lendülete olykor annyira magával ragadta, hogy például, szokása ellenére nemegyszer csak úgy átrohant az úton, mi pedig utána, már ahogy bírtunk

ajtókat csapkodtak, füttyültek, Pauer futott, kimelegedett, elégedetlen volt, miután fölkapaszkodott, elfoglalta helyét az ablaknál és kifelé bámulva fújtatott, lihegett, nem szeretem az efféle futkosást, kapkodást, dűnyögte, az ember szinte kiesik önmagából és hevenyészetté, rendtelenné válik

fojtó hőség áradt mindenből, a lábunk alól, a fejünk fölül, a bordó párnákból, mindenhol vastagon ömlött a meleg, perzselte a levegő, kinyitottam a fülke ajtaját és kiléptem a folyosóra, nem találkoztam senkivel, egyedül voltam, királyi magányban, az élet hihetetlen kaland lett, a legnagyobb fokú fegyelemre és összetartozásra, energiára és tudásra lett volna szükségünk, mert eljött a bármit igazoló idő, és ebben a rejtélyesen ügyes gesztusban sok figyelemre méltót találtam, ha világosabb lett volna, de a lámpák úgy voltak befedve, hogy csak maguk alá világítottak, egy szűk kört mutatva a környezetből, azért nem vettem észre hamarább, hogy mennyire nincs tér, nincs levegő, beépítettek mindent hazugsággal, szörnnyű, nyomasztó kaszárnyákkal

a kiállítóterem hosszú és keskeny, ablakai csaknem embermagasságban nyíltak és rács volt mindegyiken, alkonyodott, a nap ferdén bevágott, hosszú, keskeny pálcákat rajzolt a falra, porszemek, közvetlenül mellettünk recsegett egy rádió, rosszul éreztem magam, semmi se jutott eszembe, csak kellemetlen, durva, ideges megjegyzések, valamiféle láthatatlan és kitapinthatatlan zsbongást éreztem, miután kiderült, hogy lakat van az összes ablakon, minden csak divat és erőszak, délelőtt érkeztünk vagy délután, nem emlékszem, mindenesetre volt időm megjavíttatni, még odakint az állomáson, Sarkonfordulóhely című konceptuális művem vasvázat, hosszú volt a vonatút és zötyögős, a vázszerkezet egyik hegesztése eltörött, szerencsére az állomáson éppen hegesztettek a vasutasok, odamentem és megkértem őket, hogy hegeszték össze, szépen kértem őket, magyarul, megcsinálták, később a vasvázat drótkötelekkel kifeszítettem a mennyezet és a föld közé, szemmagasságba, a hengerszeletre ráhúztam a méteres vásznat, melyre belülről vörös nagybetűket pingáltam, lengyelül, SARKONFORDULÓHELY, a hengerszelet éppen akkora volt, hogy aki belépett, az sarkon fordulva elolvashatta a szöveget, és ugyanott kiléphetett belőle

Miklós fotókat kasírozott kartonlapokra, üvegek közé tette, közben ragasztó után szaladgált, ollót keresett sokáig, időnként fölment az emeleti bárba, megivott egy konyakot, olykor Pauer is elkísérte, állították, úgy könnyebben megy a munka, közben előkerült valamelyik alkalmazott, kerített ollót meg ragasztót, Gyulának gépirásos papír kellett, indigó, egy darab drót, és két földelt dugó, csavarhúzó, kis damil, szög és kalapács, meg a villanszerelő, s ki tudja, meddig sorolta volna a szükséges holmikat, ha meg nem kapja közben konyakját, egészen estig így telt az idő, este megint fölmentünk a bárba, akkor már vörösborot ittunk és kérdeztük, hol lehet vacsorázni, mondták, sehol, késő van, minden bezárt, csak a vasútállomáson tart nyitva a resti, talán kapunk kávét

ennivalót nem kaptunk, azt nem árult, a kávé híg volt, rossz ízű és hideg, cukor nem volt, a levegő nyirkos, füstös és szeszgőzös, két alak dülöngélt a pultnál, rágyújtottunk, kiszűrcsöltük a kávé, elnyomtuk a cigarettát, Pauer javaslatára elindultunk megkeresni a vécét, a pályaudvar egy jókora csarnokból állt, amelynek elején a vasajtós férfivécé mellett vasajtós női állt, a csarnok tele füsttel, átható vasszagot árasztott, kicsit olajos volt minden, fáradt gőzfelhő gomolygott, lassan, formáját kereste, mintha egy óriási alakot akart volna kigyúrni belőle a légáramlat, vagy a képzeletem, formázott füstöt, emlékeimben kutakodtam, ki csinált már ilyesmit, majd elhessegettem egy érzést, melynek így ideje se volt megkapaszkodni

kifordultunk az előtérből, elindultunk a vágányok mellett, szolidan visszhangzó csöndben kavicsok ropogtak a talpunk alatt, a síneken túlról lassú síkálás moraja hallatszott, egyenlő időközönként gyengült és erősödött a hang, mintha kinyíló és becsukódó ajtók nyikorgását is hallottam volna, amihez suhogó ostorok hangja vegyült, egyszerre volt sötét és világos, egyike ama különös fényhatásnak, amit a világon sehol se lehet látni, csak a festők vásznain, a vécé nyikorgó ajtaján belépve Pauer kinyitotta a legközelebbi fülkét, hirtelen friss hulla bukott előre, homlokát a kőbe ütve koppant, az elnyúló test láttán Gyula megpróbált segíteni, gyorsan leguggolt és átfordította a férfit, negyven körüli munkásembernek látszott, talán fiatalabb lehetett, nehéz azt megítélni, sok múlik a körülményeken, fölpuffadt, viaszosan csillogó arcából két sűrű szem meredt ránk, halántéka fölött, homlokán, gyerekenyérnyi zúzódásból kevés vér szivárgott, nyakán rövid kötél, valószínűleg úgy akasztotta föl magát, hogy a kötél végét becsíptette felül az ajtókeret és az ajtólap közé, lábait a csésze mellett kétoldalt előre nyújtotta és teljes súlyával belefeszült a hurokba

olyan érzésem támadt, hogy valami megrepedt, ami addig tökéletesnek látszott, Gyula megérintette a férfi arcát, még meleg, mondta és fölegyenesedett, Erdély hümmögött és alig észrevehetően ingatta a fejét, apró rezgéseket végzett, parányi szünetekkel, semmi se jutott eszembe, dermedten álltam az ajtóban, ő már valahonnan felülről nézi, hogy mit hagyott itt, próbálkozott Pauer, te miért nem mondsz semmit, bőkött meg Erdély a kérdéssel és beljebb lépett, egyedül maradtam az ajtónyílásban, kiszolgáltatottnak éreztem magamat, nehéz lett volna válaszolnom, mit mondhattam volna, azt kívántam, bárcsak ne történt volna meg, Miklós arról beszélt, hogy tulajdonképpen lehetőségünk volna közbenyúlni az események menetébe, mert az idősíkok megengedik, hogy beavatkozzunk, amennyiben például nem engednék becsukódni az ajtót, vagy hasonlót, az utolsó pillanatban megmenthetnénk, mint a mesékben, láttam is magam előtt, ahogy a test újra és újra kibukik az ajtón, mi meg úgy vártunk ott, mintha tényleg az események közé tudnánk nyúlni, azután többen jöttek, helybeliek, nadrágját oldalt kissé lehúzták, meztelen lábszárát meglepte a hideg, magamon éreztem a halott ember tekintetét, súlyos, imbolygó, reszkető tekintetét, testemre hullott a tekintet, s egy hosszú, áporodott leheletű csókra, amilyeneket kapualjakban szoktak váltani, magához ölelt az öntudatlanság, tanulságot nem vontam le, azután visszazökkentem a valóságba, de néhány dobbanást meghallottam a pokol szívveréséből, az állomás vécéje mély volt és titokzatosságokkal teli

amikor kijutottunk, az egész napos eső után az utcák ünnepi fényben ragyogtak, az éjszakai hűvös levegőben a fák, a házak, parkoló gépkocsik, zötyögő villamosok és pöfögő teherautók vasárnapi díszes külsőt öltöttek, csak mi voltunk szomorúak, úgy voltunk ott, Erdély szerint, mint akik filmbe léptek, sötétszürke égbolt volt fölöttünk, a pályaudvar körül valahogy összesűrűsödött a hideg, egy rendőr állt az út közepén, hunyorogva figyelt, túlközlő teherautók és csörgő villamosok között igyekeztünk át a túloldalra, hajsza hűján elgázolt a villamos, igaza volt a vezetőnek, amikor felállt és oldalt kihajolva valami borzalmat kiabált utánunk, a rendőr, és ez igazán furcsa volt, felszólt a villamosvezetőnek, hogy hagyja abba, a villamos elgurult mellettünk, az egyik ablakból kalapos hölgy integetett, finoman, kicsit, majd zavartan figyelte tovább az eseményeket, mint aki érti, hogy mi történik, de nem akarja elhinni

oda-vissza

Györe Balázs 1988-ban a kezembe nyomott három flekket, azzal, hogy olvassam el, rólam is szó van benne, de lényegében Erdély Miklósról írta a sorokat

mióta meghalt, többször is álmodtam Erdély Miklóssal, ültem például egy alagsori étteremben a barátommal, amikor a belső helyiségből kis menet indult el a kijárat felé, az élen Erdély Miklós jött, vastag szövetű, sötétkék télikabátban, a 40-es évek divatja szerint, fedetlen fővel, szakállasan, amikor elhaladt az asztalunk mellett, kezét nyújtott, egy pillanatra megállt a menet, fölálltam, kezét fogtunk, mögötte haladtak a barátaim, Kerekes Sanyi táskáját magához szorítva, és férfiak, és lányok, és gyerekek, mennünk kell, muszáj menni, olvastam ki Sanyi szeméből, hosszú volt a sor, néztem a kockás abroszt, a két üres poharat, a hamutartót

megszakítottam az olvasást, mert eszembe jutott a hideg wroclawi állomás, az öngyilkos, eszembe jutottak a körülmények, és mindez olyan erővel követelt helyet magának, hogy le kellett tennem a szöveget, újból Wroclawban voltam, a sorompó irányából gyengén, elmosódva, a szeszélyesen érkező szélhullámokkal együtt sodródva felhangzott a forgalmista füttye, azután érces csattanással egymásnak ütődtek a vagonok, mikor ez a furcsa cimbalom-muzsika befejeződött, hirtelen, tisztán és közelről hallottam két vasutas beszélgetését, a szél olyan erővel vágta hozzám a szavakat, mintha nekem címezték volna őket, snyiu mi seu trup

bárcsak értettem volna, hogy mit jelentenek e szavak, csupán álmodok, sötétség, hideg és halál, a kitémasztott útszéli fákon félig megfagyott verebek, ahogy az ilyen utcán, meg az olyan utcán lesétáltunk a házig, parkig, hídig, ezek a tájékozódási pontok, onnan már látható volt a kultúrcentrum épülete, a kiállítás helyszíne, mesélhetnék arról is, hogy Pauernak abban az időben sokat jelentettek a vécék, nem csak az, amelyekben a hullát találtuk, és nem is amiatt, akkor már évek óta különös fontossággal bírtak életében a vécék, műveket talált ki, amelyek vécékről szóltak, hideg és sötét udvari árnyékszékekről, ütött és kopott, büdös, rettenetesen piszkos vécékről, meg olyanokról, amelyekben jó meleg volt, tisztaság és kényelem, csönd, nagy csönd, Gyula gyakran gondolt a vécékre, hirtelen megnyiták a felhők, s mint egy vízesés, megeredt az eső, a város tetejéről lezúdult víz leveleket, ágakat tépdesett a fákról, hideg áradatával belepte az utcákat, szerencsére épp a szállásunkra értünk

országos kiszolgáltatottságban, családias űrben, derékba törve, ösztönök mélyére fészkeljük be magunkat, Miklós a pamlogra feküdt és apró dűnnyögéseket hallatott, rossz érzésének kicsiny nyögéseit, én meg tengernyi lelkem csendes hullámlásában, az érzések és gondolatok szárnyra kapó tumultusában, szavakat, mondatokat, nagyszerű, lángoló, óriás kiáltásokat kerestem, de nem találtam, hanyatt feküdtem az ágyon, mellemen összefont kezekkel figyeltem az ablakot, lent az utcán zajlott a forgalom, mintha valamennyi jármű és minden ember a fejemen gázolt volna keresztül, világosan láttam valamennyit, anélkül, hogy kiszálltam volna az ágy fölé, a város fölött sápadtan fénylett a hold, mennyei lebegő, micsoda távolság nyílt onnan fentről, az ablakunkból, a diákszálló negyedik emeletéről, fél Wroclaw látszott, háromágyas, szegényes szobánkban öreg bútorok nyikorogtak, egy kopott tükör valamelyik falon, a képet már alig mutatta, gondolkodtam, nem bírtam elaludni, és mert a halálról gondolkodtam, hiába is aludtam volna el, a halálról álmodtam volna, félttem, mintha máris zuhannék, egy oszlop tetején álltam, görcsösen kapaszkodtam, nehogy lezuhanjak, az oszlop magas volt és vörös, nem zuhantam le, az utolsó pillanatban fölbredtem, ha nem ébredtem volna fel és lezuhanam volna, biztosan meghalok, csendesen szitált az eső, nyirkos lett a ruhám, csúszós az oszlop, a nedvességtől eresztette a színét, a kezemről vörös festék csorgott, minden csupa festékes lett, alattam is, félttem, hogy lezuhanok

az Anna presszóban, olvastam tovább Györe Balázs szövegét, ahova egyáltalán nem akart beülni, végül engedett Ádám unszolásának, észrevette, hogy sűrűn pislogok, mit pislog ez itt, gondolta, ez csak pislogni tud, az ablaknál telepedtünk le, folyóirat alapításáról volt szó, meg kellett sürgősen beszélni, halaszthatatlan volt, Ildikó ült mellette mozdulatlanul és szótlánul, az Egyetem presszóból sétáltunk át ide, mert ott nem volt hely, zsúfolt volt a terasz, nemrég nyitották meg, a hetvenes évek közepétől kezdve én is sűrűn alapítgattam a különféle folyóiratokat, a társak megvoltak, léteztek, adottak voltak, nem kellett összegyűjteni a neveket, tudtuk, várakoztunk, vártuk az

Annában, hogy elálljon az eső, a Váci utcába már nem hajtottak be az autók, minden- nap a belvárosban voltam, Egyetem presszó, Remy Martin, Pilvax, Amigo, Anna, Gerbaud, majd Corso, Ibolya, Egyetem presszó, sok ismerős volt, összetalálkoztunk, estére összeverődöttünk, vasárnaponként a Budapest Szálloda első emeleti presszójába jártam kávézni, sakkozni, újságot olvasni, külföldieket bámulni, beszélgetni, hallgatni, nagyon tetszett a civil ruhás üzletvezető, szivaroztam, egyszer innen hívtam fel Erdély Miklóst

vasárnap, nem sokkal két óra után, folyóirat alapításáról volt szó, természetesen, meg kellett beszélni, mikor érsz rá, Miklós, mikor jó neked, most, hangzott a válasza, most, most vagy soha, nem értem rá, mégis elmentem hozzá, megszoktam, hogy a többség nem ér rá azonnal, hogy eltűrhető a halasztás, a dolgok továbbtolása, Erdély Miklós azon a vasárnapon is pontos volt, most, talán hitt bennünk, talán érezte, hogy komolyan gondoljuk, hogy fontos számunkra az, amivel foglalkozunk, vagy amivel foglalkozni szeretnénk, sűrű pislogásom sok mindent elárulhatott, megmásíthatatlanul mondta a telefonba, most vagy soha, le kell csendesedni, megnyugodni, egyenletesen kell érezni, egyenletesen kell akarni a dolgokat véghezvinni, a koccanások nem számítanak

kertjében ültünk, nem vittünk magunkkal vörösbort, hiányzott neki, lábát föltette a kerti asztal szélére, kávéztunk, próbáljátok meg a Keszthelyi Rezsőt, összeállt ugyanis az antológiánk, elkezdtünk házalni vele, lakott itt a Rezső, nagyon rendes, mondta, miután napirendre tért afölött, hogy nem vittünk vörösbort, ezen a napon hallottam életemben először Keszthelyi Rezső nevét, aki, jóval később, segített megjelentetni a verseskötetemet, és aki szinte azonnal jó barátom lett, ahogy megismerkedtünk egymással, valódi költő, elborozgathattunk volna, csendesen, a kertben hinta, most éppen használaton kívül

Erdély Miklós hamarosan Amerikába utazott, újból megszakítottam az olvasást, hogy közbeszúrva elmondhassam, akkor éppen egy éve galambtojásnyi daganatot operáltak le a bordájáról, tüdeje mellől, a műtét sikerült, a beteg felépült, ahogy mondani szokás, Amerikába utazása előtt lábát fájdtotta, nehezen mozgott, de remélte, hogy majd jobban lesz, odakint azután rosszabbul lett, halálos betegen tért haza, tolókcóban, a svájci vöröskereszt segítségével, az Amerikában elvégzett komputeres röntgenvizsgálat a testében több helyen kimutatott daganatokat, nem sok reménye maradt, néhány, talán még a ráknál is gyilkosabb gyógyítási módot leszámítva

folytattam az olvasást, Legédy Péterrel látogattam meg őt február végén, sok hó esett a városra, Miklós betegágyában feküdt, evett egy kis kompótot, egyik festményéről leolvastam az időt, de jó isten, háromnegyed kettő

nem sokkal húsvét előtt, a János kórházban, sokat neveltünk a kórteremben, miközben a szenvedésről volt szó, Miklós elégedetlenkedett a teherbírással, az asztalkán biblia, becsukva, a kórház kertjét sütötte a nap, behavazott Virágárok utca, ház, kert, mosolyodban futsz át a föld árnyékain, topogtunk az előszobában, verdestük talpunkról a havat, amit Miklós hordatott föl az Írószövetség Klubjába, ahol az estjét tartotta 1985 februárjában, már akkor is megvolt az a hó, átélhető hétség, megvolt az, ami kellett, bőségesen

miután elolvastam Györe szövegét, eszembe jutott utolsó látogatásom Miklósnál, egyedül mentem, úgy éreztem, nem illett volna vidám baráti társasággal érkezni, a tudat, hogy meg fog halni, szívemarkoló volt, légszomjat okozott, hasonlót éreztem, csak kisebb mértékben, amikor Altorjai meghalt, még ma sem értem, miért, Altorjaival nem voltunk barátok, talán mert nagy művészek számított avangárdista körökben, és ez úgy hatott rám, bizonytalan emlék, szóval ott ültem Miklós betegágya szélén és gyengéden masszíroztam a takaró alól kilógó térdét, kérte, mert fájt neki, szívesen tettem volna még valamit, de már nem lehetett, a csöndben átéreztem, hogy elhagy bennünket, helyettünk egy másik valóságban kezd el létezni

Wroclawban is megszólaltak az utcák, a házak, a város, sőt maga a föld kezdett beszélni, panaszos hangok, szégyenkező sínek, síró pályaudvarok, hold és hideg született Európában, könnyeket hullattak az utcák, és sírtak, sírtak, áztak, fáztak, didergősek voltak a parkok és a házak, és hunyorgó szemembe világított a hold hideg fénye, tovább nincs, csak a hold és a csillagok

az emberi test lágy holmi, viaszhoz hasonló, ártatlan külsejű, rózsaszínű, majdnem szép valami, akár menni akarsz, akár maradni, fontos, hogy minél előbb döntsél, mondta Miklós, fél hat, mondta Gyula, még nincs későn, még nincs, maradni kockázatosabb, vélte Pauer, rádiót hallgattuk, amely lelkesen, komolyan és odaadón beszélt valamiről, lengyelül, Pauer vastag, hosszú szivart vett elő és kezét fogott velünk, hosszú lesz az út hazafelé, panaszkodott, hogy egyedül milyen unalmas, órákon át csak a hallgatás banalitása, vajon tényleg hallottam e szavakat, vagy csak hallani véltem, rendes emberből nem hallatszik ki, ha magában beszél, rendes emberből, vajon a művész rendes ember, aki azzal foglalkozik, hogy a valóságot a maga sajátos módszereivel átalakítsa, jött az utolsó figyelmeztetés

úgy vagyok néha, hogy azt hiszem, bizonyos dolgokat nekem kell elintéznem, az ilyesmit semmiképpen sem bíznám istenre, kétségtelenül ő megoldaná, elvégezné, és ráadásul hibátlanul, csakhogy lassabban, mert az isten malmai lassan őrölnek, nem gyorsan, én pedig azonnal elintézhetem a dolgot, és jól csinálnám

nem sokkal később nyílt az ajtó, és fehér köpenyben egy népes csoporthoz tartozó ápolónő fordult be rajta, köszönjük a látogatást kedves, bocsánat, helyesbített és elődalgott, arcán a zavar torzító fintorával, az öregebbek felálltak karosszékeikből és megindultak, búcsút intő, üdvözlő mozdulatokat röptettek Miklós felé, viszontlátásra, szervusz, majd meglátogatunk még, s miközben e szertartás zajlott, valami sápadt és csillogó tárgy úszott el látóterem felső, messzebb kiterjedő sávjában, egy villamos, és már megint Wrocławban voltam, Natalinál ültünk, én a földön, Pauer és Erdély a kanapén, alacsonyan függő lámpa és asztalra dobott könyvek emléke merült föl bennem, a szomszéd szobából néha átjött egy fiú, az élettársa, Natali képeit nézegettük, amelyek megjelentek a Flash Artban, gyermeki csodálkozást és cinkos összekacsintást vegyítő fiatal lány arcát mutatták a képsorok, szájából vaníliapuding csordogált, avagy banánt nyalogatott, szép és mulatságos sorozatok voltak, Erdély szellemeskedett, Pauer inkább a fotómodellt akarta megismerni, odakint az ólomszürke délután vacakolt, mentőautó szirénázva robogott, megcsillant a kék fény egy villamos piszkos üvegén, majd barna ponyvával takart teherautó fékezett, és mire kitűnt a képből, üres lett az utca, sokáig semmi se mozdult, távoli házak, mindmegannyi hangtörő gátak, falakra fölcsapó láthatatlan hullám, néhol világos ablakok, csillogó tajték, ami túlhabzik a sötét anyagon

bizonytalan zaj riasztott fel, visszatérő hangokkal, mélyen aludtam, éjszaka volt, dörzsöltem a szemem, mert látásom felső szélén valami mozgó dolog akadályozott meg útjában egy kevéske fényt, az ablak alatt álló lámpaoszlop imbolygó fénycsóvját, mely különös módon benyúlt a sötétbe, elhaló zajongás bókászott odalenn, kapualjak és állványzatok között, csapódott egy ajtó, úgy hallottam, valaki járkált odakint, valami mozgolódott, lezuhant, milyen ügyefogyottan mászkálnak a lengyelek, mi ez, ébredeztem, az éjszaka kicsúszott a kezemből, vagis a fejemből, már nem uralkodtam semmin, királyságom köddé foszlott, fölszállt, akár a pára, eltűnt minden csodálatos képességem és az egyszerű valóság szenvedő alanya lettem, itt vége a szakasznak

baj

bár az emeleten, bordó szőnyegek, nehéz tölgyfa székek és asztalok között kellett végigmennünk, a terem túlsó felén állt a pult, Erdély Miklós könyökével a márványra támaszkodott, kezében szép, csiszolt üveg pohár, kevés konyak lötyögött benne, a pult mellett középkorú pár állt, látszott rajtuk, hogy veszekednek, dehogynem fizeted ki a számlát, sziszegte a sápadt nő, halkán beszélt, de oly izgatottan, hogy mindent értettem, hangjában valami kellemetlen csattogás bujkált, ügyetlenül leköpte a férfit és kiitta poharából italát, utolsó gazember, lihegte, közben idegesen keresgélt tekintetével, hátha maradt még valami a poharak alján, a kávégépből hosszú, sipító hang hallatszott, ahogy a gőz kiszabadult, egy idősebb úr megjegyezte, ismerem ezt az alakot, fejével az ajtó felé bökött, a múlt héten láttam a restiben, tegnap is itt volt, mondjam a nevét, a presszóslány vállat vont és odébb állt, őt nem érdekelte a dolog, se köpködés, se veszekedés, se pletyka, se rendőrség, se jó, se rossz, se múlt, se jelen, se jövő, csak a smaragdfüvek, vagy az aranyalma éjjel, és a vér a narancsban, meg hasonlók

akkor megjelent egy alak, hirtelen és váratlanul tűnt fel, nagyhangú, törtető, visszataszító fajta, megvető pillantással illetett bennünket, délután láttam odalent, a kiállítóteremben, többedmagával, mérgesen ténfergett, majdnem fellökött, akkor lett dühös igazán, amikor Miklós leoltotta a villanyt és a derengő fényben egy lengyelül bömbölő rádiókészüléket igyekezett túlharsogni, fülét bedugta két kis gumidugóval, szemét bekötötte, leült a rádió elé és széles gesztusokkal, patetikus hangsúllyal kántált, a nagydarab, vörös hajú, vörös képű, talán huszoneves lehetett, fülcimpája tövig összenőtt arcbőrével, olyan ideges lett, hogy föltépte az ablakot és pusztá öklével kiütötte a belakoltot zsalugátért, odakint sötét éjszaka volt, igazi semmi, ami hirtelen előugrott, mint faji sejtelem, farkasszemet néztek, a rádió bömbölt, Erdély torkaszakadtából kiabált, ugyanaz kétszer a nagy lengyel semmiben, gondoltam, ebből baj lesz, a vörös képű lihegett, Miklós bekötött szemmel és bedugott füllel hadonászott, az ajtó irtózatossá robajjal csapódott

a pult mögül a presszóslány figyelt bennünket, mintha kis biccentéssel kérdezte volna, mi van fiúk, mi kell még, mondják, mert nem érek rá, Miklós újabb konyakot kért és átadott ezer zlotyit, a nő gyorsan kitöltötte az italt, s mint akinek hirtelen dolga akadt, sarkon fordulva eltűnt egy szakadozott tapétaajtó mögött, vártunk, gondoltuk, a visszajáró pénzért ment, de csak nem akart előjönni, Miklós szavára tette a dolgot, hangoskodás kezdődött, arra előkerült a nő, a szóváltás magyarról franciára fordult, majd angolra váltott, később ismét magyarul és franciául folytatódott, de a lengyelek nem értettek, vagy nem akartak érteni a szavakból semmit, visszazalávoztak, amit persze mi nem értettünk, így széles gesztusokkal, hullámzó heveséssel, változó hangerővel, kézzel és lábbal mutogatva egymásnak, teljesen eredménytelen csatát vívtunk, nem akarták megérteni, hogy a visszajáró pénzt követeljük, hosszú ideig tartott a huzavona, már mindenki bennünket figyelt, Miklóst annyira ingerelte a becstelenség, hogy poharát, melyben erősen lötyögött a féldeci konyak, a márvány pultra vágta, köszönöm, de így nem kell ez sem, adja vissza a pénzt, kiabálta magyarul, a nő döbbenet hátrahőkölt és hirtelen néma csend lett, a vörös képű akkor Erdélyhez lépett, jobbkarján az izmot enyhén megfeszítve, játékosan megugratva, trikójának rövid ujjacskájára mutatott, hogy oda csöppent a konyakból egy parányi, azután megmarkolta Erdély szakállát, ráncigálni kezdte és ellökte magától, olyan erővel, hogy a százkilós test a pultra hanyatlott, a vörös képű újra az arcába markolt és a homlokára öntötte a konyakot, erre Miklós felszökött, mint szélben a gyermekek sarkánya, dühödten támadt a vörös képűre, és elvárta volna, hogy mások is segítsenek, de a lengyelek csak ültek és bambán néztek maguk elé, félték, nem mertek, vagy nem akartak beavatkozni, a támadó vérszemet kapott, ismét Erdélynek rontott, menekülnünk kellett, ő meg utánunk, a kiállítóterem ajtajához szorított bennünket

a verekedés legelemibb szabályait sem tartotta be, majdnem leszakadt az egyik fülem, nyögve tápázkodtam föl, úgy rémlett, legalább tíz métert repültem, és talán eszméletemet is elveszítettem egy pillanatra, az utolsó, amire emlékszem, hogy a hosszú, nyeles hamutartóval hátra vágtam, a vasos rúd meghajlott, előbb egy keményfa lécekből álló súlyos székkal vágtam hátra, arra nem reagált, a szék darabokra tört, a vörös képű csak tépte, rúgta, taszigálta és a földre teperte Erdélyt, a hamutartót akkor vettem észre, a sarokban, felkaptam és üvöltöttem, valószínűleg nem értette, hogy mit, na gyere, most gyere, vadul kaszáltam a levegőben, majd teljes erőből hátra vágtam, a rúd elgörbült, a vörös hajú, vörös képű, ragadozó állattá változott ördögi lény akkor megfordult és felemelt, és repültem, másra nem emlékszem, legalább tíz métert repültem, a földön fekvő azon gondolkodtam, hogy mi történt, hogyan történt, nem ütött, csak fölemelt és zsupsz, bedobott a sarokba, mint egy tejeles szájú taknyost

soha gyáva nem voltam, de akkor aztán, még ha lett volna is okom, minden kis ijedelmemért kárpótolt, ahogy bátran közbeléptem, szeme gyilkos szikrákat szórt, és egy lépést tett Erdély felé, düh szállt meg, felkaptam a széket, ahogy eldobott, maga is meglepődött, akkorát repültem, közben Miklós felmenekült az emeletre, a vörös ördög meg utána, nem tudom mi történt odafönt, de nemsokára újra a földszinten voltak, mialatt a karját verte és a kezét karmolta, a nyeles hamutartóval a háta mögé kerültem, ugyanabban a pillanatban ökölcspás repült Miklós felé és a vállát súrolva tompán belepuffant a levegőbe, teljes erőből hátra vágtam, erre elengedte Erdélyt, mivel egyszerűen és végképp akart elintézni, fölkapott és bevágott a sarokba, legalább öt métert repültem, betört az orrom, a vér összefröcskölt mindent

valamivel később a kiállítóterem ajtajához futottam, csukva volt, kintről hallottam a kiabálást, nagy dörrenéseket és recsenéseket, ahogy nekiütődtek az ajtónak, Legike, Legike, kiabált Miklós, az ajtóhoz ugrottam és megpróbáltam kinyitni, de kintről olyan erővel nyomták, hogy nem bírtam, körbefutottam, a szomszéd termen át, hátulról

kijutottam az előcsarnokba, láttam, hogy Erdélyt egészen beszorította a sarokba, a vörös ördög arca eltorzult, szeme megrándult, szája körül gonosz vonások rajzolódtak, miközben félelmetes nyugalommal kotorászott Miklós szakállának buja rengetegében, odaugrottam és hirtelen nagyot taszítottam rajtuk, megfogtam a kilincset, hogy el ne sodorjanak, és ahogy arrébb mozdult a két összekapaszkodott test, kinyitottam az ajtót, azután megragadtam Miklós kezét, a falon kotorászott, megmarkoltam és ráncigálni kezdtem az ajtó felé, közbelépésem váratlan sikert hozott, nagy nehezen bepréseltük magunkat az ajtónyíláson, belülről pedig ráfordítottuk a reteszt

pillanatnyilag megmenekültünk, de, mert rettenetes erővel ráncigálta, tépte és rúgta az ajtót, láttuk, hogy helyzetünk válságos, ha kiszakadt volna a zár, vagy ha felfedezte volna a hátsó ajtót, arra jobb volt nem gondolni, ablaktól ablakig szaladgáltunk, mindegyiken lakat, ez is zárva, az is zárva, na végre, itt egy, ezen nincs lakat, kiáltottam, Erdély gyorsan odaszaladt, az ablak deszkájára léptem és letekintettem a mélybe, a sötét semmibe, tudtam, hogy le kell ugranom, bármilyen sötét is, bármilyen nehéz is, magasan volt az ablak és a járda felülete nem látszott, bíztam benne, hogy ott van, valahol, kiugrottam, sokáig, nagyon sokáig zuhantam, sokkal magasabban volt az ablak, mint gondoltam, azután Erdély állt föl az ablakpárkányra és megtorpant, karjaival propellerezett, mint aki hirtelen nem is tudja, hogy mit csináljon, ugorjon, ne ugorjon, aggódalmasan keresett a szemével, nem talált, Miklós, itt vagyok, ugorj, sima a talaj, könnyű a kicsiknek, a nagyoknak már lift kell, elharapta a szót, miközben ég és föld között lebegett, egy bizonyos testsúlyig vagy életkorig, próbáltam tréfával oldani a feszültséget, Erdély földet ért, fölkapta tekintetét és fájdalmasan nyöszörgött, a bokám kificamodott, nem tudok felállni, fáj, pedig mennünk kell, hát szaladjunk, mondta, de úgy húzta a lábát maga után, hogy rossz volt nézni, csigalassúsággal haladtunk előre, pedig szaladtunk, már ahogy bírtunk, az első sarkon jobbra, a másikon balra, majd megint jobbra, és megint balra, jobbra és balra, és, az nem mindegy, mert a végén eltévedtünk volna, egyszerre csak a szállásunk előtt álltunk, nem érzem a lábam, ezt megúsztuk, megölt volna bennünket, elhiszed, megborzongott, arra számított, hogy nyomban elájul a fáradtságtól és a félelem nyomasztó súlya alatt, de már az események után voltunk

később, ahogy elnyújtóztunk a heverőn, a szoba elcsöndesedett, csak az utcai lámpa nyújtotta be hideg fénykarját, és egy halvány, homályos ronggyal törölgetni kezdte a falakat meg a tükröt, feküdtem valaminek a szélén, magamba fulladva, a párna kemény, a tükör kemény, a szekrény kemény, és a fogam is kemény, és kemény az ablakban a feketeség, és akkor jött még az éjszaka, tele sötét folyosókkal, alattam, fölöttem, körülöttem lyukas volt a világ és külföldi, megindult bennem a vándorlás, lépcsőkön le és lépcsőkön fel, recsegett a tér, csikorogtak a dolgok, fölkerelkedtek az emlékek és elvonultak lelki szemem előtt, folyosókon futottam, majd ismét visszatértem és hasztalan nyöszörögtem, bárcsak megvirradna már ebben a bolondokházában, így gyöttrődtem, és amikor ahhoz a szóhoz érkeztem, hogy bolondokháza, akkor láttam is a sötét folyosókon bolyongó örülteket, és gondolataimban volt bizonyos, csaknem elavult komolyság

Varga Klára

ívben fölfelé zuhanó

néma kavicsokat dobálok
látod,
ott,
abba a sötét tóba,
naphosszat.
néha éjszaka is.
csobbanás nélkül,
egyetlen hang nélkül,
elnyel minden követ
a víz.

ez a munkám.

fatörzsnek dőlve
bámulom néhanap,
tűnődve,
tétlen,
amint máshol,
messze,
nyüzsgő,
egymásnak felelő,
földrésznyi zsibvásárokon
– akárha meghaltam volna –
széthordják mindenem,
mi jussom lehetett
valami másik életben.

régóta itt vagyok,
és már sehol sem keresnek.
pedig nem veszem el.

tenyérynyi lyuk vagyok
mindenki lyukas zászlaján.

szolgalmi út, amely
a térképen
– véletlenségéből –
sosem szerepel.
legyintenek
könnyen,
szakmásan a rajzolók
– ha észreveszik:

lehagytak megint –
hogyan annyi baj legyen!

suttog, suttog álló hete,
minden éjjel
a viselős Hold,
a tó fölött,
az ágakba gabalyodva.
az utolsó reggelre kelve,
lassan, önkéntelen,
először mondom:

itt jó nekem!

ívben fölfelé
zuhanó kavics –
bazaltmosolyú szökevény,
az idők kezdetéről,

el, el, el.
innen is el kell mennem.

zuhanni fölfelé,
szép, pontos ívben –

kit víz fölé
most hajítanak éppen

vacogó füvek fölött

porkoporsó ringatózik,
reszkető pipacsok,
elkékült, vacogó füvek fölött.
madártalan a fa, az ég.
pillék vesztik hímporukat,
gyíkfarkak szanaszét.
bogarak fúrnak föld alá
menedéket.

nem bánt,
hogyan eldobálva látom mindenem,
nem szomorít,
hogyan a szél gebéje hordoz
a vastag ég alatt –
ide-oda sepregeti,
hagyja aztán
levélen, szirmon
megülni
édeskés szürke porom.

jól látok most mindent innen
egy pontos, fénylő íven

hála,
hogyan elhagy barát is,
hála,
hogyan mint leprástól menekül
tőlem,
ki nyomomba lépve

örvénybe térne

Itt vagy

(2006. november eleje)

Győzelmi jelentések
karácsonyfronton.
Az idej adatokban
nem szerepelsz már.
Hadi útvonalaidat
elvágta a nyár.
Nélküled fagy,
kavarog tovább
a talapzatát
kihízta anyagvilág.

Rombolás és rombolás.

Rázod az öklöd.
Mindenből kihagytak,
kimaradtál.

Esedékes részletek,
téli számlák,
kvóták,
rendőrcsizmák.

Őszi lobogásod,
Mindahány maszokod
letépték,
letiporták.

X

Úgy ébredsz,
megszokod azután,
nem is mégy túl
bunkerod anyaméh- falán.

X

És megint reggel van.
Nincs olyan hideg.
Nem muszáj befűtened.
Reggel van.
Lélegzetnyi aranyló csönd.
Kertedből
Kései rózsafej biccent,
Ablakodon beköszön.
Itt vagy!
Itt vagy! – dúdolja.

Ráhajtod fejed a kávéillatra.

Mire megjövök...

Mire megjövök,
rend legyen.

Ne fölmasnizott,
drapériázott,
szemétkupac,
amiben befelé nő
– míg szétrohasztja – a gaz.

Ne folyton fals ünnep,
karikatúra csinnadratta,
túlpingált vasárnapi maszka
a bágyadt tereken,
megzápult jelszavak alatt.

Rend: ragyogás.
A hallgató,
csillámló kövek
dúdolta szelíd törvény.
Zene.
Füvek, szelek, vizek
ringatózó éneke.
Sütkérező emlősök
ősmosolya,
moccanatlan néma évezredek
boldog rokona.

Mert megjövök.

Ki akarhatta így?

Lusta por az utak mentén.
Szállongó gázok, mérgek.
Kivégzett, temetetlen cigarettacsikkek.

Újságpapír lebbenő roncsa.
Arckép rajta. Gyúrve, elkoszolva.

Mit súg az életöszton?
Mit súg a halálöszton?
Mit nyög a bamba utca.

Lassú halogatás, haldogálás,
centiről centire amputálás,
alkalmi süketség,
semmiről sem tudás,
okolgatás, indokolgatás:
tarka kézimunka.
Ha így forogtad,
sehol a helyzet kulcsa.
A zár nem zár,
nem nyílik ajtó, ablak.
Huzat van mégis.
Vad lobbanás a pillanatban.

Merről jövök majd elő
én, ki születéstől láthatatlan?

Csak gőzeidet kóstolgattam,
te, legócskább völgy-temető,

s lásd:

most átlépek rajtad.

Heiter Tamás

Honnan jövünk? Mik vagyunk? Hová megyünk? Gauguin

Kecskeszakállú ember leszek!
Kiáltottam anyámra, nem értette,
és megsimogatta az arcom.
S kezéből, ami benne volt letette.

Elvettem akkor tőle valamit,
az újra születő holdat talán.
Szégyenemben azóta dugdosom,
és hiába keresi az anyám.

Kunyhóink közt a tenger sima,
és bársonyos, mint vahiném teste
Mi leszek angyal, vagy tolvaj?

Az újhold felkeres néha.
Emberszakállú kecske
árnya vásznamon - régi tollrajz.

Gauguin visszatérése Franciaországba

A második császárság elmúlt,
S vele Harmadik Napóleon.
A Dreyfus per második éve alatt,
gyarapszik a gyarmatbirodalom.
S az állomásra befut velem a vonat:

hirtelen zápor, és háborús bukás
meg Otto von Bismark - Párizs ennyi.

A császár kapitulál. Egy új
vérszerződésen piszmognak a hivatalok,
munkacíme Entete Cordial.

Párizs kicsi, de sugárútjai nagyok
S a szalonok
Becsmérlik képeimet.
Tengerszagú és idegen vagyok.

Valami szajnai árverésen:
A hatvanadik tétel.
Ismeretlen szerző, témája:
Egy sötétbőrű némbor.

Gauguin végleg elutazik Tahitibe

A világ oly átlátszó lett
És annyira mezítelen.
Nem hordok magamnál kést sem,
Nehogy az bennem kárt tegyen.

Inkább üssenek le „hazafelé menet”,
részeg matrózok, vagy cigány stricik.
Növekszik bennem a „kék”-ségbeesés,
és maradok még egy kicsit.

Hiszen a szél is szerencse dolga.
Sosem bocsátom meg, soha,
hogy el akarok innen menni!

Bár szeretek idegen lenni,
de nem ennyire, mint idehaza.
la Orana Maria (üdvözlégy Mária)

Tömöry Péter

Jegyzetek egy Faust nevezetű járművön, avagy az öreggéválás esztendeje

(Naplójegyzetek 2003. április 29-2004. április 29. – részlet)

2004. március 2. Zalaegerszeg

Megkezdtek a Faustot. Mottóm egy Mefisztó-idézet. (Ez valószínű, nem kerül bele az előadásba.)

Mefisztó:

A föld kis istene nem változott: talány,
ma éppúgy, mint ama teremtés hajnalán.
Talán jobban élne egy kicsinykét,
a fényből egy morzsát nem vetsz néki ismét.
Ő észnek mondja, s haszna annyi csak,
hogy minden állatknál állatiabb.

2004. március 3. Zalaegerszeg.

A szöveggönyvet felolvasták a szereplők. Aztán beszélgetni kezdtünk róla. Hiszen, minekutána én, a Melindával való „marakodások” folyamán, saját „testemre szabtam” a hatalmas, és mélységeit valami, egészen a banalitásig leegyszerűsített, vég-változatban élém nyomakodó művet, el kellett kezdenünk a szereplőkre személyesítés, egyáltalán nem egyszerű, folyamatát. (Hiszen a Faust végeredményben egy monumentális monodráma, drámai költemény!) Beszélgetések hosszú sora következett. Fiatalkorom erdélyi színházaiban elemző próbáknak neveztük őket és általában a próbafolyamat egyharmadát áldoztuk rájuk. Ezekben, a műelemzésen túl, a személyes meg- és felismerések, egyfajta színpadi ihletállapotba átminősülés, az elveken, eszméken túli poétikus koncepció felépítésére és átvitelére tesz kísérletet a rendező. Többszólamúra bontja azt, ami benne egyetlen szólamként már létezik: gondolatot, elképzelést, kételyt. És a szétbontás, szétválasztás után megpróbálja ismét egységbe fogni mindazt, amit a színészek, munkatársak saját és sajátlagos közléskényszere, ízlése, tapasztalata és a mű által gerjesztett gondolatvilága – tehát jó értelemben vett érdeke – fölmutat. Így távolodunk a szerző ránk nehezedő súlyától, a megfelelési kényszerektől, s közeledünk szellemisége lényegéhez. Ez a folyamat az, ami végső soron testesíti, aktualizálja a százéves színműveket.

Illyés Robi szép és pontos metaforával élt ezen a próbán. Önmagát, a színész-Faustot, egy itatóspapírhoz hasonlította, aki magába szívja az eszenciaceppeket, amelyek szétáradnak benne, majd láthatatlanul, de szervesülve szövetébe, meghatározzák új minőségét.

Fontos, hogy ezek eszencia, és nem más milyenségű „cseppek”. Nem a felszínes locsogás, nem a szavaltat hevülete, nem a mű lényegét öblögető, poézisnek álcázott felületéről lepergő, folyékony hígítás cseppei.

Faust által így ad Goethe erről „receptet”:

Tanítvány

A siker titka az előadás,
s ebben rám fér még némi oktatás.

Faust

Egyáltalán nem nagy dolog,
ha tanácsomat megfogadod:
Kevésből ne hígiíts sokat!
Ne légy kereplős kertelő!
A tiszta érzés, gondolat,
egyszerű szóban érthető.

És az, amit én írtam bele:

Mert könnyen és szépen beszélnek azok,
akiknek nincs mit mondaniuk.
Ők cifra szavakban ágálnak,
idézetekkel manipulálnak,
a szellem szemétdombján kukáznak,
abban, mit ezeréves lomtárba
vetett a renyhe gondolat.
A nagy művészet, kedves barátom,
hogy megtaláld saját magad.

2004. március 18. Zalaegerszeg

Melinda színpadi tere kihívás: egy lejtő, két szék, egy fregoli tükör és színpadi függönyrendszer, amely le s fel, előre-hátra, oldalra-szélre tud (és fog), külön-külön, párban, vagy egyszerre fordulni, ki-bejárni. Lényegre simítottan egyszerű. Kihívás azért, mert nem lehet kihasználni (csak használni!), nem illusztrálja és nem „segíti” a kompozíciót. Ergo: rá vagyok kényszerítve, hogy minden pillanatban komponáljam a teret. És a színész, hogy ebbe a zárt szerkezetbe komponálja bele önmagát. Nem lesz üres le- s feljárákálás, ürügy-leülések, kiállások. Folytonos kinetika működtet mindent. A hagyományos vagy köznapi színpadi kompozíció nem tudja megőlni vagy ellaposítani azt a misztikumot, amely a témát áthatja. Mefisztó, teremtésről szóló szövegének az értelmében, annak a tér-elméletnek értelmében, amelyet kedvvel bővítettem ki.

Mefisztó

Nézd magadban kis emberi világod,
amelyben, úgy gondolod, egész a lényed,
és része sem vagy, csak részre törekvés,
s e törekvésben is legyőz a restség
és kiegészülni kényszerít szüntelen.

Faust

Istennel méred magad, szemtelen?

Mefisztó

Nem!

A kezdő egész részének csak része vagyok én!

A homály egy része, mit teremtett a fény,

A büszke fény, mely harcot keresett,

s az éjanyától jussát, a teret követeli!

És bárha megszakad,

akkor is csak a testhez tapad.

Testekből jó,

férfi és nő,

és részekből teremt rész egészeket,

útjában a teste akadály,

és remélem, előbb-utóbb tönkre megy.

Sűrű, kritikus tömegére összezsugorított világgép. A színpadnak is követnie kell ezt az abszolútumra egyszerűsített – és ezért misztikusan talányos – transzcendentálisához való közelítést.

Ha sikerül, nem a költői szöveg, nem a színészi játék, nem egy történet, nem mimesis, hanem a térben való teljes komponáltság által hathat az előadás. Jelek és jelzések, jel-cselekmény és jel-kép – a rítus alapvető elemei nyerne kapcsolódó értelmet a térben! Kétkedő reményem, hogy összességében is sikerül, ha mindenik munkatársam megérti, mint az előbbi idézetből is kitetszik, hogy a színielőadásban is csupán a részek, az egészre törekvő részek, képesek szerkezetébe összeállni, s így hordozni gondolati üzenetet.

2004. március 21. Zalaegerszeg.

A színész először és elsősorban a színpadi konvencióra alapoz. Ez alól nincs kivétel. Csupán annyi, hogy aki magáévá kínlódj a színpadi figurát, ebből a pozícióból már meri tagadni a konvenciót. (Bár levetkezni sosem!) Ezért egyre távolodik tőle, így közeledvén eredeti magához, a saját egyedi lényében fellelhető lényegegig. És, ha ezt megtalálja, azonosult szervezésbe ívódik a szöveg, térkompozíció, eszközök. Ilyen módszerrel (tehetséggel) megáldott színészt alig ismertem meg Magyarországon (Csák Zsuzsa, Kuna Károly, Bakai Laci, Kiss Jenő...). Most példaértékűen Illyés Robi, aki a Fausttal úgy próbál azonosulni, hogy magából hívja elő, szemérmetlen őszinteséggel és kérlelhetetlen színházi (és nem formális!) logikával. Löki (Szakács László), aki az erdélyi (oly sokszor idézett romániai) színjátszáson nőtt fel, ezt ösztönös tehetséggel, hályogkovács-precizitással és ámulatba ejtéssel hozza. Kettőjük színészi párbaja ez az előadás! Úgy vetélkednek egymással, pusztán színpadi próbaállapotukban is, hogy míg összecsapnak, kiegészülnek, egymást taszító-vonzó erővonalaik izgalmas láthatóságba, stílári egyensúlyba torkollnak, annak ellenére, hogy eszközeik, stílusuk merőben különböző. És ezzel szolgálják – örömmre – a gondolatiságot, amely emígyen konkrét lüktetésben jelentkezik és uralja a színpadot. Úgy hiszem, hogy ez a két tökéletes részegész-egység – „misztikus közérthetőséggel” – lesz képes az előadást kedvemre működtetni.

Tegnap elfogadtam az Euro Theater-ban a Dekameron rendezését. (Április 23.-i próbakezdéssel.) Szükségből, kényszeredetten. A szöveget elkezdték próbálni egy görög rendezővel, de nem jutottak semmire. Gisella Pflugradt-Marteanu (a színház igazgatónője) elkergette a rendezőt és engem, amolyan házi rendezői kötelességre hivatkozva, megkért, hogy rendezem újra. Kész díszletben-jelmezben, kész szereposztással, szakadozott próbafolyamatban, június 4.-i bemutatóval. A Faust premierje utáni nap utazom. Rossz ómen: ez lesz a 13. bemutatóm az Euro Centralban.

2004. március 23. Zalaegerszeg.

Mondták sokan, nem egyszer neheztelően, hogy én a drámai szövegekből színpadi lírát kreálok. Azokból is, amelyekben semmilyen líra nem lelhető fel. (Például a Svejk, vagy Brecht darabjai.) Az a színpadi poézis, amire valóban törekszem minden rendezésemben, nem mutat semmilyen rokonságot a mindközönségesen lírainak

nevezett költészeti berögzültséghez. Nem verbális-hangulati jellegű, hanem viszonykategória. (Máskülönben a „lírát”, mint operett-felületességű érzelmességet, Brecht is így használja „elidegenítő effektusként”, viszonyba ütköztetve legszikárabb eszközeivel: lásd Polly és Maxi kettőse a Koldusoperában.)

Mit kezdek én most a világirodalom legsűrűbben lírai alkotásával, a Fausttal? Sikerül-e úgy komponálni, hogy, mint a zenei költemény, a szimfónia – akár disszonáns elemek szervezésével is –, többértéűen szólaljon meg, anélkül, hogy minduntalan rámutatnék a szerkezetre? Próbálom! A legnehezebb benne, hogy még engem is magával ragad a verbális líra sodrása, a költői megfogalmazás tőkélye, s általa olykor feledem a színpad, a tér, az eszközök konkrét kötelmeit. És ettől súlytalanodik, emelkedik, párával telik az a zömök fölhöz kötöttség, amit el akarok érni.

Ma kipróbálom az „Álfaut” (Mefisztó) és a „Tanítvány” (Wagner-Siebel-Bálint alakjából gyúrtam össze – Gábor Laci játssza) tudományoskodást leleplező, utálatossá tenni szándékozó jelenetében szóváltásukat valódi párbajjá rendezni. Konkrétan: vívókardokkal, védősisakkal a fejükön, arctalan. A bajvívásnak csupán verbális háttere lesz a tudományokat csiszolt megfogalmazásban, a vers összes hatóelemeivel fölverteztett szöveg. Ez kipróbálása annak:

- 1.- Nyit-e konkrét teret az „oda nem illő” cselekvés a filozofikus tartalmaknak?
- 2.- Kiszabadul-e általa a színész a versbe szedett szó minduntalan értelmezésének a bővületéből.
- 3.- A részletek, részizgaszágok helyét átveszi-e a jelenet egységes tartalma?
- 4.- Valóban kikerüljük-e ezzel az egyértelmű állásfoglalással annak az alapvető kérdésnek a kockázatát: Faustnak melyik lény az emberibb. („Az én testemben két lélek lakik...”)
- 5.- Szolgálja-e a disszonáns eszköz, a vívás, az introvertált meghasonulással való küzdelem állapotát?

Próba, szerencse!

Zalaegerszeg

A Faust bajvívó jelenetét kipróbáltam és lemondtam róla. Az eddig felépített előadás ellenállt. Kivetette magából.

Légüres térben dolgozunk. A színházban rossz a hangulat.

A színháziai, kivéve a főszereplőket, a „boszorkányt” és Margitot, rideg közönnyel kezelik le munkánkat. A kellékesből előtörekedett művezető egyszerű parlagisággal oktatja ki az immár nemzetközileg is nagyra értékelt Lőrincz Melindát. A sértett színész, aki kimaradt a szereposztásból, fúr-farag lent az „itatóban”. Barátaimat, akik meghívtak Faustot rendezni, még marginálisan sem érdekli kísérletem. (Jóllehet ez látszólag az abszolút bizalom jele.) Ami legmegdöbbentőbb, lenézik a „vidékről”, Újvidékről érkezett zeneszerzőt, a kiváló Bakos Árpádot. Gulyáskommunizmusban edzett „fölnnyel”.

Önmagunkra zárulunk és kinyílunk.

Egyikünket sem a siker, hanem a megmértetkezés gyönyörű kínja érdekli. A közeg a lomha ugarral, mi Goethével vagyunk el, bensőségesen.

2004. április 21. Zalaegerszeg

Jó, érvényes és tetsző előadás ez a kompilált Faust. Mint minden tisztas munka, megviselt. És megviselt a parlag, amelyen a munka folyt. Részletezni nem érdemes. Fojtó miazma. Az örömtelenség, a sértettség, a tehetetlen elmék és lelkek háborgása, az alantas indulat kéjérzete – szerencsémre – nem fertőzött meg

Ez is valami!

2004. április 24. Bad Godesberg

Bonnban vagyok. Lelket nyugtató tavaszba érkeztem. A Dekameront fogom holnaptól rendezni. Az autóban, másfél ezer kilométeren keresztül, reneszánsz zenét hallgattam. Ettől reneszánsz, feléledő lettem én is.

Alkonyodik. A madarak csicseregnek. És én észreveszem.

Éjszaka a Kunsthalleba megyek.. Ott játsszák a Bonni Éjszaka rendezvény keretében a Yalta-Spielt. Több száz néző előtt. Nagyon kíváncsi vagyok, miként viselkedik miniatűr kamaradarabom ebben a hatalmas teremben.

A Faust, elismert és joggal sikeres fogadtatása ellenére, megviselt. Kötődöm hozzá, emléke mégis taszít. Szép és jó előadás. Nekem nem tetszik. Az lett, amit akartam, de nem elégtett ki. (Lehet, hogy ettől jó?) Többet akartam, s lehet, hogy ez a bennem maradt többlet elégedetlenségem oka. És valószínűleg ezért kísért még mindig. Túl vagyok rajta, és mégsem záródik be. Minden előadásomból, eddig, felszabadult elégtétellel távoztam el. (Ezért nem jellemző rám, hogy ugyanazt a szöveget többször megrendezem.) A Faust nem enged el. Hurcolom magammal. Vajon meddig? Hogy írom meg, fejemben ezzel a teherrel a Dekameront? (Kiderült, hogy az elkergetett rendező „egy az egyben” szemelvényeket vett ki a hatalmas műből, sem nem dramatizálta, sem nem preparálta, tehát nem igazítani kell egy meglévő szöveget, hanem meg kell írni – rendezés közben – egy új drámát. Németül.)

Hogy szeretnék már, egyszerű, színműnek megírt szöveget rendezni! S tessék: itt ez a Dekameron. Jövőre Az ékszerész boltja (a pápa, Karol Wojtyła fiatalkori meditációja), és Rafi Peer Szerelmi történet-e, amelyet most fordítanak urdu nyelvről németre... Még nem is ismerjük, de már biztos, hogy a pakisztáni világfesztiválra megyünk vele, s nekem kell megrendezni, mert két évvel ezelőtt az én Székek-előadásom volt a fesztivál szenzációja...

Barta Lajos Szerelem című darabját, amit nagyon szeretek (a bukaresti Nemzeti Színház az én fordításomban játssza máig), és amelynek rendezésére jövőre az udvarhelyi Tomcsa Sándor Színház igazgatója, Szabó K. István felkért, sajnos emiatt le kell mondanom: képtelen vagyok egyeztetni.

Ó, hogy szeretnék operettet rendezni. Jó pénzért ülni a harmadik sorban, s ökörködni, minden felelősség nélkül...

De Ruszt intelme fülemben cseng: „az operett a lejtő teteje!”. Nem is engedett be színházába egyet sem... És ez az átkozott Faust: „kevésből ne hígíts sokat!”

2004. április 25. Bonn

Az éjszaka kétszer játszottuk a Yalta-Spielt. A tágterű színpadon Melinda díszlete igen hatásos volt. Mint apró, bensőséges fészkek, amelybe sorsok szorultak bele. Az első előadást láttam. Furcsa volt, hogy ebben a nagy teremben is hatott. Persze, másképp, mint a mi kis, intim műhelyünk színpadáról.

A második előadás után – mondják – a közönség felállva tapsolt. Ez engem nem nagyon érdekel.

Sűrű éjszakám volt. Megnéztem a Kunsthalle kiállítótermeiben a Kreml kincsei című, és Baselitz festő-szobrász kiállításait, az előcsarnokban neves orosz operaénekesek koncertjét, majd a Haus der Geschichte-ben a Taktil színház társulatának tizenöt perces dokumentumjátékát, egyik kedvenc színésznőm, Heike Bäntsch rendezésében.

„Vom Eis befreit sind Strom und Bächer...” Tavasz-ébredés Faust szavaival. (Már megint Faust!)

Most vasárnap hajnal van. Templomba mennék, de próbálnom kell. Éjszaka, hazaérkezésem után megírtam egy kis dalt, amellyel a Dekameron „pestis-képe” kezdődne:

Der Tod ist lang,
lang, lang lang,

das Leben ist eng,
die Liebe ist
des Lebens Geschenk.

Hosszú a halál,
hosszú, talány.
És szűk az élet.
A szerelem:
ajándék csók az életen. – fordítom magyarra, hevenyészetten. Magamnak.

Erre kell egy florentin dallamot találnom, vagy csupán egy ritmust, amely a pestis kitörésének haláltáncát kíséri. Hiszen számomra, szintúgy Boccaccio számára is, nagyon jelentős az „ürügy”, ami indukálja a fiatal emberek szájába adott frivol történeteket. Hiszen kell lennie egy szervező pontnak, amely a mozaikkockákból (a tíz történetből, amelyeket még csak részben válogattam ki) összeálló, eredendően epikus szövegeket drámai feszültségben tartja. Négy színésszel, egy szegényszínházban, zsebkendőnyi színpadon ezt a darabot összehozni istenkísértés! Nekivágtam, mert a kihívás mellett a pénz is kecsegtet. Ebben az évben ez a gázsi feltétlen szükséges szűkös megélhetésemhez.

Géczi János Veszprémből üzent: lapot indít. Az első számban Plugor Sándor és Szilágyi Domokos, Öregek könyve reprint kiadásáról kér kritikát. (Régi barátságunkra tekintettel, honorárium nélkül. Sic!)

Nehezemre esik írni róla:

Mert megöregedtem.
Mert személyesen ismertem őket.
Mert Plugornak nem tudtam segíteni, amikor felhívott, hogy rákbetegségére gyógyszert szerezzek.
Mert Szakolczay Lajos remek elemzést írt a könyvről.
Mert a verseket nem tartom túlságosan jónak.
Mert hiábavaló munkának tartom.

És mindezek ellenére – ismerem magam – meg fogom írni. Hogy miért? Magam sem tudom. Az utóbbi években ez a tehetetlenségi erő vitt bele szellemi-lelki-anyagi csődökbe. Sikeresen. De kiszolgáltatott vagyok neki, és úgy tűnik, továbbra is foglya maradok.
(Olvasom Sartre-nál, hogy az ember olyan, amilyenné magamagát formálja. Valami ilyesmit írtam bele a Faustba. Elavult egzisztencialista tétel?)

2004. április 28. Bonn

Faricskálom, teszem-veszem Boccaccio szövegét. A kellemes, sziporkázó olasz (amely R. Vay József fordításában magyarul egyenértékű az eredetivel) mondatok recsegnek, ropognak németül. A csintalan fordulatok, az érzéketlen és érzéki nyelv, mint spanyolcsizmába szorul bele – és silányul nyelvezetté – a germán logikával pontosított, az eredetinek precízen megfelelni vágyó német szavak özönébe. Amikor pedig lehántom a sallangot, husáng gyanánt kólint fejbe az üres alaposág: a személytelenség és szemérmatlenség. Egyszóval kínlódom, játékokba ölöm ezt a zamatos prózát, amely az egész európai irodalmat, színházat hatásával oly dúsan megtermékenyítette. Mindemellett az már csekélység, hogy az összműből eddig senki sem értett semmit. Tapasztalatlan, megbocsájthatóan műveletlen fiatalok.

„Miért tanultam gondolattant...? „ Faust! Faust! Faust!

2004. április 29. Bonn

Tegnap elmaradt a Yalta Spiel előadása a színházban, mert a negyvenkét helyre (ennyi a teljes befogadóképessége az Euro Theater Centralnak, Bonn egyetlen elit-színházának) csak négy jegy kelt el. Hát, igen! Pillanatig sem irigylem Gisella Pflugradtot, akit bizonyára ez jobban megvisel, mint engem, aki ugari honomban már korábban megszoktam a manipulált érdektelenséget. És igen becsülöm konokságát, amellyel kiáll az értékteremtés mellett, s színházába – minden kísértés ellenére – nem engedi be a bővít. Jóllehet a silány ugribugrira begyűlne itt is a nép. Csehov, Shakespeare, Goethe, Ionesco nem kell nekik, talán csak akkor, ha meztelen, csöcsökre és pöcsökre vetkőztetik őket a kultúrkufárok.

A média hisztérikusan riogatja a népet, merkantil lealjasulásával veszélyesebb, mint a pestis.

A szellemi igénytelenség vírusa pusztítja Európát, bármennyire igyekezne magát „újraeurópaizálni”. A kommunizmus (Ázsia) és amerikanizmus harapófogójában vergődik. Ide is, oda is próbálna idomulni és elfelejti lassan, hogy rajta kívüli eszmék áldozata.

Reggeledik.

Pontosan kell érkeznii a próbára.

A breviárium kötelmeit ismerő szerzetes alázatával indulok.

Kiállítási enteriőr Bárdosi Katinka kiállításáról

Szauer Ágoston

Hullámok

Köröttünk halvány vonalak —
Így vagyunk gyanútlan halak.
Megannyi érzékeny, málló
erő, gondolat, szerelem,
átlátszó, szeszélyes háló,
szinte a semmiből terem;
vagy öröktől itt van jelen.

Vízszintes

Templom kilincse.
Eszme, ha alszik —
vízszintes szinte.

Fénylés, csak résnyi,
ismeretlenben —
földön is égi.

Képzelet széle.
Emitt és túlnan —
kétféle béke.

Hálózat

Kontúrok szürke ívei.
De itt a lámpák pontsora,
csak ennyit enged látszani
a víz estéli foncsora —

vonalkák és a nagy sötét
e csillagábrákkal tele.
A város ennyi most csupán,
ez vázlata, a lényege.

Karáth Anita

Aranymetszés

kettőnk alkímiáját
 vajon ki fejt meg
 a labirintus helyenként
 egyenesnek tűnik
 áttetsző dimenzióra
 vált a betonút
 aránylunk egymáshoz
 a kereszteződésig
 mesteri kód tenyerünk
 a kerítésnél egymást
 érintik az ujjak
 a vonalak mentén
 kis szigetekről
 integetünk magunknak
 nem számít hogy a
 folyón álomtolvajok
 gázolnak át
 a szélességi fokok
 ide-oda tolódnak
 azt mondtad már láttad
 miként örülünk
 a csökkenő gravitációnak
 hogyan veszít önmagából
 a fékevesztett sötét
 a völgyben rekedtek
 nem ismerik az öröklét
 egyetlen képletét sem
 nem látták kelni az új napot
 a csigalépcsőre vetülő a fényben
 gyorsabban száradnak a ruhák

Ars amatoria 2.

legalább a földeden
 rend van
 levágott gallyak
 elhalt ízék
 rissz-rossz kacatok
 égnek a máglyán
 telekhatárig kutyaugatás
 holdudvar tiszta rendes
 édesvízű kút közúzalék
 csillagfényel permetezett
 gyümölcsfáid között
 alig hallható kis zenék
 fogközeinkbe szorult
 körtemagokkal fekszünk
 lehetne akárki helyettem
 varázsigék vagy azték
 esőimák töredékei szánon
 legalább a te földeden
 rend van
 végre azt mondom
 amit gondolok
 mint gyerekkoromban
 lehet hogy soha
 hogy soha nem
 élek itt veled
 se hintaszék
 se ölmeleg
 csak ahogy száll
 száll fel a füstje
 mintha minden
 csak rajtad múlna
 úgy ólálkodsz gondolataimban
 nyugati szél fúj
 hull alá a pernye
 legalább a földeden
 rend van

Borul

pedig megöntöztem
a virágokat
a lábkörmeim
is szépek
tele a hűtő
süteménnyel
az ég éppolyan kék
ahogy kérted
fogytam is valamennyit
elférnél mellettem
az ágyban
...
először sírtam csak
utána kiabáltam

Esprit d'escalier

A lépcsőházi ablakokban ültünk,
arcunkról visszatükröződött a fény:
megmenekültünk mind,
pár halhatatlan teremtmény.
Valakinek sikerült áthozni
kólás gumicukrot zsebben,
tisztán emlékszem az illatára.
Olvasatlan hagytuk leveleink,
elfelejtettem, melyik postaláda.

Lábnymaink az egyetlen hagyaték.
Utánad születek nemsokára.
Még nem késő, ragyogni szeretnék.

Molnár András

Zala megye történelmi címere

Bél Mátyás, a magyar földrajz- és történettudomány egyik klasszikusa jegyezte fel 1740 körül, hogy Zala vármegye címere „nagy egyszerűséget mutat, s ez [...] annak a bizonyítéka, hogy igen régi eredetűnek kell lennie”. Valóban, megyénk címere egyike Magyarország legrégebbi önkormányzati jelképeinek. Zala vármegye 1550-ben elsők között kért és kapott királyi címeradományt. Az erről szóló oklevél ugyan nem maradt fenn, ám ismerjük az ekkor vésetett címeres pecsét lenyomatát, melyen latinul e körirat olvasható: „Zala megye pecsétje 1550”. A pecséten az alábbi címer látható: kerek talpú, kétoldalt szimmetrikusan ívelt tárcsapajzs, melyet az alsó harmadában pólya (vízszintes sáv) oszt ketté. A pólya felett falombot formázó ötágú, nyílt korona lebeg, a pólya alatt pedig a „ZALA” szó, a megyét kettőszelő, névadójául szolgáló folyó neve olvasható. Az első pecsétnyomó a háborús időkben gyorsan elkallódhatott, mert megyénk 1559-től már egy másik, az előzővel alapvetően megegyező, ám a leveles koronát felismerhetőbben ábrázoló pecsétet használt. E pecsétnyomót az 1600-as évek elejétől egy harmadik váltotta fel, amelyet azután folyamatosan használtak a 17., és vélhetőleg a 18. században is, egészen 1786-ig. A harmadik pecsétváltozat pajzsán már nem szerepelt a

„Zala” felirat, köriratából kimaradt az évszám, a címer rajza azonban nem változott.

Mivel e három pecsét nem tartalmaz semmilyen, a címer színére utaló jelölést, nem tudjuk, hogy a megyecímer használatának első kétszáz évében melyek lehettek – ha voltak ilyenek – Zala megye színei. A zalai megyecímer legkorábbi ismert leírása (az 1734-ben kiadott „Cerographia Hungariae...” című mű) a pajzs színét nem említette, a rajta lévő pólya színét viszont határozottan fehérnek, azaz ezüstnek írta le, azzal a megjegyzéssel, hogy az a Zala folyót jelképezi. A megye színeit néhány évvel később Bél Mátyás sem említette, azt azonban feljegyezte, hogy „a pólya a Zala folyót, a korona pedig a vármegye előkelő voltát jelzi”. Zala megye címerének első színes ábrázolása 1742-ből maradt fenn. Ekkor öt egyforma zászlót készítettek a vármegye nemesi felkelői számára. E zászlók megyecímerén a zöld színű, alsó harmadában ezüst pólyával osztott, szimmetrikus tárcsapajzsot arany szegély keretezi, a pólya fölött pedig többágú, nyílt, leveles aranykorona lebeg.

1790-ben, a régi nemesi önkormányzat helyreállítása után Zala vármegye is új pecsétnyomót vésetett magának. A pajzs alakja és a címeralakok rajza gyakorlatilag megegyezett az 1600-as évek elejétől használt pecsétével, míg a pajzs színét – az 1742-es zászlók címerétől eltérően – egyértelműen kéknek jelölték, vízszintes, sűrű vonalkázással. A pólya színét e pecséten fehérnek, azaz ezüst színűnek találjuk. (Zala megye 1792-ben készített, Tomasich-féle térképének címerén szintén ezüst pólya szeli ketté a kék színű pajzsot.)

Zala vármegye az 1830-as évektől a (grafikailag jelzett) kék-ezüst színű megyecímerrel díszített formanyomtatványokon adta ki a hivatalos igazolásokat és bizonyítványokat. Ezeket jelent meg először (új címerelemként) az ezüst pólyán a fekete nyílvevessző, mely általában (heraldikailag) jobbról balra mutatott. A nyílvevessző nem rendelkezett önálló jelentéstartalommal, önmagában semmit sem szimbolizált, pusztán azt hangsúlyozta, hogy az ezüst pólya a Zala folyó jelképe. (A nyílvevessző a korabeli térképeken a folyóvizek folyásirányát jelölte, megyénk címerében pedig a Zala folyó folyása nyugat-keleti irányának jelölésére szolgálhat.)

Zala vármegye 1836-ban új, magyar köriratú pecsétnyomót vésetett, az uralkodó azonban 1838-ban megtiltotta annak használatát, mert nem kérték hozzá engedélyt. A magyar köriratú pecsétnyomó címerrajza

alapvetően megegyezett az 1790. évi pecsétével, egyetlen lényeges eltéréssel: a pajzsot kettészelő pólját (sűrű pontozással) aranyszínűnek jelölték. Mivel a megye közgyűlésén nem merült fel a címer színeinek megváltoztatása, önkényes lehetett a pólja ezüstjének – az előkelőbbnek, rangosabbnak vélt – aranyra való cserélése.

1848 nyarán 32 darab újabb pecsétnyomót vészték a megye tisztviselői számára. Ezek a kis méretű pecsétnyomók a kék pajzsot ismét ezüst pólja szeltek át, melyre rávésték a (heraldikailag) jobbról balra mutató nyílvevesszőt is. Ugyanez a címer került 1861-től valamennyi újabb Zala megyei pecsétnyomóra is. Az 1867. évi kiegyezést követő évtizedekből számos, változatos ábrázolása maradt fenn Zala vármegye címerének. A címerpajzs talpa némelykor kerek, többnyire pedig csücskös volt, felül hol szögletesen, hol hullámosan záródott, és a pajzs oldalának ívelése is változott. Színes ábrázolásokon, így a megyeháza közgyűlési termét egykor díszítő címerpajzsokon, a vármegyei hajdúk

tarsolylemezén, az 1867. évi koronázásra készített megyei díszzászló szalagján, Zala megye millenniumi díszzászlaján, vagy az 1942-ben felépített zalaegerszegi református templom színes üvegablakán egyaránt ezüst pólja vágja át a pajzs kék mezejének derekát, a pólján pedig (heraldikailag) jobbról balra mutató természetes, arany vagy fekete színű nyílvevessző látható. A megye színeit egyöntetűen kék-ezüstnek jelzik az 1949-ig használt fém pecsétnyomók, és a korabeli megyetérképek vagy más önkormányzati nyomtatványok címerrajzai is.

Zala vármegye 1929. július 19-i közgyűlése - a korábbi, fent ismertetett hagyományoknak megfelelően - az alábbiak szerint állapította meg Zala vármegye hivatalos címerét: „álló csücskös talpú kék pajzs, melyet ezüst pólja oszt ketté. Az ezüst póljában jobb felé haladó fekete nyíl, a felső pajzsmezőben ötágú arany korona. A vármegye színei: kék-fehér.” A Zala Megyei Közgyűlés 2010. július 8-ai határozatával gyakorlatilag ezt a történelmi – 1949-ben betiltott – megyecímet helyezte vissza jogaiba.

Németh Miklós: Sírba tétel

Cselenkó Borbála

Zalaegerszeg és a szombathelyi püspökség kapcsolata 1848-ig

A mindenkori püspök-földesúr és a városiak viszonyát nagyrészt a város és földesura közötti gazdasági érdekek határozták meg, másrészt azonban volt ennek a kapcsolatnak egy szakrális oldala is, amely a földesúr püspöki méltóságából, és kegyúri mivoltából következett.

Mind a földesúri, mind a püspöki funkcióhoz köthető karitatív, szociális és alkotó tevékenység. Hiszen a lakosság szükségben való megsegítése, és jóléte feletti őrködés a földesúr érdeke is volt. A város szakrális intézményeinek felépítése és fenntartása pedig elvárás volt a püspök-kegyúr felé, aki többé-kevésbé igyekezett is ennek megfelelni.

Ami Egerszeg gazdasági, kulturális és építészeti terén való fejlődését illeti, a város a 18. század közepén a veszprémi püspökök alatt sokat köszönhetett földesurainak, akik az egerszegi templom kegyurai is voltak egyben. A szombathelyi püspökség 1777-es megalapításakor úgy tűnt, hogy Egerszegnek újabb

fejlődési időszaka következik. Ez azonban nem így történt. A számtalan peres irat tanúskodik arról, hogy a város miként próbálta korábbi szabadságait az új földesúr gazdasági intézkedéseivel, regáléival és olykor a tisztartóinak önkényeskedésével szemben is megőrizni.

Míg az uradalmi gazdálkodás a 18. század végére egyértelműen fejlődést mutat, addig Egerszeg város gazdasági és kulturális fejlődése mintha megállt volna. A 19. század elejéig a kereslethez viszonyítva – a zsidókkal együtt is – kevés iparos és kereskedő élt a városban, mivel a földesúr regáléjoga miatt nehéz volt a működésük. A különféle regálék ugyanis különösen fontos bevételt jelentettek a földesúrnak, hiszen ha csak a kocsmátatást tekintjük, 1786-ban az uradalomnak csak az ebből származó készpénzbevétele a teljes évi készpénzbevételének 58 %-át, 1810-ben-ben pedig 65 %-át tették ki.

Afejlődőuradalmigazdálkodásbevételeközpontú szemléletének tudható be részint az is, hogy az 1830-as

Szily János

Herzán Ferenc

évekre még a jelentősen megnövekedett számú izraelita lakosság sem lendítette fel a város kereskedelmét.

Minek tulajdonítható az uradalmi gazdálkodásnak ez a mai szóval élve profitorintált szemlélete?

Az első szombathelyi püspök, Szily János püspöki székbe kerülésekor a Zalaegerszegnél csak alig nagyobb Szombathely méltó püspöki székvárossá való fejlesztését tűzte ki célul. A rövidesen meginduló hatalmas szombathelyi építkezések rengeteg pénzt követeltek, ami kettős következménnyel járt Egerszegre nézve. Egyrészt a megnövekedett kiadásai fedezésére a püspök kénytelen volt saját majorsági gazdaságainak, így az egerszeginek is a hatékonyságát – a városiak rovására is – fokozni, valamint a regálékból származó bevételeit a lehetőségekig növelni, másrészt eleve kevesebb pénz maradt a vidéki birtokainak, városainak, falvainak fejlesztésére, szépítésére. Szily püspök Szombathelyre irányuló fokozott figyelme természetesen nem azt jelentette, hogy csak és kizárólag Szombathellyel törődött volna, hiszen az ő ideje alatt épült fel többek között novai uradalmán a Dorffmaister festményeivel díszített barokk templom is. De az mindenképpen megfigyelhető, hogy vidéken gyakorlatilag csak a nélkülözhetetlen beruházásokra, építkezésekre költött. Egerszeg a hitélet szempontjából szükséges épületekkel már ellátott volt, ezeknek csak a jó állapotban való fenntartása volt a cél.

Mivel az uradalmi gazdaságok (köztük az egerszegi is) Szily püspök szombathelyi építkezései és az

újonnan létrehozott, fényes püspöki aula kiszolgálóivá váltak, automatikusan szükség volt a fejlesztésükre és a belőlük származó bevételek növelésére. Nem véletlen, hogy a 18. sz. végéről olyan sok gazdasági jellegű perrel találkozunk a város és az uradalom között.

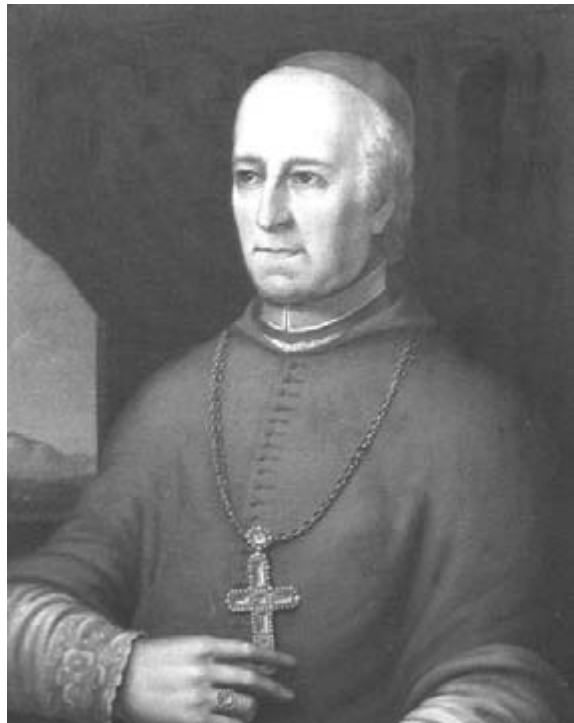
A fennmaradt iratok többsége is valamilyen gazdasági jellegű konfliktust, vagy ügyet tár elénk. A legtöbb vita a földesúri regálékkal volt kapcsolatos, illetve azok megsértéséből származott. Az iparúzás és kereskedés megadóztatását a város különösen sérelmezte. Gyakran még akkor is cenzust kellett fizetni, ha a kereskedőnek saját házában volt a kereskedése. A másik két sarkalatos pont a város és földesurai között, a városi ingatlanok szabad adásvétele és építése, valamint a városban való letelepedés kérdése volt. A régi lakosok 50 forintos árendáján az uradalom nem változtathatott, de az újak betelepítését feltételekhez köthette és kötötte is. Ráadásul tudjuk, hogy az uradalom olykor már nemcsak a külső helyről beköltözött mesterembereket, hanem a városban születetteket is kötelezte kisebb-nagyobb taxa befizetésére.

Ez a gyakorlat azonban hosszú távon a város rosszállását vívta ki, és állandó pereskedéshez vezetett. A város ugyanis úgy gondolta, hogy a házhelyekért ők évente csak a szerződés szerinti 50 forint cenzussal tartoznak, ezen kívül az uradalomnak nem lenne joga más pénzt szedni.

A következő levélrészletből az is kiderül, hogy a földesúrnak a gazdasági szempontok mellett azonban

Somogy Lipót

Bóle András

az is fontos volt, hogy megbízható, lehetőleg katolikus ember telepedjen le a városban, akivel nincsenek fegyelmi gondok.

1782 decemberében Pintér Máté egerszegi számtartó arról számolt be Szily püspöknek, hogy egy tímárnak, aki Egerszegen átutazóban megszállt, annyira megtetszett a város, hogy feleségestől ott akar letelepedni. A püspök kérdésére a számtartó megemlíti, hogy a tímár vagyona: „négy száz forintnál többre” tehető. Majd így folytatja: „Én az embert sem dicsérhetem, sem gyalázhatom. Nagyságod méltóztassék a dologban ítéletet tenni. Egy (tímár) ugyan vagyon már, de ez nem sok tudást tesz, nem tudom ebből mi lenne. Hanem egy jó tímár hasznos volna.” A püspök ezt a választ küldte a számtartónak: „Mint hogy Egerszegre egy jó tímár kívántatik, és ezen...tímárlegény külső tekintete szerint jó embernek látszik, nem ellenzem, hogy magát feleségestől Egerszegen letehesse és mesterséget űzhesse. Kend tehát őtet befogadhatja, de csak oly móddal, hogy magának házat ne építsen.”

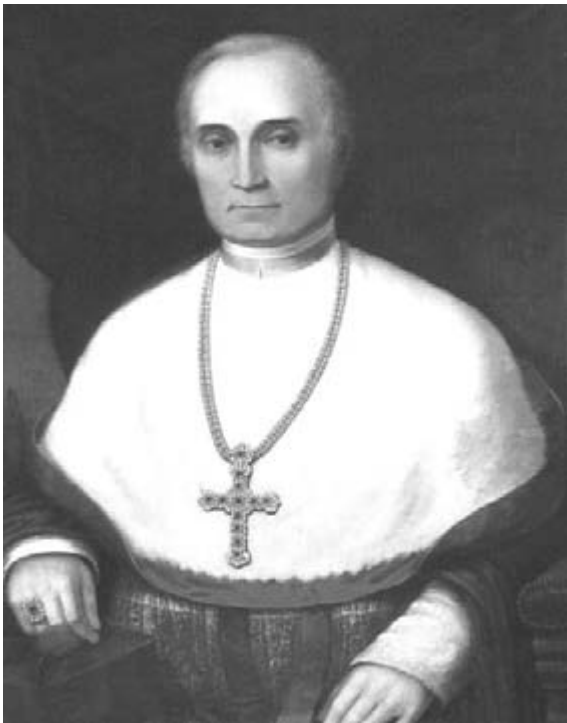
Érdekes a következő eset is. 1798 októberében egy Lechner Károly nevezetű szombathelyi szappanfőző szeretett volna Zalaegerszegen letelepedni. A szappanos mester Szily püspökhöz írt levelében azzal indokolta kérését, hogy a zalaegerszegi szappanos egy „csavargó ember és azért a mestersége űzésében elégtelen”. Szily Prácsovics Györgyhöz, egerszegi tiszttartójához fordul tanácsért, és kérte, hogy az írja meg neki, „minémű életű és milyen mesterember” az egerszegi

szappanos, továbbá, hogy az említett Lechner Károlyt milyen feltételekkel engedje Zalaegerszegen letelepedni. A tiszttartó több vonatkozásban is érdekes választ küldött Szilynek: „Hogy az egerszegi szappanos egy rossz csavargó ember, az igaz, mesterségét se érti, mint köllene...a feleségét már nagy ideje, hogy elhagyta, ide s tova a városban és a városon kívül tekereg, feleségének több ezer forint értékét elpazarolta...Egerszegen más jószágá nincsen az egy pusztá házánál. Adóssága is pedig vagyon törlesztendő a mézárósnak. Mióta ezen szegény asszonynak rossz ura csavarog jó legényt tartván a közösséget ellátta. Talán jó volna, ha ezen házások a Papi fejedelem által egy egységessé lakásra kényszerítetténe.” A szombathelyi szappanos kérésével kapcsolatban pedig ezt javasolta: „Bölcsen tudja Excellenciád, hogy itt árendás boltosok is vannak, kiknél minden üdőben gyertya találtatik, és azoknak szabad árulás engedve vagyon nem remélhetem tehát, hogy két szappanos Egerszegen élhessen, mindezen által ha Excellenciád Lechner Károly szappanos bétenni méltóztatnék uradalom elismerésére legalább fizessen 12 forintot.” Egy későbbi levélből még azt is megtudjuk, hogy a püspök végül nem engedélyezte a szombathelyi szappanos letelepedését, egy másik levélből pedig azt, hogy az egerszegi plébánost bízta meg az ügy kivizsgálásával, és hogy közvetítsen a házastársak között, azok kibékülése érdekében.

Bár a püspök-földesúr figyelt arra is, hogy a városában megbízható, és lehetőleg katolikus emberek telepedjenek le. Egerszegen mégis több árendát találunk zsidók kezében, nem is beszélve az uradalmi házakról, amelyek többségét rendszeresen zsidók bérelték. Az uradalom zsidókhoz való viszonya egyébként is érdekes momentum a város és földesura kapcsolatában. Az a földesúr, aki Szombathelyre, a püspöki székvárosába csak elvéve engedett zsidókat betelepülni, Egerszegen mintha kifejezetten támogatta volna a zsidók betelepülését és kereskedését.

A 18. század közepétől egyre szaporodó lélekszámú zsidó közösség élt ugyanis Zalaegerszegen. A földesúr gazdasági szempontból valószínűleg előnyösnek tartotta egy-egy jómódú zsidó kereskedő, vagy mesterember Egerszegre való betelepülését. A tehetős személyek az uradalomnak ugyanis gyakran magasabb árendát ígértek egy-egy boltért, illetve kereskedésért, amelynek bérlését így ők kapták meg.

Herzán Ferenc püspöki székhelyének építése után 1799 körül az uradalom épületeiről készült egy összeírás. Ez az összeírás a vendégfogadó szomszédságában délre álló, mézárzékként működő uradalmi épület udvarán már egy szilárd anyagokból épült, zsindelel fedett zsinagógát is említ, „amelyet az uraság engedélyével, a zsidó közösség saját költségein állított”. Ez azért is érdekes, mivel valószínűleg ez az első írásos említés arra, hogy a zsidóknak Egerszegen már ekkor saját zsinagógájuk

Balassa Gábor

volt. Amikor tehát az 1805-ös tűzvészrel kapcsolatban arról olvasunk, hogy a püspöki vendégfogadóval együtt leégett a városban élő zsidók imaháza és a rabbi könyvtára, akkor erről az épületről van szó.

A keménykezű Szily püspök után 1800-ban az egerszegiek nagy bizalommal várták Herzán Ferenc érkezését. A város üdvözlő levelet is küldött új földesurának. Az új püspök, – nem teljesítette maradéktalanul a belé vetett nagy reményeket, hiszen állandó pénzzavarral küszködött, s még Szily félbemaradt szombathelyi építkezéseit sem tudta folytatni. Ennek ellenére is új tetőt építtetett az egerszegi templomra, és a püspöki vendégfogadót is javíttatta. Sajnos ezeket is hiába, mivel 1805-ben az uradalmi vendégfogadó is leégett.

Ugyanakkor Herzánnal kapcsolatban maradt fenn talán a legbízhatóbb és legközvetlenebb pozitív emlék, amely a várost ebben az időszakában a földesúrhoz kötötte. Ez sem földesúrhoz, hanem a püspöki méltósághoz kapcsolódik. A püspök ugyanis az 1803-as egyházlátogató körútja egyik állomásaként Zalaegerszegen felszentelte a plébániatemplomot. Az eseményről részletes tudósítást nyújtanak Nagy József szombathelyi kanonok naplójegyzetei. Ebből tudjuk, hogy Egerszegen nagy ünnepélyességgel fogadták a bíborost. Helyette azonban Nagy József lépett a szószékre, és „ékes magyar beszédben” fejtette ki „a bíboros jövetelének általános és különleges célját”. Eszerint a bíboros általános célja az volt, hogy „szeretett híveit, lelki állapotukat, örömeiket, bajaikat, kívánságait megismerje”. Különleges célja pedig a zalaegerszegi templom felszentelése. A naplóból tudjuk azt is, hogy a felszentelés előtt, június 8-án, a püspök az egerszegi temetőből visszajövet az épülő szegényházat is megtekintette, a pallért pedig figyelmeztette az építésnél mutatkozó különböző hibákra. Július 9-én végül nagy papi segédlettel felszentelte a templomot. Ezt követően Herzan folytatta zalai egyházlátogató körútját. Majd az egyházlátogatás befejeztével ismét Zalaegerszegre tért vissza.

Valószínűleg Herzánhoz köthető az a keltezetlen 1800 körüli levél, amelyben a város német nyelvű lakosai azzal a kéréssel fordultak a püspökhöz, hogy engedélyezze és tegye lehetővé számukra, hogy német nyelvű istentiszteletet hallgathassanak, és gyermekeik német nyelven részesülhessenek katolikus tanításban. A püspök választát sajnos nem ismerjük, de tény, hogy a 19. század első felében az egerszegi plébánosok – legalábbis, akikről van ilyen jellegű ismeretünk – valamennyien beszéltek németül.

1804-ben Herzán halála után a püspökség kamarai irányítás alá kerül. Erre az időszakra esik az 1805-ös tűzvész.

Az Egerszeg több utcáját is elpusztító tűzvész után, amikor a püspöki vendégfogadó is leégett,

a városiak a püspökség novai uradalmából ingyen kaphattak épületfát. E tűzvész utáni építkezésekről azt is tudjuk, hogy nemcsak a város tett javaslatot egy új városrendezésre, hanem az uradalmi vezetés is megpróbálta megakadályozni, hogy a városiak kényük-kedvük szerint építkezzenek. Szabályokat hozott, és a házhelyek kijelölésébe is beleszólt. Sajnos tudjuk, hogy a városiak ekkor nem tartották be sem a városi magisztrátus, sem az uradalom rendelkezéseit. A lakosok igyekeztek ugyanoda felépíteni házaikat, ahol eredetileg is álltak. Nem csoda, hogy az 1805-ös tűzvész után hamarosan ismét több kisebb-nagyobb tüzeset volt a városban.

Somogy Lipót püspökkel kapcsolatban – bár csaknem 16 éven át irányította az egyházmegyét – Egerszeg viszonylatában aránylag keveset tudunk. Pedig nagy költséggel felújíttatta az egerszegi templomot, és egyházlátogatást is végzett, amelyet 1811. június 2-án éppen Egerszegen fejezett be. Ebben az időszakban a város és földesura közötti kapcsolatot az évtizedek óta tartó pereskedések után gazdasági téren is viszonylagos nyugalom és kompromisszumok jellemzik. Míg 1806-ban (a beiktatása évében) és 1822-ben (a halála évében) is több panasszal és konfliktussal találkozunk a város és az uradalom között, addig a két dátum közötti időszakból inkább a különböző szerződések reprezentálják a város és földesura kapcsolatát. Ekkor keletkeztek többek között az első makkoltatási szerződések is (1810, 1813, 1821), amelyeket aztán folyamatosan megújítottak, és amelyekkel az erdőhasználat évtizedes vitájára próbáltak minden érintett fél számára kielégítő módon megoldást találni. Pedig Somogy püspöknek sem volt könnyű feladata. Többek között rá hárult a szombathelyi székesegyház befejezése is, és nem kis anyagi áldozatot követeltek tőle a napóleoni háborúk miatti beszolgáltatások sem.

A korábbiánál jóval békésebb időszak okai valószínűleg Somogy püspök lelkületében is keresendők, akit már kortársai is csak a „Szent Püspökként” emlegettek, s akinek jószívűsége, szerénysége a kortársai körében is közismert volt. Talán az sem véletlen, hogy éppen az ő idejére tehető az egyik – ha nem egyetlen – olyan eset, amikor a város a püspökkel szemben, annak jóindulatát kihasználva, megpróbálta érvényesíteni az akaratát bíróválasztás kérdésében. 1818 novemberében ugyanis a város egyszerűen nem fogadta el a püspök bíró-jelölését. Ennek ellenére sem, hogy a püspök már eleve felajánlotta, hogy a korábbi bírót Nemes Kovács Györgyöt „ha tetszik, tartsa meg a város, ha pedig nem, akkor helyette Tóth József, Nemes Nagy Sándor és Berényi Sándor közül válasszon”. A város azonban nem tudott választani, és kérte a földesurat, hogy más személyeket jelöljön. Az uradalom ezúttal nem engedett, a kéréstől mereven elzárkózott. A tisztartótól a következő válasz érkezett: „Más senki sem candidáltatik, eddig sem volt

szokásban, nem is lesz”. A városiak végül – bár nehezen – a korábbi bírót választották újra. Az uradalom a választás eredményét elfogadta.

Az 1848 előtti uradalmi időszak utolsó nagy „építő püspöke”, Bóle András már több figyelmet szentelt Egerszegnek. Ez a figyelem azonban jórészt abból a szomorú eseményből eredt, hogy az 1826-os tűzvész során csaknem az egész város leégett. A tűz a település jelentős részével együtt pedig a főbb püspöki épületeket is elhamvasztotta, és a plébániatemplomot is súlyosan megrongálta. A Helytartótanácsához 1826 augusztusában írt levelében Bóle azt panaszolta, hogy a püspökség átvételekor felvett kölcsönök amúgy is súlyos teherként neheztedek rá, s most ez a szerencsétlenség körülbelül 30.000 forintnyi új megterhelést jelent számára. (A 30.000 ft ebben az időben a szombathelyi uradalom évi készpénzbevételének mintegy a felét jelenthette!) Ennek ellenére a püspök a lehetőségeknek megfelelően igyekezett városát támogatni. Bóle a hatalmas tűzvésszel sújtott mezőváros lakosságát ténylegesen is segítette. Az ínség idején naponta hosszú szekerek vitték a nekeresdi püspökmajorból a püspöki gabonából frissen sült kenyeret az erszegieknek.

1827-ben Bóle sok költséggel folytatta az uradalmi épületek és a plébániatemplom helyreállítását. A templom leégett tetőzete számára Stájerországból hozatott faanyagot.

Közvetlenül a tűzvész után pedig, amikor a városiak a téglaegetési engedélyért folyamodtak hozzá, a regáléjogát részben feladva engedélyezte számukra, hogy házaik felépítéséhez Alsóerdőn saját költségükön téglaegetőt állítsanak fel. Az égetéshez szükséges faanyagot pedig a vidéki erdőkből szerezzék be. Bár ez az engedély csak 6 évre szólt, és kikötötte, hogy az egerszegiek a téglát csak saját házaik építéséhez használhatják, azzal nem kereskedhetnek, ennek ellenére is jelentős engedményt volt az uradalom részéről és nagy segítség a város számára.

A téglaegetés monopóliumát az uradalom legközelebb majd csak 1845-ben, Balassa Gábor püspök alatt adja fel részben ismét, amikor 1846. januári kezdettel engedélyezi a városnak, hogy az 3 évig évente 6 forint 24 krajcár ezüstpénzért a város lakóinak szükségére szabadon készíthet téglát és cserepet, mégpedig az 1826. évi feltételek mellett. Balassa püspökre általában is elmondható, hogy több engedményt tett a város számára, mint elődei. Ezt a nagyvonalúságot valószínűleg részben a kor szellemének változása, részben az 1848-as változások előszelei generálták.

Évtizedekig elhúzódó vitás terület volt a legelők és erdők használata. Nem lehet véletlen, hogy a különböző kompromisszumos szerződések mellett először 1848 márciusában Balassa Gábor püspök volt az, aki konkrét engedményt is tett a város számára: megszüntette az uradalomnak azt a – városiak által már

évtizedek óta sérelmezett – szokását, hogy a legelőkre külső helységbeliek állatait fűbérben befogadta (tovább csökkentve ezzel a város amúgy is szűkös legeltetési területét). Valószínű, hogy ezt a gesztust a földesúr annyi év pereskedés után nem pusztán jóindulatból tette a városnak, hanem szintén a 1848-as változások készítették arra, hogy engedményeket tegyen. A legelők és erdők használata körüli viták ezt követően még évekig elhúzódnak. Megoldás csak 1856-ban született, amikor is a közösen használt erdőket, legelőket elkülönítették, az ezzel kapcsolatos pert lezárták.

Hasonlóan engedékeny, sőt segítőkész volt Balassa püspök, amikor 1848 tavaszán, az áprilisi törvények előkészítő munkálatainak hatására, Egerszeg is ideiglenes nemzetőrség felállítását határozta el. A város ugyanis földesúrához fordult kérésével, hogy az segítsen a nemzetőrség számára fegyvereket beszerezni. A püspök erre a következő választ adta: „tekéntetbe vévén azt, hogy a nemzeti őrség felállításának ugyan csak a nemzet erélyesítése, személy és vagyon biztosítása lenne a fő célja, ez üdvös célt én is jelen körülményekben megszorított tehetségem szerint előmozdítani szívemből óhajtván, arra ... 200 ezüst forint ezennel az egerszegi pénztáramból a kiadott folyamodványra ... utalványoztatik.”

Előtte 1847-ben a nem sokkal korábban alakult kisdedővő támogatása ügyében fordult a város Balassa Gábor püspökhöz. 1847-ben a zalabéri Horváth Terézia arra kérte a főpásztort, hogy a zalaegerszegi kisdedővő intézet részére adjon fát. A püspök fát ugyan nem tudott adni, készpénzzel támogatta az intézetet.

Balassa Gábor püspök volt az, aki 1845-ben „Arany Bányához címzett” vendégfogadó építésébe kezdett.

Összességében elmondhatjuk, hogy míg a veszprémi uradalmi időszak kedvező hatással volt a város fejlődésére, addig a szombathelyi püspökök alatt kevés előrelépés figyelhető meg. Bár 1777-el úgy tűnt, hogy egy kedvező korszak köszönt be Egerszeg életében, de nem így történt. A város és a püspökség kapcsolata nem volt töretlen. Az 1777-ben alapított szombathelyi püspökség az ország egyik leggyengébben javadalmazott egyházmegyéjének számított, így mindenkor püspöknek – főleg, ha olyan mértékű építkezéseket is folytatott, mint Szily püspök – a kiadásai finanszírozásához minden bevételi forrását mozgósítania kellett. Az egerszegi uradalmi gazdaság a püspökség egyik fő bevételi forrását képezte. Ezeknek a bevételeknek a növelésére irányuló törekvések, és az egyéb földesúri érdekek pedig gyakran ütköztek a maguk hasznát gyarapító, lassan városipolgári öntudatra ébredő egerszegi lakosság érdekeivel. Ha pedig valamiféle fejlődés mégis elindult, azt szinte rendszeresen visszavetette egy-egy katasztrófa: árvíz, tűzvész.

Az 1848-as áprilisi törvények, amelyek országosan

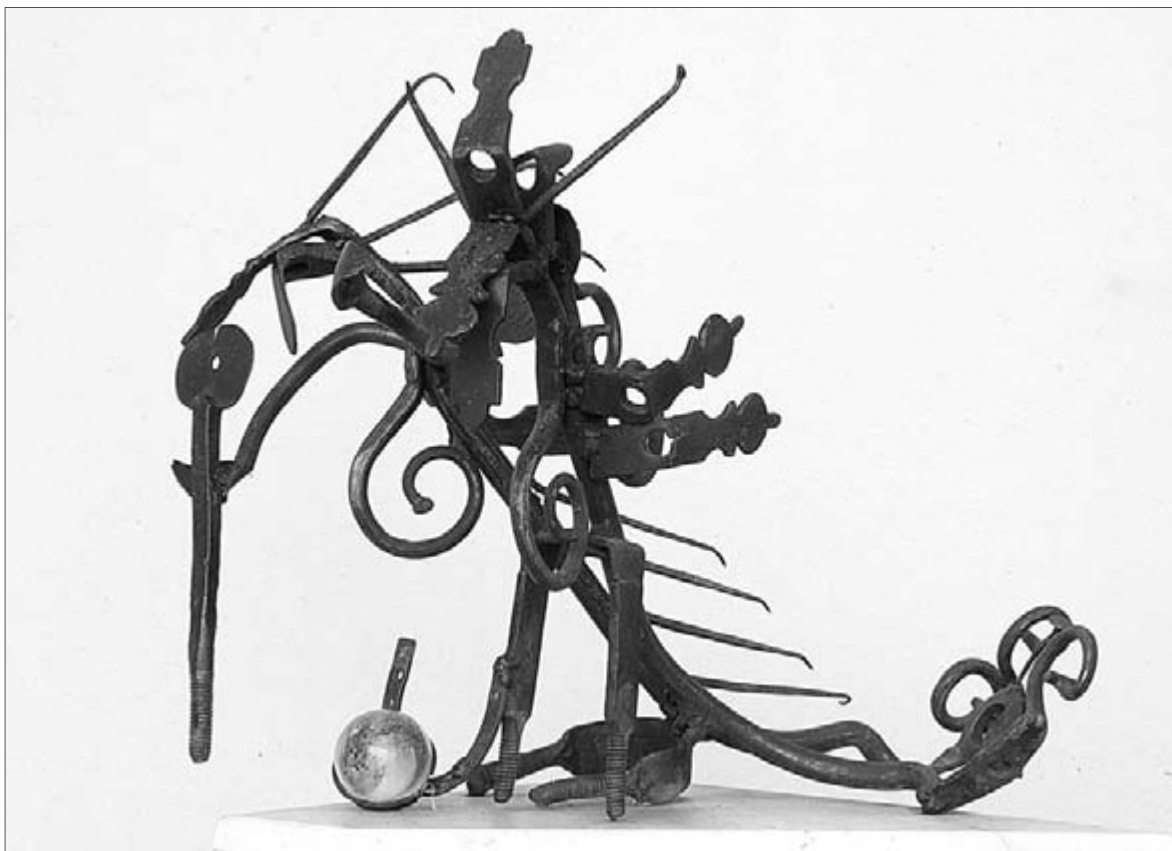
felszámolták a feudális viszonyokat - hasonlóan más mezővárosokhoz –, gyökeresen megváltoztatták a püspök és a város gazdasági és jogi kapcsolatát. Természetesen az évszázadok alatt megszilárdult társadalmi-gazdasági berendezkedés lebontása nem ment egyik napról a másikra, és a püspök továbbra is számos földdel rendelkezett a város határában és több ingatlannal a városban. Ezekkel a törvényekkel azonban szabaddá vált az út a város gazdasági-politikai fejlődése előtt.

Felhasznált források és irodalom

Szombathelyi Egyházmegyei Könyvtár, Szily számtartókkal való levelezése: ős XXVII/alsó I. p. „B” 2.
 Szombathelyi Püspöki Levéltár, püspöki hivatal iratai, acta cancellariae (1777-1850)
 Szombathelyi Püspöki Levéltár, személyek iratai, püspökök hagyatéka, Szily János iratai
 Szombathelyi Püspöki Levéltár, személyek iratai, püspökök hagyatéka, Herzan Ferenc iratai
 Szombathelyi Püspöki Levéltár, személyek iratai, püspökök hagyatéka, Somogy Lipót iratai
 Szombathelyi Püspöki Levéltár, személyek iratai, püspökök hagyatéka, Böle András iratai

Szombathelyi Püspöki Levéltár, személyek iratai, püspökök hagyatéka, Balassa Gábor iratai
 Szombathelyi Püspöki Levéltár, személyek iratai, püspökök hagyatéka, Szenczy Ferenc iratai Szombathelyi Püspöki Levéltár, Szily-féle canonica visitatio 1. 718-750 p.
 Szombathelyi Püspöki Levéltár, Somogy-féle canonica visitatio 7. 152-169. p.
 Szombathelyi Püspöki Levéltár, Böle-féle canonica visitatio 9. 21-64. p.
 Szombathelyi Püspöki Levéltár, gazdasági iratok, régi gazdasági iratok, zalaegerszegi uradalmi számadások. 1777-1848
 Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg város régi levéltára 1777-1848

Csomor Erzsébet: Járványok, elemi csapások Zalaegerszegen a XVIII. század végén és a XIX század első felében. In: Végvárból megyeszékhely. Tanulmányok Zalaegerszeg történetéből. Zalaegerszeg, 2006. (Zalai Gyűjtemény 61.) 70-96. p.
 Géfin Gyula dr.: A Szombathelyi Egyházmegye története. I. kötet Szombathely, 1929. 1-446. p.
 Kapiller Imre: Nemesek Zalaegerszegen a 18-19. században. In: Végvárból megyeszékhely. Tanulmányok Zalaegerszeg történetéből. Zalaegerszeg, 2006. (Zalai Gyűjtemény 61.) 32-57. p.
 Németh József: Zalaegerszeg kulturális élete a 18-19. század fordulóján. In: Végvárból megyeszékhely. Tanulmányok Zalaegerszeg történetéből. Zalaegerszeg, 2006. (Zalai Gyűjtemény 61.) 58-69. p.

Szelényi L. Ulrik:
Világörző sárkány

Béres Katalin

Zalaegerszeg mozitörténete 1903-1945

Az első mozgófilmet – nyolc évvel a Lumière fivérek találmánya, a cinématograph bemutatása után –, 1903-ban vetítették Zalaegerszegen. Makai Zsigmond székegyföldi tudományos színháza hozta el a városba az új technikai csodát, amelyet a korabeli nézők az Arany Bárány szálló nagytermében tekinthettek meg. Az egykorú tudósítások szerint többek között színre került „...az Orleánsi szűz története, a világhírű történelmi dráma az ő teljes valóságában, a mint azt a párizsi színpadon előadták”. A bemutatott film még nem önálló műalkotás volt, hanem egy színházi előadás felvétele, s a vetítéshez „kikiáltó” is tartozott, aki értelmezte, magyarázta a látottakat, beszélt a film helyett.

A következő években újabb és újabb vándormozikok érkeztek a városba. Az évtized végére azonban a vándormozik kora lejárt, olcsóbbá vált a filmek gyártása és vásárlása, mint a vetítő szerkezet településről településre való vándoroltatása. Mind több városba települt állandó mozgóképszínház. Zalaegerszegen 1911. február 3-án a régi izraelita imaház átalakítása után nyitotta meg „fényesen berendezett” állandó „villanyszínházát” a Frank és Gans cég, az Arany Bárány szálloda mögött, az Iskola közben. Nevét Edisonról, a neves amerikai feltalálóról kapta. Vetítéseit nagy érdeklődés kísérte, bevételéből jutott hazafias célokra is, többek között egy napi tiszta hasznát, 30 koronát ajánlotta fel a Csány szoboralap javára.

1911 őszén változás állt be az Edison villanyszínház életében, Demmel Sándor személyében új igazgató került az élére, aki modernebb vetítővel állt a közönség elé, szebb képeivel több nézőt tudott a moziba csalogatni. Ebben az időben tűnt fel az első zalai szereplő is a mozivászonon. 1912. szeptember elején vetítették le azt a rövidfilmet, amely az 1912. június 4-i parlamenti eseményekről – az obstruáló ellenzéki képviselők kivezetetéséről – tudósított. A filmkockákon feltűnt Batthyány Pál, volt zalai főispán, országgyűlési képviselő, akit a mozi közönsége lelkesen megéljenezett.

1912 végén már konkurenciája is támadt az addigra „elég nagy közönségre” szert tett mozgófényképszínháznak. Kummer Gyula Batthyány utca eleji kávéháza emeletén nyitotta meg Apolló moziját, amelyet nagy gonddal szereltetett föl. „A

képeken is csak az első este volt egy kis homályosság. A képei most kitűnő tiszták, a szemet nem rontja, és pompás történeteket ad elő, a nézőtér nagy, jól fűtött és egészséges levegőjű, az ülőhelyek kényelmesek.” – számolt be az újdonságról a Magyar Paizs.

1913 tavaszán az Edison mozi élén újabb tulajdonosváltás történt. Az új igazgató, Goldberger később (Gábor) Béla a nyári előadásszünet idején az Apollóval vetélkedve korszerűsítette nézőterét. Az Edison hamarabb készült el, s a nyitás napján a sajtóban közölt reklámok hatására – mely szerint II. Vilmos császár is megnézte a darabot –, óriási tömeg jelent meg a Lujza című német film vetítésén. Egy részüknek nem jutott ülőhely. A Magyar Paizs beszámolója szerint a már akkor is könnyen megtéveszthető közönség egy idő után zúgolódni kezdett a nem túl izgalmas történet miatt, ruhájuk hozzáragadt a frissen festett piros színű székekhez, ráadásul az előadás alatt elromlott a zongora. A direktor, hogy az unatkozó, zenét követelő közönséget lecsillapítsa, a Bárányból hozatott cigányzenészeket, akik aztán élvezhetővé tették a bemutatót.

A mozi az I. világháború nehéz éve alatt is rendszeres szórakozást jelentett. A harcterekről szóló filmes tudósítások először tették a fronttól távoli hárország „élményévé” is a háborút. A két – korabeli kifejezéssel élve – mozgófényképzem azonban sok volt a kb. 13000 lakost számláló kisvárosnak. Az Edison tulajdonosa, Gábor Béla a háború alatt, valamikor 1915 végén, 1916 elején megvásárolta az Apollót, s ettől kezdve konkurencia nélkül vetíthetett a városban. Ugyanebben az időben a 28000 lakosú Nagykanizsán több mozi vetélkedett a nézők kegyeiért, az első állandó mozgó megtelepedésétől (1907) rendszerint kettő, olykor három filmszínházban is folytak vetítések.

A filmszínház jó jövedelemforrás volt, és biztos megélhetést nyújtott tulajdonosának. Ráadásul Gábor Béla Székesfehérváron is üzemeltetett két mozit, így 1922-ben bekerült a legtöbb adót fizető zalaegerszegi polgárok, a virilisek közé. A város ugyanakkor kevés bevétellel rendelkezett, súlyos adósságok terhét nyögte. Nem véletlen tehát, hogy szemet vetett a mozira.

A Tanácsköztársaság bukása után, részben annak hatására 1920-21-ben sor került Magyarországon

a mozcenzúra bevezetésére és a mozgófényképszínházak működését szabályozó rendelet életbe léptetésére. A jogszabály az új moziengedélyek megadásakor a természetes személyeket, tehát a magánvállalkozókat preferálta, de kivételesen jogi személyeknek is odaítélte az engedélyt, akkor, ha azt „a vállalkozás jövedelmének közérdekű rendelkezése indokoltá teszi”. A rendelet e pontjára hivatkozva Czobor Mátyás polgármester a belügyminisztertől Gábor Béla mozijának a városra, mint jogi testületre való átruházását kérte azzal az indokkal, hogy Zalaegerszeg szegénysége és kulturális elmaradottsága szükségessé teszi, hogy a mozi bevételei a várost gyarapítsák. A kérelem azonban nem talált meghallgatásra, de a polgármester sem mondott le arról, hogy a mozit a város számára megszerezze. A moziengedélyek háromévenkénti felülbírálságkor újabb és újabb kérelemmel fordult a belügyminiszterhez, hogy a város javára immár egy második mozi működését engedélyezze, mivel „a Zalaegerszegen működésben lévő s magántulajdon képező mozgófénykép színház rozoga, nedves, penészes épülete egyáltalán nem felel meg a közönség igényeinek, de az egy lejáratall épített karzat veszélyes volta, valamint az elengedhetetlenül szükséges vészkijáratok is tűzrendészeti szempontból erősen kifogás alá esnek”.

Az Arany Bányás hátsó udvarába beépült, szűk sikátoron keresztül megközelíthető, s az elemi iskola szomszédságában álló moziépület és közvetlen környéke valóban sok kívánnivalót hagyott maga után, azonban a monopolhelyzetben lévő Gábor Béla nem érezte szükségét az épület felújításának, modernizálásának. Már 1924-ben is csak rendőrségi utasításra épített illemhelyet a mozihoz, ez azonban kevésnek bizonyult. Szomszédja, Szép Ferenc az Arany Bányás tulajdonosa 1931-ben beadvánnyal fordult a rendőrkapitányhoz, hogy a tűrhetetlen állapot megszüntetését segítse elő. „Az épülettel szomszédos mozi helyiség pissoirral nem rendelkezvén csak egy ülökével bíró szűk closett, amely képtelen a moziba járó közönségnek megfelelni, miért is házam falait és a vármegyeházzal szemben lévő kapum sarkait használják vizeldének..., miért is az egész környéket penetráns szag árasztja el a város teljes közepében.” – írta levelében. Többek között erre hivatkozott Czobor Mátyás is, amikor 1931-ben ismét moziengedélyért folyamodott a belügyminiszterhez. A kérelemben jelezte, ha a tulajdonos nem oldja meg a tűzveszélyes karzat, a vészkijárat és az árnyékszék problémáját, kénytelen lesz bezáratni a mozit. A polgármester egy új épület felépítésével kívánta orvosolni a város másik akut problémáját is, a színiszegzóna érkező társulatok játszóhelyének kérdését. A beadvány szerint a város olyan mozit építene, amely komoly szintársulatok fogadására alkalmas színpadot is tartalmazna, „és lehetőséget nyitna a mostoha viszonyok közt létfenntartásáért küzdő vidéki színészet kifejlődéséhez

is”. A beadványban kifejtett nemes szándékok ellenére a város megint csak nem kapta meg a vetítési jogot.

A mozi állapota továbbra sem javult. Czobor Mátyás egy átfogó tűzrendészeti vizsgálattal igyekezett Gábor Bélát a tűzbiztonsági előírások betartására kényszeríteni. A vizsgálat eredményét, amely a mozi vetítőkamrájára és az erkélyre vonatkozóan tartalmazott kritikus megállapításokat, elküldte a belügyminiszternek is. Az ügy eljárása közben, 1932. május 8-án az esti előadás alatt tűz ütött ki a mozi vetítőkamrájában. Szerencsére komolyabb baj nem történt, egy OTI tisztviselő hidegvérrel megőrizve oltotta el a lángokat. Az eset után a belügyminiszter kötelezte a tulajdonost a karzat lezárására és a tűzbiztonsági előírások betartására. Gábor Béla csak részben tett eleget a mozi biztonságosabbá tételét célzó rendelkezéseknek, s folytatódott a várossal vívott háborúja. A polgármester 1934 áprilisára érte el, hogy az alispán elrendelje a mozi átépítését. Eszerint azonnal le kell zárni az erkélyt, s csak akkor nyitható meg újra, ha „egyenesvonalú lépcsőt építenek hozzá, amely közvetlen a szabadba nyílik”. Át kell alakítani a vetítőtermet, el kell látni szabadba vezető lépcsővel, a falak vattaburkolatát tűzállóvá kell impregnálni, bővíteni kell a székek szélességét és a széksorok közti távolságot, valamint növelni kell a nézőtérről kivezető ajtók számát. Gábor Béla persze túl súlyosnak érezve a rá rótt előírásokat, de átépítés nem volt halasztható, így az év őszén megkezdődött az építkezés. Az eredményről a sajtó így számolt be: „az igazgatóság nemcsak a tűzbiztonsági követelményeknek felelt meg, de ízléssé és otthonossá tette a mozit. Az épület külső megoldása imponáló, belseje pedig kellemes érzéseket kelt a szép tapétázással, az új világítási hatásokkal, az ülőhelyek átrendezésével, s általában a renddel és a tisztasággal.”. A felújítás után a mozi kérdése egy időre lekerült a napirendről, s csak a 40-es évek elején került elő ismét, ekkor már az egyre fokozódó zsidóellenes közhangulat által meghatározottan. 1942-ben ugyan nem a városnak, de a város közbenjárására, Pék Gyula keménfai birtokos hadirokkantnak sikerült moziengedélyt szereznie Zalaegerszegre. Az új engedélyes vállalta, hogy olyan mozit épít, amellyel megoldja a színház és legfőképpen a város évtizedek óta húzódo akut problémáját, a szálloda kérdését. (A két háború között az Arany Bányás Szálloda Szép Ferenc tulajdonában volt, aki bérlőkkel működtette a kisváros idegenforgalmához képest hatalmas méretű épületet, s amely a bérbe vevőknek leginkább csak veszteséget termelt. A tulajdonos sem tett semmit a szálloda modernizálása érdekében, így az egyre inkább lepusztult. Az üzemeltetők gyakori cserélődése miatt többször előfordult, hogy Zalaegerszeg hónapokra szálloda nélkül maradt.) Pék Gyula először a Baross Szövetség Kossuth és Petőfi utca sarkán álló színházát akarta megvásárolni a mozi és szálloda megépítéséhez, tárgyalásai azonban nem vezettek eredményre.

Az új mozi építésének lehetősége Gábor Bélát is cselekvésre ösztönözte, s az Edison átépítésére nyújtott be engedélyt a városhoz. A képviselőtestület 1942. június 5-i ülésén Hollósy Ernő képviselő napirend előtti felszólalásában arra kérte a közgyűlést, hogy utasítsa el Gábor kérését. Indoklásában hosszan sorolta kifogásait a régi mozi ellen. Felróta, hogy egészségtelen, tűzveszélyes, belül bűzös, szellőztelen, korhadt falú építmény, amelyhez a Szép Ferenc tulajdonában lévő erősen elhanyagolt egykori szállodai istálló csatlakozik. Legfőbb érve azonban az volt, hogy a szemben lévő elemi iskola tanulói erkölcsi nevelése szempontjából károsak a mozin és az odavezető út mentén kihelyezett reklámok, továbbá az iskolának nincs udvara, a szünetekben a folyosókon és az osztálytermekben kell maradniuk a gyermekeknek, miközben sok mozgásra és friss levegőre lenne szükségük. A felszólalás nyomán a képviselőtestület elfogadta Hollósy képviselő javaslatát: nem tartják kívánatosnak az Iskola közti mozi modernizálását, ugyanakkor kimondták, hogy a gyerekek testi és lelki egészsége érdekében az iskolával szemben fekvő Szép Ferenc tulajdonát képező istállót a gyermekek részére pihenő és játszótér létesítésére meg kell szerezni. A mozival és környékével szemben megfogalmazott észrevételek alapvetően jogosak voltak, azonban a méltatlan környezet és az iskolások testi és erkölcsi fejlődéséért való jogos aggodalom csak jó ürügy volt egyes városatyák számára, hogy megszabaduljanak Gábor Bélától, ahogy azt a következő közgyűlésen meg is fogalmazták: „A város kulturális életének elengedhetetlen velejárója, hogy megfelelő környezetben és megbízható keresztény kezekben lévő mozija legyen...”. Azonban bármennyire is szeretnék volna eltávolítani a moziigazgatót a városi közéletből, egyenlőre nem sikerült. Az eredetileg zsidó vallású Gábor Béla a római katolikus Czukelter Ilonával való házasságkötése, és fia születése után, 1920 körül kikerestekedett és a református hitre tért át. A kikerestekedés nem mentesíthette őt a zsidótörvények hatálya alól, az egerszegi városatyák szemében sem bizonyult megbízható kereszténynek, mentességét nem is ennek, hanem amerikai állampolgárságának köszönhette. Az egyre fokozódó zsidóellenes közhangulatot érzékelve, amerikai filmes barátai segítségével kaphatta meg a biztonságot jelentő iratokat. Zalaegerszegi rokonának elmondása szerint ettől kezdve zakójának hajtókáján egy nagyméretű, az Amerikai Egyesült Államok zászlóját ábrázoló kitűzőt viselt. Mentességének köszönhetően a zsidónak minősülő vállalkozók és értelmiségiek kizorítása után, 1942-ben és 43-ban virilisként póttagja lett a városi képviselőtestületnek is.

A második moziengedélyes, Pék Gyula, a Baross Szövetséggel folytatott sikertelen tárgyalások után újabb ajánlatot tett a városhoz: 300000 pengőért megépíti a „mozisínházat”, ha a város a Kovács Károly téren, a plébánia épülete mögött telket bocsát a rendelkezésére,

rendezi a teret és a környező utcákat. A képviselőtestület azzal a kikötéssel fogadta el Pék Gyula ajánlatát, hogy „Olyan épületet kell ...emelni, amely állandó színpaddal és megfelelő öltözőhelyiségekkel is el van látva és amely épület beleillik a rendezés folytán keletkező új térbe.”.

Ezzel a tervvel ugyan nem oldódott volna meg a szálloda ügye, de a Kovács Károly tér környékének rendezése is régi vágya volt a városnak. Így felcsillant a lehetőség a városközpont egy szegényfoltja, a plébánia mögötti nyomortanyák felszámolására, s az Erzsébet királyné és a Batthyány utca közötti összeköttetés megteremtésére, ezért ezt a megoldást is elfogadta a város vezetése.

Pék Gyula a hozzájárulás birtokában – nagyon rövid határidővel – pályázatot írt ki a „mozisínház” terveinek elkészítésére. A szeptemberre beérkezett tervrajzok közül Novák Ferenc budapesti építészmérnök terveit találta a bírálóbizottság elfogadhatónak. Novák tizenöt méter magas, modern megoldású, erkélyekkel és oldalpáholyokkal ellátott 350 férőhelyes színházteret, öltözőkkel, házmesterlakással, hatalmas előcsarnokkal ellátott épületet tervezett a Kovács Károly térre, amelynek főbejárata a plébániatemplom felé néz.

A szép terv azonban mégsem valósult meg, okát csak sejtethetjük: sem a város, sem az építető anyagi lehetőségei nem álltak arányban a tényleges építési költségekkel.

Miközben a zalaegerszegi katonák egy része már a Don-kanyarnál harcolt, a városban a mozi-ügy újabb állomáshoz érkezett. 1943 januárjában a Zalamegyei Újság egy névtelen olvasója – talán nem véletlenül – vetette fel, hogy a régi mozit kellene inkább felújítani, mert nem biztos, hogy a város kettőt is el tudna tartani. Gábor Béla valóban újabb felújítási engedély-kérelemmel fordult a város felé. Pék Gyula második moziengedélyes sem adta fel, most Vitéz Farkas Jenő nagylengyeli körjegyzővel társulva ismét megpróbálkozott a Baross színház épületének megszerzésével. Hatvan ezer pengőt ajánlottak az épületért, amelynek lebontása után kétemeletes építményt kívántak felhúzni a helyén, földszintjén mozival, az első emeleten a Baross Szövetség irodáival, a másodikon pedig szállodai szobákkal. Az üzlet létrejött, azzal a kikötéssel, hogy a bontáshoz csak akkor foghatnak hozzá, ha minden anyag a rendelkezésükre áll. Ez utóbbi feltétel azt jelzi, hogy az egyre súlyosbodó háborús helyzetben mind nehezebbé vált a szükséges anyagok beszerzése, ezért így igyekeztek biztosítani, hogy az építkezés befejeződjön.

Mindeközben Gábor Béla is megkapta az Edison mozi átalakítására szóló engedélyt a polgármesteri hivataltól. A Zalamegyei Újságban keretezett hirdetésben nagyvonalú ajánlattal fordult a város iparosaihoz. „Tisztelettel felkérjük mindazokat a zalaegerszegi építési vállalkozó és iparos urakat, akik bármely munka elvégzésére vállalkozni óhajtanak, hogy ... ajánlatukat az

átvételtől számított 10 nap alatt leadni szíveskedjenek. ... Az építkezések olyan részeit is helybeli vállalkozókkal és iparosokkal kívánjuk elkészíttetni, amelyeknek egyébként (pl. csapószekek), gyári úton szokásos a beszerzése.” A város egyes antiszemita vezetőit nem hatotta meg az ajánlat, beadvánnyal fordultak Tamássy polgármesterhez, aki az ügy megtárgyalására rendkívüli közgyűlést hívott össze. A képviselőtestület összejövetelén aztán minden régi érvert elővettek, hogy miért nem kaphatja meg Gábor az átépítési engedélyt. A véghatározatban ismételtlen kimondták, hogy az iskolaudvar létrehozása érdekében ki kell sajátítani a szomszédos, Szép Ferenc tulajdonában lévő ingatlan egy részét és a mozi épületét is, tehát a felújítására nem kerülhet sor.

A mozi körül dúló áldatlan csatározásban a viszonylag józan hangot Szakáll Ferenc, a Zalamegyei Újság szerkesztője ütötte meg Őszinte gondolatok a mozi körüli hercehurcáról című cikkében. Nehezményezte, hogy 1942-ben sem engedélyezték az Edison átépítését, pedig már rég felújított mozija lehetne a városnak. A második mozi megvalósulása sem sok reménnyel kecsegtet, így a közönség továbbra is a kényelmetlen és piszkos helyiségben kénytelen végigülni a vetítéseket. „Gábor Béla moziigazgató a jelenleg fennálló törvények szerint kereszténynek számít. Ha pedig így van, miért aggályoskodunk? Ha eljön egy olyan idő, amikor Gábor Bélától elveszik a moziengedélyt, nem lesz-e jobb az új tulajdonosnak, ha egy új épületet vehet át? Ha akadályozzuk az épület átépítését, megfosztjuk a közönséget a rendes környezettől, de egy csomó iparos is elesik a rendes munkától. ... Az a fegyver tehát, amellyel egyesek Gábor Béla ellen harcolnak, egészen másokat sújtanak, a közönséget, amelynek mégis csak ez az egyetlen szórakozási helye és lehetősége.” – írta. A hatóságok hosszú huzavona után mégis csak megadták az engedélyt a mozi átépítésére, akkor azonban már a háborús helyzet és romló anyagellátás miatt nem lehetett beszerezni a szükséges építési anyagokat, a felújításra nem kerülhetett sor. 1943-44-ben már a nyilvános óvóhelyek építése élvezett primátust. Ugyanígy járt a második moziengedélyes is. A szerződés megkötése után, 1943 szeptemberében megkezdtek a Baross székház bontását, s az új épület alapjainak kiásását. Tovább azonban pénz és építőanyag híján nem jutottak. A háború végén, már az új, megváltozott helyzetben sem folytatódott a „moziszínház” építése, a gödör még két évtizeden keresztül csúfoskodott a város főutcáján.

Zalaegerszeg közönsége tehát továbbra is a piszkos és rendetlen Edisonba volt kénytelen moziba járni, egészen 1944. július 5-ig, amikor is a rendőrség azonnali hatállyal, indoklás nélkül bezáratta a mozit, visszavonta Gábor engedélyét. Ezzel az adminisztratív intézkedéssel sikerült ugyan megszabadulnia a városnak a „zsidó” Gábor Bélától, de a lakosságot megfosztották a háborús évek szinte egyetlen szórakozási lehetőségétől.

Hogy nem az épület leromlott állaga volt a bezárás valódi oka, jelzi az is, hogy az 1944 szeptemberében Zalaegerszegre érkező Károlyi János vezette színtársulat – jobb híján – a mozi épületében kapott játszási engedélyt, s ott kezdte meg a színi szezont. A sajtó már a betiltás idején jelezte, hogy a város mozi nélkül nem maradhat, mindjárt ajánlották is, hogy a zsidóság deportálása után raktárként szolgáló zsinagógából „Csekély munkával nagyszerű, és a városban már annyira hiányolt előadóterem...” válhatna...

A mozi azonban – filmvetítőhelyként – továbbra is zárva maradt, a közönség pedig egyre türelmetlenebbül várta, hogy hódolhasson kedvenc szórakozásának, különösen a háború közeledő és nyomasztó napjaiban igényelte volna a szörnyűségeket feledtető kikapcsolódást. A mozi bezárása nemcsak a közönséget rövidítette meg, hanem a város kasszáját és az államot is. A Zalamegyei Újság újságírója kárörvendve jegyezte meg, hogy amikor az átépítés engedélyezését javasolta, zsidóbérencnek titulálták a lapot. „Szavunk megvalósult, a zsidókat elmozdították és itt maradt az ugyancsak gyenge állapotban lévő és a mai közönség ízlésének meg nem felelő épület, annak elavult berendezésével együtt.” A mozi megnyitása azonban nem a városon múlt. Két egerszegi polgár is – még augusztusban – folyamodványt terjesztett a belügyminiszterhez a Gábor Béla-féle mozi engedélyének elnyeréséért. Egyikük, Bencze István 75 százalékos hadirokkant volt, a másikuk, Pozsgai Gyula, az Edison mozigépésze. Kérelmük azonban elakadt a belügyminiszter íróasztalán. A zalaegerszegiek zúgolódása ellenére a mozi megnyitására csak Szálasi hatalomátvétele után, Csomay Miklós nyilas főispán közbenjárására került sor, aki a mozinak és színháznak „éppen a nemzet szolgálatában való beágyazottsága miatt” sürgette megnyitását, s azt kérte a minisztertől, hogy az engedélyt együttesen kapja meg a két kérelmező, hiszen egyiknek szakértelme van, a másik pedig hadirokkant. (Az 1920-as mozirendelet óta a moziengedélyek kiadásánál a hadirokkantak előnyt élveztek.)

Így 1944. december 24-én, karácsonykor nyitotta meg kapuit, már nem Edison, hanem Hungária mozi néven. Az épületben addig játszó színházat átköltöztették a Katolikus Kultúrházba. 1945 januárjában még zsúfolt házzal működött, az áramkorlátozás miatt azonban a korábbi három helyett napi két előadást tartottak. Nemcsak a város lakói, hanem a front elől menekülők tömege is itt keresett kikapcsolódást. Az újdonsült moziengedélyesek új szolgáltatásokat vezettek be, valószínűleg a háborús viszonyok miatt egyre nehezkesebben érkező, vagy ide sem érő filmhíradók szolgáltatása helyett bemondókkal olvastatták fel a harcterek eseményeiről szóló nyilas szellemű tudósításokat, Bencze „Pityu”, a mozi társtulajdonosa pedig énekszámokkal szórakoztatta a közönséget.

Hogy a Hungária mozi meddig működött, nem tudjuk pontosan. A Zalai Összetartás márciusi lapszámaiban már nem esik róla szó. Egyes források szerint a háború utolsó hónapjában (?) a németek hadiraktárnak használták, „és mivel nem tudták már az ott tárolt élelmiszereket és más anyagokat elszállítani, ezért felgyújtották az épülettel együtt”. Ezzel a szomorú eseménnyel fejeződött be az egykori izraelita imaházból kialakított, Gábor Béla fémjelezte mozi története. Néhány hónappal később, már a háború után új helyen, új tulajdonossal és új szellemben nyílt meg újra – ideiglenes helyszínen – a zalaegerszegi mozgóképszínház, s ezzel új fejezet kezdődött a város mozitörténetében is.

Felhasznált források és irodalom

Zalamegyei Újság, 1921-1944
Magyar Paizs, 1903-1917
Zalai Összetartás, 1944-45

Zala Megyei Levéltár (ZML) Zalaegerszeg Megyei város polgármesterének iratai 4096/1949.
ZML Zalaegerszeg város közgyűlési jegyzőkönyvei, 1920-1945

Balogh Gyöngyi – Gyürey Vera – Honffy Pál: A magyar játékfilm története a kezdetektől 1990-ig. Bp., 2004. 308 p.

Káli Csaba: Zalaegerszeg az „ötvenes években” 1947-1956. (Zalaegerszegi füzetek 9.) Zalaegerszeg, 2005. 188 p.

Nagy Csaba: Nagykanizsa mozitörténete. In: Kanizsai almanach 1995-ről. (Szerk. Czupi Gyula) Nagykanizsa, 1996. 188-243. p.
Németh László – Paksy Zoltán: Együttélés és kirekesztés. Zsidók Zala megye társadalmában 1919-1945. (Zalai Gyűjtemény 58.) Zalaegerszeg, 2004. 602 p.

Dr. Horváth Olga: A zalaegerszegi Ady Mozi története és tevékenysége a megalakulástól 1986-ig. Zalaegerszeg, 1987. 30 p. (Kézirat)

Gergely Anna: „Fehérváron megtanultam a vidéki életet kicsit...” (Beszélgetés Gábor Miklóssal). In: Pannon Tükör 2003. 3. sz. 58-67. p.

Az életem szerelem és kaland. Mester Ákos interjúja Gábor Miklóssal. In: Magánbeszélgetések közügyekben. Bp., 1989. 31. p.

Bárdosi Katinka
munkája

A Pontház helyén egykoron állt régi épületek

Káli Csaba: Az első modern bérház Zalaegerszegen

(A Pontház építéstörténete)

A háború végén a front gyorsan átsöpört a városon, így relatíve kisebbek voltak az épületkárok. Egy 1945-ös jelentés 392 sérült épületet említ, míg a helyreállítás egyfajta összegzéseként 1948-ban született másik összesítés szerint 243 lakás sérült meg a megyeszékhelyen kisebb-nagyobb mértékben, míg 81 lakhatatlanná vált. A magyar városokat károsodottságuk alapján rangsoroló korabeli kimutatás szerint Zalaegerszeg a 27. helyen állt 3,37%-kal, ami a többiek tükrében nem nevezhető jelentősnek. Mindezeket egybevetve látható, miszerint a háború a város esetében – kissé profánul szólva – nem készítette elő a terepet az újnak, egy esetleges radikális városrendezési elképzelésnek a háborús kárból fakadóan nem volt alapja.

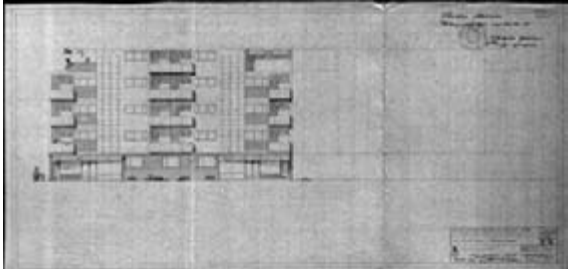
Zalaegerszeg megyeszékhelyi rangja ellenére is meglehetősen szerény helyen állt a magyar városszerkezetében. Az 1945. májusi ad hoc népszámlálás során 12.196 főt írtak össze, míg 1941-ben az utolsó hivatalos népszámlálás idején, 13.951 főt regisztráltak a városban. Szerény gazdasági potenciálja, kiépítetlen kommunális infrastruktúrája és szegényes hinterlandja, valamint alig értékelhető helyi és helyzeti energiái a felsőbb döntéshozók részéről érdektelenséget, a város vezetői részéről szerény érdekérvényesítő képességet

szültek. A diktatúrába forduló állam centralizációs törekvéseinek eredményeképpen a városba települt párt-, állami, vállalati és különösen a rendvédelmi szervek okozta népességnövekedés egyik szociális következménye az egyre égetőbb lakáshiány lett.

A propagandában szinte mágiakussá emelt hároméves tervtől ösztönözten, a város vezetése – felkészülendő a „nagy volumenű” építészeti feladatok megoldására – 1948-ban városrendezési terv készítéséről döntött. Mivel azonban helyben nem állt rendelkezésre megfelelő szakember(gárda), a frissiben államosított és állandó átszervezés alatt álló tervezőirodák pedig messze voltak és érdektelenek, ezért ez az önmagában racionális és progresszív elképzelés hamar gellert kapott. A következő évben viszont sikerült összehozni ismeretlen forrásból egy „általános rendezési tervjavaslat”-nak titulált írásos anyagot, amelyben meghatározták, hogy a város mely részein, melyik utcájában, hány emeletes házakat lehet építeni. Ugyanezen a képviselő-testületi ülésen, amelyen az előbb említett anyagot tárgyalták, létrehozták, pontosabban újjáalakították a helyi építészeti szaktanácsot és a városvédő bizottságot.

A leendő köz- és magánépítkezések mederben tartása érdekében kialakított szervezeti keretek

A Pontház nyugati homlokzatának terve

Az elkészült épület

A budapesti „nagytestvér” – Duna-parti pontház (1948)

azonban nem születtek új lakásokat, viszont a probléma, a multiplifikációs hatások miatt számos más területre is átsugárzódott, így Zalaegerszegen rövid időn belül a lakáskérdés vált az első számú (város)politikai kérdéssé. A város nem rendelkezett olyan mérvű saját forrással, hogy abból komolyabb lakásépítkezésekre telt volna. Ez kizárólag államkölcsönből volt finanszírozható, melynek megszerzéséhez összeköttetésekre volt szükség, enélkül semmi esély nem mutatkozott.

Az Építés- és Közmunkaügyi Minisztérium (ÉKM) 1948-ban hatvan millió Ft-ot irányított elő bérházak építésére, mely megmozgatva a városvezetők fantáziáját, ringbe szállította őket a szükséges források megszerzéséért. Mint azt fentebb kifejtettük, a városnak a központtal való alkupozíciói nem voltak túlzottan fényesek, de kivételesen e minisztérium tekintetében egy sajátos, a koalíciós időkre jellemző pártpolitikai aspektus miatt reménytelennek sem volt mondható. Ennek megértéséhez kicsit el kell távolodnunk a vizsgált tértől és időtől. Már 1945-ben, a legelső koalíciós értekezleteken született egy megállapodás a pártok között, arra vonatkozóan, hogy a közigazgatás központi és vidéki kulcspozícióit milyen arányban osszák fel egymás között, illetve a konkrét posztokra mely pártok kapjanak delegálási jogot. Ebben a játszmában Zalaegerszeg polgármesteri posztját a Nemzeti Parasztpártnak (NPP) osztották le, ami a történetünk szempontjából azért fontos, mivel ugyanez a párt kapta meg az Építés- és Közmunkaügyi Minisztériumot, de az ebben rejlő, potenciálisan gyümölcsözteszhető lehetőséget igazából egy személyes kapcsolat tudta megtermékenyíteni. Zalaegerszeg első háború utáni polgármestere, az NPP által 1945-ben a fővárosból oda delegált, egyébként zalaegerszegi születésű Baráth Ferenc, 1947 közepén lemondott tisztségéről és – nyilván pártvonalon – az ÉKM sajtófőnöke lett.

A politikusnak számító miniszter (Darvas József) mellett az NPP az államtitkári székbe – nem kevesek meglepetésére – Borbíró (Bierbauer) Virgilt, a modern mellett elkötelezetten kiálló, de a népi építészetet is felkaroló építész, a Tér és Forma című progresszív építészeti szakfolyóirat egyik korábbi szerkesztőjét delegálta. Az államtitkár, Baráth által előkészítetten, 1948 májusában ellátogatott Zalaegerszegrre, így a párttárs polgármester, dr. Mikula Szigfrid előterjeszthette szóban is a bérházépítésre vonatkozó elképzeléseket. A város szempontjából sikeres tárgyalások nyomán, a kapott ígéret birtokában több szálon is felgyorsultak az események. Nyilván már ekkor megmutatták az államtitkárnak azt a városközponti telket (is), ahová a bérházat tervezték. Ha volt is több alternatíva, mindenesetre hamar eldőlt, hogy a leendő bérház a város központjában, részben a Komlós-féle kiégett üzleti raktár helyén fog állni. Borbíró ugyanis már 1948. június 16-án táviratozott, miszerint napokon belül harmadmagával Zalaegerszegrre érkezik, hogy személyesen jelölje ki az építendő bérház helyét.

A Pontház földszintjén kialakított cukrászda belsője a hatvanas évek végén

Az építkezést az Eötvös József és Tompa Mihály utcák, valamint a Széchenyi tér által határolt két magántulajdonban álló, rendkívül előnyös fekvésű, telekre tervezték, ahol a háború végoráiban szinte minden épület kiégett vagy súlyosan károsodott. A helyzetet bonyolította, hogy a tulajdonosok egy része a holokauszt áldozatává vált, így a megegyezésen alapuló vételnek nem volt esélye. A kisajátítási eljárás végére 1949. augusztus 27-én került pont, melynek pikantériája, hogy a törvényszék nem küldte meg a kisajátítási tervet a kisajátító tulajdonjogának bejegyzése végett a járásbíró-sághoz, mint telekkönyvi hatósághoz, minek folytán a szóban forgó ingatlan egészen 1975-ig, a hiba korrigálásáig a korábbi tulajdonosok nevében állt. Az elhúzó kisajátítás és kártalanítás azonban nem befolyásolta a projekt pénzügyi bonyolítását, a tervezést és a kivitelezést. A képviselőtestület 1948. július 29-én tárgyalta a bérház ügyét és döntött hivatalosan is az építkezés megindításáról. A minisztérium ehhez egymillió Ft kölcsönt ígért, amiből az egészség szerint 540.000 Ft-ot még 1948-ban megkapott volna a város, amit 25 év alatt, évi három százalékos kamattal mellett kellett volna az államnak visszafizetni. Ez a koncepció azonban rövid időn belül megváltozott, mivel a város számára előnyösebbnek tűnt, még a tulajdonjog arányos részének lemondása árán is, hogy a kölcsönt állami támogatás-ként számolják el. 1948 júniusában az előzetes tervek egy 24 lakásos, egészen pontosan egy kétszer 12 lakásos ikerbérházzal szoltak, amelynek a bekerülési költségét ekkor 1.520.000 Ft-ra taksálták. Az épület terveit eredendően az Állami Építéstudományi és Tervező Intézetben (ÁÉTI) készítették, a rajzokon egy önmagában álló ún. pontház körvonalazódott. Ez az építészeti terminus technicus a helyi köznyelvben fokozatosan tulajdonnévi alakot öltött, az épület a mai napig határozott névelős Pontházként szerepel a köztudatban. A tömbformálás módja megfelelt a korszerű építészeti elveknek, amely elvetette a két világháború között gyakorlattá vált keretes beépítést. Az új építészet hadat üzent a hagyomá-

nyos utcaszerkezetnek, a keretes és soros beépítésnek. Pont-, sáv- és szalagházaival igyekezett olyan egészséges lakókörnyezetet teremteni, amely kiküszöböli például a kizárólag északra néző lakásokat, mindenkinek biztosítani igyekezett a benapozottságot, a parkosított zöld felületeket. Ezeket az elveket azonban csak egy új telepnl lehetett maradék nélkül érvényesíteni, ott, ahol nem kellett számolni a megelőző korok építészeti termékeinek jelenlétével és az abból fakadó kötöttségekkel, alkalmazkodási kényszerekkel. Egy 18-19. századi zárt utcasorú, magastetős beépítés esetében azonban meglehetősen furcsán hat egy foghíjbeépítés szándékával odaapplikált, az utcafronthoz képest még vissza is ugratott, lapostetős modern pontház, még, ha az önmagában, kvalitásait tekintve meg is állja a helyét. A vizuális diszsonanciát csak tetézte, hogy a tervezett épület a maga négy emeletével eléggé elütött a belváros akkori egy-, maximum kétemeletes átlagmagasságától. Az építkezés után nem sokkal készült távlati fotókon különösen jól megfigyelhető az épület korabeli várossziluettbe való határozott beleszólása, ami viszont a későbbiek tükrében erősen relativizálódott, hiszen a következő évtizedekben a városmagassága nemcsak elérte, hanem túl is haladta ezt a szintmagasságot.

Az épülettel, sőt a térséggel kapcsolatos korabeli vázlattervek azonban még ennél is grandiózusbabak voltak. Az engedélyezett homlokzati tervekben is jól látszik, hogy az elsődlegesen tervezett és kivitelezett épületnek az ikersziluettjét is felrajzolták szaggatott vonallal. Ezen a terven már egy kétszer 15 lakásos épület szerepelt. A kapcsolódó dokumentumok szerint ezen kívül még három hasonló tömbbel számoltak, egymás mögé sorolva őket, amelyek közül egy harminc, míg a másik kettő 24 lakásos lett volna, így négy épület 108 lakásában mintegy négyszáz lakó elhelyezésével számoltak. E nagyszabású terv, amely teljesen átformálta volna Zalaegerszeg belvárosának évszázadok során kialakult utcaszerkezetét, a – lényegében torzónak is tekinthető – Pontház felépülte után nem folytatódott. Az illeszkedési problémák ellenére az épület kétségkívül reprezentatív-nak, és részben egyedinek számított, amelyet a kor neves építész-team-je tervezett. Az ÁÉTI-nél dolgozó Németh Pál, Scultéty János és Szilágyi Jenő alkotta csapatból különösen az első kettő rajzasztaláról került ki számos országos jelentőségű, a hazai építészettörténet által is előkelő helyen jegyzett modern, színvonalas alkotás. Nem sokkal korábban ugyanez az alkotóhármas készítette el a budapesti Fő út 61. sz. alatt felépített nyolcemeletes pontház terveit, amelyből számos elem átsugárzódott a zalaegerszegi épületükre is.

Az ikerbérház műleírása 1948. szeptember 2-án készült el. Az épületet kétszekciós-nak, azaz két lépcsőházzal, szekciónként két fogattal, vagyis két lakással, lakásonként egyedi fűtéssel és házi vízvezetékekkel tervezték. A lakásszám növelése menetközben mindenképp

A Pontház mai képe

helyeződött, ezért a tetőemelet áttervezésével a mosókonyha és a szárítók helyén egy újabb lakást alakítottak ki, így a földszinti házfelügyelőivel végül 16 lakásos lett az épület.

A Pontház építtetője az első variáció szerint az Építési- és Közmunkaügyi Minisztérium lett volna, azonban ezt a jogát, nagyobb anyagi hozzájárulása ellenére átruházta a városra. Az építkezést 1948 augusztusában szerették volna elkezdeni, de a munkahely átadása az építő vállalat részére csak szeptember 27-én történt meg, a tényleges munka pedig két nappal később kezdődött. A kivitelezőt még a minisztérium választotta ki a frissen államosított szombathelyi Andráska Müller Ede Fiai Államosított Építési Vállalat személyében, mely nem sokkal később a „szébb hangzású” Szombathelyi Magasépítési Nemzeti Vállalat elnevezést kapta. A képviselőtestület 1949. július 13-án tartott ülésén elhangzottak szerint, a kivitelezői szerződés csak 1949 május végén kötött meg a város és a szombathelyi cég között, mely az eddigi folyamatok tükrében nem tartható kizártnak. A szerződés szerinti vállalati összeg 1.670.000 Ft-ról szólt.

Az építkezés során az első technikai probléma már a kezdés előtti napon előjött. A bérházat vasbetonváz szerkezettel tervezték, viszont Zalaegerszegen az idő tájt nem volt betonkavics és a szükséges vasanyag biztosítása is kétségesse vált. Mivel azonban téglát a három helybeli gyárnak köszönhetően szinte korlátlanul rendelkezésre állott, ezért felvetődött, hogy teljesen téglából épüljön a ház. A tervezők kénytelenek voltak ezt elfogadni és a korszerűnek számító szerkezet helyett a hagyományos utat választva, ad hoc átdolgozták a tervek. Ettől fogva az áttervezés, még inkább az építés

során alkalmazott improvizálás a munka elválaszthatatlan kellékévé vált. A módosított terveket csak decemberben kapta kézhez a kivitelező vállalat, addig a pincszint kiemelésével és felfalazásával foglalatzkodott. A részlettervek általában az épülettel együtt készültek, egyetlen fázis előnnyel. Az építők 1949 elején már a harmadik emelet falazási munkáit is befejezték. Ekkor úgy tűnt, a szerződésben vállalt befejezési határidőt, amit 1949. augusztus 31-ében jelöltek meg, tartani tudják. Nem számoltak viszont az év tavaszán-nyarán, Zalaegerszegen és a vállalat hatókörébe tartozó más városokban beinduló katonai építkezésekkel, amelyek feltétlenül elsőbbséget élveztek a polgáriakkal szemben. A város és a kivitelező között állandósultak a viták a folyamatos csúszások miatt, mindenki a másikra vagy egy harmadik félre mutogatott. A módosított befejezési határidő 1949. október 8. lett, de ennek sem tudott megfelelni a vállalat, helyette október 27-én készült el a ház és aznap meg is kezdődött a lakók beköltözése.

A földszintre tervezett üzletek kialakítása azonban még váratott magára. Itt eredetileg hét üzletet és egy raktárt kívántak elhelyezni, még alapvetően a magánkereskedők érdeklődésében bízva. Ez nem is maradt el, olyannyira, hogy még anyagi hozzájárulást is ígértek többen, de az időközbeni (gazdaság)politikai fordulat(ok) miatt alábbhagyott a lelkesedés. 1949 közepén a Zalában is „illetékessé vált” Vasmegeyi Népbolt N. V., mint leendő bérlő részére áttervezték a földszintet és igényeinek megfelelően két nagyobb üzlethelyiséget alakítottak ki. Az üzletek átadása a portálok leszállításának csúszása miatt – az e munkát végző cég szintén katonai megrendelést kapott – szenvedett késedelmet, így az üzletekre a polgármester csak 1950. március 1-jével

adta meg a használatbavételi engedélyt, de teljesen csak április 7-én fejeződtek be a munkálatok.

A tervezett és a tényleges bekerülési ár viszonya végül – kivételesen – egészen szépen alakult. Az 1950. május 8-án valamennyi érdekelt fél képviselőjének jelenlétében, a városháza műszaki részlegén felvett felülvizsgálati jegyzőkönyv szerint az építkezés fedezetére összesen 2.018.000 Ft állt rendelkezésre, amiből 390.000 Ft-ot tett ki a város hozzájárulása, a többi tervhitel volt. A Szombathelyi Magasépítési Nemzeti Vállalat 1950. március 25-én küldte meg a végszámlát, amely 1.381.869 Ft 75 fillérről szólt, igaz ez nem tartalmazta a portálok, vagyis az üzletkirakatok költségét, amelynek a szerelése ekkor még folyamatban volt. A megtakarítás terhére az Építési Minisztérium Zalaegerszeg hozzájárulásából 240.000 Ft-ot visszautalt a város kasszájába, amit további lakásépítésre kellett fordítani. Mivel a csúszás okai az építető, azaz a város előtt is egyértelműen bizonyítást nyert – a helyben párhuzamosan beindult laktanyaépítés –, valamint a keletkezett megtakarításra való tekintettel, a város vezetése eltekintett a pönalétól. A bizottság kívül-belül megtekintette az épületet, amelyen lényeges szerkezeti vagy műszaki hibát nem talált, azt általánosan jónak minősítette és – a kisebb hibák orvoslásáig – ideiglenesen átvette.

Külön tanulmányt érdemelne a ház első és további lakóinak szociológiai, társadalomtörténeti szempontú elemzése, de a területi korlátok miatt csak egy rövid összegzést adhatunk az első lakószériáról. A Honvédelmi Minisztérium az építés záró szakaszában, a városba frissiben telepített csapatok tisztjeinek elhelyezési nehézségeit enyhítendő, megpróbált 11 lakást megkaparintani, ami csak részben sikerült neki. A ház iránti „nagy érdeklődésre” való tekintettel a képviselőtestület a lakáselosztást végző eseti bizottság tagjainak kiletét nem kívánta nyilvánosságra hozni, „minthogy a pályázók részéről zaklatásnak lennének kitéve”. Az alábbiakban az 1950. évi választói névjegyzék „foglalkozás” rovata alapján, név nélkül adjuk közre a lakásbérlők, család esetén a férj foglalkozását, beosztását. A jegyzék nem egészen egy évvel a beköltözés után készült, így igen nagy valószínűséggel szinte valamennyi bérlő első lakója volt az adott lakásnak.

1. OTI tisztviselő, orvos
2. Katonatiszt, főhadnagy
3. Katonatiszt, főhadnagy
4. Mezőgazdasági Igazgatóság csoportvezetője
5. Katonatiszt
6. MDP járási bizottság tagja
7. Mezőgazdasági Igazgatóság osztályvezetője
8. Tisztviselő (megyei tanács tervosztályának vezetője)
9. Mezőgazdasági osztályvezető (később a megyei tanács elnökhelyettese)

10. Villanyszerelő (MDP megyei bizottságának osztályvezetője)
11. MDP megyei bizottságának pártmunkása, oktatási felelős
12. Megyei tanács osztályvezetője (korábban Zalaegerszeg polgármestere, később megyei tanács elnökhelyettese)
13. DÉFOSZ megyei titkár
14. Vízvezeték-szerelő
15. Vállalatvezető (később a megyei tanács osztályvezetője)
16. [ismeretlen]

Az „impozáns” listát végigolvasva kétség sem fér hozzá: az új házat az új elit szállta meg. Zalaegerszeg háború utáni, szocreál előtti modern lakóház-építészete a Pontházzal kezdődött és ezzel is fejeződött be.

Felhasznált források és irodalom

Zala Megyei Levéltár (ZML) Zalaegerszeg Megyei Város Képviselő-testületének jegyzőkönyvei 1948-1949.
ZML Zalaegerszeg Megyei Város polgármesterének közigazgatási és elnöki iratai 1948-1950.
ZML Zalaegerszegi Járási és Városi Földhivatal iratai 1975.
Zala megye építészeti tervtárának iratai

BONTA JÁNOS: A magyar építészet egy kortárs szemével 1945–1960. Budapest 2008. Terc.
Építészeti kalauz. Magyarország (vidéki) építésze a 20. században. Szerk. LŐRINCZI ZSUSZANNA Budapest, 2003. 6 BT.
GYARMATI GYÖRGY: Harc a közigazgatás birtoklásáért. A koalíció belüli pártküzdelmek tematikái és eszközei az 1946. évi hatalmi dualizmus időszakában. Századok, 1996. 3. sz. 497–570. p.
GYARMATI GYÖRGY: Kádár János és a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága. Trezor 1. A Történeti Hivatal évkönyve 1999. Szerk. GYARMATI GYÖRGY. Budapest, 1999. Történeti Hivatal.
A magyar kivitelező vállalatok története. Főszerk. HAJÓS GYÖRGY. Szerk. KRESZÁN ALBERT. Budapest, 2005. Építésügyi Tájékoztató Központ.
KÁLI CSABA: Zalaegerszeg 1945-ben (március 29.–november 4.) In: Zalaegerszeg évszázadai. Várostarténeti tanulmányok. Szerk. KAPILLER IMRE. Zalaegerszeg, 1997. Zalaegerszeg Megyei Jogú Város Közgyűlése.
KÁLI CSABA: Zalaegerszeg az „ötvenes években” 1947–1956. Zalaegerszeg, 2005. Zalaegerszegi Millecentenáriumi Közalapítvány.
KÖRNER ZSUZSA – NAGY MÁRTA: Az európai és a magyar telepszerű lakásépítés története 1945-től napjainkig. Budapest, 2006. Terc
Modern és szocreál. Szerk. FEHÉRVÁRI ZOLTÁN – HAJDÚ VIRÁG – PRAKFAI ENDRE. Budapest, 2006. Magyar Építészeti Múzeum.
PAMER NÓRA: Magyar építészet a két világháború között. Második, bőv. jav. kiad. Budapest, 2001. Terc.
Pártközi értekezletek. Politikai érdekegyeztetés, politikai konfrontáció 1944-1948. Szerk. HORVÁTH JULIANNA, SZABÓ ÉVA, SZÜCS LÁSZLÓ, ZALAI KATALIN. Budapest, 2003. Napvilág Kiadó.
PRAKFAI ENDRE: Alapok – tervek – épületek, 1947–1949. In: A fordulat éve. Politika, képzőművészet, építészet. 1947–1949. Szerk. STANDEISKY ÉVA et al. Budapest, 1998. 1956-os Intézet.
PRAKFAI ENDRE: Lehel (Élmunkás) tér 2. A., B., C., D. Budapesti Negyed. Házak, lakások, emberek. 2009. tavasz. 63. sz. (XVII. évf. 1. sz.) 123–138. p.
SCHÉRY-JENEY 2001. A magyar tervezőirodák története. Főszerk. SCHÉRY GÁBOR. Szerk. JENEY LAJOS. Budapest, 2001. Építésügyi Tájékoztató Központ.
Zalai életrajzi kislexikon. 3. jav. bőv. kiad. Szerk. KISS GÁBOR et al. Zalaegerszeg, 2005. Deák Ferenc Megyei Könyvtár.

Mária Magdolna templom - Zalaegerszeg

Mindszenty (Pehm) József-kép a változó jelenben

Az esztergomi hercegprímás az egyik legismertebb magyar a világon. Bár tudjuk ezt, mégis – valahogy kevésbé van jelen a közgondolkodásban. Pedig egyházi vezetőként és politikusként is meghatározó alakja volt történelmünknek, a legváltóságosabb korban. Mély hite, elkötelezettsége a jézusi tanításhoz mindkét diktatúrával szembe állította. A náci és kommunista gondolkodást és társadalmi gyakorlatot egyaránt elutasította. Zalaegerszegi prelátusként 1942-ben írta egyik cikkében: „a náci elvek elfogadhatatlanok a katolikus hívők számára”. Ezért záratta börtönbe 1944-ben a nyilas kormánybiztos, a nemzeti szocialista hatalom nevében. Szinte csodás megmenekülése Sopronkőhidáról, „a felszabadulás” sem hozta meg a várt békét, sem az egyháznak, sem a társadalomnak. Már 1945 őszén így fogalmazott egy (megcenzúrázott) körlevelében: „A legmélyebb fájdalommal kell igazat adnunk az angol külügyminiszter szavainak, hogy úgy látszik, mintha Magyarországon az egyik totális szellemű zsarnokságot a másik váltotta volna fel.” Így következett el 1948. december 26-ika, amikor az esztergomi érseki palotából lefüggönyözött, fekete autó vitte az Andrássy 60-ba, az ÁVO vattópincéjébe. 56 éves volt ekkor, alkotó ereje teljében, egy kiteljesedő életpálya magasán. Innen zuhant a mélységbe, a brutalitás vermeibe, a véget nem érő verések és vattások éjszakai poklába, ahonnan kevés ember kerül ki ép lélekkel. S hátra volt még a megalázó koncepció per, mely életfogytiglani börtönre ítélte. Csak eszményei, a biblia példa adhatott erőt neki ezek elviseléséhez. Ha belegendolunk abba, hogy hittanárként és apátplébánosként 25 évet töltött (szolgált) Zalaegerszegen, akkor elmondhatjuk: leghosszabb nyugodt, alkotó éveit töltötte a városban. Itt szervezett számos egyesületet, felpezsdítve a város társasági életét. Itt jelentek meg tanulmányai, könyvei, itt indított el olyan építkezéseket, amelyek ma is meghatározóak a város és környéke életében. Az általa indított Zalamegyei Újságban itt olvashatták a hívek és nem hívők cikkeit, mindennapos reflexióit.

Azt hiszem, adósai vagyunk sokrétű, társadalmi, szociális és egyházi tevékenységének feltárásával. Talán kultusza is ezért oly „halvány”. Azt szokták mondani: a kultusz és kutatás összefüggnek. Van még mit tenni, kutatni, számba venni ebben a gazdag életműben. S ha ez bekövetkezik, akkor a kultusz is méltó módon idézheti fel alakját – sok mindenben példát adva a bizonytalankodó jelennek. Összeállításunk ehhez próbál némi „lélekébresztő” adalékokkal szolgálni.

(Pl.)

Hóbor József

Adalékok egy pályaképhez

Pehm (Mindszenty) József zalaegerszegi működése az 1930-as évekig (Részlet)

A lelkipásztor és a politika

Zalaegerszeg a húszas években is kisvárosi, hivatalnokvárosi életet élt. Itt mindig is háttérbe szorult a modern értelemben vett polgári elem, hiszen gazdasági ereje nem volt jelentős, politikai kapcsolatai még kevésbé. A megyei arisztokrácia tekintélye azonban a háború utáni időszakban, bár természetesen relatíve még igen nagy, megtörni látszik, s a megyei hivatalok vezető tisztviselői domináns szerephez jutnak.

Avárosmindennapi életében egyetlen komoly vetélytársuk e téren Pehm József, aki apátplébánosi kinevezése idején csak 27 éves, mégis igen nagy tekintéllyel bírt, hiszen a Károlyi-kormány és a kommün alatti tevékenysége, meghurcoltatása közismert volt. Egerszegen, de talán az egész megyében sem volt senkinek ilyen „ajánlólevele”¹. Másrészt itt, ahol az egyház mindig is közéleti, gazdasági és kulturális vonatkozásban meghatározónak számított, egy olyan egyéniség, akit személyesen a püspök is támogatott, természetesen érezhette a tiszteletet. De Pehm fiatal kora ellenére, éppen szorgalma és eredményes szervezőmunkája, valamint álláspontjához következetesen hú magatartása eredményeként hamarosan, mint plébános is általános elismerést vívott ki.

Nem vállalt képviselőiséget, felsőházi tagságot. Ám, ahogy azt önéletrajzában is leírta, a politikát elvből, bár csak szükséges rosszként, a lelkipásztori tevékenységgel összeegyeztethetőnek tartotta. Írja, hogy véleménye

¹ 1919. február 9-én Szombathelyen letartóztatják, de a hónap végén kiengedik. Azzal a feltétellel bocsátják szabadon, hogy nem tesz kormányellenes nyilatkozatot, és végleg elhagyja Zalaegerszeget. Mivel azonban ez utóbbi korlátozást megszegte, újra letartóztatják. Szombathelyen, előbb a püspöki palotában házi őrizetben volt, majd március 21-től május 15-ig a törvényszéki fogdában tartották. Nem indítottak ellene pert, fogva tartása politikai tevékenysége elleni lépés volt. Kiszabadulása után Zalaegerszegen a városi direktórium elnöke megtiltja Pehm egyházi tevékenységét. Ezt az extrém parancsot természetesen könnyű volt megszegettnek minősíteni, ezért néhány nap múlva kitoloncolták, szülőfaluját, Csehimindszenteset kényszerlakhegyül jelölték ki. Lsd. Mindszenty József: Emlékirataim, Thaur 1988. 23. o. és Balogh Margit-Gergely Jenő: Egyházak az újkori Magyarországon 1790-1992. Bp.1993. 165. o.

szerint: „...határozott kiállással és a lelkipásztoroktól jövő egyértelmű eligazítással megakadályozható avallásellenes – vagy társadalmakat és a közkerkölcöket romboló – mozgalmak hatalomra jutása. A hit meggyengülésének a jele, ha az egyház ateista mozgalmakkal szemben a pártpolitikában semleges álláspontot foglal el és hívei ily módon megtévesztett lelkiismeretére hagyja a döntést.”²

Zalaegerszegi működése bizonyítja, hogy fenti álláspontja nem az emigrációban alakult ki, nem az utólagos visszatekintés formálta ki. A kezdetektől fogva az „ecclesia militans” szellemében tevékenykedik.

1926-ban Pap és politika címmel írt vezércikkében olvasható: „... A politizálás csak abban az esetben volna elválasztható a papi hivatástól, ha a vallás és a politika is különválasztható lenne, vagyis ha a vallás nem volna egyéb elvont elméletnél, égi vagy légi tüneménynél, melynek a földi, gyakorlati élethez semmi köze, és ha a politika ezt az elvont rendszert legalább békében hagyná. A vallás azonban nem pusztán elmélet, hanem élet és valóság, mely erkölcsöt irányít s ezzel együtt nemzetet, családot, egyént, igazságot, jogrendet, gazdaságot, szóval az egész életet (kiemelés tőlem – H. J.) Viszont a politika is erősen beleavatkozik a vallás és vallás külső szervezeteinek dolgaiba, azért szükséges az ellensúlyozás, a vallás viszontbeavatkozása a politikába. Mivel pedig erkölcs és becsület nélkül elvész a jogi és társadalmi rend, megdől a gazdasági rend és a nemzet ereje, a vallás politikájának kell az állam segítségére sietni azért, hogy lelket, fegyelmet, stílust vigyen be az emberi tevékenységbe, és szavát, befolyását érvényesítse a társadalmi szervezetekben és a törvényhozás házában egyaránt.

Pártot csak párttal lehet ellensúlyozni, s a nemzeti ügynek nem szentimentális humanizmussal, nem általános frázisokkal, hanem hódoló, odaadó szeretettel való szolgálata mindig gondviselészerűleg kijelöli a papság számára azt a pártot, amelynek programjért harcolva, a politika fegyvereivel is meg kell védenie hazájának legszentebb érdekeit.”³

Ezek a gondolatok segítenek megérteni akkori és későbbi tevékenységét. A politika tehát nem cél, hanem eszköz számára. A cél pedig talán úgy körvonalazható, hogy amennyiben a katolikus egyház a társadalmi létezés és a magánélet szférájában is megfelelő súlyal bír, az a társadalom javát szolgálja. Ha az egyház gyenge, vaagy gyengül, az a társadalom és az egyén kárára

² Mindszenty id. mű: 1988. 29. o.

³ Zalamegyi Újság (a továbbiakban ZU) 1926. jan. 31. Az újságot Pehm József 1918. karácsonyán indítja el, mint a katolikus legitimisták lapját. Szombathelyi Püspöki Levéltár (továbbiakban: Szhly. Püsp. Lvt.) Acta cancellariae (továbbiakban A.C.) 4753/1918. Az újságnak hivatalosan nem Pehm volt a főszerkesztője, de mint a tulajdonos megbízottja rendszeresen publikált, vezette a lapot.

van. Tehát az egyes emberek és csoportok ellenére is, a javukat szolgálja az erős egyház. Ez az alapja és mozgatója Pehm apátplébános (és majdan Mindszenty püspök és kardinális) minden gyakorlati munkájának, minden politikai és közszereplésének, publicisztikai és tudományos tevékenységének.

Negyedszázados zalaegerszegi időszakának emlékeit máig csodálhatjuk.

Az építő, építettő apát

Pehm József apátplébánosi kinevezése után⁴ nagy erővel látott neki a rábízott egyházi terület újjászervezésének. Zalaegerszeg és a megye nyugati területe 1777 után a Mária Terézia által alapított szombathelyi püspökséghez került, zöme azonban változatlanul a veszprémi egyházmegye része volt.

A zalaegerszegi plébániához, illetve esperesi kerülethez a város és öt kisebb település tartozott, csaknem 16 ezer emberrel. Ez a nagy létszám és a viszonylag nagy távolság megnehezítette a pap és a hívők közvetlen viszonyának kiépülését. Pehm hatalmas szervezőmunkát végez, minden befolyását s összeköttetését latba veti annak érdekében, hogy az általa hátrányosnak ítélt állapotokon változtasson⁵. A hívek és a város anyagi erejét teljesen kihasználva több nagy építkezést kezdeményez Zalaegerszegen és a megyében.

A zalaegerszegi építkezések közül az első a plébánia átépítése volt. Az addig egyszintes épületre még egy szint került, s egy szintén kétszintes új szárnyat is mellé építettek. Így kényelmesen elfért az épületben a plébános lakosztálya, a két segédlelkész és egy hittantanár, s négy hitoktatót és egy kórházi lelkészt is alkalmazhatott a plébánia. Itt volt a plébániai hivatal irodája is. Az épület kihasználtságából is látszik, hogy a plébánia aktivitása fokozódott. Csökkent az egy papra jutó hívek száma.

A második nagy építkezés az Ola városrészben felépített templom és ferences rendház volt.

A zalaegerszegi nagytemplomot még Bíró Márton veszprémi püspök építtette 1750-1760 között. Ettől kezdve azonban a városban és környékén, jóllehet a lakosság a 150 év alatt többszörösére nőtt, új templom nem épült. Az új apátplébános a helyzeten változtatni kívánt, s már beiktatása után nem sokkal tervezte a második városi templom építését.

Az egyházközség képviselőtestülete az esperesnek az új templommal kapcsolatos felvetésével 1923. március 4-én foglalkozott először⁶. Pehm azzal indokolta az építés szükségességét, hogy a 11 ezer hívő számára mindössze 3 ezer főt befogadni képes templom van. Az

⁴ Pehm József 1919. szeptemberében kapta meg kinevezését. Szhly. Püsp. Lvt. A.C.: 2445/1919, 3163/1919, 3667/1919 és 4636/1919, illetve ZU 1919. Szept. 23.

⁵ Mindszenty: u.o.: 24.o.

⁶ Az építés történetét lsd. Zalamegyi Újság 1927. szept. 25. Az újságot Pehm József 1918. karácsonyán indítja el, mint a katolikus legitimisták lapját. Szhly. Püsp. Lvt. A.C. 4753/1918.

egyházköztség, elfogadva az érvelést, elhatározta, hogy hat éven belül felépítenek egy második templomot.

A nyilvánosságra hozott határozat és az egyházmegye papjainak szervezőmunkája eredményeként hamarosan jelentős adományok és felajánlások érkeztek. Az első felajánlásokat már 1923 nyarán megkapták, például gróf Batthyány Pálné 10 millió korona készpénzt, Péterfi Domonkosné nagy értékű ezüst étkészletet ajánlott fel. Ezzel az alaptőkével Pehm apátplébános Egerszegen addig nem tapasztalt szervezőmunkába kezdett.

Előbb a katolikus egyházköztség a Hitelszövetkezettel (melynek Pehm József, mint a püspökség képviselője, az egyik igazgatósági tagja) egyenlő arányban, 3 millió koronáért megvette Zalaegerszeg várostól a használaton kívüli, fedett lovarda bontási anyagát. Két év múlva majd ez teljesen az egyházköztség tulajdonába került át, de ekkor, az infláció miatt már 51,5 millió K-t ért! Az így megszerzett hatalmas mennyiségű anyagalmaz a templom szükségleteinek csaknem felét tette ki. A várostól, kihasználva képviselőtestületi és pénzügyi bizottsági tagságát, csere útján (sic! egy kápolnáért!) megszerezte az olai ún. sörház anyagát is. Ráadásul a város a templom és a ferences zárda építésére örökhasználatra átengedi a lovarda és a sörház egymással összefüggő 5400 négyzetöl területét.

1924. április 26-án létrehozott egy városi Templomépítő Bizottságot, hogy az építés politikai és anyagi támogatása eredményesebb legyen. Az operatív munkát a Központi Építő Bizottság irányította. Ennek elnökei gr. Batthyány Pál és neje, valamint dr. Tarányi Ferenc főispán, a társelnökök Bódy Zoltán alispán és Czobor Mátyás polgármester lettek, az ügyvezető elnök pedig Pehm József volt és még 17 fő tag. A vármegyei, vagy nagyvásáztmány 450 főből állott. A nagyvásáztmány adakozási-gyűjtési felhívása csak korlátozott eredményt hozott, ezért az egyházköztség 1925-re és 1926-ra 100-100%-os egyházi adót vetett ki. Ugyanakkor a városi képviselőtestület támogatása is megszületett, nemcsak az új templomról, hanem a templommal együtt építendő ferences rendház építéséről is.

Ám az építkezés lassan haladt. Számos támadás érte az apátplébánost a sajtón keresztül is a túlzó tervek és a nagy költségek miatt. Pehm egy frappáns ötlettel vágta ki magát egy, a Templomépítési Bizottság előterjesztését támogató közgyűlési beszédében, 1926-ban: „... Az építés alatt álló második római katolikus templom folyamatba tett építési munkái, szociális szempontból tekintve, a városunkban az elmúlt év nyarán már szinte veszedelmes méreteket öltött munkanélküliséget annyira enyhítették, hogy minden egyéb szempontot figyelmen kívül hagyva, tisztán ezen tekintetben és a város munkát kereső, támogatásra leginkább rászoruló rétegeinél egzisztenciális kérdést oldott meg.”.

Másrészt a város egyéb felekezeteinek is példát kellett mutatni: „... Kell a templom... Ha a 350 hívő mellett az evangélikusok szükségét érzik a második lelkésznek, akkor a 17 ezer katolikus hívő számára a három mellé új lelképásztorokat adni nem felesleges. Ezt a templomot felépítjük a Szent Szív tiszteletére, vértanú királyunk és hőseink emlékének és a hitélet emelésére...”⁷.

A 2300 hívet befogadni képes templomot 1927. szeptember 25-én szentelte fel gróf Mikes János megyéspüspök. Pehm a templomban a legitimizmus jelképeként, külön emlékkápolnákat szenteltetett IV. Károly királynak. Az emigrációban élő Zita királyné pedig, viszonzásképpen, a szószékkal ajándékozta meg a templomot.

A Zalamegyei Ujság a templom avatásáról szóló vezércikke többek között ezt írta:

„... Ezeréves létünk alapja mindenkor a kereszténység, a hazafiság és a királyhűség voltak. Királyt és a nemzetet Szent István koronájának bűvös ereje kapcsolta mindenkor együvé!

A megkoronázott királlyal bukott, vagy emelkedett minden időben a nemzet is! IV. Károly apostoli királyunk tragikus sorsához elválaszthatatlanul oda volt kapcsolva a magyar nemzet sorsa. Elvitázhatatlanul fájdalmas valóság az, hogy vele együtt elbukott, megaláztatott Magyarország és a magyar nemzet is! Megboldogult királyunk tragédiája jelképezi egyúttal a nemzet tragédiáját is. A magyar nép óriási erőfeszítése, véráldozata és hősiessége abban a pillanatban hiábavaló volt, amikor megdőlt a trón és királyunk száműzetése az ország töviskoronája lett.

...kell, hogy minden magyar ember szíve mélyén áhítattal éljen a szentkorona utolsó viselőjének vértanúsága iránt érzett, ünnepet jelentő hódolat!”⁸

Kitüntetett figyelemben részesült az avatáson megjelent Hunyady József gróf⁹, aki Zita királyné képviselőjében volt jelen. Ám az ünnepi beszédek a templom és a rendház felavatására íródtak, a volt király nevét is csupán a templom és a kápolna kapcsán említették. Mikes püspök szentbeszédében a királyról mindössze ennyit szólt.

„... Krisztus király temploma a szeretet földi királyának emlékét is hirdeti... A szeretet heroikus fokát láttam IV. Károly királyban, aki senkire sem tudott haragudni...”¹⁰

Pehm, aki pedig a Templomépítő Bizottság ügyvezető elnöke volt, nem mondott, nem mondhatott beszédet sem a templomszenteléskor, sem a szentmisén¹¹. Valószínű, hogy a ceremóniát követő, a Katolikus

⁷ ZU. 1926. febr.4.

⁸ ZU 1927. szept. 27.

⁹ IV. Károly főudvarmestere volt

¹⁰ ZU. 1927. szept. 27.

¹¹ Jellemző, hogy az eseményről tudósító megyei kormánylap fényképes mellékletében nem található Pehm képe. (De ma, a templom falán néhány éve látható két emléktábla egyike sem említi a templomépítő Pehm József nevét!)

Házban megrendezett fogadáson szeretett volna szólni, ezt azonban a kormányt is képviselő főispán, Gyömörey György megtiltotta, így aztán a banketten senki sem mondott beszédet. Pehm az elhallgattatást igencsak sérelmezte. Ezt abból a csaknem másfél évvel később íródott levélből sejtethetjük, melyet Gyömörey főispán írt Pehm Józsefnek:

„Kedves Barátom!
Tudomásomra jutott, hogy a zalaegerszegi II-ik templom felszentelése alkalmával az a körülmény, hogy közbenjárásomra az ünnepségen a felszólalások elmaradtak, a Te lelkipásztori szívedben fájó érzéseket váltottak ki.
Minthogy távol állott tőlem, hogy úgy akkor, mint bármikor is személyedben, de különösen lelkipásztori minőségemben megbántani, vagy kissebbíteni kívántalak volna, arra kérlek, hogy légy kegyes, e felett a kérdés felett napirendre térni, hogy úgy mint az előtt, a jövőben is egymást támogatva, közösen munkálhassuk a város, a vármegye és ezzel az egész ország egyetemes érdekeit. Meleg kézzorítással üdvözlöl: igaz híved:
Zalaegerszeg, 1929. március 9-én Gyömörey” 12

A hívek gondozására ide telepített ferences rendház berendezéséhez azonban még éveken át kellett pénzt adni, a barátok ellátása is akadozott. Még 1931-ben is komoly problémák lehettek. A Törvényhatósági Bizottság egy tagja, ifjabb Sztankovszky Imre magából kikelve mondta a papi segélyeket tárgyaló ülésen:

„Azok az urak, akik a ferenceseket ide hozták, bizonyára nem üres asztalhoz hozták őket és számolniuk kellett volna az atyák jövőjével!” 13.

Mások azt javasolták, ha van két templom, akkor legyen mindkettőhöz egy-egy plébániai körzet, így az adományok, egyéb bevételek révén a ferencesek is elláthatnák magukat. Pehm azonban ezt is elutasította azzal, hogy az egyházszerkezési kérdések nem a közgyűlésre, hanem kizárólag az egyházi főhatóságokra tartoznak. Végül az eredeti segélyjavaslat felét, kétezer pengőt kaptak a ferencesek, hogy a templom padjai árának hitelrészletét fizetni tudják. 14

Pehm József és Zalaegerszeg legnagyobb volumenű építkezése a két világháború között a Notre Dame apácarend zárdájának és iskola-együttesének felépítése volt 15.

A terv, hogy a leányok iskoláztatásán javítsanak, már a húszas évek elején megszületett. A városi képviselőtestület 1921. március 31-én kérvényt juttatott

12 ZML. FIB. 37 /1929.

13 ZU. 1931. szept. 10.

14 ZU. 1931. szept. 10.

15 Lsd. erről bővebben Hóborné Kiss Gabriella-Hóbor József: A Notre Dame női tanító rend iskolái Zalaegerszegen 1929-1944 között, in.: „1000 éves a magyar iskola” tanulmánykötet 24-47. o. Nemzetközi művelődés-és neveléstörténeti szimpózium kiadványa Győr, 1996.

el a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez egy állami leánygimnázium létrehozására. A város azonban a miniszter által támasztott pénzügyi feltételeket nem tudta vállalni. A gazdasági stabilitásnak és az oktatást támogató Klebelsberg Kunó nevéhez fűződő irányvonalnak köszönhetően azonban később mód nyílt az iskolaépítésre.

Pehm kapcsolatai és segítői révén a Notre Dame de Sion francia tanító renddel kötött együttműködést, s állami és városi segítséggel elindulhatott a nagy munka. A város tíz holdat adott és vállalta a nyári időszakra az ellátást. A beruházási költségeket az állam adta, ezért gróf Klebelsberg Kunót a város díszpolgárává is választotta. Az 1928. június 18-i alapkövetésénél jelen volt Klebelsberg is, majd Pehm József szentelte meg a helyet. Többek között ezeket mondta:

„Mi is a magyar múlthoz fordulunk ezen a helyen és várjuk belőle a szebb jövőt, várjuk a régi magyar lányokat és várjuk a régi magyar hagyományok kiépítését e szent helyen... Most pedig e szent hely alapkövével három szegény borul le itt: az állam, a Notre Dame-rend és a város.” 16

Bár a zárda építéskor a szociáldemokrata építőmunkások és Pehm között kemény konfliktus volt, a munkával fantasztikusan rövid idő alatt végeztek. Annak ellenére, hogy 1928-29 tele nagyon kemény volt, csaknem négy hónapig akadályozta a munkát, a hatalmas épületkomplexum alig több mint tizenhat hónap múlva átadásra került. Az épületbe a Notre Dame női kanonok és tanító rend kolostora mellett római katolikus tanítóképző, leánylíceum, polgári leánygimnázium és egy elemi iskola is helyet kapott. Átadására, ha lehet, még az alapkövetésénél is fényesebb körülmények között került sor. Nemcsak Mikes püspök jelent meg, hanem a hercegprímás, Serédi Jusztinián bíboros érsek is. 17

Pehm József maradandót alkotott, érdemeit ezúttal az avatóbeszéd is elismerték. Serédi pedig azt is kiemelte:

„A tanítórend idetelepedésének nemcsak messze ható erkölcsi és szellemi, de számottevő gazdasági jelentősége is van, mivel a fogyasztás és a forgalom megnövekedése által újabb érdekerületeket kapcsolt Zalaegerszeg városi körébe.” 18

Pehm József zalaegerszegi építési és szervezési sikereire tekintettel Mikes püspök már 1927-ben kinevezte az apátplébánost a szombathelyi püspökség zalai területeinek püspöki biztosául. Feladata az volt, hogy ezen a területen új lelkesítések és iskolák alapításával segítse elő a lelkipásztori munkát.

16 A Notre Dame női kanonok és tanító rend zalaegerszegi kolostora, gróf Klebelsberg római katolikus leánylíceumának, polgári leányiskolájának és elemi népiskolájának története és évkönyvei. Zalaegerszeg, 1929-1944. 8. o. Az építkezés és kivitelezés részletei ugyanitt, Fára József tanulmányában

17 Balogh M.- Gergely J.: i.m. 201.o.

18 i.n. Pesthy Pál: Zalaegerszeg múltja és jelene, Zalaegerszeg, 1931. 25. o.

Igen erőteljes szervezőmunkával, a hívek, a terület birtokosai segítségével, a nagyon nehéz gazdasági körülmények és feltételek között is megszervezett és felépített 9 új plébániatemplomot, 7 plébániaházat, 9 ideiglenes miséző helyet és 12 új iskolát, és 18-cal emelkedett a területen a lelkipásztori központok száma. Pehm a plébániát és a plébániához, illetve esperesi kerületéhez tartozó birtokokat gazdaságilag is rendbe tette. A plébánost megillető illetményét és szolgáltatásokat keményen behajtotta.

A plébánia tulajdonában levő, egyébként például művelt földeket a harmincas évek végén házhelyekké mérete ki és eladta. A várossal kötött egyezmény alapján a plébánia költségére alakították ki a közműveket és utcákat is. Hamarosan összevonta a széttagolt területeket és ezeket is kimérete. A kapott pénzen egy jelentős birokot vett a plébánia számára az Egerszeghez közeli Ságodon, és azt mintagazdasággá fejlesztette. Minden parcellát és minden eszközt sajátjaként számon

tartva, a gondos gazda szemével biztosította az egyházközség jövedelmeit. A visszaemlékezések szerint igen szigorú volt, a birtokokon személyesen is gyakran volt jelen. Ugyanakkor a gazdasági válság időszakában meglehetősen sok rászoruló embernek adott munkát, és korrekten fizetett.

Az egyházközség szilárd gazdasági hátterét javította, és kezében tartotta a Zalamegyei Ujság, az azt is kiadó Zrínyi Nyomda és Kiadóvállalat, valamint a Vármegyei Bank és Hitelszövetkezet ellenőrzését is.

Zalaegerszegnek Pehm József 25 évig volt lelkipásztora. Életének ez volt a leghosszabb egy helyen eltöltött szakasza. Mélyen, megkerülhetetlenül összefonódott a kisváros és a megye közléte a város esperes-apátplébánosának egyházi, lelkipásztori és közeleti tevékenységével.

Balogh Istvan Péter: Szerenád

Köpeczi Bócz Edit

Előszó egy kötethez

Titkosszolgálatok hálójában

A lélekmentő bíboros hercegprímás

(Részlet)

Pázmáneum, a bíboros utolsó szálláshelye

A Pázmáneum alapítólevele szerint „alapítvány”, melynek felügyeleti joga az esztergomi érseket, széküresedés esetén pedig az esztergomi káptalant illeti meg. Pázmány Péter hozta létre 1623-ban, aki teljesen a jezsuitákra bízta az intézet vezetését, de szigorúan meghagyta, hogy a székhely épülete el nem adható és az alapítványi tőke csak az alapító okiratban megjelölt célokra fordítható. A székházon kívül a működésre 100.000 rhénusi forintot biztosított, tiszta aranyban és birodalmi tallérban, amit a bécsi jezsuita provinciális

Az egyházak a múlt feltárását azért kezdeményezték, hogy lelepleződjenek azon személyek, akik a titkosszolgálat beszerzett ügynökei voltak. Akik nem az egyházat, hanem a kommunista hatalmat szolgálták. A hercegprímásnak soha nem volt rejtegetni valója senki előtt, mégis leskelődtek, kémkedtek utána, emberi méltóságát sem tisztelve. Minden képzeltet felülmúl az a mennyiségű iratanyag, amelyet titkos megfigyelések során készítettek róla. Mindszenty Józsefnek nem csak az egyházban, hanem a politikai életben is meghatározó szerepe volt. A katolikus egyház vezetőjeként nem kötött egyezséget a kommunista hatalommal, amely a demokrácia és vallásszabadság álarca mögött, az ateista rendszer kiépítésére törekedett. A bíboros jól ismerte az egyház jogait, főpapként tiltakozott a diktatúra törvénytelen, agresszív intézkedései ellen. Maradhatott volna pozíciójában „szabadon”, a kommunista hatalom jól fizetett embereként. Ezt a lehetőséget – megalkuvása esetén – többször felajánlották számára, mégis a becsület útját járva, inkább a szenvedést választotta.

A kommunista hatalom összeomlása Mindszenty József bíboros hercegprímást igazolja. Az eltelt idő alátámasztja hajthatatlanságát, mert rengeteg iratanyag eltüntetése ellenére is látható és megállapítható, miféle mesterkedésekkel próbálták behálózni, lejáratni, tönkre tenni.

A könyv, amelynek egy részletét közreadjuk, történeti áttekintést nyújt az egyházak helyzetéről a diktatúra időszakában, bemutatja az ügynökhálózatot, Mindszenty Józsefről készült titkosszolgálati jelentéseket. Kiemelten foglalkozik a bíboros halálát közvetlenül megelőző időszakokkal és halálának körülményeivel.

háznál helyezett el. A továbbiakban meghatározta, hogy amennyiben a jezsuiták az intézet vezetését bármilyen oknál fogva tovább vállalni nem tudnák, a mindenkori esztergomi érseknek, vagy széküresedés esetén az esztergomi káptalannak, joga van nevezett házat sajátul fogadni és kezelni, s a vezetők lelkiismeretben elkötelezik magukat arra, hogy az intézmény az egyházi tudomány és magyarországi papnevelés célját köteles szolgálja.

Fordulópont volt a Pázmáneum életében 1813, ekkor Ferenc császár, mint legfőbb kegyúr az egész ország klerikusai számára hozzáférhetővé tette az intézményt, így általános szemináriumná lett. Az alapítvány kezelői 1927-ben két bérházat vásároltak, melyek telekkönyv szerint a Pázmáneum alapítvány tulajdonát képezték. A Bécs központjában fekvő intézet épülete, több évszázadon keresztül a papnevelés szolgálatában állt és az alapítóokmányban lefektetett elvek és szabályok szerint működött 1948-ig. Ez az év volt az utolsó, amikor Magyarországról hivatalosan nagy számban utazhattak oda teológusok. Ettől kezdve a hazai magyar papi utánpótlás megszűnt, mert a kommunista hatalom

az egyházak megszüntetésére törekedett. Jogilag a magyar egyház tulajdonát képezte továbbra is az épület, ezért az illetékes állami és egyházi körök államosítási igénnyel léptek fel. Így a Vatikán közbelépésével 1949-ben kiadott utasításában a bécsi érsekség felügyelete alá helyezte az intézetet. Azután a kapcsolat megszakadt az esztergomi egyházmegyével, a Pázmáneum tényleges tulajdonosával. Az intézet épületének nagy részét bérbe adták a Bahnhof Misszió elnevezésű női szerzetesrendnek, a másik részét pedig a magyar papi emigráció használta. Ahogy a két bérház, úgy maga az intézet épülete is restaurálásra szorult. König bécsi bíboros érsek kétféle millió schillinges kölcsönt nyújtott erre a célra, kettős feltétellel, mely szerint a Bahnhof Misszió megkapja az intézet két emeletét bérbe, és esetleges eladás esetén elővásárlási jogot biztosítanak neki. Az intézetnek két eljárója volt, Dr. Leopold Antal rektor és Dr. Gianone Egon vicerektor, akiket a bécsi egyházmegye fizetett. Az apostoli Szentstszék a bécsi egyházmegye felügyelete alá helyezte őket, az egyházi kánonjog szerint.

„Akción” a tulajdonviszony megváltoztatására

Az intézet lakói a Vatikánnal és a világ különböző országaiban élő emigráns személyekkel tartottak kapcsolatot. A célobjektumot teljes ellenőrzésük alá akarták vonni, ezért a tulajdonjog visszaszerzésén munkálkodtak. A BM III/I. Csoportfőnökség 4. osztálya OD-4061/68 számon hozott határozatában megjegyezték:

„Állambiztonsági, operatív szempontból a katolikus szerzetesrend ottani működése és az emigráció tevékenysége kifogásolható. Az Intézet jogi helyzetének és a visszaszerzés lehetőségének tisztázására akciót indítottunk.”¹

Az épületet szívesen megvásárolták volna az osztrákokon kívül mások is. A Pázmáneum szomszédságában az USA nagykövetsége székelt, az amerikaiak is számítottak arra, hogy kedvező áron hozzájutnak az épülethez.

Visszaszerzési akciókat dolgoztak ki a magyar kormány részéről is, mert mindenáron meg akarták változtatni az épület rendeltetését, ami meglehetősen zavarta őket. A céljuk elérésére az általuk létrehozott egyházi vezetést akarták felhasználni. Arra hivatkoztak, hogy az esztergomi érsek nem tudja gyakorolni funkcióit, ezért a püspöki karnak egyetemlegesen kell foglalkozni az intézet sorsával. A hatalom az embereit akarta az intézménybe delegálni, hogy általuk az emigrációban élő magyarokat kizsírítsák. Folyamatosan küldték az ügynököket azzal a megbízással, hogy a legapróbb részleteket is figyeljék meg, ismerjék meg az épület pontos tervrajzát, jelentésekben számoljanak be mindenről.

¹ ABTL 3.2.5. O-8-239.

A sötét háttérakciókban mindent fedőnévvel láttak el, az operatív személyeket és a megfigyelés alá vont célszemélyeket is. Még az épületeknek is fedőnevet adtak, különösen ott, ahol nagyon sok ügynököt, szt. tisztet sikerült beépíteniük a piszkos munka elvégzésére. Így volt ez a Pázmáneum épületével kapcsolatban is, ami az „OSTROM-VÁR” fedőnéven szerepel az iratokban.

„{...} Az épület sorsáról a magyar papi emigráció és a bécsi érsekség úgy rendelkezik, mintha az övék lenne. Pedig az Intézet vezetői tudják, hogy a rendelkezési jog a magyar püspöki kart illeti meg, az esztergomi érsek akadályoztatása miatt. Ezt nemegyszer bevallották és titkon attól félnek, hogy előbb-utóbb a római PMI-hez hasonló sorsra jutnak. Olyan vélemény is elhangzott már Leopold rektor részéről, hogy talán nem is lenne helytelen, hogy ismét eredeti rendeltetése szerint működhessen az Intézet, mert úgymond a kegyelemkenyeret szívesen váltanák fel hazai támogatásra és rendelkezésre.

Pázmáneum és a hozzá tartozó két bérház visszaszerzésének ügye, és annak módja rendkívül nagy óvatosságot és körültekintést igényel. Határozott állásfoglalás és megfelelő egyházi vagy állami szintű tárgyalás szükséges ahhoz, hogy a visszaszerzési akciót elkezdjük. Meg nem alapozott lépés megtétele oda vezethet, hogy az emigráció, vagy a bécsi érsekség a Vatikánnal egyetértésben értékesíti az épületeket, csakhogy megakadályozzák a magyar egyház részére való megszerzést.

A Pázmáneum sorsa feletti döntés előtt a következő kérdések tisztázása válik szükségessé:

- A magyar államnak és az egyháznak érdeke-e, hogy az Intézet visszakapja eredeti rendeltetését. Ha igen, megoldható-e a növendékküldés és az Intézet magyar egyházi felügyelet alá helyezése, arról való gondoskodás.

- Ha ez nem megoldható, vagy nem érhető el, úgy elegendő-e az a minimális célkitűzés, hogy magyar egyház tulajdonjogának elismertetése után az ingatlanokat értékesítve a magyar egyházat tetemesebb valutához juttassuk, ami közvetett értelemben az államnak is valutát jelentene és a későbbiekben mindenképpen terhet venne le az állam válláról.

E két kérdés eldöntésében ki kell kérni a magyar püspöki kar véleményét, mert nélkülük egyetlen lépést sem lehet tenni.

Ha az első pontra igenlő döntés születik, akkor a püspöki kar kérheti a Vatikánt, hogy a „visszavonásig” kiadott és az Intézetnek a bécsi érsekség joghatósága alá helyező intézkedését vonja vissza, hogy az alapítvány rendeltetésének megfelelően működhessen.

Ezzel kapcsolatos egyházi vélemények nem egyértelműek. Vannak, akik ellenzik azzal az érveléssel, hogy az egyházmegyéknek nem érdekük növendékküldés a bécsi egyetemre, mert az ottani oktatás alacsony szintű. Ha

ilyenre áldoznak, akkor a római egyetemekre küldenek hallgatókat, ahol az oktatás magasabb szintű és specializálódás lehetősége bővebb.

A második pontban foglalt megoldási forma a Vatikán és a Magyar Kormány közti újabb tárgyalás alapját képezhetné. De ez a forma csak akkor lenne jó, ha az Intézetet terhelő kölcsönök leírhatók lennének az eddigi használat fejében. Így a Pázmáneum és a hozzátartozó 2 bérház jelenlegi értéke realizálódhatna egy értékesítéssel. Az országnak komoly valutabevételt, a magyar egyháznak pedig nagy összegű tőkét biztosítana.

A Pázmáneum felhasználásának egy harmadik változatát is számításba lehet venni és ez az, ami operatív célból a legérdekesebb. 1945 előtt működött a Szent László Társulat, melynek feladata a hazájuktól távol élő magyarok lelki gondozása volt. E munkát végző papokat hazulról diszponálták a magyar kolóniákra.

A társulat újja alakításával, a feladatainak ellátására kijelölt papok kiképzőközpontjává lehetne tenni a Pázmáneumot. Itt lehetne a társulat központja is, melynek vezetője esetleg egy püspök lenne. Ezzel háttérbe szorítanánk az emigrációt, legális összekötő hidat építenénk a nyugati országok egyházai és a magyar egyház közé, telepítési bázist teremtenénk megbízható, hazánkhoz hű papokból és a már előzőleg a Pázmáneumba telepített ügynökökből.

Első lépésként javasoljuk a következő intézkedések végrehajtását:

- Az ÁEH-val és a III/III-1 osztállyal megvitatni, hogy milyen lehetőséget látnak a Pázmáneum visszaszerzésére és hasznosítására.

- Az ÁEH és az egyházi elhárítás egyes püspököknek sugallja a Pázmáneum ügyének napirendre tűzését. A püspökkari konferencia tárgyalja meg a problémát és foglaljon állást a felhasználását illetően.

- Az állásfoglalástól függően hozzanak létre egy munkabizottságot, melynek feladata a jogi helyzet tisztázása, dokumentálása, esetleg tárgyalások kezdeményezése, akár a bécsi érsekséggel, akár a Vatikán illetékes kongregációjával.

A további lépéseket, azok taktikáját az elért eredményektől függően lehet és kell kidolgozni. Operatív szempontból sem közömbös a Pázmáneum jövője. A már említett telepítési bázis létrehozásának lehetőségén túl, az épület megszerzésével további bomlást idéznénk elő a papi emigrációban. Az USA nagykövetség szomszédos épületeként felhasználható lenne az amerikaiak elleni munkában is. Nem utolsó sorban megszüntetnénk a Bahnhof Mission ottani tevékenységét, amely az odaérkező magyar turistákat kutatóbázisnak tekinti, üzenetek, csomagok továbbítására használja.”²

A bíboros végső szálláshelyére érkezése előtt már intenzív intézkedéseket hajtottak végre az épület tulajdonának

visszaszerzésére. König bíborost 1971. június elején felkeresték, mert kíváncsiak voltak, hogy mi a véleménye a jogi helyzet végleges rendbetételéről. A kardinális válaszában két megoldásra tért ki. Azt javasolta, hogy a Vatikán és a Magyar Állam között folyó tárgyalások során rendezzék az ügyet, vagy pedig a magyar püspöki kar hivatalos írásban keresse meg őt azzal a kéréssel, hogy magyar papokat akarnak küldeni a Pázmáneumba és szeretnék az intézet felügyeletét átvenni. Ígéretet tett arra, hogy ha ezt kéri, akkor írásban lemondana a Vatikán felé az intézet feletti felügyeletről és kérné, hogy a jogosult szerv átvehesse. Kihangsúlyozta, hogy az osztrák félnek semmiféle érdeke nem fűződik az irányításhoz.

Még semmiféle intézkedés nem történt az épület átvételével kapcsolatosan, de már az új vezető személyek kiküldésének listáját, valamint az épület karbantartására felvett összeg előteremtésének feltételeit tervezték az 1/13/536/1971. számú BM. által készített javaslatban.

„Lényeges volna az új rektor személyének meghatározása, a másik pedig az Intézet anyagi helyzetének biztosítása és a kétmillió schilling visszafizetésének módozatai. Itthoni tárgyalások alapján kellene biztosítani az ottani jövődi ösztöndíjak ellátásának valutáris fedezetét és az előjárók fizetését. Talán a bérleti díjak elegendők volnának a személyzet fizetésére és a fenntartási költségekhez. A két bérház bevételeire számítani nem lehet, mert az egyik összes bérlete 99 évre, a másik pedig 77 évre le van kötve, a restaurálásra felvett kölcsönök törlesztésére.

Ha ezt az anyagi alapot sikerült megteremteni, akkor az esztergomi ordinárius vindikálhatja magának az intézkedés jogát is. Ami az Intézet új rektorának személyét illeti, meg kell jegyezni, hogy dr. Gianone Egon több mint harminc esztendeje vicerektor ott és számít a rektori tisztre.

Megítélésem szerint azonban mégsem volna jó megoldás, részint mert helyzete az anyaországgal rendezetlen, részint pedig teljesen az emigrációs papság hatáskörében és mentalitásában él és gondolkodik. Az Intézet esztergomi jellegét kidomborítandó, mindenképpen az esztergomi egyházmegyéből kellene az új rektort kinevezni, mégpedig tekintéllyel bíró valakit. Így is el lehet képzelni azt, hogy dr. Gianone ez esetben lemond a vicerektorságról és egyszerre két előjárót kell majd küldeni. Igaz, hogy egy életerős előjáró is el tudná látni az ottani teendőket.

Állítólag dr. Gianone kijelentette, hogy ha ő főlegessé válik, akkor a bécsi egyházmegyében vállal papi beosztást. Érdeklődésünk kapcsán kitűnik, hogy König kardinális nem fogja keresztezni e megoldást, hacsak az ügy esetleges elhúzódása folytán valamiféle bécsi egyházi szervezet rá nem veti a Pázmáneumra szemét, és esetleg befolyásolják a kardinális magatartását.

Véleményem, hogy aránylag nem nagy anyagi áldozat és

² ABTL 3.2.4. O-8-239. (1968)

megfelelő valuta biztosítása révén ismét hazai irányítás alá lehetne vonni az Intézetet, és ennek a Bécs szívében fekvő értékes objektumnak jövőjét biztosítani lehetne és kellene is. Erre most van a legkedvezőbb alkalom!”³

„Ostromvár” a megfigyelt objektum

Az intézményt folyamatosan, aktívan figyelték, és a jelentések özönét készítették az épületről és lakóiról, az idelátogatókról, valamint az emigráns papokról és közösségekről. A „visszaszerzési akciók” nem vezettek eredményre, ezért különösen nagy intenzitással figyeltettek minden eseményt, ami az épületen belül történt. Az ehhez szükséges személyeket a legnagyobb fondorlattal küldték át a határon és juttatták be a Pázmáneumba.

Az 1956-os forradalom leverése után nagyon jó taktikai megoldásnak látszott a szigorúan titkos tisztek és ügynökök disszidáltatásának megsokszorozása – eljátszatva velük, hogy a kommunista hatalom üldözöttjei –, akik aztán sikeresen beépültek a magyar emigráció közösségeibe. Titokban kijelölt útvonalon kellett átszökniük Ausztriába, nehogy a határ mentén aknára lépjenek. Ruhájukat megszagatták, hason csúsza bepisztították, a menekülés látszatát keltve.

Itthon alapos kiképzésben részesültek, előre felkészítették őket a rendőrségi kihallgatásokra. A szigorú szabályok előírását kötelező volt betartaniuk annak érdekében, hogy mindenki bizalmába tudjanak férkőzni. A papok közé beépült szt. tiszteknek, az előírt magatartásszabályok szerint kellett viselkedniük.

„Tökéletes papi élet! Nagyon szerénynek kell lenni, barátságosnak az emberekkel szemben. Jószívűen segíteni. A szerénység nyilatkozzék meg főképpen az életstílusban. Ez egyébként hozzátartozik az ideális papi élethez. Nagyon óvatosnak kell lenni az emberekkel szemben. Csak a teljesen biztosban szabad megbízni, akiket előzetesen ellenőrizni kell.

Az elveket soha sem adjuk fel. Soha sem szabad elfeledni, hogy akármilyen történik is, a kapcsolatot soha semmilyen körülmények között sem szabad elismerni.”⁴

„Kövesdi” fedőnevű ügynök 1957-ben azt a feladatot kapta, hogy térképezze fel név szerint a Pázmáneumban lakókat, majd rajtuk keresztül a magyar emigrációs csoportokat. Figyelnie kellett, hogy kiknek volt szorosabb kapcsolata a Magyarországon élő rokonokkal. Név szerint kijelölték azt a magasabb beosztású egyházi személyt is, akinek azért kellett a bizalmába férkőznie, hogy munkatársává válhasson. Ezáltal lehetősége adódhatott arra, hogy személyes és hivatalos levelezését, valamint kapcsolatrendszerét titokban felderítse, megfigyelje, a

kapott utasítások szerint pedig eljárjon és intézkedjen. A titkosszolgálat ügynöke akkor végzett jó munkát, ha a megfigyelt személyről, objektumról, valamilyen negatívumot jelentett. Az intézet épületét és lakóit több ügynökön keresztül ellenőrizték, mert szerintük az a demokrácia veszélyes ellenségeinek az otthona. Az egyik beszervezett jelentésében éppen az ellenkezőjéről számolt be összekötőjének. Megállapítása szerint csak egyházi objektum, ahol nem folytatnak ellenséges tevékenységet Magyarország ellen. Összekötője kioktatta, hogy nem végzett alapos munkát, mélyebb és sokoldalúbb vizsgálatot vár tőle, ami alapján bizonyára megváltozik a véleménye is.

Mindszenty József, amikor a Pázmáneumot választotta utolsó szálláshelyének, nem gondolta, hogy az emigráció naptörsébe öltözött ügynökök fogják körülvenni utolsó napjaiban.

Jóval a megérkezése előtt a III/1-4-L alosztály rendőrfőhadnagya elrendelte az összes levélküldemény ellenőrzését, időnként névsorokkal kiegészítve a fontos személyek listáját.

Információs jelentéseket készítettek, beszámoltak a hangulatról, az épület állagáról, valamint a bíboros fogadásának előkészületeiről. A hangulat irányát az utasítások szerint alakították, formálták. Munkájuk alapján elérték, hogy Bécsben is a Magyar Állam sikerének tulajdonították a Vatikánnal kötött egyezményt. „Bower” ügynök a bécsi katolikusok körében a főpásztort „makacs öregember”-nek titulálta, igyekezett olyan rágalmakat terjeszteni, amelyek már megérkezése előtt befeketítik személyét. Gyalázkodóan hangzatos propagandájától azt remélte, hogy az emigrációban élőket sikerül megtévesztenie. Elmarasztalta, mert a kommunistákkal nem kötött egyezséget. Szerinte e magatartásával súlyos károkat okozott, amit az egyháznak nagyon nehéz lesz helyrehozni.

A leendő lakó érkezésének pontos időpontját senki nem ismerte, mert nem akart feltűnést kelteni és a sajtónak nyilatkozni.

Az osztrák sajtó munkatársai közé beépült ügynök, az alábbiakról számolt be összekötőjének:

„{...} Mindszenty ide jön Bécsbe, ami valószínűleg csak kezdetben fog szenzációt jelenteni. Minden csoda három napig tart. Elég nagy sajtóvisszhangra lehet majd számítani, mert az elképzelhetetlen, hogy Mindszenty az itt lévő tudósítóknak és újságíróknak semmit se nyilatkozzék. Nem hiába célozgat Kreisky arra, hogy „disztingvál” magatartást vár Mindszentytől. Sajtótájékoztatót tartott, ahol kijelentette „Mit tudna még ez az öregember maguknak ártani. Ha valaki egyszer már mártírból az elnéző mosolyok prédájává vált, nem lehet újra mártír, de még kevésbé harcos.” De ha a sajtó mártírként állítja be? – vettem közbe. Biztos lesznek ilyen hangok is, de ez nem tarthat sokáig.

³ ABTL 3.2.5.0-8-239

⁴ ÁBTL 3.2.3. Mt-186/2

Mindszenty felett eljár az idő s a magyar egyháznak és a Vatikánnak is akkor tenne a legnagyobb szolgálatot, ha lemondana.”⁵

Végül a sok találgatás közepette október 23-án este fél 11 órakor, Zágón társaságában a nunciatúra kocsiján érkezett a repülőtérről.

„Bower” fn. ügynök erről az alábbiakat jelentette: „A Pázmáneum csak fél órával előbb lett értesítve. A riporterek miatt Mindszenty nem akart a nunciatúra kocsijából kiszállni az épület előtt, hanem követelte, hogy nyissák ki a kaput, hogy be tudjanak hajtani. Míg a kapukulcsot megtalálták, addig a riporterek felvételeket készítettek. Miután a kulcs végre előkerült, behajtottak és Mindszenty csak a kapu bezárása után szállt ki a kocsiból. Zágonnal felmentek a lakosztályba, gyorsan készítettek vacsorát és utána kipakoltak.

Október 26-án Joachim érsek meglátogatta Mindszentyt. Rajta kívül még három püspök kereste meg, akik felajánlották segítségüket.”⁶

A bíboros hamarosan rájött, hogy környezetében nem mindenki az, aminek mutatja magát. Észrevette, hogy még a konyhai személyzet között is voltak, akik hallgatóztak és figyelték, ezért amikor az ebédet felszolgálták, a beszélgetést hirtelen átváltotta latinra. Figyelmeztette a többieket, hogy ne magyarul társalogjanak. Hamarosan úgy döntött, hogy a továbbiakban nem akar a közös étkezéseken részt venni.

November elseje után Eisenstadtból az intézetbe költözött Geraldine nővér, aki németül, olaszul, franciául, angolul és magyarul is perfektül beszélt és írt, és a bíboros levelezéseit intézte. November 9-én pedig Rómából küldtek hozzá egy magyar apácát, aki a gépírásban segített.

Mindszenty József beköltözése után kiemelt célpontja lett a megfigyelésnek.

Ellenségei azt híresztelték róla, hogy megtört, beteg ember, aki képtelen aktivizálni magát. Örülhet, hogy idős korában végre megmenekült a fogságból. Köszönettel tartozik a magyar kormánynak, hogy elengedve a büntetését, szabadon engedték és pihenéssel töltheti további napjait.

Ő egyáltalán nem akart visszavonulni és elzártnak élni, mivel papként egész életében az egyházat és a keresztény közösséget szolgálta. Szabadságát visszanyerve kötelességének érezte, hogy lelkieben támasza legyen a szétszóródott magyaroknak, hogy Krisztus feltámadását hirdesse szerte a világon.

Ausztria magyar nagykövete a BM-nek küldött jelentésében felhívta a figyelmet, hogy az eddiginél sokkal nagyobb, széles körűbb propagandamunkát kell kifejteni ellene. „Különösen fontosnak tartanánk most, amikor Mindszenty jelenléte mérgezi és bizonyos mértékig ellenünk hangolja az osztrák

közvéleményt. Jól megválasztott propagandaanyagokkal hozzájárulhatnánk, hogy Mindszenty még inkább elszigetelődjön.”⁷

Mielőbbi halálában reménykedtek, de meglepődve tapasztalták, hogy fáradságot nem ismerve, nagyon aktívan élte az életét, és korához képest nem volt olyan rossz egészségi állapotban, mint ahogy azt sokan híresztelték róla. Sőt, nagyon jól érezte magát.

„A primás nagyon mozgékony, de szótlán, egyenesen hideget árasztó egyéniség. Állandóan dolgozik. Gyorsan eszik. Jól hall, fürge.”⁸ Olvasható az 1971. november 22-én készült jelentésben.

Nem csak az épületen belül figyeltek mindent és mindenkit, hanem az intézet előtt is leskelődtek. Feljegyezték, hogy kik és mikor mennek be a kapun és mikor távoznak.

A bécsi összekötő továbbította a BM számára az ügynököktől kapott jelentéseket: „A Pázmáneumban lévő intézmények és személyek magatartásában semmiféle korlátozást nem vezettek be. Az ott lakó diákok továbbra is használhatják a főlépcsőházat és a kapukulcsuk is megmaradt. A Bahnhof-missió most is fogad átmeneti vendégeket, tehát a Pázmáneumba be lehet jutni ugyan úgy, mint korábban.

A rendőröket már elvonták az épület elől, helyette úgy tűnik, hogy a szomszédságban az amerikai követség előtt van állandó őrszem. Mi magunk is jártunk néhányszor a Pázmáneum előtt, s az a benyomásunk, hogy valószínű polgári ruhás rendőrök teljesítenek szolgálatot Mindszenty védelmében.”⁹

A bíborossal folytatott beszélgetések sem maradhattak titokban, mert szavait, mondatait szinte szóról szóra lejegyezte a papi reverendába öltözött ügynök. A titkosszolgálaton keresztül tudni akarták, hogy neki mik a tervei. „Beszélt a Pázmáneum alapításáról majd elmondta, hogy tárgyalások folynak, melynek eredményeként azt szeretné elérni, hogy „szabad magyar terület” legyen. Ennek megtörténte után tud majd teljes szívvel és lélekkel segíteni a széthullóban lévő magyar emigrációnak, addig azonban csak imádkozni tud értük. Kijelentette, hogy lelki, azaz egyházi vonalon kívánja majd megszervezni a magyarságot. Ennek nincs politikai íze, de alkalmas arra, hogy a külföldön élőket megtartsa magyarnak”.¹⁰

Ausztriába érkezését követően hamarosan a kapucinusoknál celebrált ünnepi misét a Szent István Egylet ötven éves fennállása alkalmából, ahol a templom zsúfolásig megtelt, ami a megfigyelőinek nem tetszett. Nyilvános megjelenései miatt több irányból támadták. A vatikáni tisztviselő nyilatkozatában kiemelte, hogy semmilyen közvetlen kapcsolatot nem engedélyeztek Mindszenty Józsefnek a sajtóval. „Káros lenne a bíboros

5 ABTL 3.2.5. O-8-239

6 ABTL 3.2.5. O-8-239

7 MOL XIX-J-1-j (25.d)

8 ABTL 3.2.5.O-8-239

9 ABTL 3.2.5.O-8-239

10 ABTL 3.2.5.O-8-239

panasznyilatkozata, amikor az egyház csatornákat keres a Kelet-Európával való kapcsolatok javítása érdekében.”¹¹ Mindenáron meg akarták akadályozni szerepléseit, ezért a közelébe férkőztek, hogy írásait is ellenőrizhessék, jegyzeteiről információt küldhessenek.

„Mindszenty Az egyház Magyarországon című történelmi könyvén dolgozik, amit hamarosan kiadnak. A memoárjai pedig, már karácsony előtt meg fognak jelenni, először angol nyelven. Amikor nála jártam, titokban belelapoztam és megnéztem kéziratát, amiben leírja, hogyan bántak vele a börtönben. Lefogták, levetkőztették anyaszült meztelenre és aztán bejött a terembe egy csizmás férfi, aki kijelentette, hogy: „már régen vártam erre a pillanatra” s ezzel hasba rúgta úgy, hogy a Mindszenty a falhoz vágódott. Azt is megtudtam, hogy a Mindszenty titkára Harangozó Ferenc lesz, aki jelenleg Burg-Kastl gimnázium igazgatója. Decemberben fogja a titkársági állást átvenni. Harangozó, odahaza a szombathelyi egyházmegyében valamikor káplánja volt, azért esett rá a választás, mert egy év múlva úgy is nyugdíjba menne, mint igazgató. {...}”¹²

Itthon félték, hogy közreadja írásait, ezért mindent elkövettek annak érdekében, hogy megakadályozzák. Bruno Kreisky, osztrák kancellár november 30-án sajtókonferenciát tartott, ahol a külföldi újságírók megkérdezték tőle, hogy írhat-e Ausztriában könyvet Mindszenty? Kreisky kijelentette, hogy semmi akadálya, hogy könyvet írjon, miután a sajtószabadság mindenki számára lehetőséget ad könyv írására. Majd folytatta, hogy „elvárjuk tőle és meg is követeljük, hogy nem politizálhat, Magyarországot, szomszédállamunkat politikai tevékenységgel nem sértheti, bánthatja vagy támadhatja”.

11 U.a

12 U.a.

Dr. Szabó Ferenc S. J.

Mindszenty – „A fehér vértanú”

Koltay Gábor és Pozsgai Zsolt filmje ismét Mindszenty József bíboros, a „fehér vértanú” életművére irányította a figyelmet. Szerencsére találkozunk olyan cikkekkkel, filmekkel, kiállításokkal, amelyek igyekeznek teljes fénybe állítani a mártír magyar főpap életművét, ellentétben az utóbbi évek torzító, néha a kommunista időkre emlékeztető írásaival, megnyilatkozásaival.

Kiállítások, filmek, konferenciák

Tavaly Krisztus Király ünnepén a budapesti pasaréti ferencesek Károni János Házában emlékkiállítás nyílt Mindszenty József bíboros életéről (1892-1975). Minthogy a kiállítás anyagát a zalaegerszegi Andor Imre állította össze, főleg a volt zalaegerszegi apátplébános negyedszázados zalai működéséről, kisebb mértékben a veszprémi püspök nyilasok elleni fellépéséről, majd az esztergomi érsek, hercegprímás tömegeket mozgató Boldogasszony évi (1947-48) országjárásáról, a koncepció perről és az azt követő szenvedésekről láthattunk képeket, dokumentumokat.

A kiállítást megtekintve feléledtek zalaegerszegi emlékeim. A gimnázium III-VII. osztályait ugyanis abban az iskolában végeztem, ahol Pehm (Mindszenty) József 1917 elejétől hittanár (is) volt (az intézmény 1923-tól Deák Ferenc, 1950-től Zrínyi Miklós nevét viselte). Az új hittanárnak a III. gimnáziumban tanítványa volt Keresztury Dezső, a későbbi neves író, a II. osztályban Czinder (Kerkai) Jenő, a későbbi jezsuita, a KALOT-mozgalom alapítója, továbbá a gimnázium tantestületének tagja volt ekkor Marton Boldizsár magyar-latin szakos tanár, aki később, mint Marcell karmelita atya lett híressé. (Az 1917-18-as évekről bővebben Mindszenty: Emlékirataim, Bp. 1989, 19-23.) A hittanár Pehm József vezette a diákok Mária-kongregációját is. E kongregációban is tevékenyen részt vettem, tiltakoztam feloszlata ellen. Amikor 1948-ban megindult a Mindszenty személyét befeketítő hajszá, mint gimnazista nem írtam alá, társaim nagy részével együtt, a bíborost rágalmazó felhívásokat.

Pehm József 1919. október 1-én, 27 évesen lett plébános Zalaegerszegen, ahol több mint negyedszázadon át működött. Többek között templomokat és miséző helyeket, valamint egy öregotthont épített a városban és környékén. A legjelentősebb építmény és intézmény, amit létrehozott, a Notre Dame de Sion francia tanító rend egerszegi rendháza. III.-os gimnazista koromban egy ideig (míg a népi kollégiumba nem kerültem) a plébánián laktam, és a Szent József öregotthonban étkeztem, Galambos apátplébános jóvoltából. Pár év

után Mikes püspök kinevezte címzetes apátnak.

Később, 1947-ben, a Boldogasszony éve alatt, itt, Egerszegen, a volt apátplébános, mint bíboros szólta a plébánia melletti pódiumról Zala népéhez, tiltakozva az egyre erősödő elnyomó intézkedések ellen. Ott álltam három méterre a pódiumtól: megszöktem a sportpályáról, ahova kivezényelték a diákokat, miként a gazdáknak lóvizitet rendeltek el: a cél az volt, hogy minél kevesebben jöjjenek Mindszentyt hallgatni. Valaki elrontotta – parancsra – a mikrofont; a tömeg kiabált: „Hangosabban!” Mire Mindszenty kimért hangon: „Ezt a hatóságoktól kérjétek!”

Hitvallók és ügynökök

2009 tavaszán láthattuk Kabay Barna és Petényi Katalin Hitvallók és ügynökök című filmjét, amelynek elején megjelent Mindszenty bíboros. A dokumentumfilm számot vet a magyar katolikus egyház elmúlt 50 évével, a hősi hitvallókat, börtönbe vetetteket éppúgy bemutatja, mint az állambiztonsági szervek által beépített ügynököket – felhasználva az utóbbi években közzétett dokumentációt. Várszegi Asztrik apát, a tanácsadó és narrátor mondja, hogy a múlt tisztázása nélkül az egyház nem szerezheti vissza a társadalom bizalmát. De a múlt tisztázását célzó filmben nem mindig kiegyensúlyozottak az állásfoglalások a kényes kérdésekben. Ezt joggal tette szóvá Osztoivits Ágnes a Heti Válaszban. „Itt van mindjárt Mindszenty József hercegprímás ügye (nem véletlen indul vele a film). Ha nem fogadjuk el, hogy az ő elzárkózása a kommunista hatalommal történő együttműködéstől hősi tett, az egyház függetlenségének hathatós védelme volt, akkor értelmezhetetlenné válnak a további események. Ha azt bizonygatjuk, hogy a primás szembehelyezkedett Rómával, akkor az együttműködést; a pragmatikus megoldásokat mindenképp fölé helyezzük.” A filmből kiderül, hogy sem Rákosiékkal, sem Kádárékkal nem lehetett kollaborálni.

Vissza kell utasítanunk a kommunista vagy baloldali értelmiségieknek néha ma is felbukkanó tételét: Rákosi kereste a dialógust a Vatikánnal, de ezt Mindszenty

nyakassága megakadályozta. Ma már világos, hogy 1948 derekán Rákosi – moszkvai ukázra – elhatározta a bíboros elítélését. Az csak taktikázás volt, hogy P. Mócsy római útjába beleegyezett, valójában egyáltalán nem akarta a párbeszédet a Vatikánnal. Mócsy haza se tért, és Mindszentyt dec. 26-án letartóztatták. Koncepció pere erre az időre jórészt elkészült. Amikor a magyar katolikus püspöki kar Mindszenty bíboros elfogatása után 1949. január 10-én először tanácskozott, és Czapik egri érsek javaslatára úgy döntött, hogy eltitkolja azt a levelet, amelyet XII. Piusz pápa írt hozzájuk – a pápa helytállásra és hűségre buzdította őket –, ezzel a gesztussal szinte normává lett a „túlélés”, majd a „kis lépések” politikája. Minderről bővebben ír Pálos Antal S. J. Lénárd Ödön piarista atya vallomásait és nézeteit ismertette (Távlatok 1995/784-789.; recenzió Lénárd Ödön Erő az erőtlenségben c. könyvéről).

A börtönviselt Lénárd atya radikális „tisztázást” követelő szavait a film elején idézik. Talán a Hitvallók és ügynökök nem hangsúlyozta eléggé, hogy mindaz, ami Mindszenty letartóztatása és elítélése után következett: a püspöki kar „behódolása”, a hitvalló papok és szerzetesek bebörtönzése és a besúgó ügynökhálózat megszervezése – mind annak a következménye volt, amit az evangéliumi jóslat jelez: „Megverem a pásztort, és szétszélednek a juhok.” (Vö. cikkemet a filmről: Távlatok 2009/2., 92-94.).

Egyházüldözés a Kádár-korszakban

Az idén május 6-án és 7-én a Sapientia szerzetesi főiskolán katolikusok és protestánsok konferenciát rendeztek a Kádár-korszak (1956 utáni) egyházüldözéséről, ismét csak emlékezve az üldözött egyháziakra és világiakra, a kommunista rendszer áldozataira. II. János Pál szándéka is az volt, hogy össze kell gyűjteni a XX. század vértanúit. Szabó Csaba, az Országos Levéltár igazgató-helyettese, a korszak kutatója és a konferencia egyik szervezője hangsúlyozta: most már nem annyira az ügynökökre kellene fordítani a figyelmet, hanem a Kádár-korszak alatt megszervezett egyházüldözés, az Egyházügyi Hivatal és a Belügyminisztérium, ill. a politikai rendőrség kapcsolatrendszerére, módszerére és a koncepció perekre, az ún. Ostpolitik hátterére. A konferenciához kapcsolódóan a Horánszky utcában, a jezsuiták Párbeszéd Házában érdekes kiállítás és dokumentáció mutatta be a koncepció perek áldozatait, az egyházüldözés módszereit. Szerencsére újabban néhány disszertáció készült e témakörrel, fiatal kutatók tárják fel a korszak korábban ismeretlen dokumentumait.

Szabó Csaba monográfiája az 1964-es részleges megegyezést előkészítő tárgyalásokról és az utána következő időszakról jól illusztrálja azt, hogy míg folytak a tárgyalások, Agostino Casaroli érsek „keleti politikájának” hátterében történt az egyházüldözés. A

részleges megállapodást aláírták, de az ún. Mindszenty-ügyet nem oldották meg. Mindszenty József bíboros ekkoriban az amerikai követségen félrabságban aggódva figyelte az eseményeket, jól tájékozódott, és tájékoztatta a Vatikánt, Cicognani bíboros államtitkárt. Azon a véleményen volt – ezt Pro memoria feljegyzéseiben és Emlékirataiban is tudomására hozta a Szentzséknak, hogy a diplomácia (az elnyomó rendszerrel kötött kompromisszumok) akadályozzák az evangelizálást (ez volt egyébként Wyszynski bíboros véleménye is), tehát az Ostpolitik főleg az elnyomóknak kedvez. (Erről bővebben lásd cikkemet: Vigilia 2010/7, 545-547.)

Megjegyzem még, hogy Mészáros István, a kiváló Mindszenty-kutató Árnak és fények című könyvében (Eötvös József Kiadó, 2008.) több „kiegészítést” tett közzé a Mindszenty-életrajzhoz, nevezetesen helyreigazította Somorjai Ádám O.S.B egyik népszabadság-cikkét (interjúját) és az utóbbi években közzétett dokumentumkötetéhez írt, többször torzító jegyzeteit.

Mindszenty, „a fehér vértanú”

Koltay Gábor új filmje – Mindszenty - a fehér vértanú – dokumentumfilm bizonyos fikciós elemekkel átszőve: a főszereplő, Sipos Imre (a Pesti Magyar Színház színész-rendezője) végigjárja a bíboros életnek fontosabb színhelyeit, gyűjti az adatokat, élményeket, hogy válaszolhasson e kérdésre: „Ki is volt hát Mindszenty József bíboros, esztergomi érsek, az utolsó hercegprímás?” Tehát követi Pehm-Mindszenty József életútját szülőfalujától, Csehimindszenttől egészen a bécsi Pázmáneumig, ahol a bíboros élete utolsó éveit töltötte. Közben felsorakoznak a dokumentumok, idézetek Mindszenty Emlékirataiból, tanúságtételek ma is élő főpapoktól, egyházi és világi személyektől. A történelmi környezetbe illesztett, archív anyagokkal illusztrált életút során a néző megismeri az egyházat, hazáját és népét szerető, jogaikat megalkuvás nélkül és hittelt védő főpásztort. Mindszenty bíboros megtapasztalta a magyar nyilasok és a két kommunista terror börtöneit. Éppúgy tiltakozott a zsidók elhurcolása, mint a svábok kitelepítése ellen. Minden elnyomott érdekében felemelte szavát. Történelmi személyiségét így is lehetne jelölni: „emberi jogi harcos”.

A szegedi bemutató után a püspöki hivatalban megrendezett sajtótájékoztatón Koltay Gábor elmondta: Mindszenty József bíboros nemcsak a XX. századi egyháztörténet, hanem az egyetemes magyar történelem egyik kiemelkedő személyisége, a mindenkori emberjogi küzdelem egyik emblematikus alakja. Egészen az utolsó rendszerváltásig nem volt tanácsos még a nevét sem említeni. Az 1991. május 4-i esztergomi újratemetése óta közel 20 év telt el. Mindszentyről többnyire csak akkor írnak, ha a boldoggá avatási eljárással kapcsolatban valamilyen fontosabb esemény történik.

Ezt a kijelentést némileg kiegészíthetjük. Az utóbbi években számos történeti munka foglalkozott a kommunista idők egyházüldözésével, és – így vagy úgy – a Mindszenty-ügy is szóba kerül, jóllehet még mindig jelentkeznek a múltból kísértő torzítások. Koltay filmje végigvezet bennünket a „fehér vértanú” életútján, harmonikusan bemutatva – dokumentálva – a fontosabb mozzanatokot. Főleg az ifjú nemzedék számára közöl fontos ismereteket a magyar főpap életéről (a középiskolákban vetíteni kellene). De az idősebbek is érdeklődve láthatnak pl. olyan képsorokat, amelyek a budapesti amerikai követségre vezetnek, ahol a bíboros 15 évig (1956-1971 között) félrabságban figyelte, követte a világpolitika és az elnyomott magyar egyház eseményeit, küldve a Vatikánba hiteles tájékoztatásait a hazai állapotokról, miközben A. Casaroli érsek folytatta „kelet politikáját”, kompromisszumos tárgyalásait az egyházat elnyomó hatalom képviselőivel, keresve a „modus vivendi”-t, ami végső elemzésben „modus non moriendi” volt.

A szerzőnek nem volt szándékában a történeti kutatások feldolgozása és megvitatása. Nem bizonyítani, vitatkozni akart, hanem tárgyilagosan bemutatni, ismertetni a „fehér vértanú” életútját, történelmi tanúságtételét.

Boldogasszony Éve – Prohászka idézése

A főpásztort saját sorsa nem érdekelte, minden erejét a feladatokra fordította. A hitet akarta feléleszteni és megőrizni az egyház és a nemzet életében. Mindig emelt fővel és éber tekintettel figyelte a magyar nép hitét. Mészáros István, a legtájékozottabb Mindszenty-kutató, a bíboros-prímás lelkipásztori útjairól írja: „1945 őszétől 1948 őszéig, három éven át, fáradhatatlanul járta az országot. Az érseki-püspöki székhelyeken, a kisebb-nagyobb búcsújáróhelyeken hatalmas tömegek gyűltek össze, tíz- és tízezrek sereglettek köréje, hogy meghallgassák tőle Krisztus tanítását Istenről, hitről, erkölcsről, hazáról, szeretetről (nem politikáról!). Százezres tömegeket mozgató meg a Boldogasszony Éve (1947. augusztus 15. – 1948. december 8.), valamint a Nemzeti Mária Kongresszus (1947. október 4-7.) alkalmából. Az 1947. évi budapesti Szent Jobb körmenetnek – amelyet Mindszenty bíboros a Szent István Bazilikától a Hősök teréig vetetett – mintegy félmillió résztvevője volt. S ezekben az években már egyre nagyobb erővel szervezkedett az egyházellenes politikai hatalom.” (következik 58 dátum és helységnevű felsorolása. Mészáros István: Pannonia Sacra, 65-68.). Ebből az „országjárásból” csak egyet emelek ki: 1947. április 13., Székesfehérvár. Prohászka Ottokár halálának 20. évfordulóján nagyszabású ünnepséget tartottak Mindszenty József bíboros vezetésével. (Erről nincs szó a filmben.) Jelen volt a püspöki kar és mintegy 25 ezer hívő. A tömeg jó része a Prohászka-templomon kívül

hallgatta a bíboros-hercegprímás beszédét, aki volt esztergomi spirituálisára emlékezve mintegy a saját portréját is megrajzolta, amikor Prohászka úgy mutatta be, mint Isten, az Egyház és a haza emberét. Mindszenty beszéde elején hangsúlyozta:

„Nem siratni, nem gyászolni, nem is ünnepelni, még kevésbé tüntetni jöttünk, hanem sebekkel teli népünk Te Deumát érte elzengeni, hitet, reményt és szeretetet meríteni és megerősödni.” - „Ki is volt ez az Isten szolgája? Fejedelmi termetben, hódító megjelenésben, a természetfelettit hordozó járásban érintetlen, gyermeked örökifjú lélek. (...) Isten dalnoka, a Szentlélek földre küldött hárfája, ünnepi harang, a nemzet országjáró apostola, lélekgyújtogatója, a jozefinizmus és szabadelvűség poshadt levegőjét a magasból kitisztító villám. (...) Ennél is több: az evangéliumi szociális igazságok meghirdetője és cselekvője, megvalósítója. Nagy szív, hősi áldozat, a közért két végén meggyújtott életgyertya.”

E bevezető után Prohászka vallomásait, naplóit idézve Mindszenty bemutatja Isten emberét, az Egyház emberét és a haza emberét. Végül a hívekhez fordul: „Kedves Hívek! (...) Legyetek Istené, Egyházé, hazáé. Amikor minden szinte futóhomokká indul, rendületlenül ragaszkodjatok az erkölcsi alapoz, mert csak az ősi kereszténység alapján állhatunk meg a fergetegben. Vigyék innét az ő testi-lelki ínséghez lehajló mélységes részvétét, irgalmasságát városotok, falutok világába. Őrködjetek, hogy ne legyen a magyar népnek kétféleképpen nevelt ifjúsága.”

Ez a kis ízelítő is jelzi, milyen beszédekkel lelkesítette a magyar népet a bíboros-prímás. Nem véletlen, hogy két héttel e beszéd után Budapesten, a Károly-kertben ledöntötték Prohászka szobrát. Erről hallunk a filmben. Az Új Ember (1947. május) híradása szerint: „Vasárnap egész nap tartott a hívek zárandoklása. (...) Megjelentek a keresztény vallások vezetői, élükön Mindszenty József bíborossal. A megriadt embereket ezekkel a szavakkal bátorította: 'Prohászka nem döntötték le, szelleme ezzel még csak emelkedett.'”

Talán a szobordöntés is siettette Mindszenty bíboros elhatározását: 1947. augusztus 15-én meghirdette a Boldogasszony Évet. A filmben ezt a Mindszenty-idézetet halljuk: „Legyen bár divat manapság az anyagelvűség, a materializmus (...) mi (...) ne szakadjunk el őseink hitétől, a katolikus keresztény tanítástól, mert (...) földi hatalmak megsemmisülnek, világnézetek elfajulnak, de Krisztus igéi el nem múlnak, a sziklára épült Anyaszentegyház meg nem inog. (...) Töretlen bizalommal helyezzük sorsunkat Isten kezébe a Szűzanya által. Ezért az 1947/48-as év (...) a Boldogasszony Éve lesz. Jelszava: Vissza a Nagyasszonyhoz, vissza a magyarság ősi életforrásaihoz.”

Mindszenty ma is időszerű tanúságtétele

Miközben a bíboros járta az országot és óriási tömegeket mozgató meg, a hatalom emberei figyelték, leírták beszédeit, Péter Gábor tanulmányozta azokat, hogy amikor eljön az ideje, felhasználhassák ellene. Rákosi Mátyás az 1948-as esztendő teendői között sorolta fel az egyház és a népi demokrácia viszonyának „rendezését”. Amikor Ortutay Gyula vallás- és közoktatási miniszter bejelentette az egyházi iskolák államosítását, Mindszenty válasza magabiztos volt: nem lehet történelmi fejlődés a nép akarata ellenében. A harc az ateista ideológia, „államvallás” ellen kieleződött.

Erdő Péter bíboros találóan jegyzi meg, hogy ebben az időben sok függhetett ugyan az egyházi vezetők magatartásától, de az alapvető helyzetet nem ez határozta meg, hanem jórészt az elnyomó hatalom. Példának hozza fel, hogy Grósz József elviselhetetlen politikai nyomás alatt, 1950 nyarán, amikor ezrével vitték el a szerzeteseket, aláírta az úgynevezett 1950-es megállapodást a magyar kormánnyal, de utána néhány hónappal ő ellene is pert konstruáltak és elítélték. „Tehát az, hogy Mindszenty József nem írta alá az egyezményt, nem kívánt ebbe belebocsátkozni két évvel korábban, ez nem azt jelenti, hogy ezen múltak volna a dolgok.”

Van még Erdő Péternek egy fontos megjegyzése Mindszenty bíborosnak az amerikai követségre való meneküléséről 1956. nov. 4-én. Ezt nem ő maga tervelte ki, hanem valaki, tudtán kívül, készítette elő. „Neki az előző éjszakán telefonálnak Tildy Zoltán titkárságáról, hogy menjen a Parlamentbe. 4-én reggel elmegy a Parlamentbe és aztán onnan őt átvezetik az amerikai követségre, ahol az a hír fogadja, hogy neki már Washington megadta a menedéket.”

Erdő Péter bíboros szerint: „Az egyház történetében az Ő szerepe biztos, hogy a hitről szóló tanúságtétel fogalmával fémjelezhető. Nagyon nehéz korszakban állt Mindszenty bíboros a magyar katolikus egyház élén...”.

Veres András szombathelyi megyéspüspök: „Számomra az a legfontosabb üzenete az életének, hogy aki egyszer az egyház és Isten szolgálatára adta az életét, azt teljes odaadással tegye. (...) Ugyanakkor azt is gondolom, hogy az igazsághoz való tántoríthatatlan hűsége az személyes adottságából, jellemvonásából fakadt...”.

Végül II. János Pált idézem (1991-ben Mindszenty József bíboros esztergomi sírjánál mondta): „Esztergom rendíthetetlen bíboros-érseke magasztos erények példáját adta a katolikus világnak. Egy nagy lelkipásztor méltóságával hordozta a fejére helyezett töviskoronát. Olyan magasztos egyházi személy emlékét hagyta ránk, aki hosszú éveken át tudott imádkozni és szenvedni népéért.”.

Németh József

Horváth Ádám petrikeresztúri évei (1811 – 1820)

1810 után Horváth Ádám életében rendkívül termékeny, művekben gazdag, irodalmi értékekben jelentéktelenebb korszak következett.

1785 – 1795 között Balatonfüreden élve, kenyérkereső munkája mellett is sok szállal kapcsolódott a tollforgatók táborához, és a magyar irodalom élvonalába tartozott. A következő másfél évtizedben (1795 – 1810) Nagybajomban arra törekedett, hogy szándékolt alkotó munkájához kedvező anyagi feltételeket teremtsen. Kevesebb idő töltött íróasztala mellett, fásasztó földmérés, bonyodalmas birtokügyeinek intézése foglalta le idejét. Élete utolsó évtizedét Petrikeresztúron töltötte. Itt megint sokat, sokfélét írt, már-már kétségbeesett igyekezettel. A hazai irodalom megújuló áramlatain azonban kívül rekedt.

A pálya három szakasza nemcsak jellegében, helyszínében, hanem családi kapcsolataiban is eltérő. Balaton-parti éveit Oroszy Julianna édesítette, majd keserítette, Somogyban Sárközy Juszтина tette pokollá életét. Keresztúrbán a korábban örökbefogadott, majd 1818-ban feleségül vett Kazinczy Klára viselte gondját, vette le válláról a gazdálkodás terheinek nagyobb részét.

Több oka is volt, hogy a mozgalmasabb Nagybajomból a kis göcseji faluba húzódjon. Miután 1808-ban második feleségétől külön költözött, megrikult körülötte a levegő. Juszтина Horváth régi barátjának, a szintén nagybajomi, tekintélyes Sárközy Istvánnak unokahúga volt, ezért a diákkoruktól tartó barátságuk is elhidegült.

Nem növelte Horváth jó hírnevét Klára örökbefogadása sem. Személye nemcsak azért érdemi megfigyelésünkre méltó, mert az öregedő író később feleségül vette, hanem azért is, mert ő tette lehetővé Horváth utolsó esztendeinek rendkívül élénk irodalmi tevékenységét, s halála után szellemi örökségének is hűségesebb gondozója lett.

A gyámapa 1818-ig azt hitte, hogy Klára az ő gyermeke. Kazinczynak erről meglehetősen nyíltan vallott: „... leveled azt láttatik kívánni, hogy én neked sokat gyónjam: - annyit, a mennyit levélben lehet, de e gyónás közé azonban ne számláld azt, amit leányomul írok, mert a mit e részben gyónnom kellene, annak titokban kell maradnia addig, amíg Kazinczy János él, és ha tovább él, mint én, örökre, még Klára előtt is.”².

1818-ban már feleségül vehette. Juszтина elhunytával Horváth megözvegyült, s Kláiról is új hír érkezett: „Még nincs esztendeje, mióta megtudtam az ő haldokló anyjának titkos üzenetéből, hogy én ezt a házasságot megtehetem, az előtt azt véltem, hogy nem... Arra neki érdeme sok van: kedve pedig más házasságra nincs, és én hozzám illő, hogy azokban, melyekben ötlet örökösömnek szántam, e tettemmel is bátorságossá tegyem.”³.

Új lakóhelyül azért választotta Petrikeresztúrt, mert a szomszéd Nagylengyelben lakott régi barátja, Tuboly László. A hajdani szabadkőműves társ az 1790-es években élénk szerepet vállalt Zala megye közéletében. Ő semmisítette meg Spissich János kompromittáló iratait, elősegítve, hogy a megye alispánját ne ítéljék el a Martinovics-perben. 1797-ben egyik hangadója volt a franciák elleni felkelést megtagadó megyegyűlésnek. Ezért őt is megfosztották hivatalától. Egy ideig Festetics megbízásából a muraközi vízszabályozási munkákat vezette, majd birtokán gazdálkodott. Klasszikus szerzőket fordított, alkalmanként a Tudományos Gyűjteményben is publikált⁴. Horváth a közeli Keresztúron vásárolt házat. Későbbi periratokból tudjuk, hogy új otthona szegényes volt: csak konyhája, pincéje épült téglából, szobái sövényből, nyilván szalmafedelű volt.

Az átköltözés pontos idejét nem ismerjük. Első, már itt keltezett levele 1811-ből maradt ránk, s a Magyar Országban belső ismerete című munkájának végére írt keresztúri dátum: 1811. október 29.

Birtokai nagyobb része Nagybajomban volt, majd Zalában is szerzett 200 hold körüli területet. Ez azonban alig hozott hasznot, egy részüket zálog is terhelte, évtizedes pereskedést eredményezve. Anyagi viszonyait szinte lehetetlen rekonstruálni. Nemcsak ő halmozott fel sokféle, tetemes adósságot, hanem ő is perelte Szapáry Péter özvegyét szokatlanul nagy, 8000 forintnyi tartozásért⁵. Az bizonyos, hogy Horváth igen szerény körülmények között élt. 1820 után Klára nem annyira javakat, hanem keserves pereket örökölt.

Maga a gazdálkodással alig törődött. Ahogy írta: „Megvontam magamat kedvelt pusztai szállásomban, készíttettem tanú nélkül, mintegy édes álomban, vagy az örökkévalóság, vagy maradék számára munkáimat, melyek tanuk legyenek valahára. Holtom után, az utóbbi világ előtt, hogy éltem és rövid éltem

napjait tunyán el nem henyéltem.". Napjait szigorú szabályok szerint osztotta be: „Télen, nyáron akkor kelek fel, mikor a nap szokott nyár közepén: és egész délig dolgozó szobámban dolgozom, csak reggel a cselédimnek ülve szólok kettőt – hármat: a gazdaságra a szerint ügyelni Klári dolga... ismét az íróasztalom mellé ülök, és dolgozom napnyugtáig. Akkor a tomborámat (klavikordium) veregetem harmonice, mint deák korunkban szokunk énekelni, három hangra, de csak fél kézzel, mintegy fél óráig. Akkor gyertyát gyújtok és én ismét dolgozom kilenc óráig, amikor vacsorálok oly röviden, hogy tizedfélkor már fekszem, és olvasok pipa közben addig, míg szemhéjam el nem nehezedik.”6.

1812 – 1817 között még hosszabb utakra is vállalkozott. Részt vett a zalai és a somogyi megyegyűléseken, megfordult Pozsonyban, Siófokon, Nyéken, Budán, talán Gömör megyében is. Zala megye megbízásából részt vett a Mura szabályozási munkálataiban. „A Ns. Vármegye engem küldött oda egy regulázó deputatió praesesének...” – dicsekszik el 1814-ben Kazinczynak, akivel harmadszor is felújítja levelezését. Ő jelenti számára a legfontosabb irodalmi kapcsolatot. Az ekkor már méltán széphalmi mesterként emlegetett hajdani barát világosan látja, hogy útjaik szétváltak, de a kapcsolatot nem szakítja meg. Viszonyukat pontosan jellemzi Sárközy Istvánnak írt levelében: „Horváth Ádámot köszönted nevemben, ha azt tenni magad nem akarnád. Akárki és mi légyen ő most, azt nekem nem szabad felejtennem, hogy egykor szoros barátok voltunk. Az azonban igen igaz, hogy ő éppen nem az, aki volt valaha, s most gondolkozásunk úgy tol el egymástól, mint egykor együvé vonzott. Fájna nekem, ha ő engem háládatlannak képzelhetne.”7.

1814-ben arra is jutott ideje, hogy a közel lakó kisnemesi családok nőtagjaiból irodalmi társaságot hozzon létre. Együttesüket Göcseji Helikonnak nevezték. Verses leveleket váltottak, esetenként énekelni, zenélni is összegyűltek. A közösséget Horváth fontosnak tartotta, verseiből tucatnyit Kazinczynak is elküldött. A teljes gyűjteményt Klára óvta meg a szétszóródástól, majd az elmúlt négy évtizedben a szövegek két kiadásban is megjelentek8. A termés – beleértve Horváth verseit is – nem irodalmi, inkább ízléstörténeti értékű. Igaza van a Göcseji Helikon első monográfusának, Rácz Máriának: „A dilettánsok közé tartoztak... Munkásságukkal nem vitték előre az irodalmat, maradandó értékűt nem alkottak, mégis hely illeti őket a magyar irodalomban.”9. Ha szűk körben is, növelték az olvasás, az írás becsületét. Generációjuk gyermekei lettek majd a reformkor fiataljai.

Szélesebb körű szervezéssel is próbálkozott. Az eredetiségre, magyarságra oly kényes Horváth ez időben fordításokra is buzdít. „Vagynak körülöttünk némely inas írók, akik az én vigyázatom és igazgatásom alá fordítgatnak németből, és sokkal szerencsésebbek a

fordításban, mint én. Egy nevezetesen a Sonderlinget fordítja... de én nekem aligha több dolgom nem lesz a magyarosítással, mint neki az által tétellel...”10.

Hogy az évtized közepén még milyen kiterjedt kapcsolatokkal rendelkezett, azt egy ellene folytatott vizsgálat is sejtetni engedi. 1814. június 21-én Ferenc király leiratot intézett Erdődy József magyar kancellárhoz. E szerint tudomására jutott, hogy Somogy és Zala vármegyében igen botrányos énekeket énekelnek, melyek szerzője Horváth Ádám, aki Zalában tartózkodik, de Somogyban is vannak birtokai, sőt Gömör vármegye közgyűlésén is különös ellenállást tanúsított. A botrányosnak nevezett ének a Stájer tánc volt.

A kancellár az iratot a nádorhoz továbbította, aki az érdekelt megyék alispánjait utasította nyomozásra és jelentéstételre. A Gömör megyei főispáni adminisztrátor közölte, hogy Horváthot a megyegyűléseken soha nem is látták. Mégsem lehet véletlen, hogy a feljelentő Gömört is szóba hozta. Valószínű, hogy kifogásolt verse itt is terjedt, hiszen a megye alispánja régi szabadkőműves társa, Máriásy István volt. Horváth halála előtt úgy rendelkezett, hogy a Magyar Arion című énekeskönyvének egy példányát ő kapja meg. E kéziratos kötet része volt a feljelentett vers is.

Mind a somogyi, mind a zalai alispán ártatlannak minősítette Horváthot. Jóindulatúan hallgatták ki, átgondolt védekezést is készíthetnek. Az alispán a vizsgálati anyaghoz Horváth verseinek egy kis gyűjteményét mellékelte, ezek már átírt, németellenességből kiforgatott, franciaellenesre módosított szövegek voltak.

A nyomozásról értesülve átmenetileg Kazinczy is megszakítja vele a kapcsolatot – nem egészen alaptalanul, hiszen még évek múltán is feltörve jutnak a levelek Keresztúrból Széphalomra. Horváth élete végéig nem került ki a titkosrendőrség figyelmének köréből. A nádori titkos levéltárból csak halála után selejtezték ki iratait, azzal, hogy a személy elhunytával tárgytalanná váltak11.

Hogy ez időben milyen közismert volt Zalában, azt megerősíti Deák Ferencnek Vörösmarty Mihályhoz 1828. november 9-én küldött levele. „Éppen ma kaptam Széchenyi István tiszteletére még 1817-ik esztendőben készült egynehány verset, Horváth Ádám munkája ez, és a nékem adott példány tulajdon keze írása, melyet én jól ismerek, mert nálam több levelei vagynak.”. A verseket azért küldi barátjának, hogy azokat közölje a Szépliteratúrai Koszoróban vagy adja tovább Stettner Györgynek12. A „Gróf Széchenyi Istvánnak a Magyar Hazából 1817” című írás a Felsőmagyarországi Minervában jelent meg „Pálóczi Horváth Ádám kéziratából közli Fenyéri Gyula” aláírással. (Fenyéri Gyula = Stettner egyik írói neve.) A verset az teszi érdekessé, hogy 1817-ben Széchenyi még szinte ismeretlen volt a magyar közéletben. Deák a levélhez hozzáfűzi: „Ha

csakugyan közölni fogod azt, csak arra kérlek: hogy mind az én nevemet, mind a versezet túlsó oldalán levő Csányi László barátomét hallgasd el.”¹³.

Sok időt, energiát fordított a szabadkőműves emlékek ápolására. Az 1810-es évek második felében újra felbukkannak a másfél évtizede tilalmas gondolatok. Búvópatak módjára, bátortalanul, a kései olvasó számára alig érzékelhetően. A Dunántúlon lakó társak Balatonfüred mellett az arácsi hegyen találkoznak is. Horváth Ádám szorgalmasan gyűjti életrajzi adataikat, ezeket – ahogy ő nevezte – emortuális levelekben summázza. Kazinczyt is tájékoztatja saját régebbi szerepéről, a megőrzött emlékekről. Hozzákezd a szabadkőművesség történetének megírásához, összegzésnek szánt műve, „A bölcsesség nagy mestereinek biográfiája” méltán maradt kéziratban. A kor szokásának megfelelően a múlt minden élt és legendabeli jeles alakját a freimaurerek közé sorolja.

Joggal gyanítjuk, hogy többször kinyilatkoztatott királyhűsége ellenére szabadkőműves kapcsolatok miatt tartották gyanúsnak az első keszthelyi Helikont is. A Tudományos Gyűjtemény 1818.-i III. kötetében olvashatjuk: „A tavalyi keszthelyi Helikonról a tavalyi Tudományos Gyűjteményben előforduló tudósítást a német recensens úgy ítélte meg, mint egy politikai lakmározásnak leírását, holott az egész tudósításnak szinte minden sora többnyire a hazához és királyhoz való szeretetet, tiszteletet emlegette.”. Valami igazság mégis lehetett a német recensens sejtésében. A Helikon Festetics szabadkőműves álneve volt¹⁴. Horváth egy alkalommal „A földművelő Varró” című versét olvasta fel. Ebben Mozart neve is előfordul. (A Varázsfuvola szabadkőműves elemei közismertek. Terentius Varro nemcsak a római irodalomnak, hanem a szabadkőművesség vélt történetének is jeles alakja. Horváth említett kézírata is hosszan foglalkozik vele.) Az 1817-es Helikonon Kazinczy Klára „Isishez ének” című versével érkezett. Horváthnak többi, itt felolvasott írása is nehezen érthető a szabadkőműves gondolatok ismerete nélkül. 1819-ben a keszthelyi gróftól elírató versében is ott egy jellegzetes szabadkőműves kifejezés: „A Dicsőség templomából egy nagy angyal közbe szólt.”.

A Helikon Horváth számára nagy élményt jelentett. Zsúptetős göcseji házacsckájából indulva a fényes grófi szalában látták vendégül, alkalmanként Kisfaludyval, Berzsényivel találkozhatott, köztük ő is megbecsült írónak számított. Jó érzését fokozhatta, hogy Kazinczy is részletes beszámolókat kért tőle. Az összejövetelek jelentőségét alighanem Berzsényi fogalmazta meg legpontosabban: „Midőn egy oly ember, akinek jövedelme három milliion körül van, egy ilyen innepre 30 ezeret költ, semmi, de nem semmi az, midőn az ősz Festetics a szegény Berzsényinek az utcán kalap nélkül elejbe szalad.”¹⁵.

Horváth petrikeresztúri éveinek irodalmi

termése rendkívül gazdag, sokszínű. Nagyobb része kéziratban maradt. A hagyatékot Kazinczy Klára 1834-ben megküldte a Magyar Tudós Társaságnak, így az életmű java ránk maradt. A csomag 49 tételből állt, történelmi, matematikai, földrajzi, lélektani, szépirodalmi műveket, két drámát is tartalmazott. A Társaság titkára véleményt kért Vörösmarty Mihálytól, Kállay Ferenctől és Luczenbacher (Érdy) Jánostól. Egyik kéziratot sem tartották kiadásra érdemesnek, egyedül Vörösmarty jegyezte meg, hogy a levéltár számára használat végett megszerezhetőek a Példabeszédek és „az ő és új énekek”¹⁶.

A döntés érthető, hiszen a bíralt művekkel erejét, felkészültségét, könyvtárát egyaránt messze meghaladó vállalkozásokra adta a fejét. Kivételt jelentenek néprajzi, nyelvészeti jellegű gyűjteményei. Közülük is kiemelkedik az Ötödfélszáz énekek. Összeállítását feltehetően régebben kezdte, s Petrikeresztúron fejezte be 1813-ban. Fontos munkának tekintette, legalább egyszer – lehet, hogy kétszer is – lemásolta. Egy példányát a jeles gyűjtőnek, Jankovich Miklósnak is felajánlotta¹⁷.

A gyűjtemény – címével némileg ellentétben – 479 versszöveget és 357 dallamot tartalmaz. A szövegek fele, a dallamok nyolcadrésze Horváth saját munkája. Beleválogatta néhány ismert poéta pár alkotását és a Göcseji Helikon két tagjának egy-egy költeményét is. Bartha Dénes 148 éneket ítelt tisztán népi jellegűnek, ebből mindössze 34 dallamot vagy változatot talált meg a korábbi feljegyzésekben. „114 ének (s köztük éppen néhány a legértékesebb, legritkább népi dallamainkból) olyan népzene-történeti dokumentum, ami ... itt tűnik fel legelőször, aminek tehát ez a legrégebbi írásos feljegyzése.”¹⁸.

A magyar irodalom- és zenetörténet régóta becsesnek tartotta a kéziratot, számos tanulmány foglalkozott vele, de kiadásra csak 1953-ban került sor. Jelentőségét Horváth János már 1927-ben megfogalmazta: „Az ő ő és új énekeiben már egy modern szempontú folytatását kell látnunk az előző századok kézíratos énekeskönyveinek. Azokban levezető csatornákat láttunk a műköltészetből a népszerűn át a népköltészet felfogó medencéje felé: ez új énekeskönyvben a változott viszonyokhoz képest a népköltészetnek az irodalomhoz való visszaemelőjét, napfényre hozóját üdvözölhetjük. Régen az egyén a maga számára írogatta össze a kedvére valót s neki még újat a népköltészetből is, most a műköltő vagy a tudós gyűjti össze megőrzés, az örök haláltól való megmentés és propagálás végett a már népszerű hagyományt, a régít.”¹⁹.

Zenei értékét – már a kritikai kiadás jegyzetapparátusának ismeretében – minősíti Dobszay László: „A kollégiumi emlékekből, az átlagos literátor – félnépi rétegek énekkincséből és a maga által farigcsált szövegekből – dallamokból összeszerkesztett kollektív

maga esetlegességében, sokszor sutaságában is kitűnő keresztmetszetet ad azokról a dallamokról, melyek ez időben egy széles réteg közös tudását adták, sőt amelyek részben a falusi néphez is eljutottak. Bár Pálóczi tudatosan egy mintagyűjteményt akart készíteni, mely kiadásra is alkalmas legyen, gyarló kottázása jól tükrözi azt a zenei műveltségi állapotot, melyről korábban beszéltünk...”20.

Horváth gyűjtötte a példabeszédeket, közmondásokat is. Kollektója több változatban is ránk maradt. Az utolsó kézirat 1819-ben készült, benne stílszerűen 1919-re egészítette ki korábbi anyagát. „Részint hallásból, részint régiebb írásokból” szedte össze.

Néprajzi, népnyelvi érdeklődése régebbi keletű. A tájszavak értékeire már 1790 körül felfigyelt. Göcsej archaikusabb nyelvű környezetében élve érdeklődése újra a magyar nyelv táji különbségeire irányult. A Marczibányi-díjra meghirdetett pályázatra négy dolgozatot is beküldött. Közülük A magyar nyelv dialectusairól készített munkája elismerést aratott. 1821-ben Horváth István gr. Teleki József egy dolgozatával közös füzetben „Jutalom feleletek a magyar nyelvről...” címmel adta ki. Mára már nem bír forrásértékkel, egyéb néprajzi feljegyzései azonban mindmáig jelentősek.

Kazinczyhoz írt leveleiben többször is beszámol környezetének életmódjáról, nyelvéről. Magyar Arion címmel tervezett versgyűjteményéhez igen részletes jegyzeteket csatolt, bennük sok néprajzi, népnyelvi megfigyeléssel. Elsősorban Göcsej nyelvére, népi építészetre, szokásaira vonatkozóan őrzött meg sok mindent. Elsőként örökítette meg a regölés szövegének egy részét, az akkor még archaikusabb helyi építkezést. Ha némileg túlzás is e témakört feldolgozó Szentmihályi Imre címádása: Pálóczi Horváth Ádám göcseji kutatásai, a feljegyzések figyelemre méltóak²¹.

Horváth Petrikeresztúron talán legtöbbet történelmi stúdiumokkal foglalkozott. Ezzel egyrészt a kor divatos gyakorlatát követte, másrészt reménytelen vállalkozásokba fogott. Nemcsak a források tanulmányozására nem volt lehetősége, hanem még az alapvető monográfiákhoz sem juthatott hozzá. E miatt vált már megjelenésekor is elavulttá A Magyar Magóg Pátriachátul fogva I. István királyig című, 1817-ben Pesten megjelent kötete. Az olvasóhoz című bevezetőben Bél Mátyásra hivatkozik, aki Prodrómusában azt írja, hogy Magóg maradékai nem voltak részesei Babel építésének. Bél meghalt, mielőtt erről részletesebben írhatott volna. Horváthnak tetszett ez az állítás, ezt akarta igazolni, de a munka kibővült, így jött létre a Magóg. (Mózes I. könyve 10.2. szerint Noé egyik fia Jáfet, ennek egyik gyermeke Mágog, Magor, ő lenne a magyarok ősapja.) Mivel Magor maradékai nem vettek részt Babel építésében, nyelvük sem zavarodott meg, így a magyar a legősibb

nyelv a világon. „Mozes pedig már Palesztinában Schyta származású és Magyar nevű fejedelmeket talált, és elrendezett városokat, és a tudós Egyiptombul költözött zsidóknál nem tudatlanabbakat, s kik közt még Poéták is voltak oly tekintetesek, hogy egynek győzelmi verseit maga Mozes a zsidó nyelvre által tévén, beiktatta a maga szent könyvébe.” Prometheust is magyarnak tartja, mivel a Kaukázus környékén élt. Máskor tudálékos okoskodással próbálja igazolni, hogy a vízözön nem boríthatta be a föld egész felületét. Természetes, hogy nem fogadja el a finnugor nyelvrokonság elméletét sem (finn = moszkvai jobbagy). Sok régi munkából idézett, 1571-ben, 1648-ban megjelentekből is. (Mielőtt végleges ítéletet mondanánk Horváth állításairól, gondoljunk arra, hogy egy évtized múlva jelenik meg a könyvtárban dolgozó, egyetemen tanító Horváth István tollából a Rajzolatok című, a délibábos nyelvészet példajaként emlegetett kötet.)

Feltűnő, hogy a munkában kevés a szépirodalmi jellegű részlet. E témakörrel regényt írt, címe: Barragóné és Zalád. Hosszadalmas, kalandos, nehezen követhető história hun elődeinkről, igen sok történelmi, filozófiai, néprajzi, csillagászati ismerettel bővítve-nehezítve. Múltán maradt kéziratban.

Hasonlóan bonyodalmas Rudolfias című, 1817-ben Pesten megjelent eposza is. Hőse Habsburg Rudolf király és császár. Több oka lehetett, hogy őt választotta főhősül. Az a hír járta róla, hogy a misztikus, alkimista, szabadkőműves gondolatok híve. Talán a szerző az ellene indított vizsgálat után az eposszal az uralkodóházhoz való hűségét is bizonyítani akarta. Ezért is ajánlhatta József nádornak. A történet nehezen követhető: impozáns, megemésztetlen tudásanyagot, földrajzi, történelmi ismereteket szabadkőműves, misztikus elemekkel halmozó munka. Nem véletlenül alig keltett visszhangot.

Hátrahagyott kéziratai is vegyes témakörűek: lélektan, államregény, drámarészlet, kísérlet a reformáció történetének feldolgozására, matematika, fizika. Befogott egy általános lexikon megírásába is.

Utolsó munkája aktuális eseményhez kapcsolódik. 1819. júliusában részt vett Zala megye viharos tisztújító közgyűlésén. Erről írt egy 16 oldalas persziflázst. Címe, utalásai egyaránt bonyolultak: „Az Üstökös Tsillag befolyása a Madár Tartomány éghajlatába. Midőn a Szárnyas Nép magának Előljárókat választta. Július 5. és több napján 1819”. Nem bír különösebb irodalmi értékkel, célzásai a mai olvasónak szinte érthetetlenek. Degré Alajos, a korszak kiváló ismerője fejtette meg ezeket²². Az ő nyomán tudjuk zalai nevekhez kötni a griffet, a sast, szárnyast, karvalyt, verebet, fecskét, a piócat és a többi szereplő állatot. Helyi vonatkozásai miatt a zalai olvasók számára nem érdektelen.

Ekkoriban már mindjobban magára maradt. Sokféle betegsége egyre inkább erőt vesz rajta. 1819. augusztus 12-én kilelte a hideg, ez negyednaponként megújulva tartott egészen decemberig. Ekkor már Nagybajomban tartózkodtak, ahova véglegesen vissza akart költözni. Január közepén megérezte halálának közeledtét. Utolsó napjaiban bedagadt a torka, lát gyötörte, alkalmanként eszméletlensége keserítette feleségét²³.

1820. január 28-án hunyt el, Nagybajomban temették, sírja ismeretlen.

Petrikeresztúron márványtábla emlékeztet ott töltött évtizedére, a megyeszékhelyen utca, zeneiskola viseli nevét, falán rézdomborítású portréjával.

Jegyzetek

Horváth Ádám sem műveiben, sem levelezésében sem használta a Pálóczi előnevet. Csak halála után kezdték így emlegetni.

1. Apja Kazinczy János ref. lelkész, csak névrokona Kazinczy Ferencnek.
2. Kazinczy Ferenc levelezése. Kiadta Váczi János I – XXI. Bp. 1890- 1911. (továbbiakban: Kazlev) XI. 418.
3. Kazlev. XVI. 123 – 124.
4. Zalai életrajzi kislexikon 3. jav., bővített kiadás Zalaegerszeg 2005.
5. Degré Alajos – Szentmihályi Imre: Egy adalék Pálóczi Horváth Ádám életéhez. Göcseji Helikon 4. 1972. 65 – 82.
6. Kazlev. XIV. 15 – 16.
7. Kazlev. IX. 256.
8. Péterffy Ida: Horváth Ádám levelezése poétriáival. Göcseji Helikon 7. 1973. és A Göcseji Helikon költőnői. Sajtó alá rend. és a jegyzeteket írta S. Sárdi Margit Bp. 2002.

9. Rácz Mária: A Göcseji Helikon költőnői. Bp. é. n. 3.
10. Kazlev. XII. 71.
11. A vizsgálat részletes ismertetése és dokumentumai: Vörös Károly: Adalékok Pálóczi Horváth Ádám életéhez. Irodalomtörténeti füzetek 17. Bp. 1958. 38 – 53.
12. Vörösmarty Mihály levelezése I. Sajtó alá rend. Brisits Frigyes Bp. 1965. 216.
13. Uo.
14. Tóth István: A Keszthelyi Helikon nevének eredete. Múzeumi Kurir 33. 7- 8.
15. Kazlev. XV. 80.
16. Ötödfélszáz énekek Pálóczi Horváth Ádám dalgyjűteménye az 1813. évből. Kritikai kiadás jegyzetekkel. Sajtó alá rendezte Bartha Dénes és Kiss József. Bp. 1953. Újabb kiadása: Énekes poézis Katona Tamás válogatásában, Küllös Imola és Domokos Mária tanulmányával, jegyzeteivel. Magyar Helikon 1979.
17. Péterffy Ida: Pálóczi Horváth Ádám három levele Jankovich Miklóshoz. ItK. 1976. 500 – 505.
18. Bartha Dénes az Ötödfélszáz énekek bevezető tanulmányában, 34.
19. Horváth János: A magyar irodalmi népiesség Faluditól Petőfiig. 2. kiadás Bp. 1978. 88.
20. Dobszay László: Magyar zenetörténet Bp. 1984. 257.
21. Szentmihályi Imre: Pálóczi Horváth Ádám göcseji kutatásai. Zalai Gyűjtemény 2. Zalaegerszeg 1974. 71 – 84.
22. Degré Alajos: Pálóczi Horváth Ádám és az 1819. évi zalai tisztújítás. Zalai Gyűjtemény 2. Zalaegerszeg 1974. 43 – 69.
23. Életének utolsó heteiről, haláláról Sárközy István és Kazinczy Klára több levélben részletesen tájékozatta Kazinczy Ferencet.

Pomogáts Béla

Szellemi hazában

(Sulyok Vince költészetéről)

Több mint egy évtizede, Sulyok Vince hatvanadik születésnapja alkalmából meghívást kaptam Ménfőcsanakra, hogy az egykori Bezerédj-kastélyban berendezett művelődési klub vendégei előtt beszéljek a Norvégiába elszármazott ménfőcsanaki költő munkásságáról. Sulyok Vincének a Győr melletti község volta szülőfaluja, és nekem is vannak erre felé rokonaim, sőt Vincével egyszer kiderítettük (Sulyok nagyanyám révén): szegről-végről rokonok vagyunk. Megismerkedésünkre 1981-ben a pécsi Anyanyelvi Konferencián került sor, azóta voltunk személyes kapcsolatban: időnként váltottunk egy-egy levelet és találkoztunk is, ha Vince nagy néha magyarországi látogatásra érkezett. Három esztendeje éppen itt, Ménfőn vehettem részt Vince hetvenötödik születésnapjának ünnepségein. Máskor meg feleségemmel együtt látogattuk meg őket. Két ízben is, először még tágas, Oslo-környéki házukban, másodszor a hetvenötödik születésnap ünnepségek után egy újabb és kisebb lakásban, amelyben barátom és rokonom utolsó éveit töltötte – mint mindig, akkor is szorgalmas munkában: tudományos művek, műfordítások, versek között.

Sulyok Vince korai költészete azokból a hagyományokból táplálkozott, amelyeket a népköltészet, Petőfi és Illyés lírája képviselt. Ihletője ekkor a dunántúli természet és a falusi kisvilág volt: a paraszti munka rendje, az első szerelem, az ünnepek békéje. A nagyvárosi életben, hasonlóan az ötvenes évek vidékről Budapestre került költőkhöz, kezdetben idegenül érezte magát, lassan oldódtak fel szorongásai. Hideg alkonyat című, 1952 őszén Budapesten keltezett versében így beszélt: „Milyen szomorú ez a vasárnapi alkonyat [...] Hajlongó fának támaszkodva nézem a rohanó felhőket. / Körül mind sötétebb lesz. / S magam is mind csüggedtebb és szomorúbb leszek.”. Ezt a „csüggedt és szomorú” világot az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc élményei forgatták fel, nemcsak életrajzi, hanem érzelmi tekintetben is. Igazából még ma sem mértük fel igazán (több mint félszázaddal a forradalom és két évtizeddel a „rendszerváltozás” után), hogy 1956 mi mindent hozott a magyar irodalom életébe. Jelentek meg költői és prózai antológiák, idézgetjük Illyés Gyula, Kassák Lajos, Tamási Lajos, Benjámin László, Nagy László, Buda Ferenc és mások akkor írott verseit, teljes (irodalomtörténeti) képünk azonban nincs arról, hogy

1956 őszének magukkal ragadó, majd hamarosan porba sújtó eseményei miként visszhangoztak a magyar költészetben. Ennek a költői visszhangnak része az a harminckét vers is, amely Kiabálnak a puskák címmel ciklusba rendezve található.

A messze távolban élő költő „ötvenhatos” versei nagyrészt a vereség után születtek, főként 1956 novemberében és decemberében, a forradalom napjaiban aligha volt érkezése a versírásra. Mondanivalójukat, hangjukat is a vereség reménytelenségbe taszító élménye szabja meg: „Napok születnek megfúló napokra. / Magamat marva mérem én az udvart / a konyhától a füstölgő ganéig / s szétpattog a jég a lábam alatt darabokra” – szól az első, Fekete napok című ötvenhatos költemény, „Dombok fölött és nyirkos réteken / leselkedik az ásító halál, / mint fegyverek derengő, hús csöve / szomorú utak fordulójánál” – olvasom az Ősz, 1956 sorait. A költő ekkor menthetetlenül elveszítettnek, jövő nélkülnek érezte magát: „Kiürül végül a világ / s nem vársz remélve holnapodra. / Huszonnégy évem, életed / és jövőd széthull darabokra” – a reményvesztettségnek ezzel a vallomással zárta 1957. januári Kesergő című versét. Azóta is több költeményében tértek vissza a magyar forradalom emlékei, így a most utolsóként közre adott Vérezni kezd a tenger című kötetében olvasható Bennem maradtak... című versében: „Bennem maradtak azok a napok / s halálig vonszoló emléküket / magamban, / a szent örület, a szent megszállottság / napjaiét, mikor szinte bolondul / magammal se, sorsommal se törődve, / csak mentem a sorokban, meneteltem / együtt mindenkiel, és kiabáltam. / Azóta valahogy minden napom / ezek felé a napok felé irányul.”. Sulyok Vince költői világának mindig identitás-alkotó része volt az ötvenhatos élmény, a hűség a magyar forradalom eszméi és eszményei iránt.

A forradalom leverésével rászakadt tragédia a fiatal költőt menekülésre kényszerítette: Sulyok Vince hamarosan átszökött a jugoszláv határon (a nyugati határt ekkor már lezárta a szovjet hadsereg és a kádárista karhatalom), és csak hosszú hónapok megpróbáltatásai után: egy internálótábor módjára berendezett jugoszláviai menekülttábor után sikerült nyugatra, biztonságba és békébe kerülnie. Száz négyszögöl a szabadság című költői ciklusában erről a többhónapos hányattatásról adott számot. Így a gerovói tábor mostoha

viszonyairól: „Gerovoban, egy vad, rosszhírű pontján / a szédelő és kifakult világnak, / nyúlós ködökbe és tömény párába / fulladó szikár hegyek alján” (A körlét este tíz után), vagy arról a szinte lelkiismeret-furdalásos szorongásról, amelyet otthon maradt, börtönbe vagy akasztófára került barátainak, bajtársainak sorsa miatt kellett éreznie: „Pirulásommá lettetek ti, hősök, barátok, / megátkozom – ezerszer gyáva – a bűvő, rejtő / utakat ahol tovaszöktem, mert azt vállalni, / amit ti, bennem nem volt erő és hősiesség”.

Ez az érzés később, Norvégiában is többször feltetszett verseiben, talán ez okozta, hogy Sulyok Vince végül is nem arra törekedett, hogy pusztán beilleszkedjék a nyugati társadalomba, életformába és kultúrába, inkább misszióknak tekintette az emigrációt. Alkalomnak arra, hogy szót emeljen a magyar nép törekvései mellett és egy távoli országban képviselje a magyar kultúra értékeit. Mint a norvégiai kulturális életben előkelő helyet szerzett műfordító, történetíró és könyvtáros mindig nagy szolgálatokat tett a magyarságnak, nos, hasonló szolgálatokat tett mindazoknak a magyar íróknak, a többi között Illyés Gyulának, Sütő Andrásnak, Kányádi Sándornak, Fodor Andrásnak, akik valamilyen irodalmi küldetésben felkeresték Norvégiát. A személyes kapcsolatok fontosságára utal az, hogy igen sok versének írói címzettje van, a többi között Kerényi Károly, Illyés Gyula, Németh László, Cs. Szabó László, Határ Győző, Borbándi Gyula, Fodor András és Dobos László. Ahogy Siklós István londoni, Szőnyi Zsuzsa római, Nagy Pál párizsi vagy Szépfalusi István bécsi lakása, az ő Oslo melletti háza is a külföldre látogató magyarok alkalmi otthona lett. Mindig türelmes és előzékeny házigazdaként fogadta és kalauzolta magyar vendégeit. Érdemes felidézni Fodor András irodalomtörténeti forrásként is jelentékeny naplójának egy bejegyzését (a napló különben két norvégiai utazás alkalmával, 1974-ben és 1976-ban is rokonszenves képet rajzolt Sulyok Vincéről). „Együttlétünk során – jegyezte fel Fodor András – Vincéről is egyre foghatóbb, karakteresebb a benyomásom. Valamiféle humánus individualizmus jellemzi. Mindenekelőtt a toleráns megélés. [...] Másik, ezzel csaknem ellentétes tulajdonsága a kényes szigor.”. Igen, ez a két karaktervonás: a szellemi tolerancia és az erkölcs igényesség üt át versein is.

Vincének az emigrációban született költészete egyszerre ad képet a norvég táj vad szépségéről és a maga személyes elvágyódásáról valami olyan vidékre, ahol dél arany napja fürdeti fényben a tájat és a dolgokat. Téli alkony a tengerparton című költeménye még norvégiai letelepedése korai szakaszán született, a tenger és az északi táj, ennek a versnek a tanúsága szerint, még vad és idegen vidék. Vad, ismeretlen hangok, sötét színek uralkodnak a lírai jelenetben, a költő borzongva néz körül abban a világban, amely most már az otthona. „Kialtoznak a hajó kürtjei / a vígasztalan,

szörnyű szürkességben, / kialtoznak a berekedt sirályok / a vígasztalan, szörnyű szürkességben, / a világítótoronyok / forognak mint az imagepek, / darálják sorsukat: / a zátonyok mindig sötétek”. Hasonló látványt mutat be és hasonlóképpen az idegenség nyomasztó érzéséről panaszkodik az Emberekívüli magányom című költemény: „Papírra karcolom a tájat: kifakult sziklák, / vörös fák közt vörös faházak, pocsolyák mentén / hó hűvöslik, micsoda hó már, szomorú, szennyes. / Így kopik meg végül minden tiszta fehérség, / föléje hűl kékszürke alkony...”.

Ebből a szürke és rideg tájból vágyódott dél magas ege alá, Párizsba, Itáliába, és mindenekelőtt Spanyolországba (Torrevieja), ahová mindig visszatért, ha csak tehette: második otthonát is szerzett ott. Elvesztetten a nyárban című lendületes prózaversében ezt a délszaki tájat örökölte meg, nemcsak a napsugaras tengerpartot, hanem magát a ragyogó világosságot, a nyári fény mitikus erejét: „Áldott Nirvánám, órákból összeálló délszaki pillanat: kimosod belőlem a szavakat, idők és terek tudatát, s mit magamról tudok: kilúgozod te azt magamból, / s üresen, szinte eszméletlenül maradok vissza az elemek kavargó áramában, valószínűtlen-távol mindennapjaimtól, elvesztetten a nyárban, a fehériszűs lángolásban, kővé átlényegülve a kövek közt, föloldva, s mégis időtlenné konzerválódva a sós víztől, a sós levegőtől, / s a fénytörésben mint tükörben pillantok vissza mozdulatlan szédületben és ernyed, teljes átadásban heverő, lángragyúlt magamra”. Az északi homályban a fény mindig mitologikus erejűnek tetszik, a skandináv irodalom is tanúsítja azt az emésztő nosztalgiát, amelyet a hosszú hónapokig párás sötétben élő ember érez a világosság iránt. Sulyok Vince verseiben is állandó szerepet kaptak a fények és a színek, a Mediterraneum fényei és színei. Mégegyszer a fények című költeménye erről az északi nosztalgiáról tesz vallomást: a „fények habzón szétömlő teljessége” iránt.

Valójában két égtáj: észak és dél lakójának tudta magát, ahogy Harmadik haza? című versében jelezte, Magyarország mellett Norvégiában és Hispániában is egyaránt otthonos volt. Ugyanakkor igazából mindkét tájban magányosan és idegenül érezte magát. Északi telek menekültje című versében olvashatók a következők: „Észak és dél kettősségében így élek: / norvég állampolgárként északi / telek menekültje itt – és fizetővendég / e napos spanyol partokon. De (így vagy úgy) / mindkét helyen idegen valamiképpen.”. Egy későbbi, Idegen életem senkiföldjéről című versében pedig a következők olvashatók: „szavaim talán senki se hallja / idegen éveim, idegen életem / senkiföldjéről, hol a sarki fény / ingó függőnye alatt megállok / s múltamba visszakibálok.”.

Szülőhazájához Sulyok Vincét nem pusztán a honvágy kötötte, hanem egy teljesebbnek és igazabbnak érzett élet mintegy mitologikus magaslatra

emelt képzete is. A gyermekkor ménfői kisvilágának tündéri emlékei, a régi ménfői nyarak megőrzött fényei valóban mitikus jelentést kaptak, nosztalgikus érzéseket keltek. Mint hihetetlen látomás című versében a költő az otthoni tájat és szüleinek alakját idézte maga elé, az emlékezetből életre kelő szülőföldet eközben mitikus világosság öntötte el: „Májusi kertek fái / dózsoltek a dombokon / a fény mérhetetlen / áradása alatt”. Ebben az ünnepi fényben szinte mítoszi formát kapott a szülők emlékezetben őrzött alakja is, amint az „északi egek hűs zöldje alatt mint hihetetlen látomás” megjelent: „jön munkában törődött, / fáradt, de égi szépen / mosolygó két szülém felém, / s hánytorgó szavaikban, / átkaroló kezükben / gyújtogat a remény, / hogy jóvátehetetlen / nincs semmi életemben. / Munkából, emberségből / példát adó, felnövelő / Dunántúl, távoli világ: / jön értem a közösség, / hogy megvígasztalja fiát!”

Az otthoni emlékek mitikus és elégikus fényben tündököltek, észak homályában mindinkább ezek az emlékek világítottak. Sulyok Vince, akárcsak az első emigráns magyar író: Mikes Kelemen, megtalálta otthonát a száműzetésben, a hazai tájat, a szülőföldet mégsem tudta elfeledni, odakötötték az ifjúság emlékei, odakötötték nosztalgiai és álmái. Elégia című költeményében szomorú összehasonlítást tett mindennapi környezete és az ifjúság tündéri világa között. A romantikusan gazdag, mégis hideg északon szelíd fényben kelnek életre a gyermekkor meghitt emlékei, a szülői ház, a délutáni tanulás, a tudományokkal vívott küzdelem. Lassan azonban Sulyok Vince is megbékült azzal a világgal, amely számára adatott, a norvég erdők és tengeröblök varázsát is meg tudta érteni. Északnorvég kikötőben című (Fodor Andrásnak ajánlott) verse mutatja, hogy megbékélt környezetével, ha honvágyát nem tudta is felejteni: „hűs év után is milyen / idegen minden itt szememnek / s milyen otthonos ugyanakkor / mégis már, ácsorgok az enyhe / só- és halszagú délelőttben, / ebben a mindenünne köribém / áramló békeségben, / talán örökké itthon már e tájban / s örökké mégis idegenként”.

Ez az idegenség töltötte meg újra és újra nosztalgiával, nem egyszer fájdalommal költészetét, jól tudta, hogy az igazi otthonosságot csak a szülőföldön lehet megszerezni. Tűnődés falhoz szorulva című kései (2004-ben keltezett) versében olvasom a következőket:

Nevemét itten nem ismeri senki
s valószínűleg még az se érdekel senkit,
hogy behűnyt szemmel mért ácsorgok itt
tövében ennek a forró házfalnak,
honnan jöttem ide és hova készülök.
Nem tudják, hogy magyar földön születtem,
nem tudják, hogy mégis norvég vagyok:
útlevellem és állampolgárságom
norvég, noha anyanyelvem magyar,
azaz hol magyar, hol meg norvég,

lakhelyem pedig hol spanyol, hol norvég,
szülőföldemre turistaként járok,
mert hazámnak nincs másképp szüksége rám.

Sulyok Vince egyszerre érezte magát idegennek és otthonosnak választott hazájában, ez a kettős érzés alakította ki költői identitás-tudatát. Két otthona is volt: a ködös északi országban és a ritkán meglátogatott szülőházában, igazi otthonát mégis emlékeiben és álmaiban találta meg. Szomorú vallomást tett a száműzetés lelki következményeiről, 1991-es Hazád és anyanyelved című verse az idegenség nyomasztó közérzetét fejezte ki: „Jaj annak, akit sorsa kiszakít / hazájából, anyanyelvéből, / de ezerszer jaj annak, aki kész / feledni mindkettőt; mert új hazát / s új anyanyelvet cserébe nem ad / a másik ország, ahol élsz s az új nyelv, / bárhogy betölti mindennapjaid! / Míg neved magyar, idegen maradsz, / míg múltad magyar, idegen maradsz, / bárhova vet a sorsod!”

Ebben az idegenségben mégis létezik egy haza (Norvégia, Spanyolország, Magyarország mellett), és ez az anyanyelv és a magyar irodalom. Bizonyára nem lehet a véletlen műve, hogy több alkalommal is költői vallomást tett az anyanyelv megtartó ereje mellett, így imént idézett Hazád és anyanyelved című költeménye mellett Anyanyelvem maradék szavai című kései (2008-ban írott) versében. Ebből szeretnék idézni végezetül:

A szavak, anyanyelvem
maradék szavai – miért
örködom oly féltőn fölöttük
továbbra is, hisz fél százada már,
hogy a sors kitepte gyökerüket
a szülőföldből, s ami élve maradt
közülük, dugdostam mindegyiket
sietve az idegen földre, idegen
északi kertem hideg talajába.
[...]

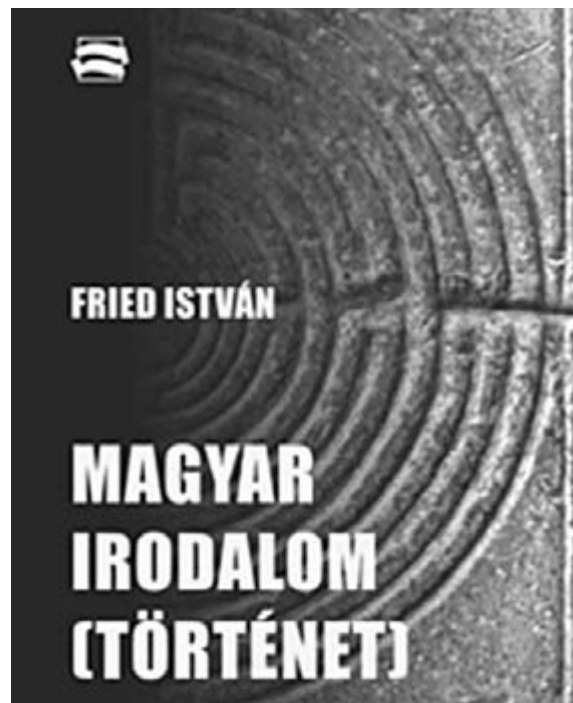
Azóta velem korosodnak és kopnak.
És most már örökjogon enyéme.
Hazámból csak ők maradtak velem.
Hazámból csak ők jöttek el velem.
S halálunkban is egyik maradunk.

Ezek a sorok mintegy végső vallomásként, költői és emberi testamentumként fejezik ki a norvégiai magyar költő és az anyanyelvi kultúra egyszerre végzetes és éltető kapcsolatát. Sulyok Vince, miként az emigrációs magyar irodalom legjobbjai: Cs. Szabó László, Szabó Zoltán, Határ Győző és mások, az anyanyelv által megjelölt szellemi hazában („haza a magasban” – mondotta volt Illyés!) találta meg igazi otthonát. És midőn költészetében személyes naplót írt a száműzetés tapasztalatairól és keserveiről, valójában ezt a szellemi hazát teremtette meg.

Büky László

Fried István: Magyar irodalom(történet) – Fejezetek a magyar irodalmi modernség történetéből

A kötet cím el is igazítja az olvasót, és valamelyest – mondhatni – meg is téveszti. A hagyományos irodalomtörténetre való utalás ellenére ugyanis, amint az alcím mutatja, tizenhat tanulmány sorakozik Fried István legújabb könyvében különféle témakörökről. A Bevezető, avagy a szerző maga mentsége, jobban mondván mentegetése című megnyitás (5–8) tájékoztat a megtévesztésről. Ugyanis a Herder-díjas professzor elmondja: „[...] mást se tettem elmúlt évtizedeim során, mint megkísérleltem az irodalomtörténeti munkálatokhoz való hozzájárulást, tudván tudva, hogy a hagyományosnak tekintett irodalomtörténet fölött több okból eljár az idő”; a részletkutatások összessége helyébe különféle szerzők különféle alkalmakra készült különféle indíttatású, háttérű, különféle kontextusokra figyelő értekezéseit, esetleg esszéit tartja az irodalomtörténetek egymásutánjának (5). A Pannon Tükör olvasóinak korábban (2007/1: 49–50) bemutatam már Fried István egyik tanulmánykötetét (Szomjas Gusztáv hagyatéka, Budapest, 2006), és akkor is utaltam arra, hogy a szerző nem a hagyományos monografikus feldolgozásmódot követi, hanem az egyes Krúdy-munkákat elemző dolgozatai állnak össze pályarajzzá, amely pályarajzot az időrenden kívül az egyes művekben fölmerülő elbeszélői probléma tart össze. Friednek Márairól szóló könyvei is példák lehetnek az efféle kisdolgozásra és földolgozásra: Siker és félreértés között – Márai Sándor korszakok határán, Szeged, 2007 (ismertetésemet l. Forrás XXIX [2007.], 7–8. szám, 168–71); Író esőköpenyben – Márai Sándor pályaképe, Budapest, 2007 (ismertetem: Magyar Nemzet 2007. április 28., 35). Ezekben a tanulmánykötetekben is megfigyelhető az, hogy a szerzőt – mint írja is – főként az érdekli, „[...] ami jórészt kimaradt az eddigi vizsgálódásokból. A hiányok érdekelnék, pontosabban az, amit hiányként értékelhetek”. Így azután Fried tanulmányainak és tanulmányköteteinek rendre valamilyen probléma áll középpontjában, így alakul Verseghytől, a XVIII. századtól szinte a máig az „irodalom(történet)”, amely az új és új szempontok fölvetése és fölvetődése okán lezárhatatlan és befejezhetetlen.

Az említett Verseghy Ferencről szóló tanulmány a Kazinczyénál jóval földközelibb klasszicizmusát taglalja. Verseghynek Égfi Ferencz című, befejezetlen – egyes részei kiadatlanok – verses regénye „az antikvitás embereszményének a XIX. századi magyar ideává átköltött változatát utasítja el, hogy egy, a hétköznapi életben megvalósítható életfelfogás poézisével szolgáljon” (17). Fried Verseghy kísérletében Goethe Hermann és Dorottyájának mint a polgárosított antik eposznak magyar megteremtését látja.

Kazinczy és Vörösmarty munkássága között helyezi el a tudós szerző Kisfaludy Károlyt, aki időben nyilván ott van, és műfaj-történetileg is (27). Így a Kazinczy-epigrammák tárgyát átvéve, módosítva, más viszonylatrendszerbe helyezve részben éppen Kazinczy

ellen fordítva ír ebben a műformában, és új a Széchenyi kezdeményezte lóversenyek díjnyertesének költött vers, amely ugyan közvetve a hazai haladást szolgálja, ám nem „haza-puffogtatás” módján. Kisfaludy Károly megpróbálja létrehozni a nemzeti színjátékot. Színműveiben példát ad a művelt, európai viselkedésre, műveltségre a parlagiasság ellensúlyozása céljából. A magyar nyelvű vígjáték kiállja a versenyt a német színház jobb darabjaival is. Kisfaludy Károly fő formáját ezzel is összefüggve az irodalompolitikusai tevékenység adja (36).

A Kisfaludy Sándor és a nyelv elégtelensége című tanulmányban (38–59) a költő Kesergő szerelem-ében a test, a szemek, az arc, a haj, a kebel és így tovább a „kellemek”-nek – mint Kisfaludy írja – „bár mely nyelv birtokában | nem lelődnék neveik”. A magyar költői nyelv akkortájt mutatókhoz viszonylagos szegénysége találkozik a költő egyszer használt nyelvi megoldásainak többszöri alkalmazásával. A szív feneké szókép három-négy adata is ezt mutatja (pl. „Nincs elme, mely megmérhetné [...] | Az emberszív fenekét, | Ezer titkos rejteket”; „Így hal szívem fenekén | A remény”). Ez is azt a benyomást erősíti, hogy nem talál minden érzelmi-gondolati állapotra és helyzetre megfelelő kifejezést a költő. Ámbár éppen a szív főnév nagy megterheltségű a lírában, a XX. századból is van példa, Füst Milán lírájának minden második darabjára jut egy előfordulás, megvan nála a szív feneké metafora is: „[...] mosolyod őrijt | S hogy talán sugárzó uszályod e mély csend a szívem fenekén!” (Füst Milán: Upaniszada, Nyugat 1920:1126; vö. Büky László: Képköltés és képrendszer Füst Milán és Karinthy Frigyes költői nyelvében, Akadémiai K., Budapest, 1989., 61). A tanulmányíró azonban kimutatja, hogy Kisfaludy Sándor valóban nem találta meg a költői névadás formáit, csupán „egy-egy strófa erejéig volt képes felülemelkedni szókincse és képzelőereje szűköségén” (56). A megnevezhetetlenség az idill szituációját jelenti, ezért akarta is, nem is Kisfaludy a megnevezést, amely kivezetett volna az ismeretlen világba.

A Vörösmarty Mihály romantikájának a kelet-közép-európai vonásait megrajzoló fejezetben egyebek mellett France Prešeren, Mickiewicz, Karol Hynek Mácha vonatkozási pontjai a szerzőnek, a koraromantikus költészetfelfogást szembesítették a nemzeti irodalmi hagyománnyal, s így rendszert alkottak és egyúttal meg is tagadták azt (74). Az európai romantika fordulóján született Csongor és Tünde Fried elemzésében epikai, drámai és határozottan lírai korszakot előlegez, irodalmat és zenét találkoztat (94). – A Vörösmartyval szemben önálló irodalmi „atya” szerepkört (ki)követelő Petőfi Sándor (95–105), illetőleg Petőfi modernsége (106–16) is külön fejezet. Fried irodalmi gondolkodásmódjára jellemző, hogy kimutatja: Petőfi (Heinéhez hasonló módon) a romantika romantikus kritikáját végzi el, Fried István megállapításait a széles körbe való kitekintés révén

is igazolja, Schlegel-fivérek, Matthison, Madame de Staël és mások kínálják számára az értelmezői hátteret.

Madách Imrével foglalkozva a szerző rámutat, hogy Az ember tragédiája nemcsak a magyar irodalomban jelent fordulatot, hanem a szomszédos népek irodalmában is, Fried Njegos, Zmaj, Hviezdoslav és mások tevékenységéből veszi a bizonyítékokat.

A már említett Krúdy-monográfia mellett és után is van az irodalomtudósnak mondandója az álmok és (el)múló idő művészeről, Krúdyról, akinek a Palotai álmok című regényének értelmezésébe vezet el az egyik tanulmány (130–8). A századforduló valóságához és látszatához „hozzaálmódott” – ez Krúdy kulcsszószerű igéje a műben – kis dunántúli állomás, Várpalota rárajzolódik a magyar irodalom térképére. A történet, a mese lehetősége az elbeszélés, a történet létrejöttét eredményezheti, a meseinek véltből kibontakozik a hétköznapni, a reális.

Kosztolányi Dezső Aranysárkány című regénye értelmezéskíséretének végeredménye: a regényt „[...] átjárja a mesei-mitológiai – a szakralitás körébe tartozó utalások – anélkül, hogy »rendszerbe« foglalódnának” (151). A kispolgári létre vagy létértelmezésre rá van építve a mítoszbefogadás, efféle megoldásokat Heinrich Mann, Márai Sándor is alkalmazott. Fried bizonyos kapcsolatokat mutat ki Giorgione (Zorzi Castelfranco) A három filozófus című képének szimbolikájával, Kosztolányi is egy érzésgócot bolygat meg, bonyolult eszmétársítási rendet alakít ki.

A kötet József Attila-tanulmánya – József Attila meglelte-e hazáját? (158–66) – azt állapítja meg, hogy a költő a korabeli magyarságversek, hazafias versek témaköre vonatkozásában is megújította a magyar lírát (Születésnapomra; Hazám; Ime, hát megleltem hazámat), európaisága tudatában a végsőkig magáénak érzi és tudja a hazát.

Márai Sándor kispróza fordulatáról (167–83) és az író Béke Ithakában című regényéről (184–213) értekezik a szerző a továbbiakban. A három szereplő által elmondott események hőse, Ulysses egy Franz Kafka főhőssel, A kastély földmérőjével, K.-val kerül Fried gondolkodásmódja révén kapcsolatba. Sem K., sem Ulysses nem jut el az idill békéjének otthonában.

Faludy György, Kertész Imre, valamint Lövetei László munkásságának egy-egy részletével foglalkozik a három utolsó tanulmány, s egyúttal a mába ér a Verseghyvel indított „Magyar irodalom(történet)”, amelynek – meggyőződhetik róla az olvasó – nemcsak az itt vázlatosan bemutatott íve, hanem a föntebb említett eljárása jellemző a szerzőre, hiszen a tanulmányozott írók, költők, illetőleg műveik széles, világirodalmi összefüggéseket földéző értelmezésekben, magyarázatokban jelennek meg.

(Tiszatáj Könyvek, Szeged, 2010.)

Gyutai Csaba

A máig élő Székely apokalipszis

Ferenczes István, József Attila-díjas költő a közelmúltban Zalában több helyütt hangulatos közönségtalálkozó mutatta be az általa szerkesztett, nívós Székelyföld című csíkszeredai folyóiratot.

Most nem a különösen nagy példányszámban – 1900 – megjelenő, egyik legjobb, legszínvonalasabb, magyar kulturális lapról szólnék, hanem az alapító főszerkesztő egyik legjelentősebb munkájáról, a Székely apokalipszis című riportregényről.

A mű különösen aktuális, hiszen a trianoni tragédiából következően számos esemény mérgezte múltunkat és teszi gyötrelmessé jelenünket. S különösen így van ez az elcsatolt területeken...

Most a 90. évforduló és az újonnan elfogadott nemzeti összetartozásról szóló törvény alkalmat kínál számunkra arra is, hogy a magyar történelem egyik legtragikusabb eseményének irodalmi vetületeibe is beletekintsünk. Itt nem a bőséges irredenta romantikára gondolok, hanem az olyan nagyszerű teljesítményekre, amelyet Ferenczes Székely apokalipszis című riportregénye is jelent.

A második bécsi döntéssel az anyaországhoz visszakerült Észak-Erdélyt Magyarországnak nem sikerült megtartani. Az újbóli elvesztést kísérő történések sorában borzalmában, tragikusságában mindenképpen kiemelkedett a Csíki-medencébe bevonuló román Maniugárda dúlása. Az embertelenül fosztogató szabadcsapat örökre keserű nyomokat hagyott a csíki székelység lelkében.

Ezt a szomorú időszakot dolgozta fel riportregényében Ferenczes István.

Igyekezett minden élő szemtanút, érintettet szólásra bírni. Fizikailag is hatalmas teljesítmény lehetett az eseményeket átélők összegyűjtése, és ennél még nagyobb a velük élő félelem legyőzése. Az emlékezet ugyan néha kissé megváltoztatta az események menetét, de a több szereplő által elmesélt történetből végül mindig ugyanaz a kép rajzolódik ki.

A románok 1944. augusztus 23-án kiugrottak a háborúból és a német oldalról átálltak az oroszokéra. A front és a Vörös Hadsereg Székelyföldön való átvonulását követően a Maniu-gárda úgynevezett „partizánvadász” céllal végigrabolta, dúlta a székely falvakat. Valójában azonban nem bujkáló partizánokat kerestek – ilyenek nem is voltak –, hanem, mintegy bosszúként a 2. bécsi

döntésért, elsősorban a magyarokon akartak elégtételt venni a terület időleges elvesztéséért. A regényből kiderül, hogy magyar katonai felszerelést, ruházatot, magyar jelképeket, fegyvereket kerestek. Ha egy, a háborúban elszegényedett csíki parasztemberen meglátták a jó minőségű magyar katonaiöltözetet, sokszor éppen szántás közben, akkor jó a ruha viselője vagy megúsza egy kiadós veréssel, vagy rosszabb esetben az életével is fizethetett. A magyar trikolorszalagot megettették, a fegyverért halál járt, még ha 84 éves öregasszonynál találtak is puskát.

Csíkszentdomokoson 11 embert végeztek ki az új román honfoglalók. Az ő történetüket alaposan megismerjük, és olvasóként szinte velük szenvedjük végig. Mindezt az első 100 oldalon megdöbbentőnek találtam, azt követően viszont az ismétlődő borzalmak már nehézkessé tették az átélést.

Ferenczes István jól tudja, hogy a történelemben nem minden fehér és fekete. Nem minden román volt gárdista, közöttük is voltak tisztességes magyarbarát emberek. Igaz, hogy ők általában vegyes házasságban éltek. Ezekre is találunk példákat a regényben.

A mű maga a hűség. Hűség a szülőföldre, hűség a családnak, hűség a székelységhez, hűség a nemzethez és természetesen a történelmi pontosságához. Ahogy egy másik írásában vall erről: „A sokasághoz ragaszkodni: kötelesség, kötelezettség, hűségnek lenni a kevesekhez: jog... de enélkül az emberségpróbáló hűség nélkül egyetlen leírt sorod sem lehet igaz”. Mindebből könyvével, könyvében maga is szép példát mutat.

A regény izés székely nyelvjárásban íródott. Ettől azonban a hazai olvasó számára sem avítas a szöveg, sőt inkább a patinája erősödik. Ferenczes jó érzéssel folytatja azt az erdélyi prózai, elmesélő hagyományt, amelynek Tamási, Nyíró és Wass Albert voltak a legnagyobb mesterei.

Bevezetésként a kötetben a témához illeszkedően négy rövidebb írás is található. Figyelemreméltó, hogy a könyv teljes tartalma részletekben már megjelent a 90-es évek elején Erdélyben. Valljuk meg őszintén, Ferenczes szövegei a román nemzeti önképre némi „szepelőt” is felrajzoltak. Ennek ellenére a véleményszabadság ottani, korabeli fokát is jól jelzik, hogy a szövegek nyilvánosságot kaphattak. Gondoljunk csak el, hogy Magyarországon például Rózsás János Gulag-regénye, a Duszja nővér, csak 1995-ben jelenhetett meg. A munkásörtség tevékenységét bemutató őszinte írással pedig napjainkban is csak elvétve találkozunk. Romániában a múlttal való szembenézés mintha nyíltabban elindult volna – ott már lusztrációs törvényt is elfogadtak –, mint nálunk, és ebben a folyamatban az erdélyi magyarság úttörő szerepet játszott.

A könyvben a szörnyűségek egész tárházával találkozunk: 14 éves gyerekeknek kell részt vállalni a halottak eltemetéséből, a méltó végtisztességet

nem kapják meg a kivégzettek. A visszaemlékezések pasztikusán, drámai erővel adják vissza a megalázott, kifosztott falu, Csíkszentdomokos felajzott hangulatát. Ezt a szép felcsíki települést csak arról szokta az átlag magyar ember megjegyezni, hogy itt született a székelyek „pápája”, „Mindszentyje”, az erkölcsi tartás, a nemzeti kitartás őszinte, nagy alakja, a kommunizmus, ateizmus és a magyargyűlölet elleni harc apostola, Márton Áron katolikus püspök. Ideje Ferenczes István szövege után erre a büszke magyar falura másként is tekintenünk: Csíkszentdomokos megalázottságában is az erkölcsi tartás szimbóluma, a székely apokalipszis egyik legfontosabb helyszíne.

A Maniu-gárda, az elbeszélők szerint nagyon szedett-vedett társaság volt. Mérnök, tanár és egyszerű parasztember egyaránt előfordult közöttük, de az egyik megszólaló így együtt, nagy csürhének nevezte őket. Az érzéketlen gonoszsággal, féktelen terrorral megjelenő horda tagjai között is voltak azonban érző és Istent féltő emberek, akik felmérték a gyilkosságok erkölcsi terheit és megszólalt lelkükben az örök fékezőerő, a lelkiismeret.

Céljuk mindenféleképpen a megfélemlítés, az új hatalom erejének és brutalitásának érzékeltetése volt. Ami akkor talán időlegesen sikerülhetett a román főhatalomnak, az mára megtörik a székely-magyar öntudat gátján, mely az egész világ előtt a helytállás, a kitartás, az erős nemzettudat szimbóluma lett.

Csíkszentdomokoson, a Gábor kert nevű falurészen, a gyilkosságok helyszínén, emlékművet emeltek az áldozatok emlékére. Az igazi, ércnél maradóbbr emlék azonban Ferenczes István megrázó, felkavaró regénye.

(Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2002.)

Turbuly Lilla

Kötések és kötődések

(Ferdinandy György Egy sima, egy fordított c. kötetéről)

Ferdinandy György kalandos életű, világjáró íróink közé tartozik. 1956-ban, huszonegy évesen hagyta el Magyarországot. Először Franciaországban élt, majd a trópusokra, Puerto Ricoba költözött, az ottani egyetemen tanított évtizedekig. Amikortól azonban lehetett, folyamatosan járt haza, és jelenleg is ingázik két otthona, Budapest és Miami között. A tanítás mellett dolgozott a Szabad Európa Rádiónál, szerkesztett lapot, de elsősorban írt. Mostanra tekintélyesre hízott francia, spanyol és magyar nyelven megjelent köteteinek jegyzéke. Bár publikált regényeket és versesköteteket is, fő műfaja mindig a novella volt és maradt. Gyakran választ önéletrajzi indíttatású témákat, ír a menekülsorsról, az idegenségérzetről, a számunkra egzotikus trópusi életről.

Új kötete tárgyául azonban a lehető legközelebbi és legszemélyesebb témát választotta, amit csak íróember választhat magának: édesanyjának állít vele emléket. Ezzel pedig kapcsolódik a jelenkori irodalmunkban az aparegényeket követően megjelent anyaregények sorához. Esterházy Pétertől a Semmi művészet, Rakovszky Zsuzsától A hullócsillag éve, Vajda Miklóstól az Anyakép amerikai keretben – hogy csak néhányat említsünk az utóbbi évek terméséből. Persze, Ferdinandy György sem csak az édesanyjáról ír, hanem felvázolja az egész családot, a bajorországi Rothenburgból a Felvidékre vándorolt német és a Kassa környéki magyar ősöket, az építész dédapát, aki a Millennium környéki építkezési lázban már Budapesten dolgozik, és megveszi azt a sashegyi barackost, ami a következő nemzedékeknek már az otthon, a tősgyökeres budaiságot jelenti. A szerző édesanyja néhány rövidebb kitérőtől eltekintve itt élte le az életét, ahogy Ferdinandy György is innen indult el, majd ide tért vissza.

„Amit benned szeretek, az az ambíció és az idealizmus. Maradj mindig ilyen, és mindenki szeretni fog.” Ezt az idézetet választotta mottónak az író édesanyja emlékkönyvéből, mert találónak érezte egy valamikori barátnő jellemzését. Kellott is ambíció és idealizmus ahhoz a kilencven évhez, ami Rejtő Erzsébetnek adatott. Pedig konszolidált, polgári nyugalomban indult az élete. Férjhez ment egy orvoshoz, született három gyermekük. De a házasság nem sikerült, elváltak, aztán jött a háború,

Ferdinandy György
EGY SIMA,
EGY FORDÍTOTT

SAJÓ
SAPLO

amit három kisgyerekekkel kellett valahogy túlélnie. Később a családi házat idegenekkel kényszerült megosztani, jöttek a társbérletek, lakáscserék, neki maradt a garázs vagy a régi alagsori lakás, a gyakran változó ilyen-olyan munkahelyek, hiába tudott nyelveket, hiába szerzte sorban a képesítéseket. Pedig orvos szeretett volna lenni, vagy színésznő, mint fiatalkori barátnője, Muráti Lili. Ami azonban az emlékkönyvi „jóslat” második részét illeti, arról már nehéz megmondani, mennyire vált valóra. Ferdinandy György egy nagyon ellentmondásos, az idealizált anyaképtől és anya-fiú kapcsolattól igencsak eltérő képet rajzol meg a kötetben. Persze, édesanyja is vágyott a szeretetre, nem véletlen, hogy legkedvesebb

könyvében, az Ady Endre verseit tartalmazó kötetben is a „Szeretném, ha szeretnének” sort húzta alá. De ő maga nem tudta kimutatni az érzelmeit, még a gyermekei felé sem, inkább elküldte a közeléből az embereket, légüres teret teremtve maga köré. A fiát is hol intézetbe küldte, hol Belgiumba, ahová kis híján örökbe is adta, de az is igaz, hogy mégis ő volt az a Magyarországhoz fűző erős kapocs, aki miatt a fiú mindig hazatért. Aki az utolsó percben mégsem adta be az örökbefogadáshoz szükséges okmányokat, aki később a fia után utazott Franciaországba, hogy hazahívja, igaz, ezt már nem merte elmondani neki. Aki vég nélkül írta a leveleket a trópusokra, és minden vasárnap várta a fia telefonját. Ahogy a könyv végén az író mondja: „Köszönöm, mutti, hogy nem szedte a nyakába a világot. Hogy itt maradt.”.

Ezzel azt a hosszú, soha el nem szakadó pályát adta meg a fiának, ami egy írónak elengedhetetlen ahhoz, hogy az anyanyelvétől ne távolodjon el. Bár Ferdinandy György külföldre kerülése után néhány évvel francia nyelven írt novelláskötettel (*L'île sous l'eau* – Sziget a víz alatt, 1960) debütált az irodalmi életben, amire mindjárt egy francia irodalmi díjat is kapott, 1965-től már magyarul írta műveit. Persze, nem csak a nyelvtől, hanem az itthoni valóságtól való elszakadás is nagy kihívás elé állítja az emigráns írókat. A szerző erről így vallott *Mammuttemető* – magyarok a trópusokon című kötetében: „Mit tehet az író, ha megutálja saját lelkiállapotait? S ha ráadásul – idegenben – az anyanyelvvél együtt cserbenhagyta a hazai valóságanyag? Egyszemélyes szociográfiába kezd, a körülötte kallódó életekből teremt dokumentumokat.” Ez a megközelítés aztán uralkodóvá válik életművében, és lényegében az *Egy sima*, egy fordított is a személyes életrajz irodalomgyűjteményének példája, ahogy az édesapjáról írt, 2007-ben megjelent, *A bolondok királya* című kötet is.

Ami az *Egy sima*, egy fordított műfaját illeti, nem könnyű meghatározni. A szerző sem jelölte meg, alcímként annyit áll a cím alatt, hogy „Anyám”. Az olvasó valószínűleg mégis regényként kezdi el olvasni, és az első fejezetek nem is cáfolnak rá erre a várakozásra. A villanásnyi gyermekkori emlékeket felvillantó felütést (Három snitt) követően ugyanis az első nagy fejezet, A napos oldalon alfejezetei lineárisan haladnak, a családtörténet felvázolása után a II. világháborún keresztül az azt követő évekig veszik sorra az édesanyjával (és persze óhatatlanul a szűkebb családdal) történeteket. Később azonban ez a linearitás fellazul, és inkább a témaközpontú megközelítés válik uralkodóvá, mint például a házról vagy a kutyákról és az édesanya kutyákhöz fűződő szoros viszonyáról szóló fejezetben (*Pici kutya*). Egy idő után határozottan érződik a szövegben, hogy rövidebb írásokból, novellákból fűzték össze, amelyek nem egy időben íródtak, és az „ezt már olvastam valahol” ráismerés megerősíti a sejtést, hogy az egyes fejezetek nagyrészt már megjelentek

különböző folyóiratokban. Ebből következik, hogy vannak ismétlések is a szövegben, ugyanaz a történet több más kontextusban is előkerül. Zavaróvá azonban csak akkor válik, ha a figyelmes olvasó apró eltéréseket vesz észre ugyanannak a történetnek a kötet különböző pontjain való felbukkanásakor. Egyetlen példa: a szerző leírja, hogy amikor édesanyja először látogatta meg őt és új családját Franciaországban, elé utaztak az osztrák-magyar határra. Az *Amnesztia* című fejezet szerint ezt még egy gyermekkel tették, a *Ház* című fejezetben viszont ugyanerről az szerepel, hogy már két gyermekkel utaztak oda. Egy jó szerkesztő az ilyen és ehhez hasonló következtelenségeket, a néhol feleslegesnek tűnő ismétlődéseket kigyomláshozna volna a szövegből, de az impresszum szerint csak tördelőszerkesztője volt a kötetnek. Mindez azonban alig ront a kötet „élvezeti értékén”, amelynek legfőbb összetevője Ferdinandy György egyéni, a személyes történetmesélés képzetét keltő, oldott, érzékletes stílusa.

Tanulságos és szívszorító olvasmány *A telefon* című fejezet, az egyetlen az egész könyvben, ahol az egyes szám első személyű elbeszélés egyes szám harmadikra vált, és az anya addigra már megismert időskori életét, mindennapjait és halálát egy eltávolító gesztussal, a személyes, szociografikus megközelítést objektíválva és fikcióvá alakítva írja meg a szerző. Ahogy nyilván az egész könyvvel is az a szándéka, hogy visszatekintve, egy kicsit már távolabbról próbáljon rálátni édesanyja sorsára, és próbálja megérteni, hogy amit szeretetlenségnek hitt, az valóban az volt-e, vagy éppen valami egészen más, a szeretetért és elfogadásért folytatott szemérmes harc, segélykiáltás, amit ő maga sem hallott meg soha. És hogy az édesanyjával készült utolsó közös fényképen oly annyira szembetűnő külső hasonlatosság mennyiben jelez egyben belsőt is. *Egy sima*, egy fordított. Az egyik legegyszerűbb kötőfajta, de az egymás mellett sorakozó szemekből kirajzolódik egy mintázat, ahogy az egymásnak sokszor ellentmondó jellemvonásokból egy asszony arcéle, sorsa, kötődései. Olvasva arra készítek, hogy átgondoljuk a saját kötődéseinket, azt, hogy értjük vagy félreértjük a hozzánk legközelebb állókat, és hagyjuk-e, hogy minket megértsenek.

(Magyar Napló – Írott Szó Alapítvány, Budapest, 2010.)

Somogyi Zoltán

Efézusi anzix

(Kaj Ádám Magánevangeliumok című kötetéről)

A jelzőkkel vigyázni kell, mert gyakorta pusztán csak jó- vagy rosszindulat kérdése, hogy valamit karcsúnak, sudárnak, filigránnak vagy épp soványnak, vérszegénynek, gebének titulálunk. Kaj Ádám bemutatkozó verseskötete decens, vékony, fekete fűzetecske, olyan, mint egy örök darab kisestélyi egy fiatal nő gardróbjából; csakhogy az a test, ami ezt a ruhát viseli, a kötet tartalma, csontvázrendszere, sokkal inkább egy aszkézisre, ugyanakkor élvhajászatra is hajlamos, eszkatológia és más végső dolgok iránt érdeklődő, az asztrál-világba is kiruccangató, önmagát kereső személyiség lenyomata. Ez a személyiség természetesen még nem rendelkezik kész válaszokkal, így nem is tud elég karizmatikus lenni; vagyis nem markáns a karaktere ahhoz, hogy meggyőzően hirdessen prófétai téziseket. Szerencsére, vagy ösztönének hála, nem is teszi. Mert akkor érdektelen és hiteltelen lenne minden sora. Így viszont a bizonytalankodások, és szerteszét tartó érdeklődés által tágra nyitott témahorizonton körbetekintve kirajzolódik egy olyan sarjadó költői világ, ami megindokolja, hogy miért volt szükségszerű megjeleníteni a Magánevangeliumokat.

Persze egy önálló kötet elsődlegesen nem tesz mást, mint legitimálja a szerzőt a környezetébe és a világ elé, és biztosít neki egy olyan státuszt, ami kissé megkönnyítheti azoknak a munkakörülményeknek a kialakítását, amelyek számára az alkotáshoz szükségeltetnek. Ennek jegyében Kaj Ádám köteté elkerülhetetlenül válik egyúttal költői tevékenységeinek portfóliójává is, amelyben a szerző megmutatja, mennyire sok mindent tud már, hány hangszerezen és szólamokban képes játszani. Nagyon sokféle, sok ízű, formailag és tartalmilag is teljesen változatos versek sorakoznak egymás mellett. Vannak szerepversek, melyekben a költő Ovidius, Odüsszeusz, Verlaine alakjába bújik bele; és vannak nagyon személyes költemények, melyek a gyermekkort idézik meg, majd az egyetemista létet, a családot és a szerelmeket, a fiatalság élményeit, vívódásait, kudarcait. Kaj formaérzéke már-már imponáló, hiszen a kötetben vannak tagolatlan verstestű művek, és rövid meg hosszú strófájúak is; műfajilag pedig az episztolától kezdve a zsoltáron, az ódán, az imán, a himnuszon, az ars poeticán, a képversen

át a mikro-ciklusokig több minden; nem is beszélve a rímképletek nagy számáról. Talán nem is igazán található két egyforma alakzatú vers az egész kötetben. Olykor azonban ez a nagy változatosság üres játékká válik, és tét nélküli versmutatványokat produkál.

A kötet szerkezete is átgondoltnak mondható, szinte dramaturgiája, sőt, liturgiája van. Négy részre osztja a kötetét Kaj Ádám, a Test, a Lélek, a Világ, és a Mindenség evangéliumára. A cím: Magánevangeliumok, többértelmű szó. Benne van az, hogy a költő személyesen hirdeti az örömhírt, a saját, egyedileg magáévá tett hitét, a vallásosságot oly formában, ahogy ő értelmezi; de jelenti azt is, hogy a hír, amit a világba kikiabál, az a saját művészetének öröme. A kettő persze nem választható el egymástól élesen, hanem áthatják, és kölcsönösen megtermékenyítik egymást. A négy evangélium sorrendje a kicsitől a nagy felé haladást mutatja, a fizikai dolgoktól az eszmék felé törekvést, a belső, meghitt terekből a végtelen – és előbb bensőségességét elvesztő, majd isten személyes közelségbe hozásával újra megtaláló – távlatokba költözést.

A Test evangéliumának témája a testiség, a szerelmi hevületek, az érzéki vágyak, a taszítások és vonzódások hullámvasútja. Ebben a részben visszatérő motívum az

alvás, az álmodás és a felébredés; meg a párna tisztasága, melyen emlényomot hagy az éjszaka, illetve az ágy melegsége, és az abból való kiszállás illúziókat összezúzó hidegsége. A hűség és hűtlenség, a féltékenység és kedvesség feloldhatatlan ellentétpárjainak háttérben pedig a test és lélek örök dialektikája húzódik meg. Több versben is zavarba ejtő vonásként jelenik meg az intimitást szétszaggató kíméletlenség, vagy olykor kegyetlenség, ami erőszakos, gőgös férfiútságként ölt formát. Ez a szerelemfelfogás kamaszosságáról árulkodik.

A Lélek evangéliumában már sokkal több szó esik a múlttól, a családról, a gyökerekről, a hagyomány fontosságáról. Ebben a részben olvashatjuk a három szerepverset is, ami utalhat a nagy költőkkel érzett lelki rokonságra, és mutathatja a kanonizált irodalomhoz való csatlakozás vágyát is. Hangsúlyossá válik az utazás motívuma is, szoros korrelációban a bolyongással és útkereséssel. Többször felbukkan a peron szó is, ami a várakozás helye, de egyben olyan megálló is, ahonnan a megtett útra lehet reflektálni.

A Világ evangéliuma összefoglal és visszautal az előzőkre, de tovább is lép, egyszerre haladva befelé, a lélek irányába, és kifelé is, tágítva a teret, kimozdulva a szobákból a természetbe. Ismét úgy szerepel a szerelem, mint ami megsebezi az embert, de új színként megjelenik a szexuális tartalmú sorok között a keresgélés unalma. Feltűnően gyakran indulnak a versek a reggeli ébredéssel, amikor a fényekben másként látszanak a dolgok, és az éjszaka varázsa megszakad. A hajnal átvilágítja, megröntgenezi a kapcsolatokat, és kirajzolja a beteg góccokat. A sötét összehoz: a fekete éjszakában tapogatózni kell; a fény viszont eltávolít, óceánt nyit a testek közé. „A fény tesz különbözővé minket” – írja Kaj a Szombat című versben. Erősödik a dialektika is. Nem csak a fény és árnyék, illetve a test és lélek ellentétpárok szerepelnek, hanem megjelenik a hang és a némaság oppozíciója is. A szavak dolgokat aggatnak az emberre, idegen fogalmakat, míg a némaság meztelenül hagy, viszont leírni valamit mégis csak szavakkal lehet, és ez feloldhatatlan, kínzó, ám ugyanakkor inspiráló paradoxon.

A Mindenség evangéliuma tanúság isten és az isten keresése mellett. A személyes hit, a ceremóniamentes vallásosság, a napi szinten megélt, hétköznapi valósággá tett kereszténység lírai, filozófálgató verseit tartalmazza. A motívumok gyakran bibliai személyeken és történeteken alapulnak, és arra a gondolatra futnak ki, hogy isten versebe szoríthatatlan, de mivel mégis ott van minden szóban, így minden mondat hozzá szóló ima.

A kötet versei általában világosak, letisztultak, nem terhelik őket barokkos szóvirágok, sem meghökkentő szóelemények. A magamutogató nyelvi bravúrkodás helyett Kaj Ádám tartja magát ahhoz, hogy aki tudja, mit akar mondani, az legyen érthető és egyszerű. Érdekes

azonban, hogy ettől a verseknek sokkal inkább protestáns szellemisége és hangulata lesz, mint katolikus.

Szót kell ejteni arról is, hogy a kötet fényképeket is tartalmaz, vagyis illusztrált. Még nem láttam olyan verseskötetet, ahol a fotók hozzá tettek volna valami igazán lényeges és elengedhetetlen pluszt a költeményekhez. A fényképek általában szimplán csak dekorálnak, és elfogadható nagyságra hizlalják fel az oldalszámot. A Magánevangéliumok esetében is ez a helyzet. Kaj nyilatkozata a fülszövegen, hogy a fotós (Leskó Róbert) a kedvence, csak barátilag értelmezhető, mert a képek művészi színvonala ezt nem indokolhatja. Kaj Ádám köteté nem lehengerlően impozáns, de egy sokoldalú és tehetséges író mutat be, aki könnyedén képes megteremteni csendes, merengő, visszafogott hangulatokat, és ifjonti bájjal, szenvedéllyel intim, fiatalos milióket is. A verseken érződik valami magabiztosság, ami talán a korán jött sikereknek is köszönhető, de halványan kiérezhető a reflektálatlanul hagyott elégedetlenség is, meg az önfegyelem alá rendelt vibráló kíváncsiság.

Szórakoztató és lendületes drámájának, az Oligarcháknak ismeretében – amelyben a Máté nevű karakterrel egy olyan sokrétű, sziporkázó és zseniális intrikust hozott létre Kaj Ádám, amiért komoly dicséret illeti meg – azt kell mondjam, hogy ő inkább egy drámai tehetség, aki jól tud verselni is, de ez inkább csak színesíti majd ígéretes színvonalát pályáját, semmint hogy előrevetítene egy egyedülállóan nagy lírikust. Azért egy verses drámát mihamarabb szívesen elolvasnék tőle.

(Pannon Tükör Könyvek, Zalaegerszeg, 2010.)

Kostyál László

Barabás Miklós magángyűjteményből származó két olajképe a Göcseji Múzeumban

Márkusfalvi Barabás Miklós (1810-1898), a „Nemzet festője” születése 200. évfordulójának emlékére

A Magyar Nemzet 1975. október 2-i számában Kiss Károly egy, a szerkesztőségbe másfél évvel korábban írt olvasói levélről tudósította az olvasóközönséget. Az 1974. január 17-én keltezett írásban a már idős Hertelendy László segítséget kért a laptól műgyűjteménye méltó elhelyezéséhez. A levélíró otthonában Barabás, Orlay Petrich, Benczúr és mások alkotásai fogadták az újságírót, akinek közvetítésével a gyűjtemény végül a zalaegerszegi Göcseji Múzeumba került, lévén a Hertelendy család zalai származású. Barabásnak két olajképe szerepel a kollekcióban, egy ismeretlen fiatal nő arcképe, valamint a Vásárra induló bérci oláhok című, sokat reprodukált népeletképének a Magyar Nemzeti Galériában lévő példányhoz hasonló méretű, azzal szinte teljes mértékben megegyező változata. Utóbbi jól ismert alkotás, ezért különösen is izgalmas kérdésként merül fel, vajon mit lehet tudni a képről, s elfogadható-e Barabás saját kezű művének? Először e kérdéskört próbálom körüljárni.

A volt tulajdonos a kép provenienciájáról részletesebb tájékoztatást nem adott, az legalábbis nem került a múzeum adattárába. Magáról a gyűjteményről általánosságban annyit lehet tudni, hogy részben családi hagyatékból, részben az eladó saját gyűjtéséből származik. A Hertelendy sok évszázados múltra visszatekintő, számos ágra bomlott köznemesi család, amely egy fél évszázad leforgása alatt két főispánt is adott Zala megyének. A 140x110 cm-es, óaranyozott biedermeier tükörkeretbe foglalt képen szignó nem látható, a vászon állaga a feltételezett korának megfelelő, így kijelenthető, hogy az Barabás életében készült. Hertelendy László az átadandó gyűjteményről készült jegyzékben Barabás saját műveként, annak IV.

példányként tüntette fel, megemlítve, hogy eredetije a „Román Népköztársaságban”, másodpéldánya a MNG-ban található.

Magam a szerzőség eme meghatározása iránt – kellő információk hiányában – hosszú időn keresztül kételyeket éreztem. Valószínűtlennek tűnt, hogy egy ilyen „híres” kép variánsát a zalaegerszegi múzeum birtokolja, emellett az egyes részleteit a budapesti állandó kiállításban lévő példányával összevetve csupán oly csekély eltérések mutatkoztak, hogy joggal merülhetett fel egy lelkiismeretes korabeli kópia teóriája. Ebben az esetben a volt tulajdonos ugyan tévedett, azonban a másod- vagy harmadpéldányokon gyakran feltűnő kisebb módosulások hiánya jól magyarázhatóvá válik.

Az adott kérdésben a művészről szóló képes monográfiáját 1983-ban megjelentető Szvoboda-Dománszky Gabriellát hívtam segítségül, aki egy lábjegyzetben arról írt, hogy a képnek egy példányát eredetileg megvásárolta a lemergi (ma: Lvov) múzeum, ennek sorsa ismeretlen. Egy másik, feltehetően az 1844-ben, Bécsben a lemergieknek eladottnak a pótlására készített példányt, melyet 1845-ben mutattak be a Műegylet pesti tárlatán, a Pesti Polgári Gyalog Magyar Őrhad 1846-ban a Nemzeti József Magyar Képcsarnok részére vásárolt meg, ez látható ma a MNG-ban. (Hoffmann Edith 1950-ben az előbbi kettőt a valamért megvásárolt lemergi vásárlás okán egy és ugyanazon példánynak tartotta). Egy harmadik a bukaresti Nemzeti Művészeti Múzeumban található, egy negyedik pedig egy budapesti magángyűjteményben. Ugyancsak ő tesz említést egy lappangó, de a MNG Fotótárában lévő fénykép alapján reprodukált kisméretű, 1836-ban, olajjal festett, szignált Barabás-vázlatról, amely e

Alina
Bagratyion,
1831

képéhez készült, és amelyen a háttér még nem, de az alakok elrendezése és megjelenése már teljesen egyezik a végleges változattal, olyannyira, hogy azt gyakorlatilag már kész képnek tekinthetjük.

Utóbbi készítésének a nagyméretű, ismert változatét hét vagy nyolc évvel megelőző dátuma fontosságára ismereteim szerint eddig kevés figyelem irányult, pedig ez jelentős mértékben átértékelheti a kép helyét és szerepét az életműben. 1836 a huszonhat éves Barabás pesti letelepedésének esztendeje. A korábban sokat vándorló művészt ebben az évben invitálta tagjai közé

a Magyar Tudományos Akadémia, mint a festészeti távlatlan és perspektíva szakértőjét (a francia Thibault e témában írt értekezését csupán az előző évben vásárolta meg Bécsben). Tudjuk, hogy meghívására ez csak ürügy volt, amit a tárgyalt kép elhibázott perspektivikus részletei is alátámasztanak, amelyeket később a nagyméretű variánsokon sem korrigált, sőt, a táji háttér ábrázolásának kevésbé meggyőző levegőperspektívája további kritikák alapjául szolgált. A képnek azonban – mint tudjuk – nem a sikerületlen távlatok vagy az ugyancsak kritizált anatómiai pontatlanságok, hanem

egy műfaj megteremtésében betöltött úttörő szerepe adja meg a jelentőségét. Barabás akvarellal a megelőző években már több kis képet készített az ország különböző részeinek lakóiról, azonban olajtechnikával alighanem ez volt az első próbálkozása e témában. Mint ismeretes, egy esztendővel korábban mutatta be képünk párdarabját az Utazó cigánycsalád Erdélyben című, hasonló méretű, de fekvő formátumú, 1843-ra datált kompozíciót. A két, témájában is hasonló alkotást a két-két központi szereplő közös modelljein túl számos további közös vonás fűzi egymáshoz. Az út, melyen a szereplők vonulnak, hasonló ívet ír le, az annak jobb oldalán álló kettős, de egyik törzsében kettétört bükkfának a képformátumhoz igazított, nyomott arányai is rokonok, és a táj hegyes jellege sem sokban különbözik. Hoffmann Edith a Vásárra induló bérci oláhok javára jelentős haladást vélt felfedezni Barabás festői képességeiben és kompozíciós tudásában, amit egyértelműen a festőt az 1843-ban tett németalföldi, párizsi és londoni tanulmányútján ért hatásoknak tulajdonít. Hoffmann még nem tudhatta, hogy ami számára későbbinek tűnt, az a jelek szerint korábbi. Az általa említett „szembetűnő emelkedés” a komponálás terén a visszájára fordul, amennyiben a csoport átlós irányú haladásához képest az Utazó cigánycsalád képsíkkal párhuzamos irányú mozgása alacsonyabb színvonalú megoldás. A magam részéről úgy vélem, a más megoldás alkalmazása, a tér mélységének csekélyebb vagy teljesebb kihasználása mögött aligha sejthetjük a kompozíció tudatos jobbításának szándékát.

A csaknem kész vázlat 1836-os dátuma több lehetőséget vet fel a végleges mű ismert példányainak tekintetében, azonban csupán a lemberg-i és a pesti múzeum számára történő vásárlásról van konkrét adatunk. Hertelendy László szerint a mű első példánya az a bukaresti, amely immár mintegy négy évtizede a nagyváradi Körösvidéki Múzeumban van. Aurel Chiriac igazgató úr szíves tájékoztatása szerint ez is szignálatlan. Ha Hertelendy információja helyes, az bizonyos magyarázatot adhat arra a nyolcéves hiátusra, ami a vázlat elkészítése és a Lembergbe került példány bécsi bemutatása között tátong. Ez a hiátus a váradi példánnyal tölthető ki, bár csupán meglehetősen bizonytalanul. Megfestése legkorábban 1840 vége felé történhetett, ellenkező esetben jó eséllyel ezt adta volna be a festő a Műegylet első, ez évben rendezett tárlatára (egyébként az itt bemutatott Galambpostáról is két replikát készített), és aligha 1843 után, hisz akkor talán már az 1844-es bécsi tárlatra ezt küldte volna az Utazó cigánycsalád helyett. Ha így történik, nem a román fővárosba, hanem Lembergbe kerül, azonban 1844-ben ez az első példány már feltehetően Bukarestben volt, ahol magától értetődően a román népeletkép etalonját üdvözölték benne.

Hozzá kell tenni, hogy a fenti elképzelést nem

erősíti az a tény, hogy a budapesti példány a váradival ellentétben szignált. Ennek feloldásához nem tűnik elég súlyosnak az az érv, hogy Barabás e példány esetében reménykedett – joggal – abban, hogy az hazai közgyűjteménybe, a Nemzeti Múzeumba kerül, Hertelendy László a képre vonatkozó információjának forrását pedig ma már nehéz lenne felkutatni.

Még nehezebb időponthoz kötni a negyedik példányt, akkor is, ha azt azonosítjuk a zalaegerszegivel. Az elképzelhető, hogy a festő monográfusa 1983-ban még nem tudott a kép nyolc évvel korábban történő múzeumi tulajdonba kerüléséről, azonban a Hertelendy-tulajdonlás kezdő időpontja ebben az esetben is kétséges. Lehetséges megoldásként kínálkozhat az a tény, hogy a család jeles képviselője – bár tudomásom szerint az eladott gyűjtemény hajdani birtokosának nem közvetlen felmenője –, Hertelendy Kálmán 1872. október 3. és 1875. augusztus 15. között Zala vármegye főispánja volt, aki e tisztében a kiegyezés évében beiktatott Szapáry Gézárt követte. A vármegye Szapáryról 1872-ben – feltehetően távozása után – életnagyságú portrét festetett Barabással, amely ma a Göcseji Múzeumban található. Az új főispán és a festő között így nyílhatott olyan találkozási fórum, ahol alkalom kínálkozott saját részre történő vásárlásra is a tekintélyes mestertől. Ha így történt, e negyedik példányt az előző három múzeumba kerülését követően Barabás saját magának festette – ezért nem is szignálta –, tisztában lévén a mű jelentőségével. Később talán már kevésbé ragaszkodott hozzá, és a jól fizető főispán kedvéért hajlandó volt megválni tőle.

E példány esetében Barabás valószínű szerzőségét megerősítette Szvoboda–Dománszky Gabriella is, akinek segítségéért ezen az úton is köszönetet mondok. Ő hívta fel a figyelmemet arra, hogy a festő saját kezű másolatai esetében a fiatal pásztorfiú által a lovon ülő leánynak nyújtott vesszőn minden esetben zöld rügyek láthatók, míg több, idegen kéztől származó kópia készítője e részletre nem fordított elegendő figyelmet. Az egerszegi képen e rügyek jól láthatók.

Mindez persze csak feltételezés, és annak a lehetősége sem zárható ki, hogy maholnap valaki a kérdésben közelebb kerül a valósághoz. A más korokban művészeti téren ritkán létrejövő közígény által szinte kikényszerített módon kialakuló magyar népeletkép-műfaj eme reprezentatív fődarabja valamennyi autentikus példányának létrejötté és sorsa ugyanakkor fontos adalékul szolgál a korszak művészetére ható mozgatórugók feltérképezéséhez.

A Hertelendy-gyűjteményből származó női portré 1831-ben készült, vagyis Barabás egyik korai, e technikával készült arcmásáról van szó. A klasszikus háromszögformába komponált, 86x70 cm-es, elegáns biedermeier portré festője mindenekelőtt az arcvonások hűségére és a ruhák anyagszerűségének hangsúlyozására törekedett, ugyanakkor a kezek megjelenítésénél az

anatómiai ismeretek, a háttér sematikus megfestésénél pedig a növény- és tájbrázolásban, valamint a perspektívában való járatlanságról tanúskodik. A kor reprezentatív arcmásainak divatos megoldása a karosszékben ülő modell szembe forduló felsőteste mellett a kissé oldalra forduló csípő, és kedvelt motívuma a táji háttér elől fellebbenő bársonyfüggöny. A karosszék mellett elnagyolt rózsabokor, a távolban hegyek között kanyargó folyó fölé magasodó szikla ormán várrom látszik. Az ifjú nőalak derékban széles, aranycsatos övvel erősen összehúzott, áttetsző fehér anyagból készült, a vállakat szabadon hagyó könnyű nyári ruhát visel, homlokán, fülében, nyakában, csuklóján kék köves arany ékszert, jobb kezének ujjai között lornyont tart.

Bár a festmény jobb felső sarkában a szignó alig olvasható, a festő személyéhez nem fér kétség. Barabás egyik legszebb, az 1983-as monográfiában is reprodukált fiatalkori művének modellje a közelmúltig ismeretlen volt. A művész születésének bicentenáriuma alkalmából a Magyar Tudományos Akadémia Művészeti Gyűjteményében 2010. november 15-16-án rendezett tudományos konferencián Marianne Vida, a bukaresti Nemzeti Művészeti Múzeum munkatársa előadásában újra reprodukálta a képet, kutatásai alapján immár megnevezve annak modelljét is. Az ábrázolt Alina Bagratyion, Alekszej Kirilovics Bagratyion orosz herceg és a román bojár családból származó Zoe Vacarescu lánya, akit Barabás bukaresti tartózkodása során festett le. Alina Bagratyion Emanoil Baleanu felesége volt, ugyanakkor Moldva és Havasalföld orosz kormányzójának, a modern Románia egyik megteremtőjének, az egyébként ugyancsak nős Pavel Dimitrijevic Kiszeev tábornoknak szeretője, akitől négy gyermeke született. Miután a pár egybekelésére nem volt mód, jobb híján az egyik nagybácsi adoptálta a gyermekeket. A tábornok támogatása tette lehetővé Barabás számára, hogy Bukarestbe utazzon, ahol az orosz tisztek és a helyi arisztokraták közül sokak portréját megfestette, köztük tehát pártfogója kedvesét is.

Azt nem tudhatjuk, hogy a kép hogyan került Hertelendy László birtokába, Bukarestből feltehetően maga a festő hozhatta el, miután a generális valamiért nem volt megelégedve vele. Az alkotás kapcsán a pályája elején álló, de már jelentős sikereket maga mögött tudó Barabás kedveltségének okára ugyanúgy fény derül, mint tudásának fogyatékoságaira. A korabeli közönség a portréktól mindenekelőtt az arcvonások hasonlóságát, az élethűséget várta el, és ebben festőnk rendkívüli erőnyeket csillogtatott. A megrendelők nagy része ezen túl már kevésbé volt igényes azokra a sikerületlen részletekre, amelyek a Barabás bécsi akadémiai képzésének (1829) rövidségéből fakadó hiányosságok számlájára írandók. A tehetséges és fejlődőképes festő ugyan folyamatosan szívta magába az ismereteket, és legendás szorgalma, pompás anyagbrázoló és karaktereket visszatükröző készsége, egyre növekvő rutinja, művészi öntudata és – legyünk őszinték – rokonszenves voltának köszönhető, jól felhasznált kapcsolatai a nemzet nagy úrt betöltő festőjének szerepére az adott helyzetben méltán jogosították fel, de a neves, a kor által igényelt valamennyi műfajban otthonosan mozgó, alapos akadémiai kiképzést kapott mesterek valódi vetélytársaivá mégsem válhatott. Művészettörténeti jelentősége mindenekelőtt abból adódik, hogy megelőzte a magyar festők ilyen követelményeknek is megfelelő, következő generációját.

Apám és Piacsek bácsi vörösbor mellett

Horváth Nóra

„...éreztek, a vászon mögött már csak maga a Lélek lehet” – Rippl-Rónai kiállítás Győrben

Babits Mihály ezekkel a szavakkal búcsúztatta A festő halála című versében Rippl-Rónait, a Nyugat 1927/24-es számában, és találobban valószínűleg nem is lehetne kifejezni azt az első benyomást, ami bárkiben felmerülhet, aki először találkozik a művész káprázatos vásznaival. „...nem is hiszem, hogy mai napság sok festő akad, aki ily színesen fest” – írta Rippl saját magáról az Emlékezéseimben, és ez mindenképpen helytálló, ha a korabeli magyar alkotókat nézzük, a korabeli magyar kritikát és többségi ízlésvilágot felmérve pedig egyenesen forradalminak minősíthető ez az új, egyedi stílus. A párizsi műkritikusok mindig pozitívabban nyilatkoztak róla, mint a magyarok, Arséne Alexandre és Sisson például, már az első függetlenedési törekvések

után, művészi eseményként számolt be a fiatal magyar festő képeiről, a Párizsban élő és itthoni magyaroknál azonban, sokkal nagyobb jelentőséggel bírt Munkácsy haragja és nemtetszése, korábbi jótéteményei ellenére.

Rippl-Rónai képeit jól ismerheti a magyar közönség, mert mostanában több kiállítást is szenteltek neki és a 2010-es év különösen gazdagnak bizonyult e tekintetben. Hogy melyik volt vagy lesz „az év tárlata” – mint ahogy a győri hirdette magát –, arról nincs sok értelme vitatkozni, hisz a mérce ilyen címek esetén már igencsak magas lenne és könnyelmű kijelentésekbe kár volna bocsátkozni. Rippl-Rónai festményei magukért beszélnek – valószínűleg a Győri Városi Művészeti Múzeum kiállításának szervezői is erre gondoltak

a koncepció kigondolásakor, mert a különböző korszakokból származó, különböző technikával készült rajzok, pasztellek és festmények határozott látogatóterelgetés nélkül prezentálják egy nagyszerű mester életpályájának egyes állomásait. A múzeumba betérők igényeit soha nem lehet tökéletesen kielégíteni, hisz az életművet jól ismerők inkább a kuriózumokat keresik, a kellemes kikapcsolódásra vágyó, de a festészetért nem különösebben érdeklődők viszont egy-egy ismerős kép láttán kezdik közelebb érezni magukhoz az anyagot, sőt, a kis felismerések tényét konstatálva, némi sikerélménnyel gazdagodva távoznak. Győrben adódhatott ez is, az is, de inkább az 1900-as évek elején készült festmények és rajzok által, mert az iparművészeti munkák, tervek megvalósításába, sikerébe, már nem nyerhetett bepillantást az, aki a szecesszióval, és az esztétikai mozgalom magyarországi megjelenésével való társítás miatt kereste fel a festőnek szentelt expozíciót. A művészettörténészek véleménye soha nem egyezett meg a Rippl-Rónai-féle berendezési tárgyak oeuvre-ben elfoglalt helyét és értékét illetően, az azonban biztos, hogy a korabeli angol és francia – de még amerikai – mozgalmakat nézve is, említésre méltó. Bár a – Rippl által – műiparinak nevezett munka során egy leegyszerűsített elbeszélési módra kényszerült, ez tette lehetővé számára, hogy megrendelőinek lelkivilágát feltérképezve, életük mindennapi részévé válva gyakorolhassa az élni segítést, és azt az életmódjának „főprincípiumává lett” „egyszerűségkeresés”-t, amit emlékirataiban már festési faktúrája magjaként említ.

A győri kiállításon talán éppen a kivételek, a nem reprezentatív, a sorba nem illő, magyarázat nélküli képek ragadják meg leginkább a látogatót. Kitől, honnan és miért ide? – kérdezhetjük például egy győri magángyűjteményből származó, kisméretű, rendkívüli pasztell csodálva, mely az első teremben a „kukoricás korszak” képei közé ékelődve bújjik meg szerényen. A Balatoni fürdőzők címet viseli, modern, egyszerű és zseniális egyben, mert egy picit karton, néhány pasztellkréta és egy-két ki nem dolgozott, elmosódott

figura képes visszaadni mindazt, amit egy tökéletes fénykép sem tudna – nyarat, vidámságot, vizet és boruló eget, fürdőzést, szabadságot. Ugyanilyen „kis csoda”, a budapesti Belvedere Szalon Galéria által kölcsönzött két, Ostende című színezett litográfia, melyek mellett még akkor sem szabad csak úgy elsuhanni, ha az ember éppen a lába alá akar nézni a kis átvezető folyosón, a rajzokat bemutató terembe lépve. Bár a megvilágítás nem mindig tökéletes, a két kép különbségeit érdemes alaposabban is szemügyre venni. Katalógus hiányában mindenki inkább a saját olvasmányélményeire és a képek mellett néhol elhelyezett ismertetőkre hagyatkozhat, ám e kritikai megjegyzés pillanatában rögtön felmerülhet bennünk Rippl-Rónai saját megjegyzése az Emlékezéseimből, mely szerint: „...gyenge művészet nem érdemel irodalmi protekciót, aminthogy erős művészet nem szorul írott reklámra”, igaz, Rippl ezt csak vonakodásának magyarázataként fogalmazta meg önéletrajza elején, mert sokáig nem látta értelmét egy, a művészetét és életét bemutató írásműnek.

Adriai utazás emlékét őrzi az Akt a teraszon, 1908-ból, melynek színei megmagyarázzák Rippl-Rónai hitvallását, mely szerint a színgazdagságban találta meg a felrüssülést, „egy-egy ily kép festése” revelációt jelentett számára és jóérzést keltett a lelkében. A magyarországi műgyűjtés történetének szeleteit természetesen nem feladata bemutatni minden magyarországi gyűjteményből származó képet kiállító tárlatnak, az X.Y. gyűjteményébe „került át” „Wertheimer Adolftól” megjegyzést olvasva azonban hiányérzetünk támadhat, különösen, ha tudjuk, hogy mik történtek a gazdag mecénások többségének műgyűjteményeivel 1944 után. A kiállítás fontos darabja a ma már a Kogart Gyűjteményt gazdagító Kertben (Fehérruhás nő a kertben varr) című alkotás 1909-ből, mely száz éve szerepelt először a Nemzeti Szalon tárlatán és a kukoricás korszak egyik fő műveként ismert. 1888-ban alakult meg az a Nabis-nak keresztelt művészcsoport Franciaországban, melyhez Rippl-Rónai a századforduló időszakában művészi elvek

Kertben
(Fehérruhás nő
kertben) 1909

Merengő 1892

tekintetében és barátilag is a legközelebb állt. 1899-ben a ma már világhírűvé vált Durand-Ruel-nél állított ki utoljára a Nabis-csoporttal közösen, azt azonban természetesen nem mondhatjuk, hogy a csoport tagjai mindenben megegyező állásponton lettek volna. Rippl-Rónai ebben a korszakban született képeinek egyik legjellemzőbb vonása a kontúrozás, mely hol csak finoman jelezve, hol pedig határozott, erős színekkel különíti el az egyes képfelületeket. Bár a Salgótarjánból Győrbe érkezett Reggelizőasztal már az 1910 körüli időszakra tehető, a használati tárgyak, a terasz deszkái, de még a háttérben álló fák törzsét és lombkoronáját is körbefutó narancssárga kontúrok szinte lángolóvá, naptól ragyogóvá varázsolják a nyugalom kis szigetét. Terített asztal, vidám bútorok és a meleg nyár előnyeinek élvezete várja az ébredőket, akik hamarosan helyet fognak foglalni a korlátaival némileg védett, mégis nyitott környezetben – s csak most, az utolsó félmondatot visszaolvasva látom, hogy mennyire kétértelmű ez a kijelentés... Rippl-Rónai kifogyhatatlannak találta szűkebb környezetének intim témáit, s azokat nagy élvezettel és gyakran vitte vászonra. A Magyar Nemzeti Galériából, a Kieselbach Galériától és a Kogart Gyűjteményből származó virág- és gyümölcscsendéletek szintén magukon viselik a kontúrozás különös, de sokkal erőteljesebb technikáját.

Az íróportrék sorozatból a Karinthyt, Kemény

Simont és Schöpflin Aladárt ábrázoló látható Győrben, a Petőfi Irodalmi Múzeum jóvoltából. Az MKB Bank Művészeti Gyűjteményéből került bemutatásra a Kunffyiné arcképe című pasztellportré 1908-ból, mely a Kunffyiné virágos kalapban című 1907-es portréval eddig még nem szerepelt együtt kiállításon. Előbbi, hosszú ideig a Kunffy-család tulajdonát képezte, feltételezések szerint Rippl-Rónai ezzel köszönte meg a zongoraművésznőnek, hogy többször is modelt állt képeihez. A híres festő feleségét – lánykori nevén – Tiller Ellát ábrázoló festmény azt a századfordulós nőideált jeleníti meg, melyről oly gyakran olvashatunk a korabeli irodalmi művekben. Sápadt, halvány, fehér arc, amit nemes vonások, finomság, törékenység és démoni erő jellemez egyszerre. Az utolsó két teremben kaptak helyet a rézkarcok, akvarellek, ceruza- és tusrajzok, melyek többsége a Magyar Nemzeti Galériából származik.

„Kis dolgokon múlnak sokszor az élet nagy kérdései: a rámgondolásoknak ...a bizonyítékai mindig újabb és újabb erőt adtak...” – írta Rippl-Rónai önéletírása végén családjára gondolva; bár az országszerte megrendezett kiállítások a művésznék már nem tudnak erőt adni, megtestesíthetik azt a művészet általi segítségnyújtást, amit Rippl mindig is fő feladatának tartott. Hatni a lélekre, élni segíteni, a vásznakra sugárzott „mögöttes” Lélekkel.

Enteriőr

Géger Melinda

Rippl-Rónai és a Nabis című kiállításról

A művész franciaországi korszaka és párizsi festőbarátai

Ez év májusában a kaposvári Rippl-Rónai Múzeumban a Pécsi Kulturális Főváros programsorozat eseményeivel párhuzamosan egy különleges kiállítást nyílt. A rendezvény egy európai kitekintésű anyagot mutat be arról az időszakról, amikor a kaposvári születésű Rippl-Rónai József egy laza művészközösség, a francia Nabis csoport tagjaként dolgozott Párizsban. A kiállítás a több mint 100 mű kapcsán Rippl-Rónai franciaországi festményeihez a párizsi művészbarátok képeit társítja. Ilyen keresztmetszetű kiállítás még nem volt látható Magyarországon. A francia festők közül Odilon Redon, Eugen Carriere, Paul Gauguin, Henry de Toulouse-Lautrec, illetve Maurice Denis, Pierre Bonnard, Edouard Vuillard, Paul Sérusier, Paul Ranson, tehát a Nabis művészek mindegyikétől jelentős grafikákat és festményeket mutat be Rippl-Rónai műveivel párhuzamosan. A válogatás a kaposvári Rippl-Rónai Múzeum anyagán kívül elsősorban a Magyar Nemzeti Galéria, a Szépművészeti Múzeum, az Iparművészeti Múzeum, a Budapesti Történelmi Múzeum, pécsi Janus Pannonius Múzeum és számos magángyűjtő anyagából áll össze. Az ismert, jelentős Rippl-Rónai műveken túl utóbbi években felbukkant és egyben fontos képeiből láthatunk néhányat, továbbá az érdeklődők megtekinthetik a művész kiváló grafikai és iparművészeti munkásságának franciaországi szemelvényeit, így pl. az Andrássy ebédlővel kapcsolatos terveket is.

Rippl-Rónai József érdeklődését a Munkácsynál töltött inasévek végén, 1889-től új barátja, a skót James Pitcairn Knowles orientálta a legmodernebb francia törekvések irányába. A közös kiállítási élmények hatására a két művész festői stílusa e modern vonulathoz kapcsolódott. Rippl-Rónai szakított a Munkácsyval és a nála gyakorolt felfogással: 1892-ben a Párizs külvárosának számító Neuilly-be költözött, ahol egy emeletes házat bérelt közösen Knowles-szal és annak barátnőjével. Képeik erőteljes kontúrookra alapozó stílusvímányai megegyeztek a Nabis csoport eszméivel, akikkel szintén Knowles révén került Rippl-Rónai barátságba 1890-ben.

A „nabis” szó héberül prófétát (megvilágosodást) jelentett: így nevezték magukat félig komolyan, félig tréfásan azok a fiatalok, akik a kör tagjai közé tartoztak. Alkotásaikat szimbolista ihletettség szövi át, sokukra hatottak irodalmias, filozofikus vagy misztikus tanok. A francia Gauguin vonzaskörébe tartozó festői szemléletmódot képviselnek, ami közvetlen előfutára a XX. századi modern törekvéseknek. Képeiken háttérbe szorul a távlat, megnő a síkszerű dekorativitásnak, a sziluettnek és a kifejező körvonalnak a szerepe. Teljesen eltűnik az elmesélhető képtéma; az ábrázolt alak, illetőleg jelenet jelképes tartalmat kap. Rippl-Rónai József a Nabis csoport tagjaként e festői nyelvel elsőként járult hozzá a modern festészet magyarországi elterjedéséhez.

A Párizs külvárosának tekinthető Neuilly-ben születtek meg az 1890-es évek során Rippl-Rónai első nagy festői eredményei, az ún. „fekete korszakába” tartozó képek. A „fekete korszaknak” nevezett francia periódusára jellemző a kifejező fekete kontúr, a kontúrokat kitöltő keveretlen, a palettáról egyenesen a vászonra felvitt szín. Rippl-Rónai alkalmazta a francia festőbarátaira jellemző modern festészeti vívmányokat. Új képein – akárcsak a Nabis csoport alkotásain – háttérbe szorul a távlat, megnő a síkszerű dekorativitásnak, a sziluettnek és a kifejező körvonalnak a szerepe. Teljesen eltűnik az elmesélhető képtéma; az ábrázolt alak, illetőleg jelenet jelképes tartalmat kap. A Nabis csoport témái is gyakran bukkannak fel Rippl-Rónai képein: így az intim portrék sokféle variációja, és a karakter-portrék mellett a melankolikus, gondolataiba mélyedő fiatal nőtípus is.

A magyar mester Franciaországban meglátogatta Paul Gauguin és Paul Cezanne-t, együtt litografált az Ancourt nyomdában Toulouse Lautrec-vel, és a Revue Blanche folyóirat köré szerveződő fiatal művésztársaság, a „Les artist intelligent” is sorába fogadta. Közülük Vuillard, Bonnard, Roussel, Denis, Sérusier, Ranson és Vallotton is gyakran kilátogatott a magyar festőhöz Neuillybe. Rippl-Rónai különösen az első három művésszel és Maillol-lal tartotta a legszorosabb kapcsolatot. A francia festő hatására kezdett ő maga

is foglalkozni hímzések tervezésével, míg Rippl-Rónai bátorította Maillol-t a szobrászat terén. A magyar művész pontosan felsorolta barátait visszaemlékezéseiben: "Lautrec, Bonnard, Denis, Valloton, és a finom ízlésű poétalélek, X. Roussel, Vuillard – művészetüktől függetlenül is – rendkívül szellemes emberek. Akik meg tudták érteni és át tudták érezni például Verlaine költészetét, Mallarmé finomságait is. De műveik beszélnek legjobban mellettük." A felsorolás azon művészekre vonatkozik, akik az akkor újdonságszámba menő dekoratív litográf technikát gyakorolták. E kapcsolatot reprezentálva jelennek meg kiállításunkon a Szépművészeti Múzeum gyűjteményének nagyszerű grafikái.

A kaposvári tárlat jellegzetes témacsoportja Rippl-Rónai korai művei között az „álomarc portrék” alaptípusa. A századforduló misztikus nőideálja pasztellekben majd olajfestményekben is nagyszerű műveket eredményezett. Egyik első darabja a Pettyes ruhás nő 1889-ből, amelynek modern megoldásaival a művész „kivívta” Munkácsy nemtetszését is. E típus különféle megjelenései végigkísérték a művészt egész életében. A műcsoport kialakításában egyértelmű Odilon Redon, a feketék festőjének hatása és köztudomásúak a Whistler, Carriere párhuzamok is. Egyik legszebb darabja a kaposvári Mlle Dutile képmása című portré, amely finom, füstszerű, ködös tónusaival, visszafogott, ám mégis érzékenyen megcsendülő zöld-vörös színkontraszójával különleges képélményt jelent. Hasonló megoldással él a művész a kaposvári Merengő, vagy Teodor Botkin című képeken: ezek a Carriere-hez közeli művek legegységesebb példái, akiről azt írja a Rippl-Rónai: „a lelki rokonság ízlésben és a ködös dolgok megfigyelésében volt”.

Rippl-Rónai a Nabis csoport elismerését és meghívását az Öreganyám című képével nyerte el, amelyet a Mars-mezei Szalonban állított ki 1894-ben. A kritikusok dicsérete mellett azt a kiváltságot is megkapták, hogy ettől kezdve zsúri nélkül állíthatta ki műveit a Szalonban. E mű az elmúlás és az öregség szomorúságának lírai ábrázolásával többször visszatér Rippl-Rónai alkotásain. Csakugyan, a francia főváros kínálta nagyvilági motívumok igazából nem érintették meg – különösen így érezzük, ha a francia képekkel hasonlítjuk össze Rippl-Rónai motívumait. A Nabis művészek változatos, felszabadult megközelítéseihöz képest Rippl-Rónai szűkebb témakörében mozog, és néhány szereplős, visszafogott, sötétre hangolt képeket festett. A belső világ az intim élet, a csendes visszavonultság pillanatit látjuk még olyankor is, ha más festő számára harsányabb téma jelenik meg. A nagy pohár című kocsmai jeleneten üres székek által körülvett asztal áll kép előterében, csak hátul tűnik fel két beszélgető alak. Feltűnő az üresen maradó két szék, rajta a két pohárral. Viszonylag kevés táj- és városkép

Paul Ranson:
Ülő nő
1893

ismert ebből az időszakból: a Szajna éjjel sötét színekkel megfestett, energikus tájkép. Mozgalmas jelenet: alul a folyón úszó bárkákkal, a horizont felett felhőkkel, és a hajókéményekből kiontott füsttel: Párizs nem az idilli arcát mutatja, a sötét rakparti jelenet olyan világot tár elénk, ami sokkal inkább utal Rippl-Rónai párizsi éveinek küzdelmes, nyomorral, nélkülözéssel teli világára, mint az impresszionisták által oly kedvelt, fényben-színben úszó vízpartjaira. A fekete képek azonban nem feketék. A sötét tónus ugyan uralkodó, de a színek karaktere továbbra is megmarad: zöldek, kékek, okkerek sokféle, visszafogott harmóniája uralja a kompozíciókat.

Rippl-Rónait a bensőséges, intim világ vonzotta. Így festette meg barátnőjét, Lazarine-t és annak lánytestvérét csendes varrogatás közben: e motívumból több képvariáció is született. Az Alkonyat egy intim szobában egy, a későbbi kaposvári képeket megelőlegező interieur: középpontjában egy csokor virággal, míg a fő téma mögött a nézőnek háttal forduló jelenik meg a kép főszereplője, a zongoránál ülő nő.

A bensőséges intimitás egyes alkotásokon misztikus hatásává válik. A miszticizmus a Nabis csoport elvont témájú beszélgetéseinek tárgya és festői alkotómódszerük fontos törekvése volt. Rippl-Rónai e tekintetben soha nem vált Nabis művésszé, őt kevésbé érintették meg azok az elvont nézetek, amelyek barátai közül különösen Maurice Denis vagy Serusier műveiből sugárzanak. Egy-egy képén mégis sikerült e titokzatos, légius világot barátaihoz hasonlóképpen megragadni. A vallásos-misztikus érzés fontos közvetítője volt számára

Knowles, akit Párizsban a temető festőjeként is ismertek. Valószínűleg az ő hatására született Rippl-Rónai Temető c. képe, az elmúlás őszies derengésű, titokzatosan lírai megfogalmazása. Ebben az esetben Rippl-Rónai a női portréknál alkalmazott technikai eljárást, a vékony, lazúros festék füstös hatású elmosását vitte át nagyobb léptékű tájképre. A Temető c. képpel rokon a kaposvári kiállítás egyik különleges alkotása az Egy Szent József-kápolna Levallois-ban című kép, amely pár éve került elő több évtizedes lappangás után egy kaposvári hagyatékból. Horváth János kutatott utána, és ennek alapján tudjuk, hogy a festményt 1902-ben állították ki Budapesten, a Merkur-palotában. (A kiállítási katalógus 316. tétele volt 1000 koronás áron.) A festményen szereplő oltár a Rue Rivay 59. alatti Sain-Justin templomban található, Párizs Levallois-Perret negyedében. A templomkápolna egyik mellékoltáráról van szó. Rippl-Rónai barátnője, Lazarine rendszeresen járt templomba lakótársukkal, Knowles skótt festő kedvesével együtt, aki „kiugrott” apáca volt. Ez a templom esett lakóhelyükhöz legközelebb. Az életmű szempontjából a levallois-i kép azért különleges darab, mert közvetlen előzménye az Andrassy ebédülő bútorterveinek. Hasonlóan szigorú redukált rendszer, a szerkezeti egységekre koncentráló komponálásmód jelenik meg a bútorrajzokon is, és ez az absztrakció felé vezető nagy Maillol-portréban teljesedik ki. Az Egy Szt. József-kápolna Levalloisban című képen a puritán téglafalazat, a szimmetrikus bútor, a fehér, csipkés szelű oltárterítő, a gyertyatartó és a valószínűtlen színű virágcsokrok lényegi értelmezését adják a Nabis csoport spirituális eszményeinek.

Rippl-Rónai a párizsi tartózkodás alatt rendszeresen tartotta a kapcsolatot otthon lévő szüleinek és családtagjaival. Hazalátogatásaikor mindig készült egy-egy portré, jelenet a család egyes tagjainak „főszereplésével”. A női portrék mellett a kaposvári kiállítás jellegzetes részét adják e családi képek: testvéreiről, különösen szeretett édesapjáról. A Szüleim negyvenévi házasság után c. mű e csoport egyik fő alkotása: méretében és kvalitásában is főmű. Maurice Denis (Anyai boldogság) dekorativitását és íves formastilizálását használja, amire Genthon István is felfigyelt. A családi portrékon kívül Rippl-Rónai elkészítette a Nabis művészek portréit is: a kaposvári kiállításon szereplő Bonnard festőről készült kép e sorozat egyetlen megmaradt műve. Szereplése azért fontos, mert a festőbarát Szépművészeti Múzeum tulajdonában lévő műve, az Anya és gyermekei és a Reggeli enterieur a kaposvári kiállításon is szerepel: többek között azért mert az otthonkultuszt teremtő Rippl-Rónai későbbi enteriőrjeinek témavilága ötletként innen eredeztethető.

A Nabis csoport többi tagjához hasonlóan Rippl-Rónai is szívesen elkalandozott az iparművészet területére: tervezett üveglakokat, kerámiákat,

szóttéseket és kisebb használati tárgyakat. Hímzett falikárpitjait a festő tervei nyomán Lazarine és annak testvére, Claudine készítette el. Az Idealizmus és realizmus című műve a párizsi világkiállításon érmet is nyert. Élete nagyszabású iparművészeti megbízását egy magyar arisztokratától kapta. Fent említettük az Andrassy ebédülő bútorterveit: Rippl-Rónai 1896-ban járt Töketerében, gróf Andrassy Tivadar meghívására. (Ekkor készítette el a grófnő kaposvári kiállításon látható profilba állított légies arcképét is.) E vendégség következményeként Rippl-Rónai megbízást kapott a budai Andrassy-palota ebédülőjének megtervezésére. A magyar művészet történetében ez volt az első, egységet alkotó, szecessziós stílusú lakásbelső: a bútorokat, üveglakokat, a hímzett szőnyeget, a porcelán étkészletet és az üvegpoharakat azonos jellegű virágmotívumok díszítették. Az enterieur terveinek vázlatai és a kivitelezett darabok egy csoportja a kaposvári kiállításon is szerepelt.

Rippl franciaországi tartózkodása alatt sem adta fel a hazatérés gondolatát. Az első években haza küldött modern képeit azonban a konzervatív magyar kritika idegenkedve fogadta. A Párizstól való eltávolodás egyik fázisát jelentette az a meghívás, amit 1899-ben Aristide Maillol barátjától kapott Dél-Franciaországba, Banyuls-sur-Mer-be, Maillol szülőfalujába. Több mint három hónapon át időzött a spanyol-katalán határon a Pireneusok lábánál fekvő tengerparti településen. Itt festett tájképein csaknem évtizedes fekete korszaka után palettája újra kivilágosodott, térképzése összetettebbé vált, koloritja felfrissült. Az új tájképeken a feketével tört színek helyébe zöldek, sárgák és vörösek léptek. E sorozat átvezetést jelent Rippl-Rónai későbbi színes festőiségű kaposvári korszakához. Egyik legszebb példája a Katalán táj – Lazarine heverészik című kép.

Rippl-Rónai Franciaországban kezdődő útkeresése, nyugtalan évei 1901-ben egy lázas utazásban csúcspontot értek el, amikor keresztül-kasul utazta Európát. Wiesbadenben, Németországban és Oroszországban is megfordult, de a hideg tél néhány hét múlva onnan is elűzte. Ekkor döntötte el, hogy végleg letelepszik szülővárosában, Kaposváron. 1902 tavaszán megvásárolta a Fő utca egyik rózsakerttel szegélyezett parasztházát, ahová magával hozta hű társát, Lazarine-t is. Ezzel lezárul a fekete korszak és befejeződik a francia periódus története.

(Kaposvár, 2010. május 27 - augusztus 22.)

Frimmel Gyula

Anyag – forma – gondolat

Melega István *Retro 1960-2010* című kiállítása a nagykanizsai Magyar Plakát Házban

A látványban gazdag tárlat szemre vételezésekor mindjárt felmerül az első probléma: mert a név után következő szónak meg kellene határoznia, melyik műfaj művészenek a kiállításáról van szó? A grafikusénak? a festőének? a szobrászénak? a fotóművészenek? Ha végigtekintünk a kiállítótermen, láthatjuk, hogy a képzőművészet szinte valamennyi ága képviselteti magát néhány munkával. Végére is ez az ötven esztendő, ami Melega István eddigi alkotói pályafutását jelenti, számos sorsfordulót, próbálkozást, kísérletet foglal magába. Az egyes műfajok jeleznek ugyan valamit a művész változatos alkotói korszakairól, de mégsem mondhatni egyikre sem, hogy uralná a többit. Sokféle technika sorakozik itt egymás mellé, mégis egységbe foglalja őket valami bennük rejlő közös szervezőerő.

Melega István, aki a nyolcvanas évek elején érkezett Nagykanizsára, itteni működését reklámgrafikusként kezdte. Nem minden előzmény nélkül, mivel már Erdélyből való áttelepülése előtt is dolgozott ebben a műfajban. Számos cég emblémája, kiadványok, plakátok jelzik pályafutásának eme korszakát. Munkái egy mérnök-művész gondolkodását, látásmódját tükrözik. Tökéletesen kifejezik az adott cégre jellemző tevékenységet, hangulatot. Ismeri a nyomdatechnika minden lehetőségét és korlátját. A lehető legkevesebb eszközzel tud megjeleníteni tárgyakat, alakokat, hangulatokat, vagy akár elvont fogalmakat is ezekben az apró remekművekben. Mellettük azonban festményeket, rajzokat készít, részben a maga öröme, meg talán azért is, mert keres valami olyat, amit a gyakorlatias

tervezőgrafikában kevésbé talál meg: a felfedezés, a rátalálás öröme. Mert a művészet – játék. És, mint ilyen a legkomolyabb dolog a világon. Melega István játékos, gyermeki lélek még most is, félúton hetven és nyolcvan között.

Az a rejtélyes valami, ami egységet teremt a művek között, nem technika, stílusirányzat, vagy hasonló, hanem következetesség a formához való viszonyban. Melega István: formaművész, a formák művésze. Nem formalista, hanem olyan alkotó, akinek gondolatai a megformálás mikéntjében kelnek életre.

Forma és gondolat - tudhatjuk a kultúra egyéb területeiről is (költészetből, zenéből, természettudományból), hogy gondolat úgy születik, ha megfogalmazódik (valaki által). Vagyis egy érzés, sejtés alakot nyer, formává válik és a forma úgy zárja magába homályos érzeteinket, mint a bogarakat a kitenpáncél. De itt nincs még vége a dolognak, mert ettől kezdve a megformált gondolat elindul a maga útján, megkezdí saját életét a többi gondolat között, kifejti a maga hatásait ezekre és elszenvedi a többiek reá gyakorolt erejét. Éli életét az eszmék, formák hierarchikus, vagy demokratikus világában, amelybe beleszületett.

Minden gondolat (műalkotás) részben a világot tükrözi, részben magát a gondolkodót, vagy alkotót. A képzőművészet ilyen önkéntelen vallomás a magunk

külső és belső világáról. Bár a kiállításon szereplő minden munka részletes elemzésére nincs mód, azért engedjék meg, hogy egy műfajt mégis kiemeljek közülük, mivel az különösen izgalmasan és szemléletesen mutatja meg a fent leírt folyamatot.

Melega István fotókompozícióiról szeretnék néhány szót szólni. A fénykép, amely nem egészen két évszázaddal ezelőtt átvette az ábrázolás, a síkbeli leképezés szerepét a festészettől, mondhatjuk, objektíven adja vissza a valóság valamely részletét, melyet az optika látószöge megmutat. A fényképező személyéről, művészi látásmódjáról elsősorban az árulkodik, amit kiválaszt az elé kerülő motívumok sokaságából, illetve, ahogyan ezt a gépe segítségével megjeleníti. Ebben a folyamatban a főszerep a felismerésnek jut. Annak a készenléti állapotnak, amely lehetővé teszi, hogy amikor a művész és a motívum találkozása megtörténik, mint jó vadász, ne hibázzon. Tudott dolog: a valóság a fotós számára nyersanyag a művéhez, de ez egyben a műalkotás és a valóság határainak valamelyes elmosódását, elbizonytalanodását is jelenti. Egy fotón sokszor nehezen tudjuk megállapítani, mit is értékelünk benne elsősorban: a tárgyát, vagy a fotós egyéni, eredeti kompozícióját, technikáját, formavilágát. Minden újabb kép születésénél felmerül az a titokzatos, ösztönös, vagy félig-meddig tudatos lelkiállapot, aminek következményeként a fotós megnyomja az exponológombot. Ezt neveztem az imént felismerésnek, a pillanat töredéke alatt bekövetkező megvilágosodásnak. Ám ez a szellemi természetű fénysugár nemcsak kifelé, a néző látóterében világítja meg a dolgokat, hanem a művész belső lényének egy rejtett szeglete is megtelik fénnel ilyenkor. Valamit meglátunk magunkban, aminek létezéséről addig sejtelmünk sem lehetett, tehát az elgondolása, formában való kifejezése sem volt lehetséges. Viszont ebben a különös aktusban megláttuk magunkat a világba kivetítve és a világ tükörképét is önmagunkban. Mindezt a fénykép realizálja, amely kiindulás és megérkezés is egyben. Melega István újabb kísérleteiben azonban a digitális technika segítségével több képet olvaszt egybe, azaz a valóság több részletét kapcsolja egymáshoz, miáltal a tükörkép új, eddig nem létező valósággá, viszonylattá lényegül át. Ezzel a művész korábbi, látszólag passzív szerepe aktivitásba lendül, mivel a világot már nem egy külső szemlélő nézőpontjából mutatja meg, hanem maga teremti meg a csak általa létezhető valóságot. Ami egyrészt objektivitás, másrészt tükörkép, mert az őt létrehozó szubjektumról szól. Mindenekelőtt pedig forma, egy képi gondolat megtestesülése.

Itt térhetünk vissza gondolatmenetünk kiinduló pontjához, mely szerint Melega István a formák művésze. Szó sincs itt a hagyományos értelemben vett ábrázolásról, még kevésbé események megörökítéséről. A fotográfia visszatért a festészetbe, amelyből megszületett annak idején. Melega István kezében az optika ecsetté alakul,

gondolatai a közbenső technikai folyamatokat átugorva, spontánul jelennek meg, csendet, elmélyült szemlélődést, harmóniát, örömet sugározva magukból.

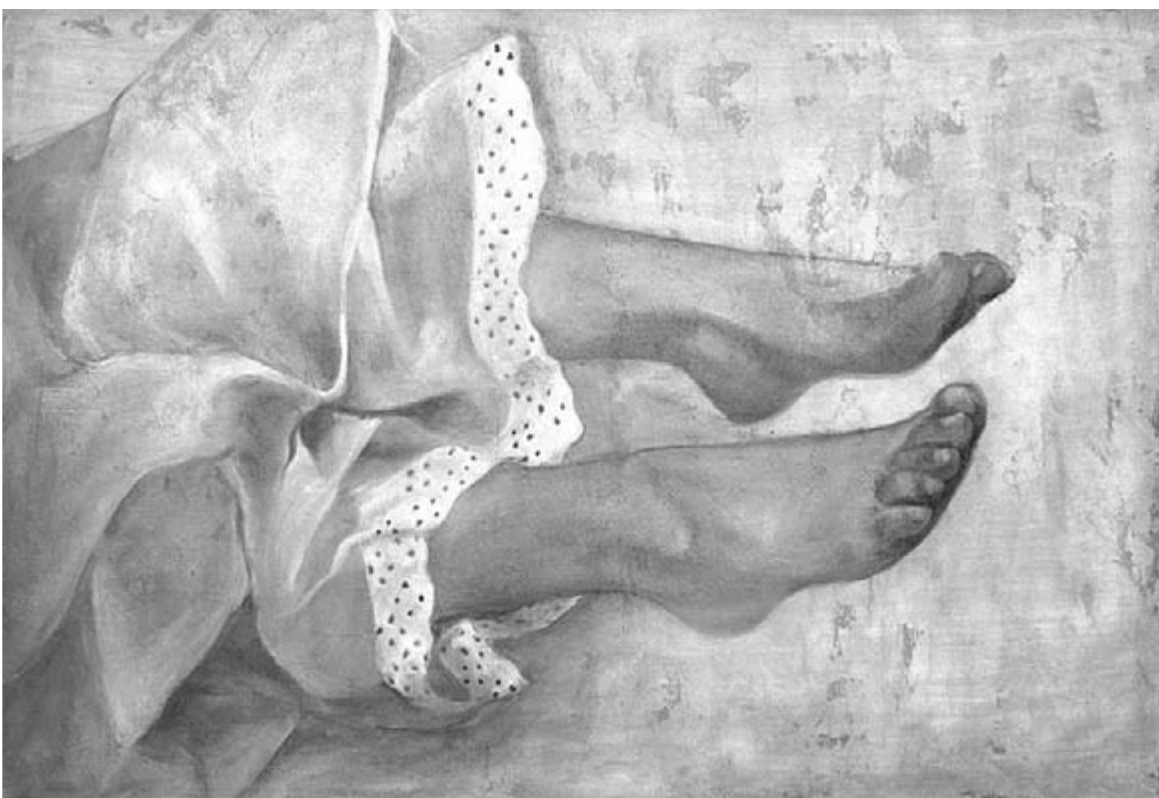
(A 2010. október 15-én elhangzott megnyitó írott változata.)

Szobraiban a forma ember, madár, vagy kristályszerűen tiszta geometrikus alakzatokban örvénylik. A csiszoltság, a kidolgozás igényessége, ugyanakkor a minimumra szorított részletek a grafikák szűkszavú, mégis sokat mondó világát idézik fel három dimenzióban. Érvényesül bennük az anyag, a fa szépsége, tisztelete. Rajzaiban is van valami ebből a tiszta plaszticitásból, mintha előtanulmányok lennének egy tervezett szoborhoz.

Melega István nem az az önmélesztő, önpusztító művész, aki az alkotásban felégeti saját belső energiataralékait. Különös módon, minél többet ad át önmagából művein keresztül, neki magának annál több marad. Ereje teljében lévő művész áll előttünk tele ötletekkel, tervekkel, új kalandokra készen. Aki nem tudja, milyen hosszú alkotói pálya áll már mögötte, talán el sem hiszi. Persze, ehhez a harmonikus művészi attitűdhez hasonlóan harmonikus lelki alkat is szükséges, de szerencsére ez sem hiányzik. A szem, a kéz, a lélek összeszokott csapatként teszi a dolgát. A világ pedig továbbra is nagy bőségben szállítja az anyagot még sok-sok kép megszületéséhez. Együtt tehát minden feltétel a további kitartó munkához.

Bárdosi Katinka:
Lebegés

Péntek Imre

Merre száll a „szárnyas körömcipő”?

Bárdosi Katinka zalaegerszegi kiállításáról

A fiatal, pályakezdő művészek nincsenek könnyű helyzetben, amikor saját útjukat keresik. Egyesek a mesterek nyomán indulnak el, mások a legújabb, „trendi” irányzatot tekintik követendőnek. A kibontakozást nem könnyítik a nehezedő feltételek: a csökkenő számú ösztöndíjak, a kiállítótermekbe való bejutás, a dráguló anyagok –, s akkor még nem beszéltünk az egzisztenciális gondokról, hiszen egy főiskoláról, egyetemről kikerülő fiatal aligha tud megélni „művészetéből”. Az egyetlen jól működő, s viszonylag elérhető, nagy nézettségű fórum – az internetes oldalak, web-oldalak, galériák sora. Mindez Bárdosi Katinka kiállításán jutott eszembe, melyet októberben rendeztek a Keresztury ÁMK kiállítótermében, meglehetősen kihívó: Test közel címmel. A képek jó része ismerős volt a legkülönbözőbb portálokról, ami legalábbis azt jelenti: a festő (nő) munkáit szívesen fogadják webes-szerkesztők, hiszen majd mindegyik képen felcsillan a visszafogott, az vizuális utalások nyelvén megfogalmazott erotika. És – mindjárt tegyük hozzá: intimitás. Bárdosi Katinka komoly művészi erőfeszítéseket tesz, hogy a témát – nőiesség, nő

és férfi viszony, szerelem, szeretkezés, együvé tartozás, párkapcsolat – kiragadja a közhelyes megközelítésekől, az obszcenitásból, és részben humánus, érzelmileg meghitt, részben spirituális közegbe emelje.

Könnyű lenne besorolni őt is a nőművészet „narratívájába”, a női önreflexivitás, identitás reprezentációjába, de – annak ellenére, hogy sok tekintetben érintkezik e kifejezésmóddal – némileg el is tér ettől. Sokkal spontánabb, érzélem telibb, tisztább (még azt is mondhatnám: sterilebb), mint a szélsőségektől sem visszariadó, irányzatos idősebb és fiatalabb pályatársai. Megmarad az „érzéki figuratívitás” ábrázolás módjának körében, a „beszédes” részletek (asszociációkat ébresztő) világában. Végül is hű a választott címhez: Test közel. Valóban, ezt a „közelséget”, ennek az intimitásnak a bensőségét igyekszik megragadni, és maximális festőiséggel, szín intenzitással megjeleníteni.

Lábak, kezek, ruhadarabok (fehérneműk), körömcipők jelennek meg a képeken, hogy a testbeszéd félreérthetetlen, de mégis rejtőzködő módján előadjanak egy „történetet”, egy helyzetet, egy viszonyt. A festő így

vall szándékáról: „Festményeimen a férfi-nő kapcsolatok rejtelmait kutatom, boncolgatom a mai világ különös, olykor torz, de mindig megújuló és folyton változó tükrébe nézve. Fontos számomra, hogy a kép ne csak ábrázoljon, hanem közvetítsen is. Ezek amolyan apró üzenetek, olykor konkrét személyeknek, olykor általánosságban, mindenkire vonatkozóan. Munkáimban azt az érzékenységet igyekszem megfogalmazni, amely az emberi kapcsolatok bensősége viszonyaiból fakad. Képeim az érzelmek erejéről szólnak...”

Mielőtt a párkapcsolatokra térnénk – amiről az idézet is szól – nézzük meg, miként lesz – Keserű Katalin fogalmazása szerint – „A nő, mint a nőművész modellje”. Több kép is érzékelteti, a magány nem elfogadható, rossz emberi állapot. A várakozás és vágyakozás szimbólumai az üres körömcipők, az ajkak közé szorított gyűrű, pohár, hőmérő, a bőröndből kikandikáló lábak. (Esetleg – a fölkínálkozásé, a csábításé. Kierkegaardnak van egy műve, a Csábító naplója. Több sorozat is készült e témakörben. Tekinthetjük ezeket a műveket a „csábítás vizuális naplójának.”) Persze, és ez a festő józanságát és ironiáját dicséri, találkozunk „necces” hangulatokkal,

mint a Necces című képen, ahol a rongyos nejlonharisnyák mesélnek a (a vetkőző) női esendőségről. Egy korábbi képe – amely itt most nem szerepelt, de joggal emlegettük elismerően annak idején – a Ledobott nőiesség (I.-II.) szintén e kiszolgáltatottságról ad szemléletes képet. Ma ennek a „nő-képnek” egy másik, orfikus emblémájával találkozunk – mely az Én-kép címet viseli.

A „szárnyas” körömcipővel. Mintha ez arról árulkodna, hogy ebből fojtott, érzéki közegből (szobabelsőből) van kitérés/kísérlet.

A párkapcsolatok megjelenítése esetén a törékeny női testrészek társulnak, alkalmazkodnak az erőteljes férfi testformához. A Kiss (Csók) estén a nő ágaskodik, hogy fölrje a férfit. A Léptek vagy Love story e viszony (párosság) harmóniájáról ad képet, a maga különös, alsó testtáji metszetében. A tornacipők, a bakancsok szintén „párbeszédet” folytatnak a mezítelen (női) talpakkal vagy körömcipőkkel. Rövidülések, fönti vagy lenti nézetek, szokatlan pózok, beállítások teszik még izgalmasabbá ezt a kalandozást az intimitás szférájában.

Kimeríthető-e az a tematika? Bizonyára, nem. Mégis, Bárdosi Katinka, hisz még elég fiatal, két módon is jelzi,

Enteriőr
Bárdosi Katinka
kiállításáról

Bárdosi Katinka:
Necces

másfelé is tájékozódni próbál. Számomra ennek jele a Hazafelé, mely egy Magrittesos parafrázisnak is tekinthető. Persze, van abban valami jelképes, hogy a játék macifigura aggódóan tekint körül, a gazdit féltve. Talán ez a nemzedék túl korán vált felnőtté, magával hurcolva gyermekségét. S ez a szürreális látásmód megújíthatná a kissé már „fáradt” figurativitást. A másik – a gyurmaszerű, amorf figurák sorozata, mely szintén eltér az érzéki-szubjektív ábrázolástól.

Akárhogy is, Bárdosi Katinka teljesítette a vállaltakat. „Test”-részleteivel az egészről tudott „közvetíteni” izgalmas érzéki-érzelmi tudattartalmakat. S vannak még „tartalékai”. Ha a színintenzitás, s erre minden esélye megvan, találkozik egy erőteljesebb, gazdagabb formavariánssal, akkor még többet tud elmondani ennek a kimeríthetetlen emberi bensőségnek titkairól.

Élő Népművészet 2010 - pályázat és kiállítás

A XV. Országos Népművészeti Kiállítás Nyugat- dunántúli regionális bemutatója

A díjnyertes csikótűzhely, készítője Takács István (Zalaszentbalázs)

A kulturális tárca és háttérintézményei 1974 óta hirdetik meg az Élő Népművészet országos pályázatát, melynek zárásaként kerül megrendezésre az országos népművészeti kiállítás. Az első időszakban biennáleszerűen, majd triennáléként, újabban 5 évente kerül sor erre. Ez évben vált esedékessé a pályázat kiírása, melyet az e területen alkotók nagyon vártak, hiszen tudjuk, hogy ez a szakma legkiemelkedőbb országos rendezvénye, a „kortárs” népművészek legrangosabb bemutatkozási lehetősége. Iránytűként szolgál az alkotók számára, hiszen a zsűri döntései orientálnak is. A díjazásnál pedig kiderül, mit tekinthetünk kiemelkedő teljesítménynek, szakmai „non plus ultrának”. Mielőtt ismertetném a 2010-ben lezajlott pályázatot és régiónk ebbéli szereplését, röviden nézzük meg, milyen út vezetett idáig.

A 19. század erősen polgárosodó társadalmán belül a parasztság sajátos, évszázadokon keresztül kialakított kultúrát mondhatott magáénak, melynek legfőbb jellemzője volt, hogy azt közösségi normák szabályozták, az egyének belenevelődtek a hagyományokba, így annak átörökítése az életrend szerves része volt. A 18. század második felétől a mindennapok használati tárgyaival párhuzamosan, egy gazdag, ünnepi környezeti tárgykultúra is kialakult. Ezzel együtt, szükségszerűen a díszítőművészet virágzása is bekövetkezett. Ennek a szerves társadalmi létnek az 1. világháború vetett véget. A megváltozott, kapitalizálódó életmód következtében - épp azok, akik előállították

Jandl Olga
(Lendva)
ezüst oklevéllel
jutalmazott
hetési hímzése

e tárgyakat - kiemelték eredeti közegéből annak egyes darabjait, és azt kereseti forrásnak tekintve, mint árucikket bocsátották áruba. E használati eszközök, szerszámok, edények, faragványok, elvesztve szerves kapcsolatukat eredeti közegükkel, technikai bravúrként létrejövő, funkciójukat veszített dísz tárgyakká váltak. A 20. század derekára ez a folyamat elvezetett a felülről irányított, előre megtervezett, „sorozatban gyártott”, kereskedelmi ízlésnek megfelelő népi iparművészet kialakulásához. A funkcióvesztéssel, egyben dísz tárggyá degradálódással, átfomálódott a tárgyalakítás lényege is. Ezért vált jelentőssé és értékelődött fel, a 20. század második felében, azoknak az egyéni stílusjegyeket kialakító alkotóknak a tevékenysége, akik vállalkoztak eredeti hagyományaink átmentésére. A hatvanas évek végén, a

hetvenes évek elején volt megfigyelhető ez a változás a népművészet területén. A „nomád nemzedék” megalakította 1972-ben a Fiatalok Népművészeti Stúdióját, mely célul tűzte ki, hogy újra fogalmazza a népművészetet, a funkció és az esztétikum együtt értelmezésével újra a használati funkció kerüljön előtérbe a tárgyalakítás során. Mindez nem lett volna elég, ha nem párosul annak felismerésével, hogy ezt a tudást át is kell adni. A népművészeti mozgalom, mely a hagyományok megújítására törekedett, el tudta érni azt, hogy a 60-as évektől a tudásátadás egyik formájaként elindította az „A, B, C” kategóriás szakkörvezetői szakmai képzéseket, és mint említettem, 1974 óta felmenő rendszerben bemutatkozási lehetőséget nyújt az alkotóknak, a közönségnek pedig betekintést kínál, a kiállítások révén, a tárgyalakító közösségek hagyományos és új törekvéseibe. Itt kell megemlíteni az országszerte létrejött kézműves szakkörökön kívül a játszóházi mozgalmat, a kézműves alkotóházak sorát, a létrejövő szakmai civil szervezeteket, melyek mind azt bizonyítják: van igény e régi forrásokból merítő kultúra iránt. Szükség pedig azért van ezekre a fórumokra, szerveződésekre, mert e tradicionális tárgyalakításra meg kell tanítani az ez iránt érdeklődőket, hisz annak generációk közti átadása megszűnt. További eredmény volt a rendszerváltással egy időben elindult iskolarendszerű kézműves oktatás és az iskolarendszeren kívüli kézműves felnőttképzés is. Távlatos cél e tárgyi kultúra ismereteinek beemelése az alapfokú oktatásba, a felsőoktatásba, és a szakképzés reformjára is szükség lenne e területen.

Jelenleg ismét erősödőben van a népi gyökerekkel rendelkező tárgyalakítás használati funkciójának előtérbe kerülése, mely korunk igényeihez igazodva, valószínűleg egy újabb hullámot indít el e téren, és végleg felváltja a „vitrinkultúrát” az új utak keresésének eredményeként létrejövő, a ma emberének szükségleteit figyelembe vevő, funkcionális új szemléletű tárgyak/eszközök sora. A kedvező változás egyben talán kiutat jelenthet az e területen igényesen dolgozó mestereket, műhelyeket sújtó keresleti mélyrepülésből is.

Mindez persze nem jöhetne létre a népművészetet tudományosan kutató háttér nélkül. A magyar népművészet „felfedezése” a 19. század végén megtörtént. Ebben nagy szerepe volt a millenniumi ünnepeknek. Megindult a gyűjtés, kutatás, melynek eredményeként számtalan egyedi (mű)tárgy került az éppen az idő tájt alakuló múzeumokba. Ezt követően megindult a felgyűjtött anyag feldolgozása, a kutatási eredmények közzétevése, bemutatása. Mindezek fontos szerepet játszanak abban, hogy ma az alkotók a gyökerek ismeretében és a komoly szakmai kutatómunka eredményeit felhasználva fogalmazzák át a magyarság hagyományos tárgykultúráját, a mai igényeknek megfelelően. Ez a továbbélő-formálódó hagyomány identitásunk szerves része, mert ettől vagyunk a világ kulturális sokszínűségének egy sajátosan egyedi változata. Ez a tárgykultúra a miénk, csak ránk jellemző, így nemzeti azonosság tudatunk őrzésében is mértékadó szerepet játszik.

Mindezek után térjünk vissza a kiállításokhoz, melyet megelőz az Oktatási és Kulturális Minisztérium (azóta Nemzeti Erőforrás Minisztériuma), a Hagyományok Háza és a Népművészeti Egyesületek Szövetsége közös felhívása. A meghirdetőkhoz csatlakozik régióként egy-egy kijelölt intézmény, civil szervezet, a mi esetünkben – Nyugat-dunántúli régió – a Zala Megyei Népművészeti Egyesület, amely a régiós pályázatot meghirdette és lebonyolította. A korábbi kiállítások megyei és országos szinten zajlottak, ám ez évtől új koncepcióban, régiós és országos szinteken szerveződött a pályázat és a kiállítások megvalósítása. A megyénkénti szervezés igen nagy koordinációs feladatot rótt a Hagyományok Házára, és annak elődintézményeire. A régiókénti szervezés kevesebb egyeztetést kíván a központi meghirdetők oldaláról, ám sokkal nagyobbat a régiós központoktól. Mindezzel együtt azonban, úgy érzem, gördülékenyebbé vált a szervezés.

A pályázati kiírásokban megjelennek azok a fontos tartalmi elemek, időpontok, helyszínek, amelyek a lebonyolítás során a pályázók számára fontos támpontot jelentenek.

A pályázat lebonyolításának anyagi költségeit egyetlen szervezet sem tudná felvállalni, éppen ezért a Hagyományok Háza és a régiós szervezők még 2009 őszén pályázatot nyújtottak be az NKA-hoz, ahol az előírt kötelező önrész mellé megszerezhették a hiányzó pénzügyi forrásokat. Itt kell megemlítenem azt az önkéntes munkát, melyet az alkotók ajánlottak fel a kiállítási anyag gyűjtésekor, valamint a kiállítás rendezése, majd csomagolása, szállítása során. Ha ezt összességében kellene kifejezni, kb. félmillió forintot tenne ki.

A pályázat lebonyolítása során a régió megfelelő intézményeivel működtünk együtt a siker érdekében. Ki kell emelnem a Győr-Moson-Sopron megyei Bartók Béla Megyei Múvelődési Kht-val való együttműködést, bennük megbízható partnerre találtunk.

A pályázat a tárgyalgó népművészet, népi kismesterségek minden területére, ágára kiterjedt. Így a történeti és paraszti hímzés, a csipke, a képfestés, a viselet, a népi ékszer, a szőttes, a nemez, a faművesség (használati tárgyak, bútorok, játékok), csont- és szarufaragás, a kovácsmesterség, a fazekasság, a bőrművesség, a szalma- csuhé-gyékény- és vesszőfonás, a mézeskalács, a hímes tojás és a gyermekjáték egyaránt szerepelt a kiírásban. A pályázaton egyéni alkotók és a közösségek is indulhattak.

Ezúttal olyan alkotásokat vártak a meghirdetők, melyek a hagyományos népművészetből merítenek, de a mai környezet-, lakás- és viseletkultúránkba beilleszthetőek, különös tekintettel a funkcionálisan összetartozó tárgy együttesekre (lakókörnyezet, gyermekszoba, konyha, étkező, szoba berendezése, falusi vendéglátás, öltözők stb.).

Fontos kritérium volt, hogy csak új művekkel lehetett pályázni, valamint a 2005. óta megrendezett országos szakági pályázatokon szerepelt alkotásokkal. Újdonságnak számított, hogy a Népi Iparművészeti Zsűri által minősített alkotások is részt vehettek a pályázaton, hiszen a cél az elmúlt öt év legszínvonalasabb népi kézműves alkotásainak reprezentatív bemutatása. (A megelőző években a zsűri számmal rendelkező alkotások nem kerülhettek be a pályázati anyagba, ezzel jelentősen csökkentve a bemutatható anyag nagyságrendjét.)

A kiállítás célja, a régióban és országos keretek között is, a tárgyalgó népművészet, népi iparművészet alkotóinak megszólítása, egyben lehetőség nyújtása az elmúlt néhány évben készült munkáik bemutatására. Ezzel is segítve szakmai fejlődésüket, hiszen fontos az a visszajelzés, mely a zsűri ítéletében fejeződik ki. Mindezen kívüli cél

Nyugat-dunántúli szobabelső – a Velemi Stúdió Gránátalma-díjas közösségi munkája

A XV. Országos Néprajzi kiállítás megnyitója – a Néprajzi Múzeumban

tevékenységük megismertetése az érdeklődők minél szélesebb körével. (Az innen érkező vélemények is megerősítették az alkotók és az azokat támogatók körében azt a hitet, hogy erre a tevékenységre szükség van. Erről tanúskodnak a vendégkönyv oldalai.) A kiállítás egyben a régió sokszínű kulturális életét gazdagítva, a meglévő szellemi és tárgyi értékeket felmutatva segít annak a munkának a megbecsülésében, melyet népművészeink, népi iparművészeink végeznek. Ezzel a magyarság kultúrájának nem csak a megőrzésében, hanem jellegzetességeinek felmutatásával, azt továbbfejlesztve, népszerűsítésében is jelentős szerepet vállalnak alkotásaik, munkásságuk révén. Tisztelet ezért valamennyiüknek. Továbbá nem titkolt az a cél sem, hogy felhívjuk a figyelmet – a turistaközpontjainkat, a vásárokat, üzleteket elárasztó, többnyire igénytelen, nem kézműves munkával előállított, de „magyar népművészetként” árusított tárgyak mellett –: van másfajta hiteles és igényes, esztétikus megjelenésű tárgykultúra régiókban, országunkban. Mivel a pályázatot a történelmi Magyarország területére hirdették, így a nyugat-dunántúli régióba tartoztak Győr-Moson-Sopron-, Vas-, Zala megye és a Muravidék alkotói, alkotó közösségei. A pályázati felhívást közzétettük a napilapokban, és népszerűsítettük interneten, egyéb médiumokban.

Régióként, így nálunk is előzsűri válogatta ki azokat a műveket, melyek bemutatásra kerülhettek a regionális kiállításon, a Nyugat-Dunántúl esetében Zalaegerszegen. A zsűri tagjai voltak: Csupor István etnográfus, Gombosi Beatrix etnográfus, Mónus Béla fafaragó, Katona Edit etnográfus, Marx Mária etnográfus. A zsűrizésre beérkezett anyag mennyiségét tekintve régiókban (garnitúra 1 darabnak számít), közel 1200 bírálatra váró tárgy volt, melyet 135 alkotó, alkotócsoporthoz nyújtott be. A zsűri 3 kategóriára osztotta fel a beérkezett anyagot. Egy részük nem felelt meg a jelenlegi szakmai elvárásoknak. Más részük regionális kiállításra érdemes, a java pedig az országos zsűri elé került. Az utóbbi kategóriába 75 alkotó, alkotócsoporthoz 320 tárgy tartozott. A kiállításon tehát az utóbbi két kategória anyagát mutattuk be, ez mennyiségét tekintve 104 alkotótól 820 tárgyat jelentett. Ez egyben azt is jelentette, hogy az adott kiállítóteremben – a Göcseji Múzeum időszakos kiállítótermében – kellett ezt az anyagmennyiséget elhelyezni úgy, hogy az áttekinthető, élvezhető, esztétikailag vállalható legyen. A rendezés során éltünk a kiemelés-mellérendelés eszközével, és érthetően nem lehetett minden művet (kollekciót) teljes méretében bemutatni. Ám a tárgyak jellegzetes nézetének megtartásával lehetett „menteni” e helyzetet.

A kiemelés főként azoknál a tárgyaknál alkalmaztam, melyek a hagyományos népművészetből merítve, ma is használati értékkel bíró alkotások. Érvényesítve a pályázat fő szempontját, hogy nem „dísz tárgyak”, múzeumi másolatok készítése a cél, hanem a hagyományból merítve, az új használati tárgyak megalkotását preferálja a szakma.

Itt elérhetünk ahhoz a kívánalomhoz, hogy a népművészet, népi iparművészet találkozhat a „magas művészethez” tartozó iparművészettel. Erre már az előző, 2005-ös országos kiállításon is történt kísérlet, melyről Borbély Jolán, a téma kiváló ismerője a következőket írta értékelő tárlatvezetőjében:

„A kilencedik teremben „Tovább lépés” címmel mutatjuk be azokat a pályázati munkákat, amiket hitünk szerint „iparművészek” is készíthettek volna. Sajnálatos módon nálunk még mindig, elválnak a népművészet a hivatásos iparművészettől. Európa ebben is megelőz bennünket. Ott csak egyfajta érték van: a művészi, esztétikai érték.”

A nyugat-dunántúli régiós kiállítás 2010. július 3-án nyílt meg a zalaegerszegi Göcseji Múzeumban, illetve a múzeum előtti árnyas téren. A megnyitó során, a köszöntő elhangzása után a szervező Zala Megyei Népművészeti Egyesület nevében Skrabut Éva elnök mondta el a pályázattal kapcsolatos hivatalos adatokat, információkat, majd Szabó Zoltán etnográfus, a Hagyományok Házána osztályvezetője nyitotta meg a tárlatot. Ezt követően adták át a pályázati anyagot benyújtó alkotók számára az eseményre készült okleveleket, emléklapokat.

A kiállítás épp a fő turista szezonra esett, július 3-tól augusztus 25-ig. A vendégkönyvből tudtuk nyomon követni, hogy sok messziről érkezett látogatója is volt a tárlatnak. Az elismerő vélemények, bejegyzések megerősítenek bennünket szervezőket és a mestereket is abban, hogy van értelme az effajta ismeretkövetítésnek, bemutatónak. (A régiós kiállítás fotói megtekinthetőek a Zala Megyei Népművészeti Egyesület honlapján: www.zalanepmuveszet.hu)

A regionális kiállítások zárását követően szeptemberben került sor az ország minden régiójából összegyűlt anyag országos zsűrizésére és a díjazott alkotások kiválasztására. A XV. Országos Népművészeti Kiállítás Élő népművészet címmel 2010. október 29-től, 2011. március 27-ig Budapesten a Néprajzi Múzeumban látogatható. A szakma számára nagy öröm, hogy hosszú évek után, ismét ez az intézmény ad otthont a rangos összmagyar népművészeti szemlének.

A nyugat-dunántúli régió díjazottjai:

Bútor:

Gránátalma díj: Velemi Stúdió Alkotócsoportja, Velem
Bronz oklevél: Jován János Attila, Népművészet Ifjú Mestere, Kemencszentmárton

Fa és kéreg munkák:

Arany oklevél: Balogh Mihály, népi iparművész, Hottó
Harasztovics Róbert, Népművészet Ifjú Mestere, népi iparművész, Ostffyasszonyfa
Ezüst oklevél: Jankovics Tamás, népi iparművész, Keszthely

Hímzés

Gránátalma-díj: Varga Mária, népi iparművész, Sítke

Arany oklevél: Domján Zsuzsanna, népi iparművész - Parragi Ágnes, népi iparművész, Zalaegerszeg
Csapó Frigyesné, népi iparművész, Mosonmagyaróvár
Ezüst oklevél: Kerekes Endréné, népi iparművész, Gelse
Antalosič Darinka, népi iparművész, Petesháza, Szlovénia
Jandl Olga, népi iparművész, Lendva, Szlovénia
Bronz oklevél: Székely Erzsébet, népi iparművész, Győr
Beszprémy Józsefné, Népművészet Mestere, Sárvár

Viselet

Bronz oklevél: Takács Zsuzsanna, népi iparművész, Népművészet Ifjú Mestere - Török Andrásné népi iparművész, Zalaegerszeg

Csipke:

Gránátalma díj: Balogh Lajosné, Király Zsiga díjas népi iparművész,
Zalaegerszeg
Ezüst oklevél: Kézművesek Háza Csipkekészítő Stúdió, Zalaegerszeg
Vezető: Takács Zsuzsánna népi iparművész

Szöttes:

Arany oklevél: Erdélyiné Horváth Gabriella, népi iparművész, Győr

Fazekasság:

Arany oklevél: Ifj. Albert Attila, fazekas, Magyarszombatfa
Ezüst oklevél: Nagy Orsolya, fazekas, Keszthely
Bronz oklevél: Kollár Szabolcs, népi iparművész, Gyenesdiás
Csuti Tibor, a Népművészet Ifjú Mestere, népi iparművész, Zalaegerszeg

Fémművesség:

Ezüst oklevél: Takács István, népi iparművész, Zalaszentbalázs

Bőrművesség:

Ezüst oklevél: Dancsecs Diána, népi iparművész, Keszthely

Szálanyag:

Gránátalma díj: Pados Zoltán, kosárfonó, Bejczygyertyános

Hímestojás:

Arany oklevél: Tamásné Geröly Mária, népi iparművész,
Gyöngyösfalu

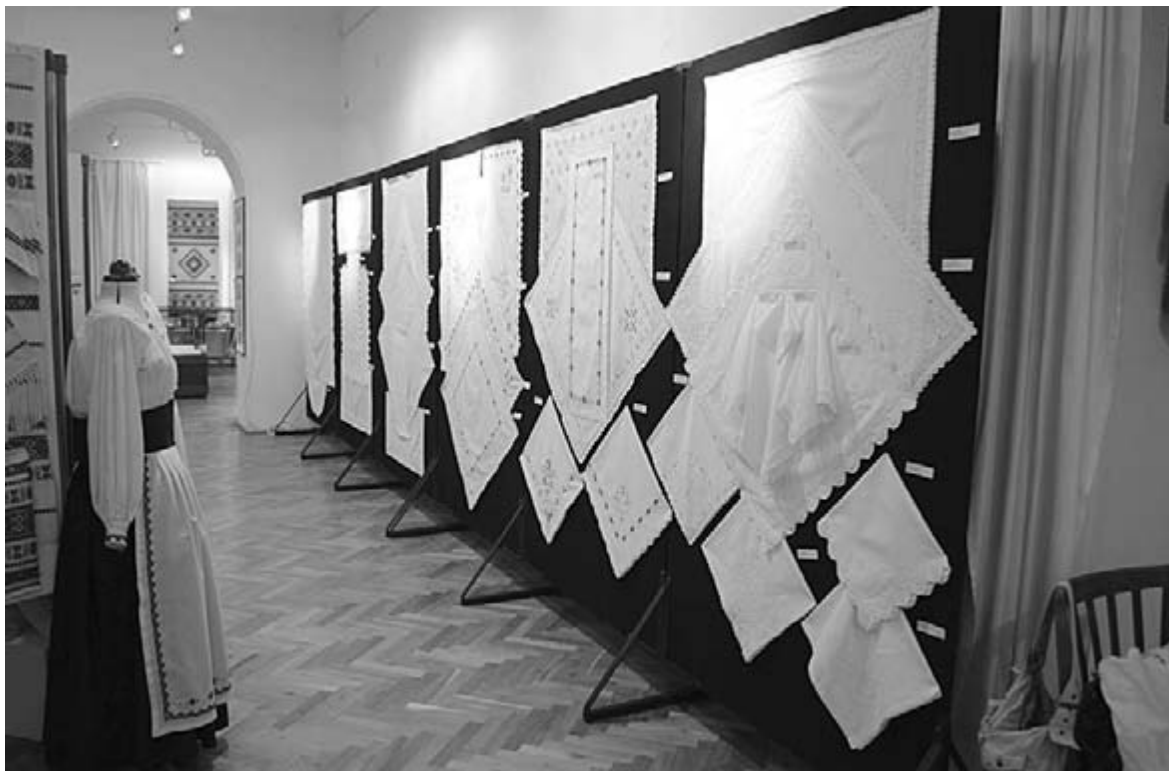
Életműdíj: A Népművészeti Egyesületek Szövetsége különdíja

Gál János fafaragó, Népművészet Mestere, Seregélyes, posztumusz
(A Gébarti Kézművesek Háza gondnoka volt 1983-tól 1987-ig.)

A március végéig látható kiállítást számos program kíséri: lesznek kézműves foglalkozások, szakmai események, koncertek, és például divatbemutató is, amelyen a népművészetből ihletet merítő, de ma is hordható viseleteket láthatnak az érdeklődők.

Végül a kiállítás létrejöttéért köszönet jár azon szervezeteknek, intézményeknek, munkatársaknak, minden segítőnek, a Nemzeti Kulturális Alapnak, akik bármilyen módon hozzájárultak a kiállítás létrejöttéhez. Legelsősorban pedig azoknak az alkotóknak, akik még e hajszolt világban is vállalják a tárgyalható népművészet, a kézműves mesterségek ápolásának, továbbélésének és továbbadásának nemes szenvedélyét és hivatását.

Hetési és zalai
hímzések és
öltözet. (Az
öltözetet tervezte,
készítette
Takács Zsuzsánna)

Szemes Béla

Ljubov Andrejevna (Táncos Adrienn)
érkezése az ősi házba, fogadja Firsz, az inas
(Wellmann György)

Veszteségek és hiányok

Csehov kései darabja a Hevesi Sándor Színház évadnyitóján

A kelet-európai drámairodalom vitathatatlanul ikonikus egyénisége a XIX. századvég és a századforduló orosz klasszikusa, Anton Pavlovics Csehov, aki „drámaiatlan drámáival” a műnem merev kereteit feloldó, annak új műfaji árnyalatát, a lírai komédiát megteremtő alkotója. Nem véletlen, hogy a tragikumot lélektani/érzelmi síkra összpontosító dramatikus szövegei, életművének az emberi lélek rezdüléseit diagnosztizáló darabjai, gyakran szerepelnek hazai színházaink repertoárján. Mindenképpen üdvözlendő: remélhetőleg a több esemény egybeesése előtti kötelező tisztelgésen (másfél évszázada született Csehov, Ruszt József rendezésében negyed százada, 1985-ben mutatta be a szerző Három nővér című darabját a társulat – igaz az 1996/97-es évadban Dömölky János vendégrendezésében a Ványa bácsi színpadra vitelét is láthattuk a zalai színházban –

a Cseresznyés kert című művét élete utolsó évében írta a szerző) túlmenően a drámairodalom értékei iránti fogékonyság és érzékenység is motiválta a Hevesi Sándor Színház új vezetését, hogy a felnőtt közönség számára a Cseresznyés kert című darabbal nyissa meg az idei nagyszínpadi évadot.

A Cseresznyés kert cselekménye kevés „külső történetre” épül, végső soron néhány mozzanatban összefoglalható: Ranyevszkaja Andrejevna, földbirtokosnő visszatérése vidéki családi birtokára, a birtok (cseresznyés kert) elárverezése, a földbirtokosnő és a „család” elutazása. A „belső történet” azonban ennél sokkal több réteget foglal magában: az emberi boldogtalanság életérzését, az eltűnt idő és a nosztalgiával teli múlt (a családi kötelék felbomlása, az ifjúság elvesztése) értékeinek szétfoslása iránti mélabút, a jelen kilátástalanságának

szomorúságát és a jövőbeni „remény, vágyak, álmok, ábrándok” megvalósulásába vetett hit bizonytalanságát. Ebből fakadóan Csehov drámájának üzenete többértelmű jelentést hordoz: egyszerre van benne az idő visszafordíthatatlansága és a múlt élményeinek továtűnése, színhelyének elvesztése miatt érzett nosztalgikus/melankolikus hangulatiság (Ranyevszkaja, Ánya, Várja, Gajev alakja testesíti meg); az emberi viszonyok átrendeződésének tényszerűsége (Lopahin, a jobbágyivadékból lett, meggazdagodott kereskedő). Legpregnansabban talán mégis a múlt értékeinek, a „tovatűnt világ” őrzőjének és krónikásának (Firsz, az öreg inas) attitűdjében tetten érhető sztoikus életszemlélet. Ezért, noha a „dráma” maga az emberi bensőben, érzések és hangulatok megnyilvánulásaiban zajlik, tárgyiasult formájában mégis a „cseresznyés kert sorsával” összefüggésben értelmezhető.

Az író darabjában három markánsan kirajzolódó és meghatározó toposszal (irodalmi közhellyel) találkozhatunk: az utazás-toposz (a földbirtokosnő és családja párizsi útja, majd hazatérése), a kert-toposz (a cseresznyés kert, a család életének metaforikus színtere), a fa-toposz (a múlt, illetve a kilátástalan emberi sorsok szimbóluma). A különböző toposzokhoz történő viszonyulásuk mellett a történet valamennyi figurája (materiálisan, emocionálisan és/vagy pszichésen) valamiféle hiányt érez, és e deficit következtében valamiért

Leonyid Andrejevics, Andrejevna testvére (Nádházi Péter) és Andrejevna (Tánczos Adrienn) jelenete

mindenki vesztesnek érezheti magát, ezért boldogtalan. Ebben az értelemben a műnek nincs pozitív szereplője, a különböző formákban megnyilvánuló hiátusokra, talán csak az öreg Firsz „élettapasztalata” és bölcsessége, illetve Ranyevszkaja (a cseresznyés kert elvesztését követően visszatér Párizsba), valamint Lopahin (megvásárolja a cseresznyés kertet, bár ősei jobbágyok voltak a birtokon) igaz más-más tartalmú jövőbeni sorsának alakulása szolgál valamiféle „kárpótlással”.

A darabot Sztarenki Pál rendezte, aki a különböző karaktereket megformáló színészekkel egyetemben alapos és tiszteletre méltó munkát végzett. Alapvetően hű maradt a csehovi dráma szövegéhez, ugyanakkor,

Andrejevna (Tánczos Adrienn) és fogadott lánya, Várja (Sztankay Orsolya) „kettőse”, Firszsel a háttérben (Wellmann György)

nyilvánvalóan korunk változásaihoz igazodó, főleg az előadás formai kivitelezésben tetten érhető, de a szerző darabjának szellemiségét lényegesen nem érintő színpadi megoldásokat alkalmazott. Annak ellenére azonban, hogy Sztarenki rendezői koncepcióját Csehov művének eredeti interpretálására építette, a rendezés nem maradt konzervens a lírai komédia műfajához. Hiányoltuk, illetve elnagyoltan és felszínesen találkozhattunk azokkal a Csehov darabjainak lényegét jelentő hatásos, finom belső lelki rezdülésekkel, apró hangulati árnyalatokkal, amelyekre egyébként korunk nézői is „vevők” lettek volna. A „lírai komédia” műfajából így keveset kaptunk, a (klasszikus) komédiára vonatkozó stílusjegyek (amennyiben mindenképpen műfaji megjelölést keresünk, az író ezen műve inkább a „középfajú drámához” áll közelebb) pedig nem értelmezhetőek az előadás kapcsán.

Így aztán nehezen beazonosítható előadás született, bár némely figurában egyértelműen ráismerhettünk, (pl. Lopahin), hogy milyen mértékben hasonlít jelenkorunk tipikus képviselőjéhez. Dramaturgiailag, időbeli hosszát tekintve nem tartottuk fajsúlyosnak és indokoltnak Sarlotta „bűvészműtávját” sem.

A zenei betétek teljes mértékben az előadás egyik erősségénekszámítottak, a rendező ebben mindenképpen jól hangulatfestő megoldásokat talált.

Az előadás – jeleneteit tekintve – egyetlen színhelyre építkezett, a díszlet kopárnak, egysíkúnak és Csehovhoz kapcsolódóan művinek, „természetellenesnek” hatott, talán szerencsésebb lett volna, ha több természetes anyagot használ a díszlettervező. Bizonyos fokig

ellentétes benyomást keltett az egyébként hatásosabb és kifejezőbb jelmezekhez viszonyítottan. (Mindkettő Pilinyi Márta munkája)

A darabbeli figurák közül, epizód szerepe ellenére, elsősorban Firsz (az öreg inas) alakját kell megemlítenünk, akinek szerepét Wellmann György formálta meg, mélyen átélte hitelességgel. Sztarenki rendezői koncepciójában is kiemelt szerepet szánt neki (az írott darabbal ellentétben, valamennyi jelenetben a színpadon tartózkodott). A kulcsszereplők közül a szerepbeli figurát hatásosan megformáló, átlagon felüli alakításáért Sztankay Orsolyát (Várja, fogadott leány) dicsérhetjük meg. Tánczos Adrienn (Ranyevszkaja földbirtokosnő) szerepformálása ezúttal túlságosan „eklektikusra” sikeredett, eleganciája ellenére gesztusaiban nem éreztük a nemesasszony alakjának markáns megnyilvánulását.

A Hevesi Sándor Színházban látott Csehov-darab összességében mégsem okozott csalódást. A rendezői felfogás és a színészek játéka igyekezett visszaadni az egyébként nem könnyen megragadható csehovi világszemléletet. Sztarenki rendezése aktuális üzenetként értelmezhető, amelyet a végkifejlet kaotikusabb dramaturgiai megoldása ellenére, hatásában az eredeti műnél pozitívabb kisugárzásúnak érezhettünk. Az előadással kapcsolatos, általunk említett kifogások a szerző korának és jelenünk értékvilágának hangsúlyeltolódásaiból adódhatnak.

(Hevesi Sándor Színház
Bemutató: 2010. október 15.)

Firsz, az öreg inas
(Wellmann György)
színpadi magánya

Szemes Péter

A sárga út nem jószándékkal van kikövezve

(A Griff Bábszínház Óz-előadásáról)

A díszes
kompanyia

Biztosra ment a Griff Bábszínház vezetése, mikor az idei évad egyik húzódarabjának Frank L. Baum Óz, a nagy varázsló című örökzöldjét választotta. A mű filmváltozata (Óz, a csodák csodája címmel), Judy Garland felejthetetlen játékával, a 40-es évek óta generációk meghatározó élménye, mint ahogy számomra és zalai nemzedéktársaim számára bizonyosan az volt a Ruszt József által 1984-ben a Hevesi Sándor Színházban színre vitt előadás is. A Griff bemutatóját ezúttal a teátrum háziszervezője/rendezője, Tömöry Péter dolgozta át és állította színpadra, aki kiváló érzékkel, ötletesen használta ki a szöveg kínálta lehetőségeket. Az előadás a kísértő-, aláfestő zenét játszó zongorista

(a dalokat a közelmúltban elhunyt, korábbi kaposvári direktor, Schwajda György írta és az egykori nagyszerű (film)zeneszerző, Tamássy Zdenkó komponálta), Sabáli László, bejövetelel kezdődik, aki miután elfoglalja helyét a hangszernél, megigazítja a számára odakészített vizet – ez a gesztus jelzi, hogy mind személyének, mind a kelléknek (hiszen nem szárad ki a szája) a későbbiekben még szerepe lesz majd. A színpad közepén két háttal álló alakkal (Henry bácsi, Emmy néni) szemben, a háttérparavánra függesztett ház előtt megjelenik Dorka bábja, aki unatkozik a szürke egyhangúság miatt és Totó kutyáját hívja játszani. A két szereplő ezt követően a színpad előterében életnagyságban is megjelenik

Gyáva
Oroszlán
(Farkas Attila)

(a megelőző báb-formájuk nyilván a felnőttektől való távolságukat volt hivatott érzékeltetni), ami igazi multikulturális meglepetést kelt, hiszen a kislány gyermekkorunk szovjet gyévuskáit, kísérője pedig, noha szalagok (is) díszítik, a magyar pusztá puliját asszociálja. Mielőtt azonban belemelegedhetnének a labdázásba, dörgés, villámlás kíséretében elragadja őket a forgószél. A kansasi tornádót – az amerikai utalásokat a magyar nevek miatt lehet, hogy célszerűbb lett volna kihúzni – a sötétből a színpadra vánszorgó, bőröndjét cipelő Boszorkány sem úszta meg, hiszen beleállt a lábába Dorkák háza. A banya, aki a magyar népmesék vasorrával és minden más alakjához kapcsolódó attribútummal (kalap, seprű, bő fekete ruha, stb.) rendelkezik, bosszút fogad megnyomorításáért. Közben a főhősök is földet értek és az őket üdvözlő Tündér szavai nyilvánvalóvá teszik számukra, hogy mesevilágba, a mumpicok országába kerültek. A cikázó kék fénycsík formájában megjelenő jó szellem közli velük azt is, hogy a helyi nép akaratlan felszabadításával gonosz ellenséget szereztek maguknak, és hogy csak Őz, a Smaragdvárosban lakó

nagy varázsló juttathatja újra haza őket. Füllbemászó, ám mozgalmi jellegű dalt énekelve (erre Dorka úttörős vonulása még rá is játszik), elindulnak tehát a kiszabott sárga ösvényen céljuk felé. A Boszorkány azonban, aki mindent kihallgatott, megelőzi a vándorokat és az út kockáit átfordítva búzamezőt teremt eljűkszalmabábal, varjakkal (az ő madarai), hogy eltévedjenek. A megérkező Totó meglepődik a kacsintó és beszélő Madárijesztőtől, s noha a cselekmény kezdetén elmondta, és több alkalommal megismétli, hogy kutyaként nem tud beszélni (tehát csak a nézők értik a szavait!), Dorka válaszol neki, s ez az előadásszöveg egységét megtörő, nyilvánvaló dramaturgiai hiba később több alkalommal is előfordul. Megfelelő feladatkörű munkatársa nem lévén, az egyenetlenség kigyomlálásának elmulasztása a darabot átdolgozó rendezőt terheli. Ezzel szemben az emberi tulajdonságokkal (is) rendelkező szalmabábú, a színész felsőtestét takaró, járó testbábként való megjelenítése, a tervező, Lőrincz Melinda részéről rendkívül találó megoldásnak bizonyult. A Madárijesztő, miután a kislány megszabadítja a hátába fűrt karótól, elmondja, hogy mivel buta, „eszét” szeretne kapni, s ezért csatlakozik a kis csapathoz, mely Totó és a lelkes gyermekközönség segítségével újra rátalál a sárga útra. A Boszorkány, látva terve kudarcát, ezúttal sűrű erdőt varázsol (átfordítva a sárga kockákat), denevérral, pókhálóval és minden szükséges kellekkel. A vándorok szem elől is tévesztik egymást és a hangok alapján csak akkor lesz ismét egységes csapatuk, mikor Dorka belebotlik a Bádogemberbe, aki elveszett olajozóját keresi. A kutya, szimata segítségével erre is ráakad, sőt az új ismerős tagjainak megkenése után kíváncsiságból maga is megkóstolja a rossz ízű folyadékot. A Madárijesztőhöz hasonlóan immár szintén mobilissá lett Bádogember is elmeséli saját történetét. Eszerint még emberi alakjában, favágóként (ebből az időszakból már csak fejszéje maradt meg) szerelmes lett a Boszorkány lányába, ám az öregasszony nem nézte jó szemmel a bimbózó kapcsolatot és balesetet okozott a fiúnak. Összetört testét egy bádogos foltozta meg, a szíve azonban nem került a helyére, így most anélkül tengeti napjait. A rábeszélésnek engedve végül ő is csatlakozik a csapathoz, hogy Óztól kérje a hiányzó szervet, és a vándorok tovább indulnak a Totó által gyermekegységgel megtalált sárga úton. A tervében ismételen csalódott banyának – talán az eddigi kudarcok miatt – ezúttal az emberi oldala is megjelenik: noha kárhoztatja a lányát, a favágó szerelmét, amiért nem akar gonosz lenni, bevallja, hogy a boszorkaélet helyett neki is nagyobb kedve lenne otthon a kandalló mellett kötögetni. A sötét énje azonban felülkerekedik, így elhatározza, hogy vérengző fenevadat küld az utasokra. Újabb komoly hiba az előadás szövegében a banya itt használt „vérnősző” oroszlán kifejezése, hiszen az Arany János Hamlet-fordításából ismert terminus vérfertőzött jelent,

A lelkesült
bádogember
(Balázs László)

ami meglehetősen idegen a darab világától. Az állatok királya – esetében a báb feje meglehetősen esetlenre sikerült –, a csapat meglepetésére, megijed Totótól, és miután megnyugszik, dalában elmondja, hogy ez nem véletlen, hiszen már gyávának született. A bátorság megszerzésének vágya végül őt is a többiekhez kapcsolja és útmutatása alapján tovább mennek Smaragdváros felé. A Boszorkány ezúttal a pipacs mérgező virágát hívja segítségül elpusztításukra és részben sikerrel is jár, mert Dorka és az Oroszlán, mesterkedésének köszönhetően, rögtön álomba merülnek. De ez a terv sem válik be, mivel a Madárijesztő ötletére Totó és a gyerekek összegyűjtik a gyilkos illatú növényeket, így az alvók felébrednek és együtt folytatják útjukat. A csalódott banya most a gyerekekre támad, amiért a vándoroknak nyújtott segítséggel megakadályozzák célja elérését. Elárulja ugyanakkor, hogy Őz birodalmában már megtörik a hatalma és hogy a jó varázsló azért ellensége, mert ő nemcsak gonosz, de koszos is (az előadás egyik nevelő célzatú üzenete a gyerekek számára) és a víztől elolvad, majd a nyugorok népéhez indul, összegyűjteni a végső harchoz alattvalóit. Közben a csapat Smaragdvárosba érkezik, ahol mindannyian előterjesztik kérésüket Őznak. A kinyitott, majd összecsucokott esernyőre festett különböző fejek formájában megjelenített szellemtől – ez az ábrázolás-fajta az előadás egyik legjobb megoldása – Dorka hazautat, a Madárijesztő „eszét”, a Bádogember

szívet, az Oroszlán pedig bátorságot szeretne (a kutya, mivel nem tud beszélni, nem tudta elmondani, hogy beszélni szeretne tudni). Őz mindenkinek segítséget ígér, ha megölik ellenségét, a gonosz Boszorkányt. Amint elmennek, az említett is megjelenik és a gyerekekkel beszélget a rosszaságukról, így próbálva támogatókat szerezni – legalább a közönség soraiban. Mivel nem arat sikert, úgy dönt, hogy farkast küld az őt keresőkre, a támadó állatot azonban a Madárijesztő tanácsára a Bádogember baltájával teszi ártalmatlanná, megbecsülve az ellenfél bátorságát. A banya, látva szövetségese pusztulását, végső elkeseredésében maradék, pajzsra szerelt, forgatható nyugor-hadseregét is beveti, melyet pedig az Oroszlán üvöltése zavar el. A boszorkának nem marad más választása, hozzá hasonlóan, a víztől féltő darazsakat engedi a kis csapatra. Már-már veszni látszik Dorkáék küldetésének sikere, de Totó a gyerekek segítségével felfedezi a kíséző zongorán álló ásványvizes üveget és tartalmával hőseink megsemmisítik a Boszorkányt és fullánkos társait. Őz szavait már a darab világán eddig kívül álló, most abba bekapcsolódó Zongorista mondja el: a Madárijesztő olyan okos marad, mint, amikor kitalálta, hogyan kell elpusztítani a farkast, a Bádogember szívet nyert, mikor megsajnálta a legyőzöttet, az Oroszlán pedig ezután olyan bátor lesz, mint mikor megszabadult saját félelmétől. Végül Dorka és Totó az előadást mintegy keretbe foglaló, nyitó színpadképben találják magukat és a kislány boldogan énekel saját kisvilágáról, míg a fináléban a Smaragdváros-dal ismert hangjai („Látod szép ez a színház, százsorszép...”) is felcsendülnek. Tömöry Péter munkája a jelzett hiányosságok ellenére rendkívül szórakoztató, élvezetes és jól megkomponált előadást eredményezett. Ehhez a találó rendezői megoldásokon túl persze, ösztönművészeti produkcióról lévén szó, szükség volt a nagyszerű zenére és Lőrincz Melinda kiváló díszleteire, jelmezeire és különösen báb-megoldásaira is. A színészi megformálás igazi étellel, különösen Balázs Nóra Boszorkánya és B. Szolnok Ágnes Totó kutyája esetében új, egyedi színnel töltötte meg a jól ismert szerepeket. Persze könnyű dolguk volt, hiszen számukra a játékra, a közönség bevonására több lehetőség kínálkozott, nagyobb mozgástér adódott, ebben a tekintetben – noha lehetőségeivel élhetett volna – Medgyesi Anna Dorkáját (különösen a szerep súlyához mérten!) kifejezetten erőtlennek, szürkének éreztük. Szilinyi Arnold (Madárijesztő), Balázs László (Bádogember) és Farkas Attila (Oroszlán) igazi jó csapatot alkotott, s ha hozzájuk vesszük a fent említett két színésznőt, olyan egységet az előadásban, melyben, úgy tűnik, egy ilyen Dorkának nem jut hely. Mindez, noha igazi bábjátékban még láttuk Medgyesi Annát, meggondolandó és tanulságos kell, hogy legyen az elkövetkező bemutatókra nézve is.

A 15 éves Pannon Tükör köszöntése

Balogh László

Tisztelt irodalomszerető zalai Közönség! Kedves 15 éves Pannon Tükör!

Gimnáziumi tanár vagyok, így tudom, 15 évesnek lenni a legszebb ifjúkor: már a kamaszkor után, a kiteljesedés előtt. Ráadásul fizikatanár is vagyok, így (ennek ellenére...) hadd legyek büszke arra, hogy immár a 2007. év 2. száma óta lehetek az impresszumban a Pannon Tükör szerkesztőbizottságának társadalmi elnöke: nem irodalmárként, de kultúremlőként. Erre oly büszke vagyok, hogy az unokámnak is szeretném majd mesélni. (Egyébként a történetmesélés a legfontosabb identitásképző a kultúrantropológia szerint.)

Így tiszta, jó szívvel köszöntöm a 15 éves Pannon Tükör-t és a pannon génuszban hívő irodalmi lokálpatriótákat, kultúrahívőket. Jó lenne köszönteni az alapító főszerkesztőt, a kanizsai Pék Pált, aki 1995 és 2000 között nívós irodalmat mutatott fel. Viszont köszönhetem a megmentő továbbvivőt, a kanizsai Czupi Gyulát, aki 2000 és 2003 között főleg a helyismeretet emelte magas szintre. De legfőbb elismerésem Péntek Imréné, a jelenlegi főszerkesztőé, aki megőrizve a régi értékeket átvitte, megmentette a szerelmet a túlsó partra... Büszke vagyok rá, hogy mindhármukat jól ismerhettem, ismerhetem.

A zalai lapalakítás Nagykanizsán felmerült ötlete óta a Pannon Tükör mára igazi irodalmi-művészeti fórummá, szellemi műhellyé vált. Valóban sikerült megvalósítani Péntek Imrénének azt a hármas elvet, amit annak idején főszerkesztői beköszöntőjében megfogalmazott: a helyi, a regionális és az egyetemes irodalom és kultúra szentháromságát. A Pannon Tükör a magyar nyugati régió markáns arcú folyóiratként immár 15 éve közvetíti a kortárs magyar irodalmat és művészetet is az értékek mentén tájékozódva az országos szellemi élet közvetítő láncszemeként, de helyi szellemi alkotóerőként is: azaz valódi (hamvasi) pannon génuszként.

Tudom, Budapest messze van, de azért még

mindig lehet hinni az egységes nemzeti irodalomban, amely közösségről is szól, tehát közösségteremtő. A magyar irodalom – mondják – folyóirat-irodalom: afféle irodalmi üzenőfüzetek szolgálják az ország különböző részein élő írók, irodalmárok, művészek közösségi kohézióját. Ha a magyar kultúra válságos állapotban lenne is, benne szellemi hátországgént üdítő kivételnek számít folyóiratként a Pannon Tükör. Példázva azt, hogy Zalában, a nyugati végeken, akár a kanizsai végvárbán sem hunyhat ki a szellem napvilága! (S tudjuk, a vitamin a héjában van...)

Azt is tudjuk, az írott szó mesterei a kommunikáció fő letéteményesei. S olyan publikus megszólalásokra és írásokra van szükség, amely az igényességet, azaz a kultúrát erősítik. Mert nem csak a politikától, de még inkább a szellemi erőktől is várjuk a változást. Ez az értelmiség felelőssége: emelkedő Magyarországot kultúremlőktől várhatunk. A minőség felmutatása érdekében is van szükség többek között a Pannon Tükörré.

Varázslatos szavakat ugyan nem mondhatok, de a pannon tükörbe nézve elragadhat engem is a szerelmes földrajz: bár messziről jővén, de a pannon génuszban (azaz szellemi alkotóerőben) hívén is meglátszik, hogy haza nem csak a magasban van, hanem itt van köztünk... A Pannon Tükör látszólag Zala megyei irodalmi, művészeti, azaz kulturális folyóirat, de sokan hiszünk benne, hogy sokkal bővebb kisugárzású, régió is túlmutató, s talán az egyetemesben is értékteremtő. Tételmondatként: a pannon génuszban hívő lokálpatriótákat próbálja összetartani ez a lap, amely igényes külső és belső megjelenésével mára (15 évesen) igazi irodalmi, művészeti műhellyé vált.

Én örülök, hogy itt is igazi költőket láthatok, ismerősként, akár barátként. Látható, hogy a költő nem

különb, mint a többi tisztességes ember, csak nagyobb távlatokban gondolkodik, mert gondolkozni és csalódní is született. Hiszen ő érzi át legjobban az emberi lét szomorú halandóságát. De szükségünk van olyanokra, akik e szerencsétlenség ellenére képesek meglátni a Szépséget, ami sokszor láthatatlan. Szükségünk van költőkre, hogy szeressenek, gyűlöljenek, aggódjanak értünk, hogy utat mutassanak (ha ez néha az út kritikája is...). Így mondható el, hogy a Pannon Tükör emlegetett lokálpatriotizmusa nem fullad provincializmusba, sőt!

Nem feledhető, hogy a régi Zala vármegye nagyságánál fogva hasonlatos a kárpát-medencei Nagy-Magyarországhoz: így gyökereink nem provinciálisak, hanem kitágultak, bő spektrumúak... S „tág a világ, mint egy álom, mégis elfér egy virágon”! Most értem meg csak igazán, hogy milyen jó, hogy folyóiratunk a nagyvilág magyarjaihoz is el szeretne és tud jutni – mint virág... Ha együtt nézzük a 15 év természetét, akkor egy költőben, képzőművészekben, történelmi személyiségekben gazdag, a szellemi külvilágokra nyitott és befogadó Zalát látunk. S benne mondjuk a három város (Zalaegerszeg, Nagykanizsa és Keszthely) nem rivalizál, hanem közös szellemi erőfeszítésben létezik. Ha a Pannon Tükörre

nézek, elhiszem, hogy a vidéki élet lehetőségeiben nem rosszabb a fővárosénál: nem jelent hátrányt!

A vidéki élet nem elefántcsont-tornyot jelent. Sőt, a peremvidékeken vannak a világítótornyok! Gondoljunk például Utassy Józsefre, Pék Pálra... Egy kulturális folyóiratnak nem lehet más programja, mint hogy kapcsolatban legyen a jelennel. Bár vannak személyes ügyeink, de összetarthat bennünket az irodalom, mert a művészet a lélek megtartója.

Klebensberg Kunóval szólva: „Ma, amikor kezünk annyi téren meg van kötve, a szellem régióiban ellenben korlátlanul cselekedhetünk, éppen a nagy kulturális erőfeszítéseknek van most itt az ideje.”

Jelszavaink valának: örökség, hagyomány, közösség, szabadság, minőség. Jöjjenek a kultúreberek (emberistenek helyett kultúreberekre van szükségünk)! Ezért lehet a kultúra akár kampánytéma is. „Karolva könyvem kebelemre, nevetve nézek ellenemre!” Mert haza nem csak a magasban, de köztünk is van: különösen a pannon tükörben...!

Köszönöm, hogy mindezt elmondhattam.

Péntek Imre

Zalai folyóirat – a történelmi jelenben A 15. évfolyamba lépve...

Mintha csak tegnap lett volna... 1995 őszén, a Hevesi Sándor Színházban a tanácskozás és az irodalmi est. Még élt Pék Pál, alapító főszerkesztőnk, expozéját nem csak elmondta, le is írta, olvasható a 2006-os első számban. (Nevének ott kell szerepelnie az impresszumban, amíg csak a lap megjelenik.) Bár érték sérelmek, bölcsen és megnyugvással fogalmazott összegzésében. Néhány gondolat tőle: „Országos érdeklődésre számot tartó folyóiratot kívántam szerkeszteni... de ha fontos és színvonalas írásra leltem, zalai szerző soha nem szorult háttérbe... A Pannon Tükör itt van, és köszöni, jól van. Az egykori akadémikusok a helyükre kerültek, s én, aki tíz éve kigondoltam és értő társakkal vezettem a lapot, megnyugodva látom, hogy a gyerek felnőtt, megáll a maga lábán, s már elhiteti a világgal, hogy Zalában is van élet, hogy a nyugati végeken sem hunyhat ki a „szellem napvilága”. Talán hozzátehetné volna: a pannon szellem napvilága. De biztos vagyok benne, odaértette. És mi ma is odaértjük.

De túl ezen, minden megállapítása igaz. Igaz az országos

érdeklődésre való törekvés – a regionális és helyi értékek felmutatása mellett. Igaz, ha értékes zalai szerző jelentkezik, akkor lehetőleg a következő lapszámban helyet adunk neki. És igaz: a pannon végeken van igényes szellemi élet, és ennek meghatározó tükré – folyóiratunk. Ezt az örökséget vállaljuk, továbbvisszük, kiteljesítjük.

Majd nyolc éve, hogy új stábbal vágunk neki a további lapszerkesztésnek.

A folytonosság és megújulás jegyében.

Beköszöntőmben ennek adtam hangot.

Úgy gondolom, az ígéretet – jelentős mértékben – valóra váltottuk. Stabilizáltuk a lap anyagi helyzetét, visszatértünk az évi 6 szám megjelenésére. S némi bizonytalanság után, a szerkesztői gárda is kialakult.

Nem történhetett meg volna ez, ha az anyagi háttér nincs biztosítva. Örömmel észleltük, hogy a lap fenntartásában konszenzus jött létre a megye és a két megyei jogú város vezetői között.

Mindig számíthattunk a szerkesztőbizottság és

elnöke, Vajda László segítségére, ha baj volt. Ha nehézségek kerültek elénk. Köszönettel tartozunk neki. A zalai kulturális fórum e „védernyő” nélkül aligha működött volna sikeresen. S megköszönjük Lackner László ügyvezetői munkáját is, ha voltak is vitáink, mindkettőnk a jó szándék, a lap érdekének jobb érvényesítése vezetett.

Az anyagiakról még annyit: a Nemzeti Kulturális Alap kezdetől fogva támogattott bennünket. Ami az itt folyó szakmai munka elismerése volt. Kivéve Vámos Miklós kuratóriumi elnökségét, amikor két évig nem kaptunk semmit. Egyébként ő vallotta azt az elvet, inkább keveseknek többet. Amit elvként is hibásnak tartok, de a megvalósítás egyenesen katasztrófális volt. Ennek értelmében főként a vidéki lapok maradtak ki a kedvezményezett körből. És nem csak rólunk volt szó. Szerencsére az újabb kuratórium másként látja a dolgokat, és ismét rajta vagyunk a „listán”.

Két éve némileg átalakítottuk a kiadó írószervezetet. Szerintem az új név előnyösebb, s jobban kifejezi törekvéseinket. Ha másra nem, a történelmi Zala megyére, a Muravidékre gondoljunk, amelyhez ma is eltéphetetlen szálak fűznek. Pannónia pedig olyan virtuális (szellemi) térség, amely átnyúlik az országhatárokon, s a szellemi integrációnak kikezdetlen és hiteles történelmi foglalatja és szimbóluma.

A 4. számban hosszasan értekeztem a folyóirat-struktúra szerepéről, csak megerősíteni tudom: ez a folyóirat-műhely rendszer, ami a rendszerváltás után kialakult, s aminek során főként a vidék zárkózott fel (a központhoz), nagy értéke kulturális életünknek. A minőségi kultúra képviselője, közvetítője, elfogadtatása – lett legyen szó irodalomról, képzőművészetről, színházról, vagy más „testvérműzákáról” – folyóiratok működése nélkül elképzelhetetlen. A folyóirat műhelye, szellemi kisugárzása, vonzása, kapcsolatteremtő ereje mindig is középpontja lesz a szellemi életnek. Ahogy Kalmár Zoltán filozófus barátunk, szerzőnk fogalmazott „az aranymosó értelmiségnek”. A kultúratertő értelmiségnek. Annak a „kulturális diskurzusnak”, mely a jelentés megközelítéséről és az értelemadásról szól – szintén az ő fogalmazása –, folytnia kell, a minőség érdekében.

S távol a centrumtól, mi lenne ennél fontosabb? Azt a bizonyos „országos érdeklődést” csakis akkor tudjuk felkelteni, ha a minőség, a teljesítmény, az eredetiség jegyében szerkesztjük lapunkat.

S igen, elérkeztünk a kérdéshez: milyen legyen a profil? A lap profilja? Mit preferáljon és mit nem? Annak idején mélységesen egyetértettünk Pék Pállal: a Pannon Tükör kulturális folyóirat, vagyis vegyes profilú periodika. Ebben helyet kap az irodalom – még azt sem mondom, dominanciája – mellett a képzőművészet, a színház, a fotó, alkalmasint a film, a helytörténet és történelem. Sajnos, nem engedhetjük meg magunknak

sem a műfaji, sem az irányzatosság luxusát. Nem erre kaptunk felhatalmazást – sokkal inkább arra, hogy a lehető legszélesebb spektrumban szolgáljuk az itt lévő értéktartó tevékenységet. Bármilyen művészeti ágról is van szó. S 2003 óta ennek az elgondolásnak a jegyében születtek lapszámaink. Volt, amikor az irodalom, máskor a helytörténet, valamilyen évfordulóhoz kapcsolódva, volt, amikor a képzőművészet kapott nagyobb hangsúlyt. Részemről nem vagyok híve a különszámoknak – bár, ha erre külön pénz adatik, akkor meggondolandó –, nos, az a véleményem, a folyóirat az folyjék, ne álljon, mindig legyen friss, időszerű – erről is sokat lehetne beszélni, hiszen mi ritkábban megjelenünk, lassúbb ritmusban követjük az eseményeket, de a követésről, az időszerűségről, a reflexióról nem mondhatunk le.

Megjegyzem: ha egy mód van rá, nem is mondunk le. Bár annak is megvan a módja, műfajilag (portré, jegyzet, napló), hogy bizonyos „álló anyagokban” jelenítsük meg az örök időszerűséget. (Szoktam volt mondani a megjelenést sürgető szerzőknek: mi az örökkévalóságnak dolgozunk.)

Ha úgy vesszük, helyzetünk akár megalapozottnak, szilárdnak is tekinthető. Az álom, az intézményesülés, sajnos még mindig messze van. A megfelelőbb infrastruktúra. A feladatok időben való elvégzése, a hivatalszerű működés. Mikor már azt hittük, nincs messze az idő és lehetőség, kitört a válság, amely elsőként a kulturális szférát sújtja. Persze, álszent dolog ezen sajnálkozni, amikor tényleg roppant nehéz helyzetben van az ország – és valóban, amin csak lehet, takarékoskodni kell. Nos, mi már beleszoktunk ebbe, a nehézségek találékonyra tesznek. S a végeredmény – ahogy eddig is, ezután is – megszületik. A lap megjelenik. A 6. szám. S ebben benne van mindannyiunk munkája és erőfeszítése.

Persze, a jövő, az újabb kihívások, minket is foglalkoztatnak. Hogyan tovább? Merre tovább? Az internet alaposan feladja a leckét a folyóiratok szerkesztőinek. Maradjon – de milyen arányban, példányszámban – a hagyományos papíron nyomott lap, vagy térjünk át a webes megoldásra, ahogy ezt jó néhány folyóirat már meg is tette. Költségvetésünk egy harmada nyomdaköltség. Ha ezt az összeget honoráriumra költenénk, a legjobb szerzőket is meg tudnánk fizetni. Viszont a hagyományos befogadás már megszokott formája, a standokra, előfizetőkhez kerülő lappéldány, lehet, hogy hiányozna... A terjesztés... Nem könnyű. Mert költséges, időigényes, hihetetlen szervezőmunkát kíván. Ki végezze el ezt? Éppen elég a megfelelő példányokat a megbeszélte időben eljuttatni a Lapker Táblás utcai központjába. (Ahova lassan húsz éve járok.) Komoly dilemmák ezek. Lehet, hogy vonzóbb, interaktív weboldalt kellene feltennünk a netre, nem elég a pdf-es formátum. Persze, ez is pénz és energia. (Ki fizeti és főleg, miből, a révészt?)

Mégis, jövő évtől elindítunk egy pannonpalace nevű weboldalt, ami nyugat-dunántúli és határok menti, határokon átnyúló multikulturális fórum lesz. A domain név megvan, regisztráltattuk, levédettük, de a teljes aktivitásig még bizonyára eltelik egy kis idő.

A Pannon Tükör 15 éve – akárhogy is nézzük – sikertörténet. Ennek a délnyugat-zalai, muravidéki térségnek ilyen hosszú ideig, színvonalasan működő kulturális lapja, folyóirata, műhelye nem volt. Erről, az előzményekről, érdekes és sok adalékot felvonultató képet kaphatunk Göncz László, 5. számunkban megjelent, bevezető esszejéből. Nem tehetünk mást, megcélizzuk

az újabb 5, 10, 15 éveket, hisz hál' Isten van utánpótlás, tehetséges fiatalok bukkantak fel, akik átveszik a stafétabotot. S a szerkesztés, a lapcsinálás, terjesztés, művészeti nyilvánosság elérése terén olyan perspektívák nyílnak meg előttük, aminőket mi, idősebbek, el sem tudtunk képzelni. De az alapvető feladat nem változik – legalábbis őszintén remélem –: a folyóirat azért van, hogy a kortárs művészeti életnek, teljesítményeknek, a mindig új és új műveknek, alkotóknak fórumot teremtsen. S a mi lapunknak, a Pannon Tükörnek sem lehet más a hivatása.

Pécsi Györgyi

A Pannon Tükör kritikai tükre

Vagy félezernyi recenziót, kritikát, tanulmány leírtam – profánul parafrázálva Dsida Jenő gyönyörű sorait –, de a Pannon Tükörbe még nem írtam se tanulmányt, se kritikát, s ez a tény már önmagában garantálhatná, hogy képes lehetek elfogulatlanul szemlélni a lapot. És ez tulajdonképpen így is van, meg nincsen is így, mert, sietek leszögezni, korántsem vagyok elfogulatlan, sem a Pannon Tükörrel, sem a főszerkesztő személyével kapcsolatban. Hogy a Zala megyei lappal miért vagyok elfogult, mint egykori zrínyi diák, fölösleges tán bizonygatnom. Péntek Imrével szembeni elfogultságomnak szintén nyomós oka van, mégpedig tisztán szakmai.

Hosszú ideje Péntek Imrét tartom a leginnovatívabb folyóirat-szerkesztőnek – fehérvári, árgusos ideje óta. Annak idején a székesfehérvári Árgust, most pedig a Pannon Tükört esztétikai, intellektuális élvezet kézbe venni. Sokszínű, mozgó szellem jelenik meg benne, vizuálisan pedig kivételesen igényes. Nem betűhalmaz és szövegtenger, hanem koncepció és elrendezés. Ez az igényesség és dinamikus, kreatív lapszerkesztés csak az utóbbi években jelent meg a magyar irodalmi, illetve kulturális folyóiratskálán – fiatalabb szerkesztők elképzelését tükrözve –, mint a békéscsabai Bárka, a miskolci Műút, a győri Műhely és a pozsonyi Kalligram. De évekig egyedül csak Péntek Imre szerkesztésében találkoztam olyan, minden részletében és megjelenésében konzekvensen végiggondolt és egészében inspiratív folyóirattal, amilyenek elrendezésében, megjelenésében szerintem egy korszerű, európai folyóiratnak lennie kellene. Lehetséges persze, hogy ezt a vizuális igényességet Péntek Imre még ifjabb avantgárd korszakából, talán a párizsi Magyar Műhelytől tanulta el, viszont mások, akik szintén láttak affélét,

nem tanulták el. És egészen más meglátni és bólogatni egy vonzó példára, mint inspirálva lenni és új értéket teremteni.

Küllemében a Pannon Tükör ma is a legszebb, legharmonikusabb, legarányosabb magyar nyelvű irodalmi-kulturális folyóirat. A minőségi megjelenéshez számomra igen rokonszenves tartalom társul. Az úgynevezett vidéki vagy megyei, regionális lapok többféle módon határozzák meg magukat. Egy részük országos, elitisztikus, kánonképző lapként működik: a lap tartalmát, nyelvezetét, szerzőgárdáját tekintve bárhol szerkeszthetnék, leginkább Budapesten, Budapest belvárosában. Egy másik részük hangsúlyozottan azt vállalja, hogy a megyében élő, megyéhez, régióhoz kötődő szerzők műveinek biztosítson nyilvánosságot, akár minőségi, esztétikai engedmények árán is. S létezik egy olyan modell, amilyen a Pannon Tükör is, amelyik szintén fővállalja a megye szellemi mozgásának, teljesítményének a közvetítését, ugyanakkor bizonyos vonatkozásban igényt tart arra, hogy az egyetemes magyar irodalmi értékrendhez, kánonképzéshez is érvényesen hozzájáruljon.

Hogy ez a rokonszenves arányosság hogyan valósul meg, igazolásul a folyóirat utóbbi öt évfolyamának kritika és tanulmány rovatát olvastam újra. Ezekben a rovatokban ugyanis igen markánsan jelenik meg a lap szerkesztői koncepciója és az az irodalmi, valamint kívánatos társadalmi norma és emberi ethosz, amely körül a Pannon Tükör – a szerkesztőség és a lapot munkájukkal támogató szerzők köre – meghatározza önmagát.

Péntek Imre, ha akarna, kapcsolatai, értékrendje, minőségérzéke, szerkesztői rutinja alapján

tudna országos kanonikus lapot is szerkeszteni, csak éppen nem akar. Mert sokkal jobban érzi magát Zalában, mert itt valóban otthon érzi magát, ezért jobban érdekli, hogy itt mi történik, s jobban izgul azért, hogy itt segítse nyilvánosságra a szellemi értékeket.

Egyik írásában Péntek Imre mentegetőzik, hogy Zalának igen szerény az irodalmi hagyománya. Csakugyan valami ilyesféle képzet jelenik meg legtöbbször, ha a magyar irodalom földrajzi térképén Zalára tekint. De melyik Zala megyére? A csonka-Zalára, vagy a történelmi Zala megyére? Az egykori, hatalmas megye szülőtte volt például a csáktornyai Zrínyi Miklós, és persze (Balaton) Füred, illetve az időközben visszacsatolt Keszthely öröksége is pazar. És pazar az az eddig ismeretlen vagy alig-alig ismert örökség, amelyet a lap szerzői szisztematikus aprómunkával föltárnak. Mindenekelőtt a tematikus lapszámokat kell megemlítenem. A keszthelyi Helikon ünnepségekkel foglalkozó 2010/1-est. Az első, 1817-es keszthelyi Helikon Ünnepet Cséby Géza idézi meg, Egly Tibor a megelőző egy-két évized önszerveződésének helyi mozgásait kutatja föl, Németh József pedig a széphalmi Kazinczyknak meg Zala megye Kazinczyjának, Pálóczi Horváth Ádámnak a kapcsolatát veti össze – utóbbi szervezte meg nemes kisasszonyokból a Göcseji Helikont Petrikeresztúron! A Batthyány Lajos születésének 200. évfordulója emlékére szerkesztett 2007/6-os számot, amely a Zalabéri Hováth Vilmos kormánybiztos, és a Zalaszentgróton élő Batthyány Károly közéleti munkásságának az örökségét is föltárja – utóbbiak méltán foglalhatnak helyet a kor pantheonjában Deák Ferenc és Csány László társaságában. A 2008/2-es, Zala György szobrászművészetét rehabilitáló emlékszámot, és nem utolsósorban a 2006/5-ös ötvenhatos emlékszámot. Ezek a tematikus összeállítások olyan gazdag 18-20. századi örökséget mutatnak be, amelyre méltán lehet büszke a mai megye. A helyi örökség föltárása, az emlékezet ébren tartása pedig elsősorban a helyi értelmiség kötelessége.

A hagyományokat illetően, helyesen, a régi Nagy-Zala hagyományát vállalja el a lap, és igen helyesen, a jelen szellemi életét bemutatva sem áll meg a megyehatárnál, hanem a régióra figyel. A régiót pedig elég tágra értelmezi, a nyugat-dél-nyugat-dél-magyarországi sávot érti a fogalom alatt, Győrtől Pécsig, Fehérvártól, Veszprémtől a Muravidékig.

Muravidék a történelmi Dél-Zalából elcsatolva Trianonnal került előbb Jugoszláviához, majd a legutóbbi háború óta Szlovéniához. A burgenlandi magyarság után, Magyarország részéről ez a legelhagyatottabb közössége a kárpát-medencei magyarságnak. Zágorec-Csuka Judit, Göncz László és különösen Bence Lajos 'szlovéniai zalai' szerzők szépirodalmi írásai és honismereti, nemzeti-kisebbségi tanulmányai nemcsak „érdekes színpaltok” a lapban, de missziót teljesítenek a szerzők, munkáik alapvető irodalomtörténeti, honismereti forrásmunkák.

Talán valamennyi Szlovéniában megjelenő magyar nyelvű könyvről (az említettek és mások mellett Halász Albert, Nagy Zsuzsa, Hagymás István kötetéről) korrekt recenziót közöl a Pannon Tükör – a muravidéki magyarság irodalmi teljesítménye csak itt, a Pannon Tükörben jelenik meg teljességgel. S szintén csak itt olvashatunk pályaképet a régió olyan szerzőiről, mint az odaát elfeledett, ideát nem ismert Vljaj Lajos nép- és nyelvmegtartó erőfeszítéseiről, Szunyogh Sándor ideát alig-alig méltányolt költészetéről, holott, ahogy Bence Lajos írja: „Ha lesz himnusza egyszer a muravidéki és a lendvai, számában megfogytakozott, de intellektuálisan megerősödött magyarságnak, akkor az a Halicanumi [Szunyogh verse] üzenet szövegével lesz azonos, vigasztalta egyszer valaki a költőt.” (2008/1.).

A muravidéki régió mellett a nagyvilágba kíváncsori kényserült nyugati magyar írók életművének a fogadtatására is nagy hangsúlyt helyez a lap. Az ötvenhatos emigráció művei iránt a rendszerváltás körüli években általánosan megnyilvánuló érdeklődés – néhány fókuszba állított szerző kivételével – egyszerűen elpárolgott. „A nyugati (emigráns) irodalom 'rejtélye' mind máig nincs feloldva. (Sem megoldva.) Lehet, hogy az elmúlt tizenhét év kevés volt... A kezdeti lelkes (újra)felfedezés után ma elült az izgalom, érdeklődés; ami folyik, az csendes 'beszivárgás', különösebb visszhang nélkül. Bár már az is látszik, hogy bizonyos (hangadó) szakmai körök elutasítása, averziója sohasem fog megváltozni” – írja keserűen, ám pontosan diagnosztizálva az állapotokat, Péntek Imre. A Pannon Tükör konzekvensen kutatja és dolgozza föl a Nyugatra sodródott ötvenhatosok életművét: Kabdebó Tamás, Major-Zala Lajos, Máté Imre, Saáry Éva, az 1996 óta Zalasabaron, „remete-magányban” élő Tunyogi Csapó Gábor műveit (Pomogáts Bélától Haklik Norberten, Molnár Mártán, Gülch Csabán át Szemes Péterig) – az ötvenhatos, nyugatra kényserült nemzedék következetes feltára egy ideje csak a Pannon Tükörben jelenik meg, irodalomtörténet-írásunk kénytelen lesz e lapot föllapozni az új kánon megírásakor.

Ötvenhat méltó örökségének a föltárása mellett a félmúlt értékeinek fölkutatásának is előzékeny teret ad a lap. Nem hagyhatom említés nélkül Pete György szívszorító, ugyanakkor korrekt kritikai pályaképet (2009/5. és 6.) a keszthelyi remetéről, Karay Lajosról. Első versét 1957-ben írta, de nem kívánt részesülni a szigorú pártfelügyelet alatt álló irodalmi nyilvánosságban. Kor- és sorsársai behódoltak, karriert csináltak, vagy külföldre távoztak, ő maradt és kívül maradt. „A sorsválasztás: a kirekesztettség tudomásulvétele és tudatos önkirekesztés változtatása, a valóság el nem fogadása és meghaladni akarása a költő egész életéről szól, s máig meghatározza a világhoz való viszonyát: a kívülállást. Nem a világon, nem az emberi társadalmon, hanem a hatalmi rendszeren való kívülállást. Sajnos az

irodalmi életen, irodalmi szervezeteken kívüliséget is.” Olyan kivételes tragikus magyar írórsors az övé, amely előtt fejlet kell hajtának.

Az ötvenhatos nemzedék és a muravidéki magyarság irodalma mellett természetesen a zalai és a Zala-közeli régió írói, szerkesztői, tudósai (Lovász Pál, Takáts Gyula, Bécsy Tamás, illetve Tüskés Tibor, Szirtes Gábor, Kalász Márton, Bakonyi István, Kerék Imre, Németh István Péter, Villányi László, Sütő Csaba András, Falvai Mátyás), valamint a „tiszteletbeli zalai” szerzők (Magyarországról Győri László, Fogarassy Miklós, Komoróczy Emőke, Mezey Katalin, L. Simon László, Pomogáts Béla, Szepes Erika, Vasy Géza; az erdélyi testvérvárosokból Gálfalvi György, Markó Béla, Ferenczes István, Fekete Vince, illetve a moldvai Iancu Laura) művei képezik a lap fő vonulatát. Fölsorolni is lehetetlenség volna a sokszínű, sokféle esztétikához, irodalmi irányzathoz tartozó alkotókat. E tekintetben számomra vonzóan „népfrontos” a Pannon Tükör – egyik vagy másik irányzat preferálása helyett elsősorban a régióban képződő értékeknek kíván teret biztosítani, az összmagyar irodalmi kánonban is elismert életművekkel azonban rangjukhoz méltón foglalkozik. Mint az élete utolsó éveit Rédcisen töltő Utassy József költészetével (Vasy Géza tanulmánya, Szemes Péter kritikája, illetve az Utassy-emlékszám), a Kálócán született, Rómában élő Szabó Ferenc S. J. jezsuita szerzetes, teológus, költő, műfordító életművével, melyet érzékeny elemzésében Geresits Gizella tekint át, Pécsi Gabriellával (Tüskés Tibor) és természetesen a Pannon Tükör alapító főszerkesztőjének, a Nagykanizsán élt Pék Pálnak az emlékét is megkülönböztetett tisztelettel ápolja a lap.

A szólás szerint senki sem próféta a saját hazájában. Talán így is van, bár az is igaz, hogy kultúra, költészet, művészet csak közös létben születhet, a közös lét valóságos élményét pedig elsősorban az alkotó szülőföldjének közössége adhatja meg. Ezért kifejezetten öröm számomra, hogy a Pannon Tükör következetesen és egyaránt teret ad a megyében élő, és a megyéhez, régióhoz kötődő idősebb és fiatalabb szerzőknek, pályán levőknek és pályakezdőknek. Szépiróknak éppúgy, ahogy kritikusoknak, tanulmányíróknak. Turbuly Lilla regénypályázaton díjazott(!) regényéről talán csak a Pannon Tükörben olvastam elemzést, az alsópáhoki, „első zalai revizionista költő”, Szálinger Balázs köteteiről pedig rendre izgalmas, értő interpretációt olvashatunk a lapban – Somogyi Zoltánnak még az A sík című nagy elbeszélő költeményhez is van érvényes kulcsa, pedig ezt a Szálinger-művet jelentősnek ismert kritikusok is inkább csak kerülgették. Sajnálom, hogy Somogyi Zoltán írásaival – ahogyan a tanulmány és kritika rovat gazdája, a lap főszerkesztő-helyettese, Szemes Péterével – országos folyóiratokban nem találkozok: problémaérzékeny, minőségérzékeny, és szuverén kritikusoknak ismerem őket itt közölt írásaik alapján.

És örömteljes felfedezés volt számomra Lehota János inspiratív és meggondolkodtató Bánk bán-olvasata (A „Bánk bán két egymással ellentétes tartalmú dráma, az írói és a befogadói tudat szétválása! Az egyiket Katona írta annak a tudatnak, amelyiknek nemzetállamot kellett teremtenie. Ezt a drámát a mai napig nem ismerjük, mint ahogy nemzetállamot azóta sem teremtettünk. A másik annak a 'nemzeti' tudatnak az alkotása, amelyik tudatnak meg kellett volna változnia ahhoz, hogy ezt a történelmi tettet véghez vigye.” 2006/6).

+

Amikor egy folyóiratszámot kézbe veszünk, természetesnek tűnik egy-egy lapszám összeállítását. Holott nagyon is tudatos koncepció, konok, rendületlen figyelem, állandó szellemi készenlét, türelem, tapintat és rengeteg aprómunka áll a háttérben. Egy folyóiratnak a szellemi folyamatokban elfoglalt pozíciója, szellemi ereje csak távlatában látszódik meg. E mostani alkalomra az utóbbi öt év kritikáit és tanulmányait olvastam újra – harminc lapszám újraolvasása megerősített, hogy a hely, a tágabb régió és az összmagyar irodalmi mozgások, értékrendek kapcsolódása arányos rendben áll a Pannon Tükörben.

„A globális hatások ellenszere: a kulturális lokalitás. A helyhez kötöttség nemcsak hátrány, erőforrás is lehet, a jó értelemben vett lokálpatriotizmus, a helyi színek, ízek alternatívát kínálhatnak a 'világháló' trendjeivel szemben. A lokális identitások a nemzeti identitás szerves részei, ezért ápolásuk alapvető érdek” – egyetértőleg idézem L. Simon Lászlót (2009/2.). Nem tudom, hányan olvassák a Pannon Tükört a megyében. Megkapja-e azt a támogató figyelmet az olvasók részéről, amely egy konszolidált társadalomban megilletné. Nem lehet vigasz, hogy a magyar folyóirat-irodalom a rendszerváltozás után az érdeklődés perifériájára lett szorítva, és más lapokat sem olvasnak. Pillanatnyilag talán az a legfontosabb funkciója a folyóiratoknak, hogy dokumentálják a szellemi folyamatokat és a kultúra, a művészet, a költészet teljesítményét. E nélkül a dokumentáció nélkül nem lenne több a mi kultúránk, mint gyarmati kultúra, társadalmunk, nemzetünk pedig gyarmati társadalom és önfeladó nemzet.

(Mindhárom köszöntő, előadás a 2010. október 29-én, Zalaegerszezen, a Göcseji Múzeumban a folyóirat ünnepségén elhangzott beszéd szerkesztett változata.)

Egy határvidék kulturális tükre

Kétezer évvel ezelőtt a latin antikvitás kulturális határát jelölte ki Pannónia Provincia. Erre a kulturális határvidékre utal a 15 éves Pannon Tükör. Azonban nemcsak topográfiai határterületre kell itt gondolnunk – habár arra is –, hanem a kultúra, mint közösségi értékteremtő organizmus műfaji határterületeire is, hiszen a lap, szinte az országban egyedülálló módon, a kortárművészetek teljes szélességét tárja fel nyugati régióinkban. Szinte szisztematikusan keresi fel, és ad nyilvánosságot a térség, a Vidéki Magyarország szellemi életének rejtett, az országos vérkeringésbe, helyzeti hátránya folytán be nem kerülő egyetemes értékeknek, legyen az irodalmi, zenei, képzőművészeti, színművészeti vagy akár filmművészeti alkotás.

Ezzel a magatartásával a Dunántúlon egyedülálló módon képes a kultúra teljes egységének a reprezentálására. Demonstratív módon szerves egységként gondozza és ápolja a kultúra érzékeny televényét.

A lap főszerkesztőjének, Péntek Imre költőnek, már korábbi lapjában, a székesfehérvári Árgusban is kirajzolódtott ez irányú ars poeticája, és rátermettsége. Olyan nyi-

tott és elfogulatlan szemmel tekint körül ezen a vidéki horizonton, és olyan különleges érzékeléssel választja ki az itt születő kulturális értékeket, amivel a térség más kulturális orgánumai nem rendelkeznek. Nyugat-dunántúli lokálpatriótizmusa irigylésre méltó. A Pannon Tükör épp azzal tölti be szerepét és hivatását, hogy a kulturális értelemben is létező főváros-centrikusság ellenében életteret ad és bizakodást nyújt nyilvánosságával, a helyi legújabb kori kultúratekertő személyiségnek, a Vidéki Magyarország hajszálygyökereiből táplálkozó kiemelkedő alkotóknak, művelődéskutatóknak.

Örülünk, hogy létezik egy ilyen lap, és ünnepeljük 15 éves, gazdag múltját.

Tóth Csaba festőművész
Vasszécseny

Németh Miklós: Vak zongorista

A balatonfüredi Quasimodo Költőverseny immár 18-ik évébe lépett. A széleskörű, nemzetközi ismertséget kivívó irodalmi vetélkedő és találkozó házigazdái mind gazdagabb programot szerveznek a jeles esemény köré. Részben ennek is köszönhető, hogy az idén rekord számú nevező küldte el kéziratát (két közöletlen verset) a pályázatra. 282 lírikus 564 költeményét nézte át a zsűri, hogy megszülessen a végeredmény: ki veheti át a Quasimodo Emlékdíjat és a Különdíjat? S kik azok a poéták, akik műveikkel a legjobb „tíz” közé bekerülve oklevelet nyernek?

Az idén a fődíjat Szálinger Balázs (Kolozsvár), lapunkban is gyakran szereplő költő kapta, Halott porokból mindenféle úrnő című verséért. A Különdíjat Kabdebó Tamás (egyébként lapunk munkatársa) „vitte el”, Róma-amor című versével. Pár éve a próza sem marad ki a szemléből: a szervezők megalapították a Bertha Bulcsú-díjat, amely a Balatonhoz kapcsolódó esszék, tanulmányok, publicisztikák meghívásos pályázata. Ebben az évben Balogh Elemér, Bartusz-Dobosi László, Kemény Tamás, Kristóf Attila és Majoros Sándor írásai nyerték el a díjat. A Quasimodo Költőverseny európai „beágyazottságát” jelzi, hogy október 26 és 30 között a két díjazott, Szálinger Balázs és Kabdebó Tamás, az UNESCO által szervezett, a Kultúrák Közeledésének Nemzetközi Éve kapcsán Párizsban, egy gálaműsorban mutathatták be verseiket. (A legjobb művek helyet kapnak a Tempevölgy című, balatonfüredi folyóiratban.)

A költői verseny szervezői 2010-ben egy érdekes kiadványt is közre adtak, a Verstestvérek című, Cserép László, Dante Marinacci és Massimo Struffi által szerkesztett, többnyelvű antológiát. A versek az arpino-i Kőkönyv és a Quasimodo-díj alkotóitól származnak, magyar, német és olasz nyelven. Az előszó írja, a Nobel díjas Salvatore Quasimodo költő fia, Alessandro Quasimodo színművész, így foglalja össze ennek a „verstestvériségnek” a lényegét, idézve édesapja egyik vallomását 1953-ból: „a költők és az emberek párbeszédére nagyobb szükség van, mint a tudományokra és nemzetközi egyezményekre...a költő

szabadsága és igazsága révén megváltoztatja a világot. Az általa alkotott erőteljes képek jobban az ember szívébe találnak, mint a filozófia és történelem. A költészet etikává alakul, pontosan szépségének ereje miatt, felelőssége egyenesen következik tökéletességéből”. A költői Szó emlékműve Időn és Téren túl hat – zárja sorait a magyar és olasz kulturális párbeszéd kiemelkedő egyénisége, az őszi füredi programok állandó és nélkülözhetetlen szereplője.

Október 29-én a Göcseji Múzeumban került sor lapunk indulásának 15 évfordulója alkalmából rendezett tanácskozássra és ünnepségre. Köszöntőt mondott Manninger Jenő, a Zala Megyei Közgyűlés elnöke, Gyutai Csaba, Zalaegerszeg polgármestere, valamint Balogh László, szerkesztőbizottságunk elnöke. Előadást tartott Péntek Imre főszerkesztő, Szemes Péter főszerkesztő-helyettes, Horváth M. Zoltán képzőművészeti rovatvezető, Kardos Ferenc (Nagykanizsa) munkatárs, Bence Lajos (Lendva) főmunkatárs. Pécsi Györgyi irodalomtörténész, az Új Könyvpiac főszerkesztője pedig hozzászólásában a lap helyét, szerepét méltatta a jelenlegi folyóirat struktúrában, kitérve az utóbbi években végbement előnyös tartalmi és formai változásokra. November 6-án, a Budapesten, Magyar Írószövetség székházában rendeztek hasonló, a lap indulásáról és törekvéseiről szóló eszmecsere és lapbemutatót. A házigazda Vasy Géza elnök volt, moderátorként Turczy István beszélgetett Péntek Imre főszerkesztővel és Szemes Péter főszerkesztő-helyetessel. Közreműködött Kelemen Gyula énekmondó, aki lap szerzőinek megzenésített verseit adta elő.

Bárdosi Katinka munkája

- Balogh László (1961; Nagykanizsa) Tanár, szerkesztőbizottságunk elnöke.
- Béres Katalin (1960; Zalaegerszeg) Történész, muzeológus.
- Büky László (1941; Szentendre) Nyelvész, kritikus.
- Cselenkő Borbála (1976; Szombathely) Történész, levéltáros.
- Filip Tamás (1960; Budapest) Költő, legutóbbi kötete: Saját erőd, Tipp Kult Kft., 2008.
- Frimmel Gyula (1955; Zalaegerszeg.) Grafikus, művészeti író.
- Géger Melinda (1956; Kaposvár) Művészettörténész, kurátor.
- Gyutai Csaba (1966; Zalaegerszeg) Történelmi-művelődéstörténeti szakíró.
- Heiter Tamás (1963; Lovasberény) Költő, versei irodalmi lapokban jelennek meg.
- Hóbor József (1954; Zalaegerszeg) Politológus, történész, helytörténeti kutató.
- Horváth Nóra (Győr)
- Kaj Ádám (1988; Zalaegerszeg) Költő, drámaíró. Kötete: Magán evangéliumok, Pannon Tükör Könyvek, 2010.
- Káli Csaba (1969; Zalaegerszeg) Történész, levéltáros.
- Karáth Anita (1978; Zalaegerszeg) Költő, versei irodalmi folyóiratokban jelennek meg.
- Kostyál László (1962; Zalaegerszeg) Művészettörténész, kiállítások kurátora.
- Köpeczi Bócz Edit (1948; Zalaegerszeg) Történész, legutóbbi kötete: Üldözött lelkészek a kommunista diktatúra éviben – Varga Imre plébános életútja, Közdk, 2009.
- Legény Péter (1948; Balatonalmádi) Konceptuális művész, szakíró. Legutóbbi kötete: Izmusdúlás, Nemzetek Európája, 2002.
- Molnár András (1962; Zalaegerszeg) Történész, levéltáros.
- Németh József (1938; Zalaegerszeg) Irodalomtörténész, kritikus.
- Pécsi Györgyi (1958; Budapest) Irodalomtörténész, kritikus. Legutóbbi kötete: Folytatódik (Tanulmányok), Felsőmagyarország Kiadó, 2007.
- Péntek Imre (1942; Zalaegerszeg) Költő, kritikus, művészeti író.
Legutóbbi kötete: félrebeszéd, Pannon Tükör Könyvek, 2008)
- Prokné Tirner Gyöngyi (1958; Zalaegerszeg) Közművelődési szakember, kiállítások kurátora.
- Pomogáts Béla (1934; Budapest) Irodalomtörténész, kritikus. Legutóbbi kötete: Magyar irodalom Erdélyben (1945-1968), Pallas-Akadémia Kiadó, 2010.
- Sarusi Mihály (1944; Balatonalmádi) Író, legutóbbi kötete: Hiábahaza, Vár Ucca Műhely, 2010.
- Somogyi Zoltán (1982; Keszthely) Prózaíró, kritikus.
- Suhai Pál (1945; Budapest) Költő, legutóbbi kötete: Kísértetek kora, Orpheusz Kiadó, 2005.
- Szabó Ferenc S. J. (1931; Budapest) Költő, műfordító, esszéista. Legutóbbi kötete: Arcodat keresem, Kairosz Kiadó, 2008.
- Szauer Ágoston (1963; Szombathely) Legutóbbi kötete: Kódolt krónika, Parnasszus Kiadó, 2005.
- Szemes Béla (Zalaegerszeg) Színházkritikus, kötete: Egerszegi színházi esték, Pannon Tükör Könyvek, 2008.
- Szemes Péter (1979; Zalaegerszeg) Esztéta, kritikus.
- Tömöry Péter (1943; Veszprém) Költő, prózaíró.
- Turbuly Lilla (1965; Zalaegerszeg) Költő, prózaíró. Legutóbbi kötete: Szélrosta, Parnasszus Kiadó, 2009.
- Varga Klára (Budapest) Költő, újságíró.